

Erdélyi Magyar Adatbank
Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

JUBILEUMI RÁKÓCZI ÉVEK 4.
2003–2011

**Istennel a hazáért
és a szabadságért**

JUBILEUMI RÁKÓCZI ÉVEK 4.
2003–2011

Istennel a hazáért és a szabadságért

JUBILEUMI RÁKÓCZI ÉVEK 4.

2003–2011

Istennel a hazáért és a szabadságért

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő
és Emlékhely Társaság

Nagyvárad,
2011

Szerkesztette:
Dukrét Géza

Szövegkorrektúra:
Mihálka Magdolna

Számítógépes tördelés:
Pusta Helea, **europrint**

Címlapon:
II. Rákóczi Ferenc – Mányoki Ádám festménye

Hátlapon:
Bocskai István szobra Kismarján

Készült:
az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete
és a Bihar Megyei Tanács támogatásával

Készült a nagyváradai **europrint** nyomdában

Előszó

A Jubileumi Rákóczi Évek könyvsorozatának immár negyedik kötetét tartja a kezében a kedves olvasó. Bár e kötet egy többéves adósságot próbál helyrehozni – anyagi okok miatt –, a kötet tartalma most is aktuális, hisz még a Jubileumi Rákóczi Évek keretében vagyunk. Célunk továbbra is a Rákóczi-szabadságharc megismerése és megismertetése. Hagyományainkhoz híven, az előző évek eseményeit és elhangzott előadásait tesszük közzé. Kötetünkben most is megemlékezünk Bocskai Istvánról.

2005. április 2-án a Partiumi Keresztény Egyetem Bolyai-termében tartottuk a Partiumi Honismereti Találkozót. Itt hangzott el többek között, Nagy Aranka Bárkányi János a Rákóczi-család gyóntatója és bizalmasa című előadása.

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, közösen a Királyhágómelléki Református Egyházkerülettel, emlékkirándulást szervezett szeptember 24–25. között Ónod–Eger útvonalon, II. Rákóczi Ferenc Magyarország vezérlő fejedelemmé választásának 300. évfordulója tiszteletére.

Szombat délelőtt Ónodon az Ónodi Lorántffy Zsuzsanna Honismereti Egyesület tagsága, élén dr. Ágoston István elnökkel, fogadta a társaságot. A program nyitó áhítattal kezdődött a református templomban, Victor Anna lelkipásztor szolgálataival, majd dr. Ágoston István üdvözölte a partiumiakat, Dukrét Géza, a PBMEB elnöke köszöntötte a helybelieket. Ezután megtekintették az ónodi várat, ahol Tomka Gábor régész ismertette a vár történetét és a most zajló régészeti kutatások és restaurálások eredményeit. Megtudtuk, hogy a várat a Czudar család kezdte építeni az 1390-es években. Az 1500-as években a Perényiek kezébe kerül, majd Rákóczi Zsigmond vásárolta meg 1603-ban. Itt volt várkapitány I. Rákóczi György,

aki majd mint fejedelem tovább építtette. 1639-ben a törökök megrongálják, de Lorántffy Zsuzsanna kijavíttatja, majd később Thököly Imre. 1688-ban a krími tatárok felgyújtják, s ezzel katonai jelentősége megszűnt. Az 1707-es ónodi országgyűlést, amely kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, már a várfalakon kívül tartották. Az ásatások három sarokbástyát, várfalakat és belső épületeket tártak fel. A délkeleti sarokbástyát restaurálták.

Ezután meglátogattuk a helyi tájház gazdag gyűjteményét. A déli harangszó elhangzásakor ünnepélyesen megkoszorúztuk Lorántffy Zsuzsanna szobrát. Emlékbeszédet dr. Ágoston István egyháztörténész tartott. A római katolikus templom látogatása után Bacsó Sándor polgármester díszbédre hívta a társaságot, az egykori Török-kastélyba, ahol mindenkinek átadta Ónod monográfiáját. Ebéd után megcsodáltuk az óvoda gazdag berendezését és izléses felszerelését, majd elindultunk Eger felé.

Egerben dr. Kádár Zsolt esperes várt minket a Kálvin Házban. Röviden ismertette a református egyház helyzetét a városban, az Egervölgyi Református Egyházmegyét, valamint a Kálvin Ház történetét és szerepét. Ezután városnézésre vitt bennünket, bemutatva a város központját. Vacso-ra és szállás a római katolikus kollégiumban volt.

Vasárnap 10 órától ünnepi istentiszteleten vettünk részt a református templomban. Ezen jelen voltak lelkipásztorok, a Szent György Lovagrend tagjai, fertálmesterek, cserkészek, valamint meghívott vendégek a Partiumból, Ónodról, Szécsényből és az Egyesült Államokból. A vendégeket dr. Kádár Zsolt esperes köszöntötte, igét olvasott Csúry István főjegyző. Igehirdetés előtti ének után Tőkés László püspök hirdetett igét, kiemelve a vezérlő fejedelem, II. Rákóczi Ferenc önfeláldozó harcát a szabadságért. Majd rámutatott

arra, hogy nemzetünk rohamosan fogy, az utóbbi időszakban egymillióval csökkent a magyarság, többel, mint amennyi elpusztult a második világháborúban. Ezt meg kell állítani. A cserkészek köszöntése után az amerikai vendégek részéről Cecil Cougherhouse üdvözölte a gyülekezetet. Réti Árpád színművész szavalata után, a Himnusz eléneklésével zárult az ünnepi istentisztelet.

12 órakor emléktáblát avattunk a Kálvin Házban. Dr. Kádár Zsolt esperes és Tőkés László püspök bevezetője után Dukrét Géza tartotta az avatóbeszédet. Éneklés közben Tőkés László püspök leplezte le II. Rákóczi Ferenc tűzzománc emléktábláját, majd a partiumi küldöttség nevében Dukrét Géza helyezte el a kegyelet koszorúját. Ezután állófogadás következett a Kálvin Ház nagytermében, ahol Tőkés László püspök köszöntötte az egybegyűlteket.

15 órától ökumenikus istentisztelet volt az Egri Bazilikában. Dr. Seregély István egri érsek és Tőkés László püspök szolgáltak. Mindketten kiemelték a Rákóczi-szabadságharc jelentőségét, nemzetünk mai problémáit, az ökumenizmus fontosságát, a magyar nemzet egységét, határok felett. Majd közösen elénekeltük a magyar és a székely himnuszot. A rendkívül bensőséges istentisztelet az is mutatta, hogy a megjelentek nagy része sírt a meghatottságtól. Ritkán lehetünk szentaniúi egy ilyen megnyilvánulásnak a magyarországiak és erdélyiek közösségében, ökumenikus keretek között.

Rendezvényünk tudományos ülészakkal folytatódott az egri vár gótikus püspöki palotájában. Az egybegyűlteket dr. Petercsák Tivadar, a Dobó István Vármúzeum igazgatója üdvözölte. Dukrét Géza, a PBMEB elnöke bevezetőjében ismertette a Jubileumi Rákóczi Évek programját, s beszámolt az eddigi rendezvényekről, majd a következő előadások hangzottak el. Dr. Csohány János professzor: II. Rákóczi

*Ferenc vallásügyi politikája; dr. Ágoston István egyháztörté-
nész: II. Rákóczi Ferenc vallásossága; Kupán Árpád történész:
Bihar megye és Várad a Rákóczi-szabadságharc idején.*

*Ezután megnéztük a gótikus palota emeletén lévő vármú-
zeumot, ahol megismerkedtünk a vár, a város történetével,
melyből kiemelkedik az 1552-es török ostrommal szembeni
hősies ellenállás, Dobó István főkapitány vezetésével, az egri
nők hősies harca, amelyet Gárdonyi Géza híres könyvéből,
az Egri csillagokból, már gyermekkorunkban megismertünk.
Eger volt II. Rákóczi Ferenc szeretett városa. 1705. január
2-án nyitotta meg a vár kapuit a kurucok előtt. A Nagyságos
Fejedelem február végén érkezett a városba és ott tartózkodott
június 28-ig. Főhadiszállása lett a nagy múltú vár
lábánál elterülő püspöki székhely, amiként ő nevezte: „az or-
szág közepe.” Itt alakult ki, mintegy az ország nemzeti
királyságának ígérete gyanánt, a maga korában is fényes fe-
jedelmi udvara. Itt fogadta XIV. Lajos francia király követét,
nagy reményeket fűzve a legkeresztényebb király nyújtotta
segítséghez. 1708. május 15. és június 14. között újra itt tar-
totta udvarát, majd 1708. augusztus 11-től szeptember 26-ig
tartózkodott a városban. Ekkor fogadta I. Péter orosz cár
követét, miután a franciák segítségébe vetett reménye végle-
gesen meghíúsult. A vár 1710. december 1-jén kapitulált a
császári hadak előtt. Ezután a vár hosszú emberöltőkön át
omladozott. A vár megbecsülésének legjelentősebb apostola
a szomszédságban lakó Gárdonyi Géza volt, aki az Egri csil-
lagok című regényével a millenniumtól kezdve napjainkig a
legelevenebb serkentője a vár kultuszának. Sírja is itt talál-
ható a várban. A földszinten találjuk a Hősök termét, itt
helyezték el Dobó István vörös márvány síremlékének fedő-
lapját, amely a páncélba öltöztetett hőst ábrázolja. A
síremléket két oldalt hat nagyméretű szobor veszi körül. Kiss*

István szobrászművész alkotásai az 1552-es várvédelem szereplőit szimbolizálják: végvári katonákat, tiszteket, kovácsot és az egri nőket. Az egri vár, Budapest után, a leglátogatottabb turisztikai objektum. Ma talán nincs olyan magyar ember, aki életében legalább egyszer nem zárandokolt volna el ide, a hazaszeretet kegyeleti helyére.

Megemlékező utunk a várbeli ünnepi fogadással végződött.

2005. november 13-án emléktáblát avattunk Zsibón, a csata emlékére. Az ünnepséget a református templomban tartottuk. Csomay Árpád generális direktor mondott ígét. Molnár Endre helyi lelképásztor üdvözlő beszéde után Borbély Gábor tartott előadást A zsibói csata címen. A szilágyosmlyói Báthory István cserkészcsapat ünnepi műsort mutatott be, Erdei János tanár, cserkészparancsnok vezetésével. A Himnusz eléneklésével zárult a templomi megemlékezés. Ezután kivonultunk a templom udvarára, ahol Dukrét Géza tartott avató beszédet. Lelepleztük a templom külső falán elhelyezett emléktáblát, amelyet Csomay Árpád tiszteletes áldott meg. A Szózat eléneklésével zártuk az ünnepséget.

A 2005 decemberében meghirdetett 2006-os pályázatunkat a május 20-án tartott pályázati díjkiosztó ünnepségen értékeltük ki, amelyre, ebben a témában csak diák kategóriában érkezett dolgozat. Tőkés Ilona: II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemsége; Kiss Éva: Út a szabadságig – II. Rákóczi Ferenc; Király Ildikó: II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikája.

2006. november 18-án konferenciát tartottunk a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központban, ahol a következő előadások hangzottak el. Dr. Kovács Sándor Iván (Budapest): A meghitt fürtös Rákóczi-fej. A fejedelem mint politikus és a néphagyomány Rákóczija; Kiss Endre József (Sárospatak):

Könyvkultúra a verzerlő fejedelem környezetében; Lukács Olga (Kolozsvár): Vallás és nevelés egysége II. Rákóczi Ferenc életében és művelődéspolitikájában; Kupán Árpád (Nagyvárad): II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikája; Dr. Nyakas Miklós (Hajdúböszörmény): A bécsi béke; Sárkány Viola (Kismarja): A fejedelmi háztól a fejedelmi sírba; Dukrét Géza (Nagyvárad): Száz évvel ezelőtt hozták haza a Fejedelem hamvait.

A 2006 novemberében meghirdetett pályázatunkra a következő pályamunkák érkeztek be, amelyeket, a többi dolgozattal együtt, 2007. május 5-én értékeltük ki, a Varadinum ünnepségek keretében:

Felnőtt kategóriában – Kovács Rozália (Érmihályfalva): Gencsy Zsigmond Rákóczi „mezei hadainak ezeres főkapitánya”; Mandula Tibor (Szatmárnémeti): II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé való beiktatásának előzményei.

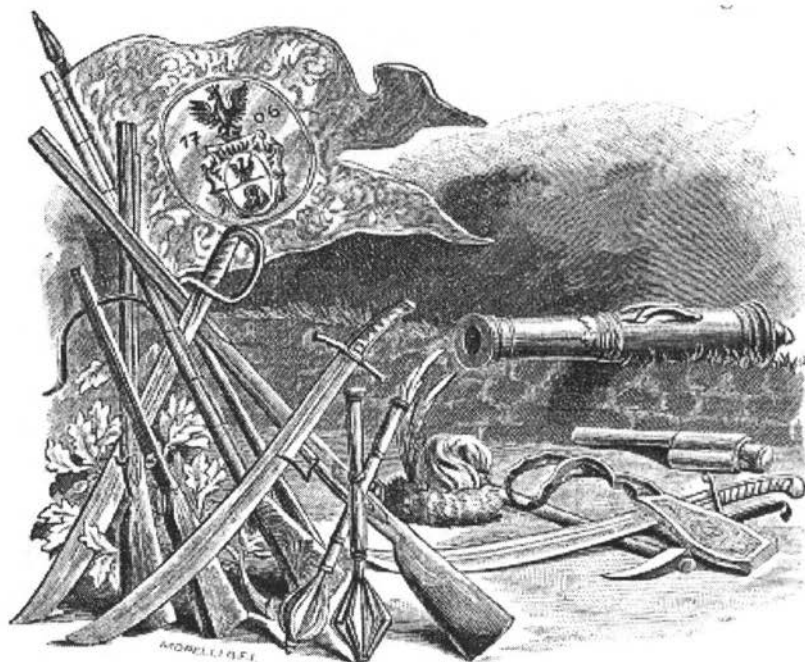
Diák kategóriában – Lázár Mónika: Rákóczi Erdélyben; Vági Tímea Edina: Az országért – II. Rákóczi Ferenc Erdélyben; Szakács Orsolya: A magyar nemzet egysége. Rákóczi Erdélyben.

2007. augusztus 31. – szeptember 2. között tartottuk a XIII. Partiumi Honismereti Konferenciát Szatmárnémetiben. Itt a következő előadások hangzottak el: Kupán Árpád (Nagyvárad): II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választása; Dr. Csorba Csaba (Budapest): Várak a Tiszántúlon a Rákóczi-szabadságharc időszakában; Nagy Aranka (Nagyvárad): II. Rákóczi Ferenc diplomáciája; Starmüller Géza (Kolozsvár): Szatmár vára. Bocskai István címere.

E kiadványunkban a fentemlített előadásokból válogattunk. De ismertetjük még a következő években elhangzott előadásokat is, egészen 2010-ig. Így lesz teljesebb e kötetünk.

Dukrét Géza

Zbrane z obdobia Františka II. Rákócziho
II. Rákóczi Ferenc korabeli fegyverek

A konferencia előadói: Kiss Endre József, Lukács Olga,
dr. Kovács Sándor Iván, Dukrét Géza

Rákóczi-pénz
(Poltura)

AVATÓBESZÉD II. RÁKÓCZI FERENC TŰZZOMÁNC EMLÉKTÁBLÁJÁNÁL

Tisztelt püspök úr, tisztelt emlékező gyülekezet!

Két esztendővel ezelőtt volt háromszáz éve annak, hogy II. Rákóczi Ferenc szövetséget kötött a tiszaháti felkelőkkel, kibontotta a szabadság zászlóját *Cum Deo, pro patria et libertate* jelszóval és elkezdődött Európa leghosszabb szabadságharca.

A szabadságharc vezérlő fejedelme új hangon szólította meg a társadalmat, a kirekesztettek, szegények sokaságát. A szabadságharc összefogott nemest és polgárt, főurat és egyszerű végvári vitézt, jobbágyot, kereskedőt és írástudót, bármely vallás hívei voltak és bármely nyelven beszéltek. És miért példakép ma is számunkra? Mit tanulhatnának tőle mai vezetőink? Huszonkét éves volt, amikor vállára vette egy ország gondjait, és a szabadságharc nyolc éve alatt mindig a magyar államiság védelme, korszerűsítése, hazája jövője foglalkoztatta. Felismerte az anyanyelvi műveltség, az iskolázás és tudományművelés országformáló jelentőségét. Állította, hogy az ország vezetői elsősorban erre kell hangsúlyt fektessenek. Rendelettel biztosította, hogy bárki, bármilyen egyházi közösség nyithasson iskolákat, csak azt kívánta, hogy az ifjúságot a haza iránti köteleességtudat szellemében neveljék. „Egész dicsőségemet és gyönyörűségemet abban tudom, hogy az ifjúságot hazám szolgálatára nevelhessem.” Rákóczi azon magyar történelmi személyiségek közé tartozik, akiket elfogadott és magáénak tekintett Európa. Hagyománya áthatja a magyar és más nemzetek kultúráját. Példája így ma is önismeretre, eszmélkedésre, önbizalomra serkent. Az önzetlen hazaszeretet tiszta és éltető forrásának jelképévé vált. Ma, amikor 300. évfordulóját ünnepeljük a

szécsényi országgyűlésnek, ahol II. Rákóczi Ferencet Magyarország vezérlő fejedelmévé választották, fejet hajtunk nagy személyisége előtt és mély tisztelettel és alázattal leplezzük le e táblát.

(Elhangzott Egerben, a Kálvin Házban.)

Dukrét Géza

Sárkány Viola

A GYŐZELMES BOCSKAI-SZABADSÁGHARC 400. ÉVFORDULÓJÁRA

A 16. században elszenvedett nagy tragédiák – Nándorfehérvár, Mohács, Buda elvesztése – az ország három részre szakadása, a német és török elleni állandó háborúk, az ország hadszíntérré válása, úgy látszott teljesen felmorzsozták a magyarság erejét.

De a 17. század új reményekkel kecsegtetett. 1604 októberében kirobbant az első nagy Habsburg-ellenes nemzeti felkelés – és győztünk!

Győzött hajdú vitézeivel egy bihari nagyúr – kismarjai Bocskai István!

De kik voltak a hajdúk?

A hajdúk eredetileg jószágot őrző, csordákat más országokig elterelő pusztai szabadok voltak, akik az állat fékezésére karikásokat, ólmosbotokat, rézfokosokat, de még kurta csákányt is vittek magukkal, hiszen az útonállók ezekben az időkben is szép számmal ólálkodtak a vagyon útja körül és a lábán „utaztatott” állatokat az európai piacokig védeni kellett. Mai szóhasználattal a hajdúk helyben szerveződött félkatonai egységek voltak, akiket a birtokosok egy-egy feladatra zsoldért felfogadtak.

De a hadszíntérré vált országban, elsősorban Erdélyben és a Partiumban (Részek) kisebb-nagyobb hadi megmozdulásokra is mozgósították a szervezetlen, de létező fegyveres erőket, míg később valóságos hadsereggé váltak.

Az 1500-as évek elején Dél-Magyarország elvesztésével elsősorban a török elől menekült rácok (szerbek), a század közepétől már többségben magyarok voltak.

A végvári vitézek legalsó rétege, az évtizedekig tartó török harcok hontalanná vált magyarságának töredékéből került ki. Többségben jobbágyok, otthonaikat elpusztították, családjukat kardélre hányták, vagy rabszíjra fűzték; s közülük azok, akik életüket megmentették, elűzve otthonaikból, csapatokba verődve, szegénylegényként járták az országot. Magukra hagyatva, sőt nem egyszer a császári hadvezetés ellenére mélyen benyomultak a török hódoltság területére. Szilajon éltek, jól bírták az időjárás viszontagságait: a hó, az eső, a forróság nem tántorította őket, a folytonos harcokban jó katonákká edződtek. Nem volt más választásuk:

*„Ölni kell, vagy megdögölni,
nem örömből lettem hajdú.
Ides hazám pogányoké,
császáré és nagyuraké,
csak én vagyok rongyos fattyú.”*

(Dusa Lajos)

Az állandó háborúk következtében a 16. század második felére már annyian voltak, hogy Báthory István erdélyi fejedelem hozzákezdett szervezésükhöz. Száz hajdú fölé egy hadnagyot, négy-ötszáz fölé pedig egy kapitányt rendelt. Zömében gyalogosok, de lovasok is vannak közöttük, s „csodákat értek el velük a 16. század végi török ellenes hadjáratokban.” A Habsburg császári politika is felismeri használhatóságukat és felfogadja őket. A hajdúk csak a török zsoldjában nem hajlandók harcolni!

A tizenöt éves háború pusztításai Nagyikunság, Körösök vidékének otthontalanná vált magyar parasztságával tovább növelik a hajdúk létszámát. Kb. 20–30 ezer ember él a hajdúszállásokon – szabad ég alatt – nagyrészüket fizetetlen, ezért

kénytelen lopni, rabolni, esetenként még gyilkolni is az életben maradásért. Ezért az 1590-es évek magyar országgyűlései „baromnál is alább való hajdúkról,” „korcsos magyarokról,” a „nemzet pestiseiről” szólnak, és a törvények értelmében bárki büntetlenül megölheti őket.

Ez a hazájából és nemzetéből kitagadott magyar hajdúság majd elfogadja a bihari nagyúr – kismarjai Bocskai István – kinyújtott kezét és ez a szövetség eredményezi történelmünk egyetlen győztes szabadságharcát és ma már mindnyájan elfoglalhatják helyüket a magyar történelem Panteonjában.

Mi robbantotta ki az első nagy Habsburg-ellenes szabadságharcot?

Habsburg II. Rudolf német-római császár, aki I. Rudolf néven (1576–1608) ült a magyar trónon, az ún. tizenöt éves háborúban (1593–1606) Erdéllyel szövetségben, megpróbálja a törököt kiűzni a hódoltság területéről. Sajnos a kezdeti sikerek után – Bocskai István 1595-ös gyurgyevői győzelme – a császáriak veresége, az ország hadszíntérré válása, egyértelművé tette a Habsburgok tehetetlenségét, és azt, hogy nem tudják a törököt kiűzni hazánk területéről, csak rom és pusztaság marad utánuk. Ehhez járult a protestantizmus térhódítása Magyarországon, ami ellen hajsztát indított a császár. De a legnagyobb felháborodást az váltotta ki, hogy a kiürült kincstárat a magyar nagybirtokosok vagyonával akarta feltölteni. Ezért felségsértési pereket indított a főurak ellen: Illésházy István, Rákóczi Zsigmond, majd következett volna Bocskai István, de ő az ellenállást választotta!

A „tisztos prágai fogság” után 1602-ben bihari birtokaira visszavonuló Bocskai titokban megkezdte szóbeli tárgyalásait a törökkel. Mert ő és tanácsosai világosan látták, hogy a Habsburg-erőkkel szemben önmaguk nem állhatnak meg – ami nagy belső vívódást váltott ki belőle, hogy majd

a törökkel együtt kell harcolni, de nem következetlenül szembefordulva önmagával, hanem az események logikájának engedve. Azt tudják, hogy „a török továbbra is a természetes ellenség, de szelídebb, jobb indulatú, mint a keresztények császára.” Hiszen a két ellenségtől szenvedő hazában az egymást váltó nemzedékek súlyos kérdése merült fel újra, lehet-e mindkettő ellen egyszerre harcolni? s ahogy a köleséri hajdúk unokája fogalmazza a késői századokból visszatekintve: Nem lehet! Mert:

*„Két ellenség a Duna két parton,
Kevés annak az én jó kardom.”*
(Arany János)

Szükség lesz az „egy jó kardra,” mert nemsokára gróf Belgiojoso felső-magyarországi császári főkapitány levelében rakamazi táborában, a török elleni teendők tanácskozására hívta Bocskait. Történészek különbözőképpen magyarázzák a félreértéseket, de mindenesetre Bocskai nem megy el, hanem 1604. szeptember végén visszavonul a nehezen megközelíthető Sólyomkőbe, és odahívja az ő kapitányait: Örvény Pált Kerekiből, Székely Ferencet Szentjobbról, és a törökföldi bujdosók levelét is megkapja a török támogatásáról. Bocskai mégis úgy döntött, hogy kér ugyan török segítséget, de inkább magyar katonákat, hajdúkat fogad szolgálatába.

Sajnos szentjobbi kapitánya beárulja Concini váradi vicekapitánynak Bocskai török tárgyalásait. S így az 1604. október 2-án Szentjobbot egy kardcsapás nélkül birtokba vette. Ezen felbuzdulva Kereki alá indul, hogy ezt a Bocskai várat is elfoglalja. De Örvényi Pál várkapitány szolgálatába fogadja a köleséri romok között tanyázó háromszáz szabad-

hajdút, Egry István vezetésével, s október 5-én – a váradi vicekapitány, Concini – sebesülten, „szégyennel” elvonult Kereki alól, „megfélemlítve” a hajdúktól. A hajdúk nemzetmentő küzdelme itt Kerekinél kezdődött, s hálából majd a fejedelem a köleséri hajdúkat Nagyszalontára telepíti, akik olyan utódokkal büszkélkedhetnek, mint Arany János, Arany László, Zilahy Lajos és Sinka István.

Ezután lázas készülődés kezdődik mindkét részről az elkövetkezendő nagy összecsapásra. Bocskai megbízottai járják a hajdúszállásokat, hivatkoznak a hajdúk protestáns voltára, és arra, hogy Belgiojoso nem a török, hanem egy református magyar birtokos ellen viszi őket. S tulajdonképpen ezzel tudták az alapvetően törökellenes beállítottságú hajdúságot egy török szövetségben induló felkelés fő katonai bázisává tenni. Belgiojoso mindezekről értesülve megkérdezi a hadseregében szolgáló *hétpróbás* hajdú vezéreket, hogy „készek-e Őfelségéért halni és élni?” Igen! Kiáltották, és másrészt cselekedtek. Október 14-én este hűséglevélben kötelezték magukat: „hogy hű s igazak leszünk az Nagyságos Bocskai István úrnak minden vitéz dolgaiban Hazánk megmaradásáért.”

S már hajnalban „Hajdúvitézek! húúúj, húúúj, rááá!” csatakiáltással támadtak a Bocskaira frissen felesküdt hajdúk, Bocskai személyes vezetésével – Álmosd és Diószeg között – Pezzen császári ezredes csapataira, aki éppen Belgiojoso segítségére vonult. 1604. október 15-én reggel 4 órakor kezdődő rövid, de heves harc után, 6 órára már a sebesült Pezzen-t is elfogták, és győztek! Belgiojoso pedig hallván a vereség hírért, visszavonult.

Az Álmosd–diószegi ütközet sorsdöntő volt, ahol a rosszul felszerelt, hiányosan képzett hadsereg nyílt összecsapásban diadalt arat egy nyugati zsoldos ezred katonaságán,

és évtizedek óta ez az első győzelme a szétszabdalt és megtiport magyarságnak.

Bocskai István, a kiváló hadvezér ekkor írja hajdúiról: *„Azok az dolgok eszékbe vevén, a magok nemzetinek hóhérai nem akarván lenni, úgy megháborodnak volt rajta, hogy ha szinte oly ember akkor közikben nem találkozott volna, magoktól is reá támadtanak volna az németre. Azonban, hogy értették, hogy minket is kergettenek, magok jövének éretünk olykor, amikor Szent-Jóbot tőlünk elvötték és Kereki várát vívták.”*

A győzelem után Bocskai az egyre szaporodó hajdúk élén bevonul Debrecenbe, maga előtt hordoztatva a császári zászlókat, első győzelmének hírnökeit. Ezzel is kiváló taktikai érzékéről tett tanúbizonyságot, hogy nem a százszor meggyötört és Basta császári generális által teljesen kifosztott Erdély ellen indul, hanem Felső-Magyarország felé, ahol biztosítva látja győzelmének eredményeit. Közben hajdú kapitányai maguk előtt kergették Belgiojoso seregét, aki előtt Kassa városa bezárja kapuit, de október 30-án – ahogy majd száz évvel később Rákóczi fejedelem előtt – kaput nyitottak Bocskai hajdúinak. Ezzel a Habsburgok által uralt királyi Magyarország központja harc nélkül került a bihari nagyúr birtokába és elősegítette a Habsburg-ellenes szabadságharc kibontakozását. Ezalatt Bocskai a tiszalöki táborban tartózkodik, 1604. október 26. és november 7. között, s itt alakul át önvédelmi harca országos méretű szabadságharcá. Itt csatlakoznak hozzá az erdélyi bujdosók, Tiszántúl egyik legtekintélyesebb birtokosa, ecsedi Báthory István, Felső-Magyarország főurai, a vármegyék nemessége. Itt szervezi meg kancelláriáját és katonai vezérkarát, innen indul és vonul be ünnepélyes külsőségek között november 11-én Kassára, a szabadság városába.

Egy-két hónap múlva a hajdúk már Pozsonynál és Bécs alatt kergették a németeket, és *Pro Deo et Patria – Istenért és Hazáért* – zászlók alatt 1605-ben felszabadítják Magyarország nagy részét. Kismarjai Bocskai Istvánt hadi sikerei csúcán előbb Erdély, majd a szerencsi országgyűlés Magyarország fejedelmévé választja, sőt a szultán koronával ajándékozta meg. Békére kényszeríti a kor két legnagyobb hatalmát, a törököt és a német-római császárt. Megerősíti Erdélyt és a protestánsok vallásszabadságát. S mindezt a hajdúk vitézsége és kardja biztosította. *„Isten után, hogy lett, hajdú vitézeinknek köszönhetjük”* – írja a nagy fejedelem egyik levelében. És nem feledkezik meg róluk, mert ott a Kereki vár alatt történt valami, akkor és ott fordult Bocskai szíve katonái felé, akiknek oly sok vesződés, bujdosás, hadakozás után emberi életet akart adni. Ő az egyedüli a magyar történelemben, aki földet ígért és adott katonáinak és a társadalomból kiátkozottakat letelepíti.

Magyarokat a Magyar Hazába!

1605 decemberében a korponai országgyűlésen közel 10 ezer hajdújának hálálta meg hűségét: *„ezért megtekintve ezeket a dicsőséges és örök emlékezetre méltó érdemeket, hajdú vitézeinket – a mi régi szabadságaink bajnokait és visszaadóit, hogy a haza szabadságáért végzett fáradságos munkájuknak és a mi irántuk való hálánknak emlékezetét a késő utódoknak is emlékezetül hagyjuk, és hogy abban a hazában, amelyben harcoltak tiszteletet és szabadságot nyerjenek: A Magyarország 1605. évi november hó 10-én összeült korponai országgyűlésén megjelent karok és rendek hozzájárulásával és helybenhagyásával őket egyenként és összeségükben a paraszti és nem nemesi állapotból, amelyben születtek, és amelyben eddig éltek, kegyelmesen kiemeljük, és elrendeljük, hogy említett katonáinkat, törvényes utódaikkal*

együtt, a mai Magyar- és Erdélyországunk igazi nemesi sorába és számába számlálják és beírják, őket igaz nemeseknek tartják, miként mi is azoknak sorába számláljuk és fogadjuk őket. Nevezetesen azokat a hajdú vitézeket, akik nemes Csomaközi András és vitéz Szilasi János, Kövi Miklós, Pallai Pál, Kovács Albert, Somogyi György, Farkas Mihály, Elek János, másként Csatári János, Szénási Mátyás, Füzi István és Hajdú Gergely kapitánysága alatt vitézkednek...”

És ezért mit kell tenniük? „A mi vagy utódaink parancsára, minden hadjáratban kötelesek legyenek megjelenni és a hazának híven szolgálni.”

A nagy fejedelem kérését teljesítették a kemény hajdú vitézek, hiszen Bocskai lelke tovább élt és él bennünk nemzedékről nemzedékre; ott voltak Buda visszafoglalásánál, amikor Petneházy hajdúival elsőként lépett a vár fokára, ott voltak Rákóczi hadseregében Esze Tamás talpasai közt és az 1848–49-es szabadságharcban, mint Kossuth katonái és nemzetőrei.

És a 21. század? A 400. éves évfordulón a magyarság újra szétszabdalva, remény és kétségek között vergődve, vezér nélkül indulhat neki új szenvedéseknek és új megpróbáltatásoknak.

Kupán Árpád

BOCSKAI ISTVÁN, A VALLÁSSZABADSÁG VÉDELMEZŐJE

Nemzeti történelmünk kiemelkedő személyisége, első győztes szabadságharcának vezére, a „magyarok Mózese“ – Bocskai István 24 hónapig tartó fejedelmi szereplése sorsfordító jelentőségű volt Magyarország és főként Erdély életében, meghatározta az elkövetkező éveket. Bocskai nemcsak a szabadság, függetlenség, önállóság harcosaként írta be nevét történelmünkbe, de a vallásszabadság védelmezőjeként is.

Erdély a vallásügy rendezése terén reálpolitikát folytatva megelőzte Európa valamennyi államát. Az erdélyi rendek fokozatosan jutottak el a vallási türelem kiteljesítéséhez. 1545-ben csak a reformáció térhódítását ismerték el, azzal a szándékkal, hogy újabb területekre az ne gyakoroljon hatást. Miután ez mégis megtörtént, nem az erőszakhoz folyamodtak, hanem elismerték, törvényesítették a kialakult helyzetet. 1550-ben általában az evangélikusok, 1564-ben kifejezetten a reformátusok számára szavatolják a teljes egyenjogúságot és a háborítatlan vallásgyakorlást. 1568-ban viszont Európában, sőt az egész világon először, a tordai országgyűlés kimondta a vallásszabadságot. Törvényt hoztak az evangélium hirdetésének és magyarázatának teljes szabadságáról, *mert az hit Istennek ajándéka*. A lutheránus, református, unitárius és katolikus vallás *bevett*, azaz szabadon működő, az állam által elfogadott vallás lett. A románok számára a görögkeleti vallás *megtűrt* jellegét továbbra is megőrizték, ami azt jelentette, hogy sem a hívek, sem a lelkészek nem voltak üldözésnek kitéve, sőt Báthory István 1574-ben

püspököt nevez ki számukra, Ghenadie pap személyében. Igaz, az ortodoxokat püspökeik elismertetése ellenére sem emelték „bevett“ felekezetté.

Bocskai István kálvinista vallásban született és neveltetett, de ifjúkorát 19 éves koráig katolikus környezetben töltötte. Talán így és ekkor alakult ki benne a végtelen tolerancia a más vallásúak iránt, mely idősebb korában jellemezte. Később fejedelmi levelezéseiből látható, hogy képeit és szólásait a katonai-nemesi és a paraszti életből, részint a Szentírásból veszi. Werbőczy István Hármastörvénye mellett a legnagyobb hatással a Biblia volt Bocskaira, mégpedig Károli Gáspár fordításában. Legalaposabb ismerője, a történész Benda Kálmán írta róla: „*nemcsak stílusára és nyelvi képeire volt nagy hatással a Biblia, de gondolkodására, műveltségére is. Vallási és történelmi ismereteinek egyaránt ez a fő forrása.*”

1601-től Basta garázdálkodása Erdélyben kiváltotta Bocskai tiltakozását. Emiatt a császár Prágába rendelte és ott tartották *tisztes fogságban*. Hazatérve látja a császári politika következményeit, s szembesül a császársággal. Rudolf 1603. szeptember 14-én utasítást küldött Bastanak, hogy *Erdélyből ki kell irtani az istentelen eretnekséget*. A vallásüldözés Magyarországon is megindult, Belgiojoso kassai főkapitány vezetésével, templomfoglalásokkal, az evangélikus lelkészek üldözésével.

1604 októberében megindult Bocskai szabadságharca, 1605 nyarán már Bocskai kezén volt Erdély, a Felvidék és Dunántúl. A Porta szövetségesül fogadja és támogatásával biztosítja. A nyáradszeredai országgyűlés 1605. február 21-én Erdély, a szerencsi országgyűlés április 28-án Magyarország fejedelmévé választotta.

A szabadságharcot a császár és környezete kezdettől fogva vallásháborúnak bélyegezte, mondván: az *eretnek tanok*

által félrevezetett protestáns alattvalók a katolikus uralkodók ellen lázadtak fel hitbéli alapon.

Való igaz, hogy a felkelés kirobbanásának okai között nem lekiacsiyelhethő a protestánsok üldözése. A vallásgyakorlás szabadsága főleg a jobbágyok számára a feudális társadalom adottságai között az akkor lehetséges, szinte egyedüli szabadságjogot jelentette. A felkelők nem akarták a maguk vallási nézeteit másokra kényszeríteni, csupán a sajátjukat megvédeni. Ugyanakkor nem vitatható, hogy a szabadságharcnak protestáns, ezen belül kálvinista jellege is volt. Nemcsak azért, mert a fegyvert fogók többsége – köztük Bocskai István is – a református hitet vallotta, hanem azért is, mert a felkelés ideológiáját Kálvin tanai szolgáltatták.

Kálvin bizonyos körülmények között nemcsak megengedte, hanem kötelezővé is tette hívei számára a világi hatalommal való fegyveres szembefordulást. Szerinte az uralkodással nemcsak jogok, hanem kötelezettségek is járnak. Ha az uralkodó ezeket nem teljesíti, méltatlanná válik Istentől elrendelt hivatására, zsarnokká lesz. A híveknek, az alattvalóknak erővel kell őt a helyes útra és hitre visszatéríteni. Isten ilyenkor szabadítót támaszt, aki az Ő nevében vezeti a küzdelmet. E tanítás formálta a közvéleményt, és a felkelés ennek a jegyében született. Bocskai mély meggyőződéssel Isten küldöttének vallotta magát. A közvélemény is *a magyarok Mózesét*, szabadítóját látta benne. Ezért álltak ilyen elvi tisztázottsággal Bocskai oldalára a református prédikátorok és híveik. A fejedelem is elismerte, felismerte ezt; a lelkészek, családjaik, özvegyeik, árváik anyagi megbecsülésén fáradozott, és 1605. szeptember 16-án kiváltságlevelet adott számukra.

Az 1605-ben megkezdődött béketárgyalások során Bocskai az evangélikus és református egyháznak a római katolikus

egyházzal való egyenjogúsítását is biztosítani akarta. Ez ellen a katolikus klérus keményen tiltakozott azzal, hogy a vallásszabadság szavatolása azt példázná, hogy fegyverrel is ki lehet vívni. Kemény és hosszas viták, tárgyalások után 1606. június 23-án megszületett a bécsi béke, amelynek első cikkelyében eltörölték a protestáns vallások ellen hozott törvényeket, elsősorban az 1604. évi XXII. törvénycikkelyt. Ezt a cikkelyt I. Rudolf önhatalmúlag toldotta a magyar országgyűlés által hozott huszonegy törvénycikkhez, s ebben kijelentette, hogy ő *„elődeinek úgy a római császárnak, mint a magyar királyoknak példáját követve a szentséges római katolikus hitet vallja egész őszinteséggel, s ezt mint más országaiban, úgy kivált ezen Magyarországon uralkodó vallásnak kívánja látni, minden eretnekségtől megtisztítani és uralkodói tiszténél fogva védelmezni.”* Ennélfogva I. Rudolf jóváhagyta és megerősítette mindazokat a törvényeket, amelyeket Szent István korától fogva a római katolikus hit érdekében bármikor kiadtak, s a vallásügyek további tárgyalását büntetés terhe alatt letiltotta az országgyűlés napirendjéről. Ez a törvénycikk a protestáns vallások halálos ítéletét jelentette. Ennek alapján erősödött fel Magyarországon és Erdélyben a protestánsok üldözése, ami a többi okok mellett a Bocskai-szabadságharc kitöréséhez, majd győzelmes befejezéséhez vezetett.

A bécsi béke első cikkelye a XXII. törvénycikk eltörlése után kijelenti: *„a felség a karokat és rendeket, akik csak Magyarország határain belül élnek, összesen és egyenként, úgy a mágnásokat és a nemeseket, mint közvetlenül a koronához tartozó szabad és kiváltságos városokat: továbbá a magyar véghelyeken levő magyar katonákat az ő hitükben soha és sehol háborgatni nem fogja, sem mások útján háborgatni és gátolni nem engedi, hanem az előbb említett karoknak és rendeknek az ő vallásuk szabad gyakorlata és*

használata megengedve legyen, de a római katolikus vallás sérelme nélkül, és hogy a római katolikus vallás papsága és templomai, egyházai érintetlenül és szabadon maradjanak, valamint amelyeket ezekben a zavaros időkben, mindkét részről elfoglaltak, azokat kölcsönösen ismét visszaadják.”

Bocskai egyformán szerette hazáját és vallását, mindkettő szabadságáért ragadott fegyvert. Ezt így fogalmazta meg a korponai országgyűlési meghívójában: *„Nagy ínségben voltunk az idegen nemzetség miatt, úgyannyira, hogy sem magunkkal, sem jószágunkkal, sem marháinkkal szabadok nem valánk, de mindezeknél nagyobb, lelkünk esmeretében is megháborítottak vala.”* Ezért fogott fegyvert, s fegyverforgásában magát Isten választottjának tartotta: *„Mint Mózeset régen a pásztorságból, Dávidot a juhok aklából, a bujdosó, számkivetett Jeftét felvette Isten és a népek fejedelmévé, királyává tette – úgymond – azonképpen engemet is kegyelmesen nemzetimből fejedelemmé választá.”*

Bocskai mély meggyőződéssel hirdette, hogy amit végrehajtott, nem az ő érdeme, mert ő csak eszköz volt a nagyhatalmú Isten kezében. Ebből a hitéből, ebből a meggyőződéséből származott nagy szerénysége és Istennel szemben való mély alázatossága. Nemcsak a saját vallásáért, nemcsak annak az egyházáért küzdött, hanem általában a lelkiismeret szabadságáért, s így bármely vallásfelekezetet minden válogatás nélkül visszahelyezett a maga birtokainak s vallásgyakorlatának élvezetébe, amelyektől erőszakkal fosztották meg azokat.

Bocskai István a legnagyobb és legmaradandóbb emléket azzal állított magának, hogy kivívta a bécsi békét, amellyel Magyarország és Erdély polgári-, politikai- és vallásszabadságának örök alapot teremtett, s ezzel kiérdemelte minden magyar tiszteletét és háláját.

Bocskai az életében utolsó kassai országgyűlésen, 1606. december 13-án hívei szívére kötötte, hogy a béke záradékában rögzített jobbításokat a következő országgyűlésen igazítsák ki. Az akkor már nagybeteg fejedelem pár nap múlva, 1606. december 29-én meghalt. Utolsó kívánsága azonban teljesült. 1608-ban a bécsi béke vallásszabadságról szóló cikkelyét az ekkor elfogadott törvény így fogalmazta meg: *„a vallás gyakorlata mind a báróknak, mágnásoknak és nemeseknek, mind a szabad városoknak és az ország összes karainak és rendjeinek, mind a maguk, mind a fiscus jószágában, valamint a magyar katonáknak is az ország véghelyein, és a faluknak is – ha azt önkéntesen és kényszerűsítés nélkül elfogadni akarják – szabad legyen, és annak szabad élvezetében és gyakorlásában senki senkit meg ne akadályozzon.”*

Bocskai legnagyobb érdeme, hogy kitartással, ésszel és fegyverrel kivívta az alkotmányosságnak és a vallás szabadságának a szavatolását. Ez tette őt olyan európai hírűvé, hogy szobra felkerült a reformáció genfi emlékművére. Többek között Cromwell és Orániai Vilmos szobra mellé. A szoborról a fejedelem sugárzó és hitvalló tekintettel néz szét, mint aki vallja minden időben a szoborra vésett jelszavát: *„hitünknek, lelkiismeretünknek és régi törvényeinknek szabadságát minden aranynál följobb becsüljük.”*

Dr. Nyakas Miklós

A BÉCSI BÉKE

Vannak a magyar történelemben fordulópontok, amelyekhez idővel mindig vissza-vissza kell térnünk! Részint azért, mert e fordulópontokhoz nemzeti történelmünk többszálú fejlődése vezetett, s így azok olyan csomópontokat alkotnak, amelyek a történelem méhében szunnyadó idő – az eljövendő történelem – csírájává válhattak.

Vannak aztán sorsfordulók, amelyekből elvben többszálú kibontakozás volt lehetséges, de amelyből természetesen csak egy valósulhatott meg. Ezek esetében értelemszerűen, politikai motivációktól sem mentesen élednek újra és újra a korábban már lezártak hitt viták, tovább gazdagítva a múltunkról alkotott ismereteket. Ilyen fordulópont Magyarországon mondjuk Mohács vagy Világos, de ilyen a szatmári béke és ilyen az 1867-es kiegyezés is. A dolog természetéből adódóan az ilyen fordulópontokról tehát nemcsak a kortárs vélemények oszlottak meg, de a késői kor historikusai is újra és újra vitát kezdenek, lévén azok a megítélések különbözősége, a megközelítések sokfélesége miatt is lezárhatatlanok.

A bécsi békekötés, noha szintén hordozza a többféle megítélés lehetőségét, alapvetően mégis a történelem méhében szunnyadó idő csírájának bizonyult, megítélése a magyar államiság és jogfejlődés szempontjából nagyjából egységes, nemzeti létünk okán pedig kiemelkedő. Nem mintha megítélésénél nem mutatkoznának nézeteltérések! Nemzeti történelmünk első sikeres szabadságharca a kortárs magyar társadalom egésze számára sem volt egészen egyértelmű, s nem volt az a bécsi béke sem. Részint közjogi, részint vallási

rendelkezései miatt. Csupán jelzésszerűen említhetem itt, hogy 1606. szeptember 26-án a magyar püspöki kar és több királypárti főúr Istvánffy Miklós nádori helytartó előtt tiltakozott Erdélynek és a Részeknek Magyarországtól való elszakítása ellen. A katolikus egyház sérelmének emlegetése pedig állandóan napirenden volt részint külföldi, de hazai körök részéről is. A magyar társadalomban természetesen voltak aztán olyan, ráadásul jelentős és véleményformáló körök is, amelyek a béke eredményeit más oldaláról támadták, így a fegyvert fogott hajdúság, és a protestánsok részéről is. A korabeli nézetek nem maradtak hatás nélkül a későbbi történetírásra sem. Jakab Elek a 19. század végén a kérdéskört sajátos, erdélyi szemszögből közelítette meg, Thury József pedig néhány évvel később túlságosan is idealizálva a török porta szerepét, gyakorlatilag a Habsburg-ház trónfosztásának elmulasztását rója fel.

A bécsi békekötés körül mégis az alapvetően egységes és pozitív megítélést kell hangsúlyoznunk, hiszen az ilyen típusú fordulópontok a magyar történelemben rendszerint lezárnak valamit, s egyben új fejezetet is kezdenek. A bécsi békekötés például lezárta nemcsak a számunkra 1526-tal kezdődött 16. századot, s megnyitotta a 17-et, de egyben a magyar rendi alkotmány újraerősítése révén, alkotmány- és jogtörténetünkben új fejezetet nyitva, megalapozva mintegy azt a gondolkodásmódot, amelyet a magyar rendek az 1608-as országgyűlésen igyekeztek rendszeres formába önteni, s amelyet egészen a reformkorig a magyar nemesi, nemzeti közjogi gondolkodás kitartó hűséggel ápolt, s amelyre mintegy alapként tekintett vissza.

A bécsi béke jelentőségét annak első jelentős monográfusa, Frankl Vilmos is így látta már 1865-ben, akinek személynél 1874-től a magyar történetírás Fraknoi Vilmo-

sát tisztelhetjük. A Győri Történelmi és Régészeti Füzetekben megjelent művében a következőket írja: „Mégis, miután ezen szerződés legelőször kísérté meg a protestantizmusnak elterjedése és a Habsburg dynastiának trónrajutása óta hazánkban jelentkező különféle pártoknak kibékítését; nem elnyomásuk, hanem igényeik elismerése és lehető kielégítése által; miután alapjául szolgált a XVII. és XVIII. század utóbbi egyezkedéseinek, alapjául a régibb közjognak; nyitányául politikai és vallási történetünkben egy új időszaknak: többszörös fontossággal és érdekléssel bír reánk nézve...”

Nemes Elek 1879-ben úgy látta, hogy Bocskai nagy műve, „Magyarország nemzeti és állami jövőjére döntő befolyást gyakorolt. A bécsi békekötés szövétnek gyanánt szolgált Erdély legnagyobb fejedelmeinek, Bethlen Gábornak, a Rákócziaknak, kik ennek világánál törekedtek nagy és a magyar hazára nézve üdvös terveiket megvalósítani. Idő folytán nehéz idők jöttek, s így e szerződésnek csak romjai maradtak fenn a politikai életben, azok is nagy küzdelem árán: hanem ezen romokból jobb viszonyok között, tudott új épületet alkotni a kitartás, erély és tehetség.”

A bécsi békekötés hatalmas tudású historikusa, a Magyar Országgyűlési Emlékek vonatkozó köteteinek összeállítója, Károlyi Árpád is hasonlóképpen vélekedett: „Meghalt a magyarok Mózes, a kinek szintén nem adatott meg, hogy népét az Ígélet földére bevezesse. De jól elkészített, jól megalapozott mindent, hogy, mikor a halála miatt lángba borult határon át más kalauzok arra a földre bevezetik népét, ez ott a lelkiismereti és alkotmányos szabadság fegyvereivel fölvértelve, új törvények és erkölcsi erők birtokában vehesse föl azt a sok százados küzdelmet, melynek végigvívására kárhoztatta a magyart ádáz végzete. És amit az a másik Mózes nem tett meg: Bocskay hatalmas bástyát emelt az Ígélet

földének védelmére az általa újra megalkotott magyar fejedelemségben, a Bethlenek és Rákóczyak Erdélyében...”

Az elmúlt, 20. század talán legnagyobb formátumú történése, Szekfű Gyula a bécsi béke jelentőségét a következőben látta: „Az 1606 szeptember 23-án aláírt bécsi béke Bocskaynak és Illésházyanak az államélet minden terére kiterjedő gondoskodását bizonyítja; ez a két magyar nagyúr, akik birtokaik elvétele miatt fordultak el a Habsburg háztól, most visszatérve megpróbálják az utolsó század minden konfliktusát rendezni, minden problémájának méregfogát kihúzni. Hozzátehetjük, nem mindenütt egyforma sikerrel, különösen ott sikertelenül, hol a nemzet sérelmei változhatlan, s tőle független helyzetből folytak. A birtokjogi sérelem könnyen orvosoltatik: ... Kevesebb a siker a közjogi sérelemmel szemben: a külföldi székhelyű és idegen, német uralkodócsalád lévén a közjogi sérelmek legvégső kútfeje, könnyen érthető, hogy e kútfők további fennállása esetén kezelése csak tüneti lehetett. /.../

Igaz, a török háború befejezésével nem volt többé annyira szükség a külföld pénz-, és vérbeli segítségére, de a végvári vonalat továbbra is fenn kellett tartani, s így bécsi hatóságok befolyásának továbbra is megmaradt a lehetősége. Ehhez járult az a körülmény is, hogy sem a főherceg, sem a magyarok nem bízában Rudolf királyban, megegyeztek abban, hogy a békét a Rudolf kezében levő ausztriai és cseh tartományok rendjei is garantálják. Ez meg is történt, ... /s/ ezzel megtörtént az első lépés a Habsburg uralom alatt levő országok egymáshoz közelítéséhez.”

Szekfű e gondolatra építve, a bécsi békének a Dunai Monarchia alakulása szempontjából, Habsburg nézőpontból is korszakos jelentőségét tulajdonított: „Bocskayék nem vették, nem is vehették észre, hogy a *pragmatica sanctio* és 67-es ki-

egyezés «kölcönös védelmét» készítik elő oly eszközzel, melyet magyar érdek akkor nem kívánt. A magyar, német, cseh birtoktestek közt az érintkezést megindítani Habsburg érdek volt, különösen pedig Mátyás főherceg érdeke, aki e területekre támaszkodva készült Rudolf ellen fellépni.”

De korszakalkotónak nevezte a bécsi békekötést Benda Kálmán is, nemcsak a vallási rendelkezései miatt, hanem azért is, mert az először tett módszeres és átfogó kísérletet az utóbbi száz év problémáinak rendezésére, s 1526 óta „először rendezte a közjogi problémákat a Habsburg-ház és a nemzet között...”

Makkai László a bécsi békéről a következőket írta: „a bécsi béke egy évszázadra meghatározta a magyar politikai életet. Ha nem biztosította is egyértelműen a protestáns vallásszabadságot és a rendi önkormányzatot, de módot adott a törvényes fellépésre védelmükben, s mivel a békét Bocskaival, mint Erdély elismert fejedelmével kötötték meg, az erdélyi fejedelmeknek ez lehetőséget nyújtott a beavatkozásra a Habsburgok és a magyar rendek viszonyába. Állandósította ugyan a királyság és a fejedelemség különállását, egyben azonban össze is kapcsolta a kettőt, egymás létfeltételévé téve a magyar rendiség és az Erdélyi Fejedelemség fennmaradását, anélkül, hogy a Bocskai által óhajtott formális konföderáció létrejött volna közöttük.”

A magyar jogtörténet művelői a magyar közjog fejlődésében ugyancsak kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak a bécsi békének. Márkus Dezső, a millenniumi magyar törvénytár egyik összeállítója a bécsi béke jelentőségét a következőképpen méltatja:

„A béke, mindkét fél biztosai részéről, mint kétoldalú szerződés, s fegyveres kényszerítés folytán, mint a győző fél által nyert vívmány jött a törvénykönyvbe. A vallásszabadság

biztosítása, mint leglényegesebb pont, az első cikkben foglaltatik, a többi cikk más, szinte fontos és lényeges nemzeti jogokra vonatkozik. E békekötés korszakot alkotott a magyar közjogban. Bocskai elnyervén Erdélyt s az ehhez tartozó régibb részeken kívül még Bereg, Szatmár és Ugocsa megyéket, s megteremtve a szabad hajdúkerületet, oly hatalmat alapított, mely a magyar szabadságnak a közeli jövőben, erős védvár maradt, – bár ő maga már 1606-ban meghalt, s nagy művének törvénybe iktatását sem érthette meg, de átszármasztotta azt lelkes és erős utódaira, Bethlen Gáborra s a Rákóczyakra. Ez első (bécsi) békekötést megerősítették, Bethlen Gábor, szintén erdélyi fejedelem és II. Ferdinánd király közt, hasonló harcok megszüntetésére irányzott nikolsburgi békeszerződés (1622 december 31-én) s majd ismét ugyanezek között kötött 1623-iki második bécsi és 1626-iki pozsonyi békekötések, melyek megújították a nikolsburgi feltételeket.” Jogtörténeti szempontból is úgy látta, hogy a bécsi békekötés és annak későbbi, különböző formában történő megerősítései egyenesen vezettek az I. Rákóczi György támadását lezáró, s az általa megkötött linzi békéhez, amelynek lényeges tartalmi összetevői ugyancsak a bécsi pacificatio eredményeit erősítették.

De hogyan látta életműve, s így a bécsi béke jelentőségét maga Bocskai? Végrendeletében, amelyet 1606. december 17-én vetett papírra, a következőkre inti nemzetét, a magyar királyságbelieket és az erdélyieket egyaránt:

„Az egyezésnek pedig örökösön való megtartásába ezt az utat látjuk: A fejedelemségek, ha szintén változnának is, mindenik helyen a szabad választás szerént, de a republikáknak soha egymás ellen, senki ingerléséből, igazgatásából ne törődjenek. Valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél léssen, és a ma-

gyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik is oltalmokra, javokra lészen. Ha pedig Isten azt adná, hogy a magyar korona Magyarországon magyar kézhez kelne egy koronás király alá, úgy az erdélyieket is intjük: nemhogy attól elszakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segéljék tehetségek szerént és egyenlő értelemről, azon korona alá a régi mód szerént adják magokat. Mely dologról, ha valaha hitel felett való konföderáció lehet közöttök, felette igen javalljuk.”

Bocskai lényegében tehát átmenetileg lemondva a magyar korona egységéről, Erdély feladatát abban jelölte ki, hogy ameddig az ország egyesítése a nemzeti érdekek mentén nem lehetséges, addig a magyarországi rendek érdekeinek fenntartása miatt is szükség van egy önálló fejedelemségre, amely mintegy ellenpólusát képezheti az esetleges túlzó Habsburg igényeknek. Érdekes és egyáltalán nem véletlen módon hasonlóképpen ítélte meg Erdély szerepét maga Pázmány Péter is, aki az írta, ha önálló Erdély nem lenne, könnyen „*gallérunk alá köpne az német.*”

A Bocskai-féle elképzelés, amelynek alapját a bécsi békekötés teremtette meg, az utókor számára lehet világos és egyértelmű, de korántsem volt az a kortársak számára. Ne felejtjük el, hogy a Habsburg-ház 1526-ban nem hódítás útján, hanem választás révén került a magyar királyi trónra, s a választást, a Habsburgokat trónra juttatók részéről azzal indokolták, hogy a török veszély feltartóztatására csak így van esély. Az ellenkező nézetet vallók változatlanul önálló nemzeti királyságban gondolkodtak, s az Erdélyi Fejedelemség tulajdonképpen a kettős királyválasztás után a keleti magyar királyságból született meg. A török hódítás másfél százada alatt a magyar rendek lélekben soha, egyetlen

négyzetcentiméternyi országterületről nem mondtak le, mint ahogyan természetesnek tartották a magyar korona egységét a Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség viszonyában is. A dolgok általában nem is az elvi alapvetések körül izzottak fel, hanem a helyzet pillanatnyi aktuálpolitikai megítélésén, a Habsburg-hatalom erőssége vagy gyengesége, a török tényleges szándéka vagy ereje megbecsülése körül.

Ebben az összefüggésben Bocskai politikai végrendelete, amely az önálló Erdély helyét és szerepét kijelölte, vadonatúj gondolat volt a tizenöt éves háború poklát végigküzdő magyarság számára. S hogy ez mennyire így volt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy bizonyíthatóan maga Bocskai sem látta azt a szabadságharc kezdetén úgy, mint annak végén, s ahogyan azt a politikai végrendeletében megfogalmazta.

A szabadságharc kezdetéig egész addigi élete a Habsburgok érdekeinek szolgálatában telt el, amely hite szerint a török veszélyt elkerülni igyekvő magyarság számára az egyetlen járható út volt. A Habsburg hadvezetés eredménytelensége, súlyos politikai és valláspolitikai hibákkal tarkított államvezetése, amely erőszakos fellépéssel is párosult, vezetett oda, hogy „botcsinálta” felkelővezér legyen. A szabadságharc kezdeti sikereinek hatására, a magyar társadalom magatartása láttán érlelődött meg benne, hogy 1605 márciusában, követei révén, meglehetősen magabiztosan fellépve, királyi koronát szorgalmazzon a Portától, amely azt bizonyítja, hogy komolyan gondolt arra, hogy török támogatással egy konföderált Magyar Királyság uralkodója lesz a királyi országrész és Erdély területén. Ezzel összefüggésben említhetem, hogy 1605. március 24-én nem is engedte színe elé Rudolf követeit, akik – úgymond – magánsérelmeiről óhajtottak vele tárgyalni. Gondolhatnánk arra, hogy Bocskai igazi politikushoz méltóan

nem engedte személyes sérelmeit a nemzet sérelmeivel helyettesíteni. Ez természetesen elvben helyes is, bár ne felejtjük el, hogy a kor normái szerint a „személyi sérelmek” – amelyek mögött mindig emberek kisebb vagy nagyobb csoportja állt – nagyon is a politikum fogalomkörébe tartoztak. Egy oly annyira tapasztalt, világosan látó politikus részéről, mint Bocskai, más lehetett a helyzet. A tárgyalások felvételére alkalmas ajánlkozást azért utasította el, mert koronakérő követői már útban voltak a fényes portához.

A 17. század egészére kihatással lévő koncepciója később alakult ki benne. Ennek részleteiről, lévén az a személyiség mélyében zajló folyamat, viszonylag keveset tudunk. Egy biztos, akkor, amikor 1605. november 11-én Lalla Mohamed nagyvezér Pest alatt, a Rákosmezőn fogadja a fényes kísérettel érkező Bocskait, s a szultán nevében Magyarország királyának címezi a fejedelmet, és a Bocskai által kért királyi koronát nyújtja át neki, Bocskai a koronát csak ajándékol, nem pedig felségjelvényként fogadja el. Mi történhetett? Egészen bizonyosan az, hogy a hadjárat eddigi eredményeiből, a török viselkedéséből és az európai hatalmak hozzáállásából, a magyar nemzetrészek viselkedéséből, és az azt tükröző különböző politikai áramlatok felfogásából meg kellett születnie annak a szintézisnek, amely politikai végrendeletében fogalmazódott meg, s amely ekkor, a Rákos mezején úgy manifesztálódott, hogy elutasította a török hűbéres királyság gondolatát. A kor magyar politikai vezetőrétegében a törökkel szembeni mélységes gyanakvás változatlanul élt, s nem is alaptalanul. Intő példa erre, hogy 1605. október 3-án a Bocskai István segítségére jött török hadak elfoglalták és megszállták Esztergomot. Válaszul erre Homonnai Drugeth Bálint a magyar és török hadakkal ostromlott Érsekújvár feladásakor, amely október 17-én következett be, egyeztetve az

osztrákokkal, egyetértésben az ostromlottakkal, megakadályozta, hogy a várba a vele szövetséges török csapatok is bevonuljanak. Ezért is érthető és nagyon is helyeselhető az a határozott követelés, hogy véget kell vetni a nemzetet pusztító hosszú török háborúnak, de úgy, hogy a nemzet érdekeit kiemelten vegyék figyelembe.

A béketárgyalások megkezdését megkönnyíthette, hogy 1605. június 4-én Rudolf császár- király, miután katonai segítséget kérő követei Spanyolországból, a Vatikánból, a Német Birodalomból és Angliából üres kézzel tértek vissza, Mátyás főherceget megbízta, hogy kezdjen tárgyalásokat Bocskaiával. A királyi biztosok – Forgách Zsigmond, Thurzó György és Pogrányi Benedek – e napon elindulnak Kassára, a fejedelem székhelyére, immár nem csupán Bocskai egyéni sérelmei megtárgyalására.

A tárgyalási folyamat elindulása fontos, de kellő érzékkel történő vezérlése annál nehezebb volt, hiszen a kiegyezésnek, a békekötésnek mindkét oldalon tekintélyes ellenzői voltak. Bocskai ugyan szilárd kézzel tartotta kezében az ügyeket, de jól tudta, hogy a mozgalmat sikerre segítők véleményének figyelembe vétele nélkül tartós eredményt nem lehet elérni. Ezért minden lényeges lépését az országgyűlés elé vitte, s a kölcsönös érdekek figyelembe vételével kemény tárgyalópartnernek bizonyult.

A tárgyalások magyar részről történő színtere tehát az országgyűlés volt. Ezek a Bocskaitól tartott országgyűlések már összetételüknél fogva is különböztek a Habsburg-korszak országgyűléseitől. Nagy számban jelent itt meg a protestáns, elsősorban kálvinista papság, akik korábban, 1604 előtt, a pozsonyi országgyűléseken nem lehettek ott, hiszen még olyan tekintélyes embert is, amilyen Bornemisza Péter volt, Miksa király egyszerűen kiutasított. Bár Bocskai hívei

közt katolikusok is voltak, így egyik „legkeserűbb” magyarja, aki semmiképp békülni nem akart, Czobor Mihály, a királypárti Thurzó György sógora, vagy Káthay Mihály, a kancellár. Az országgyűlés kishemesi többségének hangulatára, akárcsak a katonaságra, elsősorban a hajdúkra, igen nagy befolyásuk volt a kálvinista prédikátoroknak. Ülések előtt, sőt napjában sokszor kétszer is mondtak imát és szentbeszédet, s ha azt látták, hogy a világiak a kitűzött célokhoz nem eléggé buzgóak, beszédekben éles szavakkal korhólták a német uralom alá, az egyiptomi húsosfazekakhoz visszavágyókat. Különösen nagy sikereket ért el a köznemesség, a polgárság és a katonaság véleményének formálásában Kassa református egyházának nagy hatású és fáradhatatlanul szónokló prédikátora, Alvinczy Péter. De a hallgatóság maga is hajlamos volt a radikális szavakra. A megbékülni nem akaró, a németeket gyűlölő, s ennek következtében a békekötéstől idegenkedő befolyásos tömeg jelentős részét a tiszai kishemesek jelentették, de mindnyájukat felülmulta a hajdúság, melyhez pedig Bocskai, megemlékezve felkelése kezdeteiről, szíve szerint vonzódott. Esetükben a háborúskodás folytatása egyben foglalkozásuk gyakorlását, megélhetésük biztosítását is jelentette. A hajdúság száma a fejedelem szolgálatában körülbelül 30 ezer főre volt tehető, s az évtizedes harcokban edzett embereknek ez a tömege, kikkel szemben a magyar vezérek és nemesek is fenntartással voltak, most a fejedelem zsoldjában is zabolátlan maradt, s folytonos zendülésekben követelte a németek, s a katolikus papok, jezsuiták, püspökök kiirtását. Bocskai politikai érzékét jellemzi, hogy ő ezt az egész hajdúellenzékét nemcsak leszerelte, hanem a béke ügyén munkálkodó rendek közé is bekapcsolta. E téren kell utalnunk Bocskai nagyvonalú hajdú kiváltságolásaira, amelyeket ugyan lehet, hogy a kényszer szült, de amelyek e téren is kétségtelenül hatásosak

voltak. Bocskai a neves hajdúvezérek egész sorát egyéni kiváltságolásokkal is ellátta, mintegy utat mutatva e téren később Báthory Gábornak.

A tárgyaló tábor osztrák fele sokrétű és megosztott volt. A tárgyalások során a kormány részére a különböző szövegtervezeteket Mátyás főherceg bécsi, Rudolf prágai tanácsosai, magyar urak, főpapok készítették elő. A tárgyalások menetébe komoly beleszólása volt a spanyol követnek és a pápai nunciussnak is, érezvén, hogy itt a Habsburg-ház nagyhatalmi fennmaradásáról és a katolikus hit uralmáról van szó. Konkrét segítséget azonban adni nem tudtak, s biztatásuk így jobbra csak ígéretekből állt, az általuk helyesnek vélt kibontakozást érdemben nem tudták befolyásolni.

Rudolf maga kellően szétszórt, beteges uralkodó volt, aki a nehéz helyzetnek egyáltalán nem volt ura, s az események is jobbra kicsúsztak kezéből. Ugyanakkor monomániás kitartással, makacsul ragaszkodott a török háború további folytatásához, s a főhercegek már ekkor is közel voltak hozzá, hogy családi jövőjük biztosítása érdekében erőszakkal távolítsák el az ügyek vezetésétől, amire képtelen volt. Eltávolítása később be is következett. Mátyásnak mégis sikerült megbízást nyernie tőle a béketárgyalás intézésére, utóbb pedig Rudolf kinevezte magyarországi kormányzójának, úgyhogy Bocskaiék nyugodtan tárgyalhattak vele, mint aki jogosult a béke megkötésére. Lélekben azonban sohasem nyugodott bele a Bocskaival kötendő békébe. A Mátyás főherceg vezette tábor jól látta, hogy a Bocskai által is elfogadható tervezetre királyi megerősítést alig lehetett remélni Rudolftól. Ezért a magyar ügyekben járatos, a valóságos helyzetet jobban átlátó, s mellesleg a maga karrierjét is építő, de ténylegesen magasabb szempontokat is szem előtt tartó Mátyás főherceg – ahogyan azt Károlyi Árpád ki-

mutatta –, Liechtenstein Károly titkos tanácsos ajánlatára, Rudolfnak egy korábbi, felhasználatlanul maradt megerősítő oklevelébe íratta be a magyar kancellária írnokával a szükséges dátumot és prezentálta Bocskaiéknak, mint a bécsi egyezmény megerősítését. A béke ellen utóbb Rudolf is, a katolikus főpapok is tiltakoztak, ez utóbbiak a városok szabad vallásgyakorlatában, azaz a király földesúri joghatósága alóli függetlenségében a katolikus egyház sérelmét látták. Mátyás főherceget a magyarokkal folytatott korántsem könnyű tárgyalásaiban a saját tanácsosa, Khlesl püspök részéről is támadások érték. A katolikus érdekeket erélyesen, de igen műveletlen formákban képviselő Khlesl, a pék fia volt az, aki mikor Illésházyék szóba hozták, hogy a béke állandósítására Bocskainak Mária Krisztinát adják feleségül, azt válaszolta, hogy Bocskainak jó lesz a kassai bíró lánya is. Vele ellentétben a magyar püspökök, élükön Forgách Ferencsel, tárgyilagos, de annál szigorúbb elvi, tagadó álláspontot foglaltak el, amiért Mátyás neheztelését is magukra vonták, aki átlátta, hogy személyesen is létérdeke a tárgyalások sikeres befejezése.

E helyen nincs mód arra, hogy a szövevényes tárgyalások menetét részletesen ismertessük, de érzékeltetve annak bizonyultságát, tekintsük át, a Bocskai által Bécsbe küldött békepontra adott első császári választ, amelyet aztán a korponai országgyűlés tárgyalt meg. November 19-én jöttek meg Mátyás biztosai Forgách Zsigmond és Pogrányi Benedek, magukkal hozván a választ Bocskai fölküldött pontjaira.

Ezek a pontok a császári válasszal együtt a következők voltak:

I. Az ágostai, helvéciai és római katolikus vallás gyakorlata egyaránt szabad legyen; a két első ellen országgyűlési végzések, név szerint az 1604: 22. tc. eltöröltessék.

Ez volt a válasz. A király senkit sem sértett vallásgyakorlatában, s ezt ezen túl sem fogja tenni; de a vallást ne használják ürügyül zavargások előidézésére.

II. A portával Bocskai közbenjárása mellett kössenek békét. A király ezt nem ellenzi; jelöltessék ki a hely, hol a közös tárgyalás véghezmenjen, s egyelőre legyen fegyvernyugvás.

III. Válasszanak nádort az alkotmány értelmében.

A tárgy a jövő országgyűlés elébe való.

IV. Az ország Szent Koronája őriztessék az országban. A viszályok miatt ez nem lehet; a korona biztos helyen van.

V. A kamarát töröljék el, s országos kincstartó lépjen helyébe. Az egri püspököt s kamarai-elnököt, Szuhay Istvánt számúzzék; a nagyvárad püspök Migazzi Miklós maradjon fogságban.

Nem lehet.

VI. A főpapok s általában a klérus száma kevesebb legyen; a címzetes püspökök se egyházi, se világi hivatalokat ne viseljenek.

A jövő országgyűlésre halasztatik.

VII. A főpapok világi ügyekbe ne avatkozzanak; az egyházi törvényszék jogköre korlátozott legyen.

E kívánságnak nem lehet helyt adni.

VIII. A jezsuitákat számúzzék örökre az országból; az adománylevelekbe egy idő óta bemutatni szokott záradékot pedig, az „egyház jogainak épen tartásával,” hagyják ki belőlük.

Az országgyűlés elébe való.

IX. Közhivatalokat egyedül született magyarok, hitvallásukra tekintet nélkül, viselhessenek; hazafiúsított külföldiek csak a harmadik ivadékban.

A kívánság utóbbi részét nem lehet megadni; de a hivatalok osztogatásánál magyarnak elsőbbsége legyen.

X. A véghelyek csak a magyar országtanácstól függjenek, s az országtanács csak magyarokból álljon.

Megadatik oly kikötéssel, hogy német hadak is szállíttathassanak a véghelyekbe.

XI. A király távollétében az országgyűlést a nádor vezesse. E kívánságban kevés hála rejlik Mátyás főherceg iránt.

XII. Azok, akiket fölségsértéssel vádolnak, csak a törvények értelmében, a törvény rendje szerint ítéltessenek el, Illésházy s a többiek, kik a kamara által megfosztattak jószágaiktól, nyerjék vissza azokat.

A pont első része ellen nincs kifogás, a másodikról hallgat a válasz.

XIII. Teljes amnestia a jelen mozgalmak részesei számára.

Igen a kegyelem kérőknek s a magokat hűségre esküvel kötelezőknek.

XIV. A Bocskai-féle adományozások megerősítése. Megtagadtatik.

XV. Az ország egyéb sérelmei is orvosoltassanak a legközelebbi országgyűlésen.

A királyi hatalom csorbítása nélkül; különben is nem valószínű, hogy még egyéb sérelmei is volnának a nemzetnek, melyek orvosolatlan maradnának.

XVI. Bocskait Erdély örökös fejedelmének ismerjék el.

Csak életének idejére; esküdjön hűséget a királynak; évenként hódolati díjt küldjön neki; Erdély követei veyenek részt a magyar országgyűlésen; véghelyeit erősítsék meg a török és szövetségesei ellen; Fogaras és a Mária Krisztierna lekötött

jószágai jövedelmei szolgáltatassanak ki pontosan főhercegné számára.

XVII. Magyarország tiszai része Bocskaira szálljon.

Erdélyen kívül egyebet ne bírasson.

XVIII. A béke megalakulásának esetében két hónapi zsoldot kíván a fejedelem hadai számára; a jövőre segítséget pénzben; fegyveres népben, a török ellen.

A kívánság első részét nem lehet megadni; a másodikat igen, ha okot a háborúra nem Bocskai ad.

A fölkelt rendek országgyűlése Korponán a császári válaszat természetesen nem fogadta el, a tárgyalások folytatására viszont november 24-én Illésházy István vezetésével, a Mátyás főherceggel való közvetlen tárgyalás céljából megbízottakat küldött Bécsbe. 1606. január 7-én, a korponai országgyűlésről kiküldött békebiztosok, Illésházy István és Mladossevith Horváth Péter, Mátyás főherceg székhelyére, Bécsbe érkeztek, s 1606. január 9-én a korponai országgyűlésen megfogalmazott feltételek alapján a tárgyalások megkezdődtek. Január 15-én, a bécsi tárgyalásokon a két fél megbízottai július 24-ig érvényes fegyverszünetben állapodtak meg, 1606. február 9-én a bécsi béketárgyalásokon pedig megegyezés jön létre. Címzavakban: A protestáns vallásgyakorlat ügye marad az I. Ferdinánd és I. Miksa idején volt állapotában; a törökkel egyidejűleg békét kell kötni; a következő országgyűlésen a régi szokás szerint nádort választanak, aki azonban a király és a kormányzó nélkül fontosabb ügyeket nem intézhet. A Szent Koronát Ausztriában, Magyarországhoz közelebb eső helyen őrizzék; a főpapok közül a királyi tanácsban csak a tényleges, tehát nem címzetes, és csak nemes családból való püspökök vehetnek részt; a tisztségeket magyarok kapják vallásukra való tekintet nélkül; a kormányzó nem indíthat az ország törvényeivel

ellenkező pereket; Bocskai birtokadományai érvénytelenek. Bocskai fejedelem személyes kielégítésként megkapja Erdélyt, de a fejedelemség a korona része marad, a fejedelem évi ajándékot ad a királynak, halála után pedig Erdély visszazár az országra és a királyra, aki tetszése szerint rendelkezhet felette. Bocskai hívei, akik az április 24-re hirdetett országgyűlésen megjelennek, büntetlenséget nyernek.

1606. március 16-án Bocskai István a hozzá Kassára érkező kormányzói megbízottnak kijelenti, hogy a béke megerősítését az országgyűlésnek tartja fenn. Ez a gyakorlatban a feltételek visszautasítását jelentette. 1606. április 16-ára Bocskai országgyűlést hívott össze Kassára, s 24-én Kátay Mihály kancellár a fejedelem nevében tartott megnyitóbeszédében a megegyezés feletti elégedetlenségét fejezte ki, s az általános közhangulat annak elutasítását vetette előre, mint amelyre május végén ténylegesen elutasító választ is adtak. A hajdúk által csak Cipellősháznak gúnyolt Illésházyt is egyre több kritika érte, s Mátyás főherceg felszólítására, hogy küldjenek követeket a pozsonyi országgyűlésre, elutasító volt a válasz. Május 12-én viszont elfogadták a februári megegyezés megváltoztatására javasolt szöveget; május 15-én pedig Illésházy István május 12-i kelettel részletes utasítást kapott a bécsi béketárgyalások folytatására.

1606. június 5-én a magyar rendek és Bocskai béketárgyalási küldöttsége Illésházy István vezetésével meg is érkezett Bécsbe. 7-én megkezdődtek a tárgyalások, június 23-án pedig tényleges megegyezés született. Eltörlik az 1604-ben önkényesen betoldott 22. törvénycikket; a protestáns vallások gyakorlata – a katolikus vallás sérelme nélkül – szabad a mágnásoknak, a nemeseknek, a korona városainak és a végvárok katonáinak. Békét kell kötni a törökkel; a következő országgyűlésen válasszanak nádort, de a kormányzó

királyi hatalma maradjon meg; a Szent Koronát hozzák Magyarországra; a jezsuitáknak az országban nem lehetnek birtokaik; a tisztségeket magyarországiak kapják vallásukra való tekintet nélkül, kivéve a Dunántúlon két tetszőleges végvár kapitányságát, amit németek is megkaphatnak; a törvénysértő királyi rendeleteket változtassák meg. Bocskai birtokadományait a következő országgyűlés vizsgálja felül, nemesítései érvényesek, de az oklevelet ugyanott be kell mutatni, a szabad királyi városok tartsák meg kiváltságait. Bocskai István Erdélyt a Részekkel, valamint Ugocsa, Bereg és Szatmár megyékkel együtt férfiági utódai életére kapja; utána az ország törvényes királyára, illetve a koronára szállnak; a kezén levő többi területet Bocskai átadja a királynak. Augusztus 1-jén a bécsi béke szavatolására Mátyás főherceg által összehívott csehországi, morvaországi, sziléziai, ausztriai rendek küldöttei összegyűlnek Bécsben. Augusztusban előbb I. Rudolf Prágában, majd Bocskai István Kassán megerősíti a bécsi békét, s szeptember 23-án a magyar rendek huszonnégyszáz megbízottja Bécsben, az ország nevében kötelezte magát a bécsi béke megtartására. A dolgok ezután menetrendszerűen következtek, szeptember 24-én Rudolf király teljes büntetlenséget biztosított a felkelésben részt vetteknek. Külön oklevélben kinyilvánítja, hogy Erdély és a Részek Bocskai férfiágának kihaltával sem szállnak vissza a koronára, és hogy Bocskainak és törvényes fiú utódainak átengedi birtoklásra Ugocsa, Bereg, Szatmár és Szabolcs megyéket, Kálló és Szatmár várát, továbbá Tokaj várát minden tartozékával, közte Tarcál, Bodrogkeresztúr és Olaszliszka mezővárosokkal. Szeptember 25-én Mátyás főherceg kinyilatkoztatta, hogy a bécsi béke 1. pontjának ama kijelentése: „*a katolikus vallás sérelme nélkül,*” nem irányul a protestáns vallások ellen. – Az ausztriai és stájerországi rendek képviselői,

majd pedig 26-án Csehország, Morvaország, Szilézia és Lausitz rendeinek képviselői szavatolják a bécsi béke megtartását; szövetséget kötnek a magyarokkal. November 22-én Várad várát a császári őrség feladja Bocskai megbízottainak.

Teljesült a békefeltételeknek ama kitétele, hogy a törökkel a magyar érdekek figyelembevételével kössenek békét. Október 29-én a Zsitvatorokban Bocskai megbízásából Illésházy István, I. Rudolf megbízásából Ernst Molart, I. Ahmed szultán megbízásából Ali budai pasa vezetésével török–magyar béketárgyalások kezdődnek. November 11-én a három fél megbízottai a Zsitvatorokban gyakorlatilag a status quo alapján húsz évre szóló békeszerződést írtak alá. A törökkel kötött béke a bécsi békemű szerves része volt, s egyben Bocskai politikájának nagy sikere is. Létrejötteinek körülményei egyértelműen a magyar rendek szerepének felértékelését jelentették, s annak egyértelmű elismerését, hogy magyar ügyekben magyarok nélkül nem lehet dönteni. Megszűnt a magyar király – ez esetben a Habsburgok – formális vazallusi függése a töröktől az egyszeri ajándékként a Portának küldött 200 ezer Ft ellenében. Fontosabb volt ennél a török hódoltságbeli magyar joghatóság elismertetése! E szerint a török adót a hódoltsági falvak bírái szedjék össze, török katonák ne járjanak ki a falvakba; a törökök esetleges követeléseiket a magyar földesurak közvetítésével érvényesítsék; azok a nemesek, akik királyi részre nem adóznak, török adót se fizessenek, vagyonukban és személyükben szabadok legyenek.

A békemű lezárására december 13-ára Bocskai országgyűlést hívott össze Kassára. S nemcsak formális jóváhagyásról volt szó, hiszen ott a következő országgyűlésen végrehajtandó módosításokat fogadnak el, amely a végrehajtás módjában

tovább tágította a bécsi békében elért eredményeket. December 23-án Bocskai megerősítette a határozatokat.

Amikor Bocskai István fejedelem december 29-én Kassán meghalt, minden készen állt arra, hogy az eljövendő 1608-as országgyűlés a magyar rendi alkotmánynak minden eddiginél fényesebb palotát emeljen. De ez már nemzeti históriánk más lapjaira tartozik.

Irodalomjegyzék:

„Frigy és békesség legyen...” a bécsi és a zsitvatoroki béke.
Szerkesztette Papp Klára és Jeney-Tóth Annamária.
Debrecen, 2006.

A bécsi béke első kiadása: *Sylloge publicorum, quae celebris suo merito pacificationis Viennensis anno MDCVI. Initae, historiam, articulorum ejus sensum, et denique universam ejus constitutionem luculenter illustrant / Victorini de Chorebo* [Sinay Miklós]. – [Pest]: [Landerer J. M.], 1790. – [42], 80 p. Praefatio – p.[3–42.] [latinul] Arról való articulások mitsoda conditiókkal kívánta Botskai István Fejedeleme a mellette lévő Magyar Nemzettel edgyütt 1605dik Esztendő elein Felséges Rudolph Császár és Királlyal az Egyeséget, vagy meg békéllést, és azokra Felséges Rudolph Császár és Király Nevébe Mátyás Herczeg által mitsoda Feleletek rétettek, mellyek le küldödtek Kárponára a Nemzet Gyűlésébe Novembernek 21dik Napjára 1605dik Esztendőbe Gróf Forgáts Sigmond követ által – p.1-38. [Bécsi béke szövege] – p.39–61.

BENDA KÁLMÁN: *A felső-magyarországi rendek kassai részgyűlése 1607 márciusában* / In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve III. – Debrecen: 1976. – 159–177.p.

FRANKL VILMOS: *A bécsi békekötés 1606-ban* – Győri Történelmi és Régészeti Füzetek, 3. köt. 1863. 158–175., 245–262.p., 4. köt. 1865. 33–2., 193–17.p.

GÉZA LENCZ: *Der Aufstand Bocskays und der Wiener Friede. Eine kirchenhistorische Studie I.* – Debrecen, 1917. – 296 p., 20 t

KÁROLYI ÁRPÁD: *A kiegyezés ügye a kassai országgyűlésen 1606 tavaszán.* Budapest, 1899. 205 p.

KÁROLYI ÁRPÁD: *Bocskay és a bécsi béke – Századok*, 1907. 1–9.p.; In: *Bocskay és a bécsi béke / K. Á.; Bocskay István fejedelemre és korára vonatkozó egykorú emlékek / Szendrei János. – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1907. – 3–24. p.– (A Magyar Történelmi Társulat fölolvásai, 4.); In: Néhány történelmi tanulmány / K. Á. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1930. – 254–279.p.*

NEMES ELEK: *Az 1606-ki bécsi békekötés létrejöttének története*. Erdélyi Múzeum, 1879. 1–23., 35–56., 82–88.p.

PÉTER KATALIN: *Az 1608. évi vallásügyi törvény és a jobbágyok vallásszabadsága*. In: *Papok és nemesek: Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból – Budapest. Ráday Gyűjtemény, 1995., 129–151.p.*

POKOLY JÓZSEF: *Bocskay István és a bécsi béke. A bécsi béke 300-ik évfordulója emlékére*. Budapest, 1906.

RÁTH KÁROLY: *Az alkudozások kezdete Bocskay Istvánnal az 1605-dik év nyarán I. – Századok, 1867. 317–335.p.*

TUSOR PÉTER: *Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Mátyás kiközösítése. – Aetas, 2000. 4. sz. 89–105.p.*

ZSILINSZKY MIHÁLY: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformatiótól kezdve. – 1. köt: A reformatiótól a bécsi békéig, 1523– 1608. Budapest, 1881.*

Sárkány Viola

A FEJEDELMI HÁZBÓL, A FEJEDELMI SÍRBA

I.

Emléknapok Kismarjai Bocskai István Erdély
és Magyarország felséges fejedelmének tiszteletére

Illyés Gyulát idézem, aki azt írja valahol, hogy: *„a magyarság nem pusztuló és nem halálba menő, hanem olyan történelmi szenvedésektől meggyötört nép, amelyik képtelen volt betölteni mindazt, amire igénye volt.”*

De talán néha sikerült, ha ideig-óráig is mindazt betölteni, amire igénye volt, hiszen éppen 400 évvel ezelőtt Bocskai győzelmei nyomán a százszor meggyötört Erdély csillaga újra felragyogott és harcai biztosították Báthory, Bethlen és a Rákócziak aranykorát. Róla írja egy 19. századi történész, Kővári: *„Bocskai két év alatt visszaállította az eltiprott házat, és ha még él talán visszaállította volna a budai trónt is.”*

Órá emlékeztünk Kismarjában, a Bocskai család ősi fészkeiben és temetkezési helyén 2006. szeptember 22–23–24-én. A szervező felkért, hogy beszéljek az ünnepekről, megpróbálok arról néhány szót szólni, hogy a több száz éves önkormányzattal büszkélkedő falu, akikre a múltból valami halvány fény is vetült – a kései utódok –, egy szívvel-lélelkel vették ki a részüket a rendezvénysorozatból, ami méltó volt a nagy fejedelemhez: erdélyi fafaragó kiállítás, kuruc-hajdú énekek, rock zene, tudományos értekezések, előadások, ünnepi istentiszteletek minden réteg igényét kielégítették.

Az ünnepségsorozat szeptember 22-én, pénteken a kassai fejedelmi házban kelt Nagy Adománylevélre emlékezéssel kezdődött, amiről később részletesebben szeretnék szólni.

Szeptember 23-án, szombaton a kiharcolt bécsi béke 400. évfordulóján történt a Bocskai-kripta átadása, megáldása dr. Bölcskei Gusztáv, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, a Zsinat lelkészi elnöke ünnepi ígéhirdetésével, melynek alapja a Prédikátor 1. r. 1–9. vers: *„az egyik nemzetség elmegy és a másik eljő, a föld pedig mindörökre megmarad.”*

Szeptember 24-én vasárnap a Bocskai-díjak ünnepélyes átadása, a már megáldott kripta mellett, Tőkés püspök igei szolgálatával kezdődött, a Mózes 5. k. 1. r. 29–30. versek alapján: *„... az Úr a ti Istenetek, aki előttetek megy, ő hadakozik ti érettetek...”*, amelyben a püspöki szavak arról a nemes küzdelemről szóltak, ami Bocskai Istvánt is győzelemre vitte, amikor a pusztulás helyett Erdély aranykora következett be, és arra a nemes küzdelemre buzdított, amelyben megtaláljuk Istent és önmagunkat.

A Bocskai-díjak átadását követően az ünneplő gyülekezet a kriptától a „várdombra” vonult, ahol a hagyomány szerint a fejedelem született. Van valami sorsszerű abban, hogy a Magyar Reformátusok V. Világtalálkozója, amely Bocskai győzelmeinek és a bécsi béke 400. évfordulójának jegyében Kolozsvárott, a fejedelem „egyik szülőhelyén” kezdődött, ahol szülőházánál a Református Világszövetség koszorúját éppen Tőkés László elnök helyezte el, az utórendezvény a fejedelem „másik szülőhelyén” a kismarjai „várdombon” Tőkés László püspök áldásával ért véget.

Ahogy már említettem, szeptember 22-én, az ezen a napon 1606-ban Kassán kelt Kismarjának adományozott kiváltságlevelél 400. évfordulójára emlékeztünk az adománylevelél teljes felolvasásával.

Ez az adománylevelél – azért is fontos – mert túlmutat az egyediségen, ahol a rész az egészt mutatja, amiben tetten érhető a „mi lett volna ha” ... ha a nemzeti királyaink írták

volna történelmünket és az ország saját fejlődése útján önmagára hagyatkozva formálhatta volna történelmét. Tetten érhető az ember, az a történelmi személyiség, aki nem véletlenül volt nagy hatással a magyar és az európai történelmi folyamatokra is.

De már a Nagy Adománylevél előtt is biztosított „kedves szülőföldjének” kiváltságokat, mint földesúr, először 1579. február 5-én Báthory Kristóf vajda (fejedelem) „hűséges familiárisa, Kismarjai Bocskai István birtokain élő jobbágyoknak (Kismarja, Hencida, Gyapol, Kasza, Kerekegyháza stb.) adókedvezményt ad és a szolgálattétel alól felmenti őket.” Természetesen mindez a fiatal Bocskai István kérésére, vagy sugallatára történt. Mi vezethette ezt a fiatal embert arra, hogy a korban egyedülálló módon könnyítsen jobbágyai helyzetén? Hiszen még politikai célok nem vezethették! Talán a protestantizmus szellemisége, ami megteremtette az új modern államokat? Vagy az a protestáns szabadelvűség, ami az egyén nagyobb szabadságát és jobb megbecsülését jelentette? Vajon ismerhette a németalföldi szabadparasztság helyzetét? Vagy maga az az egyéniség, az a személyiség jegy jelenik már meg benne, hogy le tud hajolni az elesettekhez, ami később nagy hadvezérré teszi?! Igaz, hogy a kiváltság az állami terhek alóli felmentést jelentette, de mégis a szabadparaszti fejlődés útját nyitotta meg. Rendkívüli jelentőségű, a hajdú kérdéssel foglalkozók ezt még eddig nem elemezték! Pedig nem véletlen, hogy ő az első, aki majd szabadelvűleveleket adományoz a hajdúknak és le is telepíti őket!

Újabb kiváltságokat biztosít a kismarjaiaknak az első végrendeletében, amelyet 1595. október 5-én a török Szinán pasa elleni ütközet előtt a Dombrovitza folyó partján lévő magyar táborban diktált, őz nyelvjárású deákjának azon a gyönyörű magyar nyelven, ami több mint 400 év távolából

is jól olvasható és érthető, igazolva az angol nyelvész Sir Browning megállapítását: *„a magyar nyelv egy tömör kódaráb, amelyen a viharok a legcsekélyebb karcólást sem hagyták.”*

Nekünk kismarjaiaknak nem lehet meghatódottság nélkül olvasni a nagyon hosszú és részletes végrendelet első pontját: *„...könyörgök Öfelségének testemet kivitetni és Atyám, Anyám koporsójába kis Marjába tetetni...”* s így folytatja, *„mivel hogy kis Marjából iratom magamat és temetségemnek is helyet ott szeretnék ...ezért a kis Marjaiaknak adok szabadságot:”* *„az én maradékim a magok számára semmiféle adót, kilencedet ne szedhessenek.”* Ez az adomány már a jobbágyi kötelezettségek alól menti fel a falut. Mi lehetett az oka, hogy a halálba készülõ hadvezér legfontosabb gondolata szülõhelyének a felemelése volt? A földhöz, a szülõhelyéhez való ragaszkodás, amit még részletesebben fejt ki, a Nagy Adománylevélben, amit a bécsi béke elõtt egy nappal, 1606. szeptember 22-én, már betegen, országos gondok között diktált hû szekretáriusának, Pécsi Simonnak. Ebben az adománylevélben egy mélyen érzõ ember képe bontakozik ki, aki nemcsak mint hadvezér, de erkölcsileg is kiemelkedik kortársai közül és a magyar történelemben is.

Az eredeti oklevél fekvõ, téglalap alakú, pergamenre írott, latin nyelvû, függõ viaszpecséttel ellátott, amelyet Kismarja híres „leveles házában” 1944. nyár végéig egy faládjában õriztek, az eredeti pecsétnyomóval és néhány Bocskai-aranypénzzel együtt, ami sajnos a történelem viharában és az emberi gondatlanság viharában elveszett. A 16. pontból álló Adománylevél híres kezdõsorai *„...illenék-e megfeledezni arról a helyrõl, arról a mi igen kedves szülõföldünkrõl Kismarjáról, ahonnan eleink eredetüket vették ...”* pontokba

szedve sorolja fel azokat a kiváltságokat, amelyek a falut mezővárossá teszik.

- a falut mindenféle földesúri joghatóság alól kivonja, földesúri hatalomtól független

- a „város” teljes mentességet kap mindenféle földesúri szolgáltatások alól

- egyházi tized beszedését a saját egyházuk, iskolájuk javára kell fordítani

- nincs úriszék, a lakosság által évenként választott főbíró és vezetőtestületet legmagasabb szintű jogkörrel ruházza fel – pallos joggal – (ebben az időben csak néhány főúr, vármegye és szabad királyi város élhetett ezzel a lehetőséggel, pl. Debrecen is csak 1711 után)

- állami adók alól felmenti a falut

- saját anyagi erőforrásokat biztosít a közösségnek, pl. vízimalom, tized, maktermő erdő, kocsmáltatás, heti vásárok stb.

- a feudalizmus korában fontos, hogy pecsét legyen, Bocskai a 9. pontban saját fejedelmi méltóságát kifejező pecsét használatát engedélyezte a következő felirattal: Pro Deo et Patria. A város által kiadott, a főbíró által lepecsételt és aláírt rendelkezéseket mindenki tiszteletben tartotta.

- Bocskai olyan autonóm köztársaságot fogalmaz meg adománylevelében, amelynek minden polgára szabad, de nem nemesi jogállású személy „szabad paraszt,” akinek valomása két közrendű szavaként fogadható el.

A nagy fejedelem nem vár el semmit ezekért a jótéteményekért, semmiféle hűbéri elvárásai nincsenek. Miért? Mert Kismarját tekintette szülőföldjének, mi mással magyarázható ez a rendkívüli kiváltság?

Bocskai adományozásait, telepítési munkáját, a protestantizmushoz való elkötelezettsége, magyarság tudata hatotta

át (levelezéséből is egyértelműen kiderül), nem kevésbé a nemzeti egységre való törekvése, ami a szerencsi országgyűlésen már megvalósult, s ami diadalra vitte szabadságharcát.

Erről írja később Benda Kálmán 1952-ben: *„a Bocskai szabadságharc messze világító fáklyaként mutatta az utat a későbbi nemzedékek számára: az elkövetkezendő századok szabadságát és függetlenségét a nemzet csak úgy vívhatja ki, ha minden osztálya összefog a nagy cél érdekében, ha a nemzet egyetemes érdeke előtt az egyes osztályok részszenpontjai háttérbe szorulnak, s ha a nemzet vezetője tud és mer a nép széles tömegére támaszkodni.”*

Útban a halhatatlanság felé, 400 éve halt meg Bocskai István

„Az halál csak egy halál és arra anélkül is reá kell mennünk. Inkább akarjuk az életünket oly helyen és oly okokért elfogyatnunk, az kívül hűti (hite), nemzete és hazája szerető embernek örök emlékezeti megmaradhat, hogysen csak ingyen anélkül is kimenni ez világból” – olvashatjuk Bocskai István 1606. február 6-án Illésházyhoz írt levelében. Ezeket a sorokat a nagy fejedelem *ars poeticájának* is tekinthetjük, mert Ő egy olyan történelmi személyiség volt és az is marad, *„akinek módja nyílt befolyásolni a magyar történelem menetét, akinek szavára, cselekedeteire nemcsak egy nemzet figyelt és igazodott, de aki befolyásolni tudta az európai folyamatok alakulását is!”*

Szívében magyar, gondolkodásában európai horizontú volt. Kismarjai Bocskai István sokat tett azért „hogysen ingyen anélkül” menjen ki „ez világból.” Mire a betegség ágyhoz kötötte már elkészült a nagy mű: a nemzeti egység megteremtése, a bécsi békében a vallásszabadság és a vallási

tolerancia kodifikálása, a hajdúk letelepítése, szabadalom levelei, amelyek a szabad paraszti fejlődés útját nyitották (volna) meg, az önálló Erdély kialakítása, a szultán és a császár közötti béke létrehozása, és nem utolsósorban Erdély és Magyarország felséges fejedelme.

Bocskai István 1606 szeptemberétől már komolyan betegeskedett. Illésházyval való levelezéséből követhetjük állapotát, azokból a levelekből, amelyekben az erőt és a méltóságot érezhetjük, a szemléletes kifejezésmódot, sallang nélküliséget csodálhatjuk, de ravaszságot, hamisságot nem találunk benne.

November vége felé betegsége súlyosbodik, de még reménykedik, amikor a következőket írja: *„magunk állapotja felől írhatjuk kegyelmednek, még ágyban fekvő beteg emberek vagyunk és igen erőtlenséggel is, de jó reménységünk nagyon isteniünkben, hogy ez nyavalyánkból napról-napra meggyógyítván megadja egészségünket.”* De a „vizikór” nem hagyja el. Lábai térdig, majd lágyéig megdagadtak, ezért fel kellett készülni a legrosszabbra. Már nincs remény, amikor december 17-én vasárnap „érezvén testében annyi időtől fogva való betegsége miatti erőtlenségét,” meghallgatta az istentiszteletet, úrvacsorát vett és titokban testamentumi rendeltést tett. Magához hívatta Alvinczy Pétert, udvari papját, tanácsosát; kincstartóját, Örvéndi Pált, akik a szűkebb hazát – a Partiumot – és szekretáriusát Péczy Simont, aki Erdélyt képviselte. A szintén magyar nyelven írt második végrendelete a politikai irodalom remeke, amelyet a nagy fejedelem diktált már erőtllenül, de még tiszta elmével, s amit senki nem mondhatott el történelmi nagyjaink közül a hosszú útra készülve, az Isten előtti végső számadásra, hogy *„én az országot, mint édes hazámat most mindenféle ellenségtől megszabadult állapotban hagyhatom.”*

Végrendeletében rendelkezik temetéséről is: *„mi a mi temetésünk helyét rendeltük Erdélyben, Gyulafehérvárott, mint szerelmes hazánkban, minthogy az odavaló fejedelmek ott szoktak eleitől fogva temetkezni.”*

A vég bekövetkezett. 1606. december 29-én a történelemformáló fejedelem örökre lehunyta a szemét. December 30-án az „utód,” Homonnai-Drugeth Bálint írja a Trencsénben időző Illésháznak: *„Tegnap péntekre virradólag 5 órakor vötte ki az Úristen, őfelségét a világból.”*

Bár a fejedelem egyszerű temetésről rendelkezett, de Homonnai, mint fejedelemjelölt, fényes temetést rendezett és az előkészületek az egész január hónapot teljesen igénybe vették. A végtisztességet adók 1607. február 1-jére gyülekeztek Kassára. Majd 2-án a fejedelmi házból „nagy fényvel és pompával” a Szent Erzsébet-székesegyházba vitték a nehéz selyemmel bevont vaskoporsót, rajta az erdélyiektől kapott koronával. A szultántól kapottat a koporsó előtt, három fekete bársonyba öltöztetett udvari szolga hordozta a fejedelem kardjával és buzogányával együtt. Február 3-án indult Bocskai István földi maradványait kísérő nagy halottas menet Kassa–Vizsoly–Tállya–Tokaj–Kálló–Bátor–Károly–Goroszló útvonalon. Homonnai innen kénytelen volt visszafordulni, mivel híre ment, hogy az erdélyi rendek már Rákóczi Zsigmondot fejedelemmé választották. Magával vitte a lovakat, a kincseket és a szultáni koronát is. (Talán ennek köszönhetjük, hogy ma egyáltalán láthatjuk, igaz, hogy Bécsben.) Az új fejedelem – Rákóczi Zsigmond – a kolozsvári templomban várta a nagy halottat, ahol a három napi kiterítés szokását megtartva „mind véne, mind ifja szabadító fejedelmüket, a «magyarok Mózesét» siratták.” Ezután a gyászmenet útja: Torda–Enyed, és végül Gyulafehérvár, a fejedelmi palota. Végső búcsúztatására a negyedik nap, a Szent

Mihály-székesegyházban 1607. február 25-én került sor. Sajnos a szertartásból csak Telegdi István fogarasi lelkész beszédéből ismerünk néhány mondatnyi részletet: *„elvesztettük – úgymond – vagyis inkább a boldogok örökkévaló helyére előre küldtük Erdély fenséges fejedelmét, Istvánt, minden kor és minden idő hasonlíthatatlan hőjét.”* Sírjára pedig, a kassai temetési menettől Gyulafehérvárig hozott fekete selyem zászlót terítették, arany címerével és a következő felirattal: *„a fenséges kismarjai Bocskai István Isten kegyelméből Magyarország Erdély és a római szent birodalom fejedelme... ki, miután Magyarország ősi szabadsága és jóléte romladozó állapotát... visszaállította és a föld két leg-hatalmasabb uralkodója, a római és a török császár között 16 év óta folyton változó és fárasztó hadi szerencsével viselt háborút... tekintélyével megszüntette és lecsillapította... életének 49. életévében... szelíden az Úrban elaludt.”*

Hova temették a „fenséges” fejedelmet? A székesegyházban János király fia, János Zsigmond mellé, és nem véletlenül, hiszen mindkettőjüket a „princeps pacis,” a háborúra békét hozó fejedelemként emlegették és kettőjük egybefonódó politikája példa lehetett az elkövetkezendő nemzedékek számára.

S hol lehet a sír? 1660–62 között török-tatár csapatok a Szent Mihály-székesegyházat többször feldúlták, a csontokat szétszórták, s mára az erdélyi „szerelmes haza” is eltűnt.

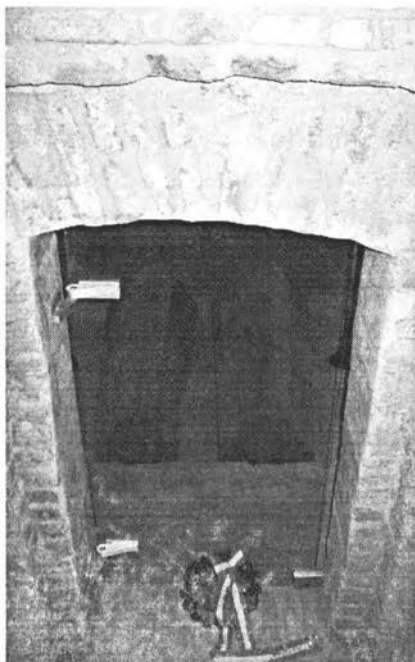
Ha nincs sír Gyulafehérvárott, ott van a Bocskai-kripta Kismarjában, a maradék hazában; ott vannak az ősök, a szülők porló csontjai, és az az a hely, ahova a nagy hadvezér is kívánczolt és örök nyugalmat remélt.

Legyen ez a kripta zarándokhely, vagy ahogy Bölcskei püspök áldó szavait hallhattuk: *„Legyen ez az egész magyar*

nemzetnek kegyeleti emlékhelye, ahol meg lehet állni és köszönetet mondani a gondviselésért a Történelem Urának.”

Legyen ez a kriptá egy olyan zarándokhely, ahol lehet még imádkozni és reménykedni egy új, győztes Bocskai István, egy új *magyarok Mózes*e eljövetelében; aki ebből a történelmi mélységből – *az egyiptomi szolgaságból* – újra kivezeti majd népét a szabadság földjére!

A Bocskaiak sírkamrája

Bocskai István szobra

Szekeres Gyula

BOCSKAI ISTVÁN SZERENCÉS PÉNTEK NAPJAI A NÉPHAGYOMÁNY TÜKRÉBEN

A jövődölések és csodás események jelentős szerepet töltek be a Bocskai körül kialakult mítoszokban, így a személyéhez kötődő népi kinyilatkoztatások is Bocskai kiválasztott szerepét erősítették. Gondoljunk csak a fejedelem oldalán harcoló hajdúkra, kiket az ő angyalkái-ként emlegettek.¹ De Szamosközy emlékezései is hasonló megközelítésekről tanúskodnak. Ezek közül is elsőként említendő a török császár által küldött kard felcsatolásának eseménye, amelyben nem nehéz ráismernünk népmeséink elemeire, a halhatatlanság, és a legyőzhetetlenség motívumaira, amely „szegénylegény” vagy éppen a „legkisebb királyfi” sajátja, de mindenesetre csak a különleges tulajdonságokkal felruházott személyek jellemzője: *„az kapucsi basa mikor Bocskaynak ódalára kötötte az török császártól küldött kardot, így szólott: Ezt te nagyságos Bocskay, ki hatalmas császár fia vagy, tudjad, hogy valakinek ezt ódalára kötik, annak soha sem pénze, sem hada el nem fogy. Ha ezt végre kötöd fel, boldog lész, győzedelmes lész.”* És nem utolsósorban az, hogy: *„te lehess az, ki az te nemzetséged közt nem különben tündökölhessél, mint az szép csillagok közt az szép hajnalcsillag...”*²

A hajnalcsillagra vonatkozó ezen üdvözet több kérdést is felvet. Miért éppen a hajnalcsillagot említették, mint a fejedelem vezérlő csillagát? Tudatában voltak-e a törökök a Bocskai személyét övező, a magyarság körében ismeretes csodás történéseknek? Ugyanakkor az a kérdés is felmerül, hogy

a hajnalcsillag hitükben bírt-e valamilyen tartalmi, avagy szakrális jelentéssel?

Bocskai István életének történéseit már születése pillanatától fogva determinálnak tartotta az egykori néphagyomány. Péntek napján született. És életének minden fontosabb eseménye is ehhez a naphoz kötődött. Ennek igazságát nemcsak a korabeli néphagyományból tudhatjuk, de ezt támasztják alá a későbbi történelmi kutatásokon alapuló időpont meghatározások is. Azonban még ennek tudatában sem kaptunk magyarázatot arra, hogy: Létezik-e valamiféle kapcsolat a pénteki nap és a fentebb említett hajnalcsillag között?

A bolygók – legfőképpen a Nap és a Hold – rendkívüli szerepet töltek be a népek hitében és kultuszaiban. De e fentebbi kettő meghatározó szerepe mellett külön figyelmet szenteltek a Vénusznak is, mint a Nap és Hold után következő legfényesebb csillagnak, mely az (Est) Hajnalcsillag nevet kapta.³ A különös figyelmet éppen kettőssége kapcsán nyerte el, hiszen fénye elsőként ragyog fel az esti égbolton, ugyanakkor a hajnali égbolt meghatározó csillaga is. Innen az Esthajnal elnevezés. Ezen „tulajdonsága” miatt is válhatott a népek hagyományában a halálból újraéledő istenség jelképévé.⁴ A pogány hagyományokban mindig az újraéledő természet istennője volt, és csak az antik kultúra hatására lett a szerelem és szépség istennője.⁵

Az asztrológiában a Vénusz száma hat, és napja, a péntek⁶ *Dies Veneris*. A fejedelem éppen hatodik gyerekként született, sőt a család eredetmondájának – az ún. Micban mondának – népi változatai is csak hat leszármazói ágat említenek. Ezen számosság alapján már érthetővé válik, hogy a nép tudatában miként is kapcsolódott e nap Bocskai személyéhez.

Mi több Vénusz nemcsak a keresztény ikonográfia része,⁷ de az arab, illetve iszlám mitológiában is ismert.⁸ Azt bizto-

san állíthatjuk, hogy jól ismerték a korabeli magyar hagyománynak azon részét is, amelyben a nép Bocskai személyét szorosán összekötötte Vénusz szerencsét hozó alakjával és annak pénteki napjával.

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a magyar néphagyomány mesekincse sem nélkülözi, sőt kiemelt helyen kezeli a három planétaisten, a Nap, a Hold és a Vénusz ismeretét. Gondoljunk csak az ezen planétáknak megfelelő arany, ezüst és réz paloták népmesei elemeire,⁹ avagy az Égitestszabadító-típusú meséink azon motívumaira, amelyben a hős, a három sárkánnyal – a réz, az ezüst és az arany hídon – megküzdve szabadítja ki a Napot, Holdat és a Csillagot, példázva ezzel is az alvilági és égi hatalmak örökkévaló küzdelmét, és a szabadító hős győzelmét.¹⁰

Mindezekről Szamosközi István latin nyelven íródott Epigrammája¹¹ is tanúskodik, melyben már kirajzolódni látszanak a fejedelem körül kialakult népi mítosz alapvető jegyei. Az epigrammában a hajdani sárkányölő vegetációs hős alakja immár aktualizálva hagyományozódik tovább, párhuzamot vonva Vénusz és Bocskai alakja között. Mikként Bocskai alakja úgy emelkedik felül a népet nyomorító ellenségen, ahogy a napfelkelte előhírnöke, a hajnalcsillag jelzi a sötétség erőin győzelmet tévő Nap hatalmát. Vénusz és Bocskai metaforikus kapcsolatán keresztül előrevetíti a meghaló-, ugyanakkor mindig újjáéledő szabadító hős képzetét is, ahogy a Vénusz hajnalban újjáéledve jelzi a győzelmes Nap eljöttét, úgy tekint ő is Bocskaira, aki – ha a szükség úgy kívánja meg – minden korban újra elhozza népének a várva-várt szabadságot.

Vénusz befolyásos hatalma mellett párhuzamot kell vonnunk Bocskai István életének azon történéseivel, melyek

között a nép különös egyezést talált, amit egy korabeli – 1606-ban íródott –, históriás énekben meg is örökítettek.¹²

Itt a Bornemisza Váczi Menyhárt által magyar nyelven íródott históriás ének azon öt versszakáról kívánunk bővebben szólni, amely, mintegy kronologikus sorrendbe fűzve mutatja be a Bocskai életének sorsdöntő eseményeit, és a pénteki nap fontosságát kiemelve utal e nap, és a hozzá kapcsolódó események különleges összefüggéseire.

A históriás ének önmagáért beszél,¹³ szavaiból egyértelműen kiderül, hogy Bocskai körül a nép, de legfőképp a hajdúk körében még életében kialakult egy olyan eszménykép, melyet különlegesnek, már-már isteninek tekinthetünk, amelyet a kiválasztott tulajdonságaival is felöveztek.

A pénteki nap összefüggése Bocskai István életének történéseivel, már egyértelművé teszi azt a felfogást, miszerint a nép körében a fejedelem kiemelt szerepet töltött be, nemcsak mint történeti személy, hanem úgyis, mint szabadító hős, aki folytatja, átveszi, átörökíti a hajdani sárkányölő hős mítoszi szerepét is.

A históriából kiemelt versszakok hat olyan eseményről tudósítanak, amelyek időpontját pontosan ismerjük.¹⁴

Ezek a következők:

- *(Kolozuarban penteken született volt)* 1557. január 1.
- *(Varadj kapitán penteken let volt)* 1592. május 1.
- *(penteken nemeteküel is megj vit volt / pec Janos penteken foglalja esset volt)* 1604. október 15.
- *(Kassabanis pentek napon be ment volt)* 1604. november 12.
- *(penteken vt megj koronaztak volt / Rakos mezeien az koronazas volt)* 1605. november 11.
- *(penteken e vilagbüil ki mült volt)* 1606. december 29.

Az időpontokat a történelmi adatokkal összevetve,¹⁵ egyértelműen kiderül, hogy azok mindegyike valóban pénteki napra esett.

A történelmi és a pénteki napok kapcsolata, esetünkben nem a szerencsés, avagy balszerencsés napok¹⁶ összefüggésében jelentkezik, hanem kizárólag a kiválasztott személyt illetően.

Ezt mutatja a történelmi bekezdés, a fejedelem haláláról szóló, és azt előre megjósoló jelenségeknek, a nép körében elevenen élő hagyománya is: „*sok Jambortül hallottam es wgy irom / vrünk Halala előtt mj let azt mondom / karacon estje kakük szolt azt hallom / kassan ceresnie fa viragzott ertöm.*”¹⁷

Bocskai István életét végigkísérő csodás, illetve különleges események és napok nemcsak a néphagyománynak sajátosságai, de az írásos emlékezetnek is elemeivé váltak. E népi eredetű minden történelmi külön utalással is jelzi: – *Szaiabül szarmazot bessedet irrok*, vagy: *Sok Jambortül hallottam es wgy irom* – így megállapíthatjuk, hogy ebben az esetben elsősorban a néphagyomány hatott az írásos emlékezetre és nem fordítva.

Természetesen Bocskai közvetlen környezetében élő kortársakat sem hagyta érintetlenül a pénteki napra vonatkozó néphagyomány. Annyira nem, hogy még Bocskai életében – kolozsvári szülőházának falára¹⁸ – kőbe vésve örökítették meg a fejedelem élettörténetének mozzanatait és a nevezetes pénteki nappal való szoros kapcsolatát, melynek latinul íródott szövegét Bocatius János¹⁹ szerezte.²⁰

A kőtábla tartalmának népi eredetét még – azok *úm. újra felfedezésének* idejében az 1800-as évek elején is jól ismerték: „*Ilyen szóbeli hírlélésnek már most valóságos tanúbizonysága, azon, még 1606. esztendőben, az az a' Fejedelemnek*

életben örök emlékezetére felállítatott kő, abban az épületben, melyben Botskay született."²¹

Bocskainak a szerencsés péntek napjait megörökítő emlékkövek tulajdonképpen három, különálló darabból állnak, melyeken öt fejezet emlékezik meg a fejedelem csodálatos péntek napjairól, melynek címszavai a következők:

AZ OLVASÓHOZ

NAPJÁNAK, PÉNTEKNEK MEGSZEMÉLYESÍTÉSE

SZÓZAT PÉNTEK NAPRA

A SZERZŐ VENUS NAPJÁHOZ

HÁROM ISTENNŐ ÜNNEPI TRIALÓGUSA A FEJEDELEMRŐL

A Bocatius János által írt költemény mellett még két olyan – az irodalomtörténet szempontjából is megkerülhetetlen – forrást is találunk, melyekről említést kell tennünk. E versezetek szintén a nép által terjesztett pénteki napon történt eseményekből merítették alapgondolatukat.

Elsőként a *Rerum in vita*, avagy az *Életbeni dolgok* címet viselő írásról²² szólnak, melynek bevezetője némi elgondolkodásra is okot adhat. Szerzőjét ugyan nem ismerjük, azt viszont tudjuk, hogy az eddigi csak latin nyelven ismertetett leírás Szepsi Laczkó Máté krónikájával együtt lett elsőként közölve,²³ de ez nem jelenti azt, hogy a szerzőséget is az ő nevével kellene azonosítanunk.

Kiemelendő, hogy az írás bevezetője félreérthetetlenül utal Bocskai önéletrajzára. Azonban arról, hogy a fejedelem egyáltalán készített-e ilyen irányú feljegyzéseket, nincs hitelt érdemlő tudomásunk. Így az sem elképzelhetetlen, hogy a bevezetőben szereplő *önéletrajza alapján* kifejezés alatt életútját, vagyis a Bocskaival megtörtént események sorát kell értenünk. Noha az egész leíratot áthatja az egyes szám első személyben való megfogalmazás, ami egyrésztől jelentheti,

hogy valóban Bocskai önéletrajza alapján készült az írás, másrészről azt is takarhatja, hogy mintegy megszemélyesítve – a hitelesség erősítése végett, a fejedelem szájába adva a sorokat – említi meg a nevezetes pénteknap történéseket.

Jelen keretek között azonban nincs lehetőségünk arra, hogy részletesen ismertessünk minden pénteki naphoz kötődő eseményt, így mintegy ízelítőképpen csak a pénteki nap és a nép körében elevenen élő hármasszámosság közötti kapcsolatra hívjuk fel a figyelmet.

Mint tudjuk, Bocskai álmosdi (pénteki) győzelmét követően a török szultán minden évben [1604., 1605., 1606.] újra és újra fejedelmi jelvényekkel, és alkalmanként egy-egy köves szablyával is megajándékozta a fejedelmet.

Elsőként a fejedelem kassai bevonulása után jelent meg nála a szultáni követ, Hadzsi Huszain,²⁴ aki – ahogy azt Szamosközy is lejegyezte: „*Bocskaynak ódalára kötötte az török császártúl küldött kardot...*”²⁵ Korábban – a *hajnalcsillag* említése kapcsán – idéztük a szultáni követ ekkor elhangzott szavait és már ismerjük a hajnalcsillag – a *Vénusz* –, és a *dies Veneris*, Bocskaival való szoros kapcsolatát. Így már azon sem csodálkozhatunk, hogy a fejedelmi jelvények első átadása 1604. november 19-én, szintén egy *pénteki napon* zajlott le. Ahogy azt a *Rerum in vita* latin nyelvű szövegének VI. pontja mondotta: „a törökök uralkodójának lobogóját, buzogányát és dárdáját péntek napján hozták meg Kassára, november 19-én.”²⁶

Másodszor már Kolozsvárott jelent meg a török szultán követe, Huszain bég.²⁷ Erről Istvánffy históriája a következőt említi: „...*Bocskai Erdélybe ment, s Kolozsvárott, miután ott a tartománybeliek esküt tettek, őt fejedelmüknek üdvözölték, amit a császár, a török szultán nevében, átadva neki a jogart, a kardot és a zászlót, nyomban megerősített.*”²⁸ Ugyan erről

az eseményről a *Rerum in vita* XV. pontja így szól: „*péntek napján távozom és az Erdélyi Fejedelemségbe, Kolozsvárra, szülőhelyemre péntek napján érkezem.*”²⁹

Harmadjára a fejedelmi jelképek mellé – a török császártól – immár koronát is kapott: XIX. „*a vezírral péntek napján találkoztam Buda alatt, ahol a törökök uralkodója által küldött koronát elfogadtam [1606.] november 11-én.*”

Háromszor, nem többször vagy kevesebbszer, és mindig péntek napján! Lehet, hogy a néphagyomány nem minden alap nélkül tartotta fejedelmét kiválasztottnak, akit hitük szerint az Isten a magyar nép megmentésére rendelt?

Az emlékezetben bárhogyan is alakult a pénteki nap Bocskaival kapcsolatos szerepe, azt kell mondanunk, hogy meghatározó szereppel bírt nemcsak a néphagyományban, de a kor történetírói, historikusai körében is. Ezt bizonyítja Szamosközy – Bocskai történetírójának – versezete is, mely nemcsak egyszerű megemlékezés e pénteki szerencsés napokról, de – mint a címe is mutatja – a fejedelem tetteiről és személyéről szóló *Dicsőítés* is egyben?

„*Dal péntek napjáról, amely Felséges Istvánnak, Magyarország és Erdély Fejedelmének oly gyakran fénylett szerencsésen és üdvösen.*”

Ha párhuzamot vonunk e három pénteki napról szóló verseszet tartalma között, azt kell mondanunk, hogy a helyszínek számosságát tekintve a következő sorrendet tudjuk felállítani. A relatíve legkevesebb – húsz – helyszínről a *Rerum in vita* az *Életbeli dolgok* számol be, ezt követi az ún. kolozsvári kőtáblákon található Bocatius vers a maga huszonkét helyszínevel, míg a Szamosközy által írt *Dicsőítés* című költemény a legtöbb, számszerint – huszonkilenc – pénteki történésről tesz említést.

A számosság és az események történelmi ideje alapján egyfajta időrendet is alkothatnánk ezen pénteki napról szóló költemények között. Azonban ez tényleges eredményre nem vezetne, hiszen mindháromról elmondható, hogy azok az 1606-os év vége felé keletkeztek. A legjobb kiindulópontot talán éppen a kolozsvári kőtáblák adják, melyek felhelyezési idejét pontosan tudjuk, tehát maga a költemény ettől csak korábban íródhatott. Mindenesetre Tokaj bevételét követően, hiszen a vers utolsó helyszíneként ez említődik. Így keletkezési idejét 1606. október közepére datálhatjuk. A *Rerum in vita* valamelyest korábbi lehet, míg a Szamosközy által írt Dicsőítés idejét tehetjük a legkésőbbre, de még azt is megkockáztathatjuk, hogy a zsitvatoroki békekötés [november 11.] előtt kellett, hogy megszülessen, hiszen a végérvényes béke óhajlásának vágya: „*ezekhez ráadásul járuljon a békítő olajág*” még szerepet kapott a versben.

Mindenesetre a – helyszínek ismeretében – Szamosközy versét kell tekintetnünk a legrészletesebb tudósításnak, mely további hét helyszínnel gazdagította Bocskai szerencsés pénteknap történéseinek mondai hagyományát.

A szerencsés pénteknapok mellett azonban nem feledkezhetünk meg a fejedelem halálához kapcsolódó néphagyományról sem!

Mint tudjuk, Bocskai – december 29-én – *pénteken hajnal öt órakor halt meg*, és milyen érdekes egybeesés, hogy ún. *megétezőjét* Kátay Mihályt szintén egy pénteki napon – január 12-én –, és pontosan *hajnali öt órakor végezték ki!*

Ez abban a korban – mikor az emberek tudatát át-, megáthatalomta a csodás jelenségekbe és előjelekbe vetett hit – több jelentéssel bírt, mint véletlen egybeesés. Ennek értelmében két lehetséges válasz is adható Kátay bűnössége, avagy

ártatlanságának vonatkozásában. Két válasz, de mindegyik ugyanoda vezet!

Arra, hogy a nép szemében Kátay Mihály volt a bűnös a fejedelem megmérgezésében, hiszen a sorsszerűség hite is ezt támasztotta alá a szemükben. Isten tervszerű büntetését láthatták abban is, hogy a kancellárt ugyanazon napon és órában érte el végzete, amikor a fejedelem is meghalt.

Ha viszont a politikai gyilkosság, és bűnbak keresés verzióját tartjuk fenn, akkor éppen erre a hitre – a pénteki nap végzetszerűségére – épített kitervelője is, így a kancellár kivégzésének időpontját is tudatosan megválasztottnak kellett tekintenünk. És ez csakis a pénteki nap lehetett!

Bármelyik változatot fogadjuk is el, az a Kátayról kialakult képet csak egyféleképpen alakíthatta. A köztudatban – jogosan, vagy jogtalanul –, de ő vált a fejedelem *megérettőjévé*.

Azonban a fejedelem vonatkozásaiban e fentebbi végzetes pénteki nap a nép körében nemcsak hogy megerősítette, de el is mélyítette azt az am gy is elevenen élő hitet, hogy a szerencsés péntek napok csak gy elválaszthatatlanok maradtak a magyarok Mózesétől, mint utolsó, immáron végzetszerű péntek napja.

Jegyzetek:

1. Lásd: BOLDIZSÁR KÁLMÁN 1936. 62. p., illetve lásd még: KOZOCSA SÁNDOR 1936. 153. p.
2. Szamosközy István *Történeti maradványai* 1880. 257. p. (A szövegben való kiemelések tőlem.)
3. BERZE NAGY JÁNOS máig kiadatlan *A világ közepe* c. kéziratában a magyar hitvilág e három planétaisten jelentőségéről is szól.
4. Ide lásd még: Drössler, Rudolf 1986. 116–118. p.
1. *A Vénusz antik felfogásához* lásd: Zamorovsky, Vojtich 2001. 428. p.
6. Bővebben lásd: Csaba György 1986. 128–129. p.
7. A hajnalcsillag Krisztus személyében is előhírnökként jelenik meg: „én, Jézus küldtem el angyalomat, hogy ezekről bizonyosságot tegyen nektek a gyülekezetek előtt. Én vagyok Dávid gyökere és új hajtása, a fényes hajnalcsillag.” [Jel. 22.16.] Ugyanakkor a Bibliában megtalálhatjuk a Vénusz bolygó pogány démonának vonásait is, mellyel Babilon pusztulása során, annak királyát ruházza fel: „Leestél az égről, fényes hajnalcsillag! Lehulltál a földre, népek legyőzője! Pedig ezt mondtad magadban: Fölmegyek az égbe, Isten csillagai fölé emelem trónomat, odaülök az istenek hegyére a messze északon. Fölmegyek a felhők csúcsára, hasonló leszek a Felségeshez! De a sírba kell leszállnod, a gödör mélyébe. Akik csak meglátnak, bámulnak, elgondolkoznak rajtad: Ettől az embertől reszketett a föld, ettől remegtek az országok? Ez az, aki pusztává tette a világot, lerombolta a városokat, és nem engedte haza a foglyokat?” [Ézs. 14.12–17.]

8. Mohamed eleinte elismerte Uzza („mindenható”) isten voltát, s azt is, hogy Allát és Manát Allah leánya, később azonban ezt már tagadta. Elannyira, hogy Allah társai létének említése a legnagyobb vétek az iszlám ellen. Mitológiai Enciklopédia, I. k. 1988. 523. p.; illetve: II. k. 540. p. Lásd még: Korán 53:19–23.
9. Az ég három rétegéhez bővebben lásd: Berze Nagy János 1961. 77– 101. p.
10. Ide bővebben lásd: Berze Nagy János 1961. 94. p.
11. Szamosközy István 1855. 115. p.
12. A históriás ének történeti vonatkozásairól bővebben lásd: Kozocsa Sándor 1936. 61. p., illetve 1936. 151– 155. p.
13. *„Még egy keveset szólok urunkról / Jó emlékezetű fejedelmünkről / Istenfélő jó Bocskai Istvánról / Pénteken történt nagy sok dolgairól / Szájából származott beszédet írok / De babonát ebből ne tanuljatok / Pénteken sok dolgon ment által kit hallok / Csak jó emlékezetéért kit írok / Kolozsvárban pénteken született volt / Pénteken keresztelése is lett volt / Király udvarában pénteken ment volt / Pénteken onnat is alá jutott volt / Váradi kapitány pénteken lett volt / Pénteken császártól jó válasz jött volt / Pénteken németekkel is megvitt volt / Pec János pénteken fogja esett volt / Kassában is péntek napon bement volt / Pénteken is őt meg koronázták volt / Rákos mezein az koronázás volt / Pénteken e világból ki múlt volt.”* Lásd: Kozocsa Sándor 1936. 68–69. p., illetve lásd még: Régi magyar költők tára XVII. század I. 1959. 296. p.
14. A históriában szereplő események pontosításához Nagy László munkáját használtuk. Bővebben lásd ott: Nagy László 2000. 13. p., 148. p., illetve a koronázás idő-

- pontjához és lefolyásához lásd még: Boldisar Kálmán 1925. 5., 1926. 59.
15. Török Péter 1893.
  16. A balszerencsés napok kéziratot előfordulásaihoz lásd: Ujváry Zoltán 1960. 107–109. p.
  17. A mai nyelvhasználat szerint: „*Sok jámbortul hallottam és úgy írom / Urunk halála előtt mi lett azt mondom / karácsony estjén kakuk szolt az hallom / Kassán cse-resznye fa virágzott ertöm.*” Ez eredeti szöveget közli Kozocsa Sándor 1936. 68. p.
  18. A kőtáblák felhelyezésének időpontjaként 1606. október 15-ét nevezte meg Sándor Imre 1913. 64. p., illetve Segesvári Bálint krónikája szerint: „*1606. 25. octobris csinálták fel az Bocskai uram czimerét az Eppel János háza falára.*” Lásd: Erdélyi történelmi adatok, IV. köt. 165. p.
  19. Bővebben róla: BOCATIUS JÁNOS 1895.
  20. Lásd: JANKOVICH MIKLÓS 1818. I. köt. 73. p.
  21. JANKOVICH MIKLÓS 1818. I. köt. 69. p.
  22. Lásd: *Erdélyi történelmi adatok*, III. köt. 1855. 96–97. p.
  23. Erdélyi történelmi adatok, III. köt. 1855. 96–97. p.
  24. A Kassára küldött szultáni követ érkezését megelőzte a nagyvezér levele, ebben részletes leírás található a fejedelmi ajándékokról:..., „*mi is elküldtük számodra a zászlót, kornyétát, két derék lovat, botot, egy hódító kardot s hűdsetiünkkel egyenlő jelentőségű díszköntöst.*” A teljes levelet lásd: Török-magyarkori emlékek. III. 1868. 45–47. p.
  25. Lásd: Szamosközy István *Történelmi maradványai* 1880. 257. p.
  26. Mint fentebb láttuk, Szamosközy ezen adatot egyértelműen kiegészíti és bizonyítja, hogy ekkor egy kardot is

- kapott a fejedelem. A *Rerum in vita* teljes latin szövegéhez lásd: Erdélyi történelmi adatok, III. 1855. 96–97. p.
27. A fejedelem kolozsvári megérkezéséhez és a fejedelmi jelvények átadásához lásd: Erdélyi országgyűlési emlékek, V. köt. 306. p.
28. Istvánffy Miklós 1962. 458. p.
29. Erdélyi történelmi adatok, III. 1855. 96–97. p.

Kupán Árpád

BIHAR MEGYE ÉS VÁRAD A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN

Az egykori Bihar vármegye, Magyarország legnagyobb megyéje méltán viselte a Biharország nevet, hatalmas kiterjedése és a magyar történelemben meghatározó szerepe révén. Várad, Szent László városa szintén gyakran volt fontos történelmi események színtere.

Így aztán mondhatjuk, törvényszerű volt, hogy történelmünk első nemzeti szabadságharcát, a II. Rákóczi Ferenc vezette Habsburg-ellenes felkelést megyénk és városunk magyar és román lakossága a kezdetektől fogva mindvégig szívvel-lélekkel támogatta, s fegyveresen is kivette részét a küzdelmekből.

Az adott történelmi helyzet és a geopolitikai viszonyok következtében ezt a térséget Rákóczinak nem sikerült teljesen és huzamosabb ideig uralma alá vonnia, sőt Várad vára végig a császáriak kezében maradt, de a kurucok a szabadságharc szinte egész ideje alatt ostromzár alatt tartották, s ezáltal a várban lévő katonai egységet kizárták a hadi küzdelmekből.

A Rákóczi vezette felkelés előzményei

A 17. század utolsó évtizedeiben mélyreható változások színterére volt egész Délkelet-Európa, s ezek következményei igen fájdalmasan érintették a bihari térség lakóinak életét is. A Rákóczi-szabadságharc előzményeit is ezekben a változásokban kell keresni. Csupán utalásszerűen említjük I. Lipót császár magyarellenes intézkedéseit, a rendi alkotmány semmibe vételét,

a vármegyék önkormányzatának felszámolását, a végvári katonák szélnek eresztését, az ennek nyomán kibontakozó kuruc mozgalmat Thököly Imre vezetésével, majd Thököly letartóztatását, s ezáltal a mozgalom bukását. Mindezt betetőzte 1692-ben Várad várának visszafoglalása az osztrákok által, mely nem a szabadságot hozta el az itt lakóknak, hanem csupán a török hódoltságot váltotta fel a Habsburg-uralom.

A vármegye, sőt maga Várad is súlyos pusztítást szenvedett a harci események során. Az 1692-es összeírás érzékeltetni engedi a pusztítás méreteit. Csupán a megye központi járásában 54 kisebb-nagyobb település maradt üresen, vált pusztává. Állandó települések csak a védett helyeken, dombok közt, lápok övezetében, mocsarak közötti szigeteken maradtak fent, de ezeknek a lakossága is jelentősen megfogyatkozott. A szenvedések, megpróbáltatások 1692 után is folytatódtak, még 1693-ban és 1695-ben is voltak török-tár betörések, pusztítások Biharban.

Ennél még súlyosabb következményei voltak a császári udvar politikai és közigazgatási intézkedéseinek, melyek a német uralom kiterjesztését és megszilárdítását szolgálták. A császári hadsereg tisztjeinek és az osztrák tisztviselőknek jelentős földbirtokokat adományoztak. Így például Diószeget először Heisler tábornoknak, Várad megvívójának adományozták, majd halála után 1697-ben gróf Gronsfeld tábornok kapta meg. Székelyhidat 1702-től Poncz, alias Engelshoffer Zsigmondnak, a császár bizalmasának adományozták. Várad visszafoglalása után a császár Olasziban a vár külső védelmére sáncok, fa- és sövénypalánkok mögé több mint 7000 családos szerb (rác) katonát telepített le, ami szintén a helyi megmaradt magyar lakosság kiszolgáltatottságát növelte. A császári katonai megszállás miatt napirenden volt

az erőszak, a rablás, gyilkolás. A fosztogató császári katonaság mellett az önkényeskedő tisztviselők, kamarai harmincadosok, provizorok, prefektusok egyre több terhet róttak ki az adózó népeességre, s egyéb szolgáltatásokkal is terheltek őket.

A császáriak nemcsak az esetleges török betörések miatt, hanem a lakosság fékentartására is nagyszámú katonaságot tartottak Biharban. Rajtuk kívül a megyén átvonuló seregek felélték a lakosság minden készletét. Az 1698. december 18-i megyei közgyűlés a kamarához küldött feliratában panaszolta: *„A szálláskeresők válogatás nélkül mennek a falvakba, ott két-három napig is időznek. Egy-egy házban 20–30 ember megy be, s ezeket a házakat gazdáik elhagyják. Ott kedvük szerint rendelkeznek szénával, takarmánnyal, kenyérrrel, élelemmel, így teljesen kiüritik.”*

A felkelés eseményei Biharban 1703–1704-ben

Érthető tehát, hogy a bihariak mikor hírt vették Rákóczi brezani kiáltványának, majd a felkelés kezdetének, azonnal csatlakoztak hozzá. Elsősorban a parasztok és a jobbágyok, akik alkalmi fegyverekkel, spontán harci fellépésükkel segítették a küzdelmet, de a családjukhoz, állandó lakóhelyükhöz kötődve nem voltak elkötelezve a huzamosabb ideig – évekig – helyváltoztatással járó hadi vállalkozásoknak. A szökött katonák, a hajdúk, szabad polgárok, az elszegényedett, földönfutóvá vált kisnemesek, a vándordiakok, az egyre erősödő katolizáció miatt menekülésre kényszerült református prédikátorok alkották a kurucok legöntudatosabb, legelszántabb elemeit.

A Rákóczi-szabadságharc első hazai kiáltványa 1703. július 18-án az *„úri, nemesi és fegyverviselő mindennemű*

*lakosság*hoz,” hogy csatlakozzanak a haza felszabadításáért vívott harchoz, Biharban is nagy visszhangra talált, megkezdődött a kurucok szervezkedése. Rákóczi, először a magyar történelemben, a románokat is megszólítja – az „oláh nemzetet” is csatlakozásra hívja fel. Az első román csatlakozó Hatzegán Markuly (Hațegan Marcu) váradi császári ezredes volt, aki 300 főnyi román csapatával már a felkelés első heteiben átállt a kurucokhoz.

A szabadságharc első bihari eseményének hőse a diószegi Bóné András lovas ezredes kapitány volt, aki társaival részt vett a Rákóczi fogadására felsorakozott küldöttségben. A fejedelem utasítására tért vissza Biharba, hogy ott a kurucokat összeszedje és megszervezze a felkelést. Erre utalást találunk Kovács Ferenc és Megyeri Ferenc diószegi hadnagyok később kelt folyamodványában is, melyben feljegyzik: *„nikor kapitány uram, úgy, mint Bóné András leérkezett, akkor mi is kegyelmes fejedelmünk mellett megindultunk.”*

Bóné András Gödény Pál gyalogos ezredes kapitánnyal összefogva, mintegy 3000 fegyverforgató embert mozgósítottak. 1703. július 19-én megindítják a bihari kuruc felkelést. Gödény Pál azt a feladatot kapta Rákóczitól, hogy seregével zárja körül a váradi várat. Bóné András ugyanakkor támadást indított gróf Gronsfeld császári tábornok diószegi kastélya ellen. A kastélyt elfoglalták, a benne talált németeket a prefektussal együtt levágták. A felkelők felfokozott indulatára jellemző, hogyan állnak bosszút a prefektuson korábbi embertelen viselkedése miatt. Mielőtt megölték volna *„...fogait fogóval szedték ki és kényszerítették, hogy magának sírt ásson, azután a fejét elütvén, a magától csinált verembe taszították.”*

A diószegi események után a bihari népi felkelés nagy lendületet vett. Több településen és erődített építménnyel rendelkező

falvakban kisebb-nagyobb felkelő alakulatok jönnek létre, amelyek a lázadókhoz csatlakoztak. Így például Koss Mihály – mint szentjobbi kapitány – az ottani vár helyőrségével a kurucokhoz csatlakozott és figyelemre méltó forradalmi gócot létesített.

A diószegi események megbosszulására, gróf Beckers váradi parancsnok Böck őrnagy által vezetett császári csapatot és Kis Balázs, valamint Tököli János ezredesek által vezetett két rác ezredet indított a kurucok ellen. 1703. július 26-án a Pocsaj és Diószeg között lezajló csatában a kurucok véres vereséget szenvedtek. Ez azonban nem csökkentette a kibontakozó szabadságharc lendületét. Sőt, a népi erők mozgalmának kiszélesedése hatására 1703. július végén a megyei nemesség egy része is csatlakozott a mozgalomhoz. Egyes történészek értékelése szerint, Bihart ezek az események egészen kuruc vármegyévé tették. A valóság azonban ennél jóval árnyaltabb, a bihari bonyolult viszonyok lehetetlenné tették a hatalom teljes megragadását.

Rákóczi a pocsaji–diószegi támadás megbosszulására és a rácok megbüntetésére Bercsényi Miklóst küldte jelentős katonai erővel, 3000 lovas, 4000 gyalogos, amelyhez csatlakozott Bóné András is az újjászervezett seregével. 1703. augusztus 6-án hajnalban megrohamozták, s rövid idő alatt elfoglalták Váradolaszi megerősített palánkvárát, s az ott talált rác harcosokat könyörtelenül lekaszabolták, híres vezérükkel, Kis Balázssal együtt. A rácok kurucellenes akcióit azonban még ez az érzékeny csapás sem volt képes megszüntetni. Pedig Rákóczi a véres váradolaszi csata harmadnapján, 1703. augusztus 9-én kiáltvánnyal fordult a szerbekhez, megbékélésre szólítva fel őket, ugyanakkor a hajdúkéhoz hasonló szabadságjogokat ígérve. Ennek ellenére a kurucok katonai ereje tovább növekedett Biharban. A fejedelem a

nemzeti szabadság ügyének támogatására, a kurucok katonai erejének további növelésére igyekezett megnyerni a Bihar megyei úgynevezett kis hajdúvárosokat is. Bihar megyében 21 kis hajdúvárost tartottak számon, melyek lakói még Bocskaitól kaptak hajdúszabadságot. Ezek a következők voltak: Szalonta, Ürögd, Peceszentmárton, Bagamér, Mikepércs, Hajdúbagos, Konyár, Derecske, Herpály, Berettyóújfalú, Kaba, Sáránd, Tépe, Komádi és Vekerd. Rákóczi ezeknek a településeknek úgynevezett pártfogó levelet adott, s a szabad hajdúk felfogadásával jelentősen megnövelte hadai létszámát. A hajdúk az osztrák uralom alatt elvesztették kiváltságaikat, egykori szabadságukat, melynek visszaadása fejében a fejedelem számíthatott a hajdúk katonai erejére.

1703. szeptember 1-jén a váradi vár új parancsnokát, gróf Fels Colonna ezredest, Aradról állomáshelyére kísérő rác csapatot visszatértükben Bélfenyérnél a kurucok három ezrede – Szűcs János, Bóné András és Boróky Pál vezetésével – megtámadta és szétverte. A győzelem után megnyílt a kurucok előtt a Fehér-Körös völgye is. Szeptember 19-én Brádon újabb győzelmet arattak, ekkor a császáriak oldalán álló Szávai Mihály főispán vezette megyei hadakat győzték le. Így ellenőrzésük alá vették a Belényesi-medencét, ahonnan a rácok addig élelemmel látták el a váradi vár császári őrségét. Kuruckézre került a fenesi és a kispapmezői vár is, így fel tudták tartóztatni a Várad felmentésére induló rácokat.

1703 őszére Rákóczi seregei uralmuk alá vonták a Sebes-Körös völgyét is. Szoboszlai Sámuel 1703 szeptemberében kiszökött a körülzárt váradi várból és megülte a fejedelem tulajdonában lévő Solyomkő várát, megszervezte a vár védelmét, felújította, megerősítette, s 1709-ig volt a vár parancsnoka. A vár védői között a magyar hajdúk mellett ott voltak a szilágysági román származású Csurullya ezres

kapitány seregéből áthelyezett környékbeli román gyalogosok is.

A váradi vár ostromzára

Rákóczi seregei a váradoszlasi győzelem után, nem lévén megfelelő felszerelésük az ostromhoz, a vár elfoglalása helyett a vár körüli ostromzárát erősítették meg. Az ostromzárát biztosító kuruc csapatok Bihar községben táboroztak. 1904. január 7-én Löffelholz aradi német parancsnok maga mellé vette a rác Tökölit és a szegedi helyőrséghez tartozó La Roche alezredest, s váratlanul rátámadt a kuruc csapatokra, akik katasztrofális veszteséget szenvedtek. Mintegy 1500–1600 fő volt a veszteségük, s meghaltak vezetőik is, Jármay Ferenc, Torday Ferenc és Székely Mózes. A császáriak a győzelem után felprédálták a környék falvait is. 1704. január 11-én Löffelholz elfoglalta Belényest is, de megérkezett Bóné András seregével, s elűzte a császáriakat, akik visszavonultak Aradra. 1704. május 21-ig Bóné András biztosította Várad ostromzárát, majd más megbízást kapott, s helyét Vajo András kapitány vette át.

A vár körül fekvő három városrész: Olaszi, Velence és Váradújváros lakói állandóan két tűz között éltek, nagy létbizonytalanságban. A városrészek lakói leszámítva az olaszi rácokat, vonzódtak a kurucokhoz. Egy Nádasdi nevű polgárt másik két lakossal elküldtek Rákóczihoz, hogy adjon nekik pecsétet és szabadalomlevelet. Ezt meg is kapták a fejedelemtől, de visszatértük után a káptalan udvarbírája őket elfogadta és megbotoztatta, s a pecsétet a szabadalomlevellel együtt megsemmisítette.

Az elkövetkező években a vár körüli blokád, valamint a támadások, ellentámadások bizonyos rendszerességgel tovább

folytatódtak. 1705. március 23-án Forgách Simon gróf – az erdélyi kuruc csapatok főparancsnoka azzal a kéréssel fordult Rákóczihoz, hogy Várad bevétele után kaphassa meg az oda való generálisságot és comendansságot. Azzal indokolta kérését, hogy ő is igényt tartana egy magyarországi főkapitányságra. Az ügy háttérében az állt, hogy a fejedelem 1705 elején a legfőbb hívei közül gróf Károlyi Sándort tiszántúli, gróf Esterházy Antalt dunántúli, gróf Barkóczy Ferencet pedig a Duna–Tisza közti főgenerálissá tette. Forgách előkelő származása tudatában, a fejedelem (és legfeljebb még Bercsényi után) magának kívánta a legfőbb pozíciót. Úgy érezte, hogy hátrányba kerül a többiekkel szemben, ha az országos főkapitányságok közül egyet sem sikerül megszereznie. A fejedelem azzal hártotta el főúri híve kérését, hogy a váradi generálisságot a fiának szánja, s így Forgách csak helyettesként kaphatja meg a tisztséget, amit ő el is fogadott.

Bakó János, a váradi prépostság vezetője egyike volt azoknak a katolikus papoknak, akik Rákóczi zászlaja alatt állottak és a viszontagságos időkben is hű pásztorai maradtak a népnek. Ennek az lett a következménye, hogy 1709-ben megfosztotta javaitól a prímás. A prímás azonban erre nem volt felhatalmazva, s mikor az apostoli szék megtudta a dolgot, úgy döntött, hogy az eljárás szabálytalan volt, mert a törvény szerint a prépostot előbb ki kellett volna hallgatni. Az apostoli szék követe elérte, hogy Bakó javadalmaikat visszakapta és 1711-ben az aszalai, később a többi javadalomba is visszahelyezték. Igaz, hogy erős esküvéssel kellett a szatmári béke értelmében hűséget fogadnia – írta Karácsonyi János.

1707 elején a vár védői már fogytán voltak minden pénzügyi eszköznek és élelmiszer-tartaléknak. A várkapitány, Leopold Becker arra kényszerült, hogy összegyűjtse a várban

lévő rézüstöket, s azokból rézpénzt veretett IN NECESITATE VARADIENSIS felirattal, s ezzel a pénzzel igyekezett élelmet vásárolni. 1707 nyarán és őszén Rabutin generális két alkalommal rövid időre megszüntette a vár körüli ostromzárát, élelmiszerral, lőszerrel látta el a védőket, de rövid idő múlva a kurucok újból visszaállították az ostromzárát. 1708 végén, 1709 elején az ostromzár oly szoros volt, hogy a várőr-ség parancsnoka tárgyalást kezdeményezett gróf Károlyival a vár esetleges feladásának feltételeiről. A fejedelem Károlynak adott utasításaiból kiderül, hogy kész lett volna bármilyen kompromisszumra a vár megszerzése érdekében. 1709 februárjában a vár ostromlói újabb erősítést és ellátást kaptak, s így a tárgyalások megszakadtak. A kurucok újabb ostrommal próbálkoztak, majd 1710 elején, a pestisjárvány erősödésével végleg feladták a vár megszerzésére irányuló próbálkozásaikat. Ekkor már erősen hanyatlóban volt a kurucok csillaga. 1710 őszén sorra veszítik el váraikat, Érsekújvárt, Egert, Bártfát, Eperjest. Rákóczit a Beszkek felé szorítják, ahová 1703-ban a völgyekbe ereszkedett, s megindította szabadságharcát. Utolsó kísérletként a fejedelem 1711. február 21-én Lengyelországba ment, s 1711. április 30-án a magyar rendek egyetértésével Szatmár városában aláírják a békeszerződést.

A szabadságharc sorsa nem Bihar megyében s nem Váradon dőlt el, sőt nem is annyira a csatatereken, mint a háttérországban és elsősorban a nemzetközi kapcsolatokban, politikában. A szabadságharc végül elbukott, de eredményei vitathatatlanok. A legfőbb jelentősége abban áll, hogy elindította Magyarországot és Erdélyt az újjáépítés, a polgárosodás, a fejlődés útján.

Felhasznált irodalom:

Archivum Rakocianum I. Pest, 1873.

BENDA KÁLMÁN: *Rákóczi és a szerbek*. Élet és Tudomány XXI. évf. 1966. VII. 8.

BORBÉLY GÁBOR: *A Rákóczi-szabadságharc eseményei a Partiumban, in Jubileumi Rákóczi évek 2.*, Nagyvárad, 2003.

BORBÉLY GÁBOR: *Bélfenyér az 1703. szeptember 1-jei kuruc győzelemben, in Jubileumi Rákóczi évek 2.*, Nagyvárad, 2003.

ESZE TAMÁS: *II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata*. Századok, 1951. 30–119. o.

GOTTRICH LÁSZLÓ: *A bihari nép harca 1703–1704-ben*. Hadtörténelmi Közlemények, 1955. 3–4. sz.

KARÁCSONYI JÁNOS: *Biharmegye népe a kuruc világban*. Nagyvárad, 1903., in BN RTE Évkönyve 1903.

MEGYESI KÁROLY: *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idején*. Budapest, 1943.

LAKOS LAJOS: *Nagyvárad múltja és jelenéből*. Nagyvárad, 1904.

SCHULTZ BÉLA: *Nagyvárad várának története*. Nagyvárad, 1907.

THALY KÁLMÁN: *Adalékok a váradi ostromzárlat történetéhez*. Nagyvárad, 1875.

TYLL JÁNOS: *Biharmegye közigazgatása Rákóczi idejében* (A biharmegyei főlevéltár nyomán). Nagyvárad, 1906.

Kupán Árpád

II. RÁKÓCZI FERENC ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGE

A Rákócziak és Erdély

A nagyságos fejedelem felmenői között három jeles személyiség található, akik fontos szerepet töltek be Erdély történetében, sőt mindhárman fejedelmi voltak Erdélynek. Űknagyapja, Rákóczi Zsigmond a hatalmas családi vagyon és befolyás megalapozója, ifjúkorában Báthory István erdélyi fejedelem ellen harcolt, Bekes Gáspár oldalán a kerelőszentpáli csatában. I. Rudolf királytól bárói rangot kapott szolgálataiért, és a törökellenes harcokban elért sikereiért. Basta generálistól átvette a főparancsnokságot, s 1604-ben a Bocskai István vezette szabadságharchoz csatlakozott. 1605-ben Bocskai Erdély kormányzójává nevezte ki. Bocskai halála után némi csellel megszerezte Erdély fejedelmi székét és 1607. február 9-től 1608. november 5-ig gyakorolta a fejedelmi hatalmat, amit óriási zálogösszegért engedett át Báthory Gábornak. Elsőszülött fia, I. Rákóczi György 1605-ben fejedelmi apródként került Bocskai István kassai udvarába, később Bethlen Gábor felső-magyarországi főkapitánya volt, de II. Ferdinánd császártól is királyi tanácsosi címet kapott. 1630. december 1-jén Segesvárott választották Erdély fejedelmévé, s 1648. október 11-én bekövetkezett haláláig gyakorolta hatalmát, mely idő alatt Erdély megerősödött és jelentős nemzetközi tekintélyre tett szert.

Fia, II. Rákóczi György követte őt Erdélyország trónján, aki nagyra törő külpolitikai terveibe bukott bele. Mindenáron meg akarta szerezni a lengyel trónt, s a nem eléggé előkészített és a török szultán által ellenzett hadjárata kudarccal végződött.

1657. november 2-án a rendek a török nagyvezér parancsára Rhédey Ferencet választották fejedelemmé, akitől 1658 januárjában visszaszerezte a fejedelemséget. A szultán újabb hadjárattal Barcsay Ákost ülteti a fejedelmi székbe, akitől 1659 szeptemberében újból visszaszerezte II. Rákóczi György a hatalmat. 1660. május 22-én a szászfenesi csatába súlyos vereséget szenvedett a túlerőben lévő törököktől, s az itt szerzett sérüléseibe két héttel később belehalt.

II. Rákóczi György egyetlen fiát, I. Rákóczi Ferencet 1652-ben alig hatévesen Erdély fejedelmévé választották. Ezt a döntést a szultán is megerősítette. Apja halála után nem foglalhatta el a fejedelmi széket – így csak Erdély választott fejedelmeként tarthatjuk számon. Alig harmincévesen hunyt el Kassán.

Az erdélyiek és Rákóczi

Erdély szabadságszerető népe még nehezebben viselte a 17. század végétől berendezkedő császári uralmat, amely rövid idő alatt csalárd, erőszakos és törvénytelen eszközökkel rabolta meg erszényét, jogait, szabadságát és tette magát olyan gyűlöletessé, hogy egy korabeli röpirat szerint *„nincsen olyan erdélyi ember, aki hallható szóval és teljes szívvel egyaránt ne gyűlölné az ausztriai igazgatást.”* *„Ugyanis, az hol az igazság helyett erőszak az, egyenes ítélet helyett csalárdság uralkodik, ott senki semmihez még életéhez nem bízhatik és nem lehet semmiben bátorságos.”*

Így aztán, ahogy Magyarországon megindult II. Rákóczi Ferenc vezetésével a szabadságharc, az erdélyiek is benne látták szabadítójukat, s győzelmeinek hírére ők is csatlakozni kívántak mozgalmához. Egy korabeli résztvevő így vallott erről: *„ahogy Magyarországon megindult a szabadságharc*

az erdélyiek szíve is a méltóságos fejedelemhez vonzódott, és győzelmeinek hírére ők is bátorságot vevének és igyekeztek azon, hogy ezen alkalmatossággal a rabságból magokat kiszabadítsák. Bár a gyűlölet és a szabadulásra való törekvés általános volt, – mint Magyarországon is – azok kezelték, akik életüknél egyebet alig veszíthettek. Minthogy pedig ez a nyugtalankodó sokaság székely közkatonákból és nemesek rendjéből állta, de a főrendűekből még semmi szövölközöttei nem valának, ezért nagy kívánság volt arra, hogy általában mindenkit, de különösen a főrendűeket magukhoz csatolják” (id. Dániel István önéletrajza).

Kezdetben valóban nemcsak hívei, hanem ellenzői is voltak a fejedelemnek. *„A Rákóczi család katolikus. Ez is kifogás. A Rákócziak mindig veszedelmet hoztak Erdélyre... A Rákócziak nem erdélyiek, – magyarországiak... Ezért aztán jobb megmaradni a Habsburgok oldalán. Abból kevésbé származhat baj”* – hangzottak a különböző vélemények.

Rákóczi Emlékirataiból tudjuk, hogy nem vágyott fejedelemségre, harcának célját így határozta meg: *„minden magunk tulajdon hasznunk, méltóságunk nevedezésének ambitioja nélkül, hogy édes nemzetünk és törvényeink a német sanyargató igája és törvénytelen uralkodása alól felszabaduljon.”* E cél eléréséhez azonban Erdélyt nem hagyhatta ki a számításából. Bercsényivel még Lengyelországban azt a tervet dolgozták ki, hogy a francia királyt felkérjük, vegye rá a szultánt, hogy Thökölyt segítse vissza Erdély trónjára miután onnan kiűzik az osztrákokat. Ezt a tervet még Lengyelországból közölte mostohaapjával, aki reménykedett is abban, hogy Törökország is megtámadja Ausztriát. Ez a támadás viszont elmaradt, s Thököly sem hagyhatta el Törökországot. Ennek ellenére a szabadságharc kezdeti sikerei után sem gondolt arra, hogy Erdélybe seregeket

küldjön, s ott a kurucok nevébe folyó szervezetekben is cél nélkül dülő pusztítást mérsékelje és a magyarság ügye javára fordítsa.

A szabadságharc kibontakozása Erdélyben

Az Erdély-szerte kibontakozó és a határokon beszivárgó Thököly-hívek által segített, s részben irányított harcok láttán Rákóczi parancsot (vagy engedélyt) adott Orosz Pálnak és Boné Andrásnak, hogy hatoljanak be Erdélybe és segítsék az ottani felkelőket, ami 1703 októberében is megtörtént.

1703. november 2-án Sennyei István, a tiszántúli főgenerális, akinek parancsnoksága alá az Erdélybe behatolt seregek tartoztak, azt a parancsot adta, hogy Orosz Pál és Boné András egyesüljenek és a Kolozsvár mellett lévő labancokat támadják meg, azzal az indoklással, hogy „*hadd vegye az is észre mindazon hadainak mivoltát s egyszersmind, hogy nemcsak defensive viseljük magunkat, hanem offensive is.*” November 11-én Rákóczi kurucai győztek, szétszórták, részben maguk mellé állították a kolozsvári őrség megerősítésére küldött székely ezredet. Újabb sikereket értek el Brádnál, Szentbenedeknél, Bonchidánál, míg a Gyulafehérvár felszabadítására indult erdélyi hadakat Tige ezredes szétszórta, s utána seregével feldúlta a Maros menti falvakat.

1703. november 15-én Rabutin Szebenbe rendelte a vármegyék főispánjait, a szász és székely székek elöljáróit, a városok vezetőit, akiket megsarcolt, s kézben tartott. Egyes főurakat Erdély *lecsendesítésére* küldte. Thoroczkay Istvánt, az aranyosszéki főkapitányt Kolozsvár mellett fogták el a kurucok, Pekry Lőrinc Fehér megyei főispánt Balázsfalvánál,

Mikes Mihály háromszéki főkapitányt a székely felkelők fegyverezték le, s valamennyiüket Rákóczi udvarába vitték – később ők is a fejedelem szolgálatába álltak.

1703. november 29-én Rákóczi pátenst bocsátott ki egész Erdélyhez, s külön pátenst intézett a szász natiohoz és az *oláh nemzethez*, ismerve helyzetüket, számított rájuk.

Rákóczi Erdély-politikájának megváltozása

1704 elején Rákóczi széles Habsburg-ellenes front kialakítására törekedett. Ekkor juttatja el nevezetes Manifestumát az európai udvarokhoz, tájékoztatva őket harca céljáról. *„felszakadnak (megújulnak) a dicső magyar nemzet régi sebei – hangzanak a kiáltvány költői szavai –, és a sebeket fegyverrel kell kivágnunk, mert félő, hogy különben az ausztriai ház végzetes uralkodása alatt erőt vesznek a testnek még ép részein... Édes hazánknak az ausztriai járom alól való megszabadítására készek vagyunk feláldozni életünket, javainkat, utolsó csepp vérünket. Isten és a keresztény világ előtt tiszta lelkiismerettel kijelentjük, hogy fegyverre kelésünk mögött sem uralom vágy, sem önös haszon vagy dicsvágy nem rejtezik.”*

Céljainak megvalósításához viszont más hatalmak támogatására, szövetségére volt szüksége, s ezt elsősorban a francia királytól várta. Azonban csalódottan kellett tudomásul vennie, hogy XIV. Lajos nem hajlandó szövetségre lépni a rebellesekkel, csupán anyagi támogatást hajlandó nyújtani a magyar felkelőknek, hogy azok gyengítsék a franciaellenes frontot. Ezért az erdélyi felkelők táborában mind erősebbé vált az a meggyőződés, hogy az osztrákellenes harc problémája csakis Rákóczi erdélyi fejedelemmé választása oldhatja meg, mivel ezáltal elérhető, hogy a törvényesen megválasztott uralkodóval

szövetséget kössenek a Habsburg-ellenes államfők. Erdély ekkor nemzetközileg önállóan elismert államnak számított, és ennek az államnak a vezetője is számíthatott diplomáciai elismerésre. 1704. január 3-án az erdélyi nemesek a tokaji táborban először ajánlották fel Rákóczinak Erdély trónját, amit ekkor ő elutasított. Ennek ellenére több olyan intézkedést hozott, amelyből kiderült, hogy egyre jobban felismerte Erdély szerepének fontosságát az általa indított szabadságharcban. Thoroczkay Istvánt kinevezte az erdélyi seregek főkapitányává, Teleki Mihályt is visszaküldte Erdélybe főarendátornak és harmincadosnak, azzal a feladattal, hogy biztosítsa a harcok gazdasági feltételeit.

Tavasszal újból fellángoltak a harcok, Orday Miklós, Thököly ezredese kurucaival bevonult Gyulafehérvárba, Háromszéken, Csíkban az önkéntes felkelők diadalmaskodnak, s megkezdik Brassó ostromát Henter vezetésével, aki kiadja barcasági kiáltványát: *„intünk és kérünk, sőt kényszerítünk is e hazában lakó akármely nemzetségből való igaz hazafiat, ez igaz ügyünk látván, az minket pusztító közönséges ellenségünk ellen közönségesen velünk együtt fegyvert fogni és szegény hazánkat a végső pusztulástól megoltalmazni ne késsék.”* Nemeseket, a különböző rendeket és a városi lakosságot a társadalmi érdekközösség elvei alapján szólítja az állami önállóság megteremtésére ez a kiáltvány.

Az erdélyi harcok változó sikerrel – kudarccal folytatódtak. Thoroczkay nem volt képes megállítani a császáriakat. Karl Tige ezredes a szászöldi Holdvilágnál legyőzte a kurucokat. Orlay Miklós meghalt, serege szétszóródott. Március 13-án Tige császári ezredes Enyedet feldúlta, egy hónappal később Graven ezredes Feketehalomnál egy székely sereget győzött le. Rákóczi erdélyi hívei a fejedelemnek Erdélybe való behívásában és hivatalos megválasztásában látták a megoldást.

1704. május 13-án Erdélyből gróf Pekry Lőrinc vezetésével erdélyi főurak mentek Rákóczi udvarába, hogy rávegyék a fejedelmválasztó országgyűlésbe hívó regalis kibocsátására. A regalis végül elkészült az alábbi formában: *„az erdélyi statusok instáltatnak beadott Memorialisok által, hogy mind az eddig az hadakozásnak alkalmatosságával következett rendetlenségek, s egyéb, a nemes ország közjavát, boldogságát s szolgálatját néző dolgok iránt is jó rendelés mind egyéb közönséges és személy szerint való megbántódásoknak az igazság kiszolgáltatásával orvosoltatások lehetne nemes Erdélyországban az eddigi azon nemes ország régi rendtartása szerint publikáltassék.”* Tehát itt, ebben a szövegben nincs szó a fejedelmválasztási szándékról, s különös módon Rákóczi sem tesz említést erről abban a levelében, amelyet Bercsényinek írt az erdélyi főurak nála tett látogatásáról. Különben ez a levél nem maradt fent, csak Bercsényi válaszlevele, amelyből következtetni lehet erre a megállapításra. Bercsényi válaszában dicsérte az erdélyiek elhatározását, jónak tartja az országgyűlés összehívását, ha megtartásának biztonságáról gondoskodni tudnak. Szerinte a rendekre és az ellenségre való vigyázás a fejedelem feladata, s ezt ő magára vállalja. Rákóczi mégsem őt bízta meg ezzel, hanem Radvánszky Jánost, egy felvidéki gazdag lutheránus nemest, akit feltehetően gróf Pekry Lőrinc ajánlott. Mivel Radvánszky az erdélyi jogszokásokat és törvényeket nem ismerte, Rákóczi melléje kirendelte Pekry Lőrincet, mint főbiztost és gróf Mikes Mihályt plenipotentiarusi címmel.

Az utolsó erdélyi fejedelmválasztó országgyűlés

Az országgyűlési meghívót, a regalist 1704. június 5-én bocsátotta ki Rákóczi. A meghívókat eljuttatták a megyékhez, a székely és szász székekhez, a districtusokat és taxás városokat parancs útján rendelték be, akárcsak az inspektorokat és más tisztviselőket. A főurak közül nem kapott mindenki regalist, így például Teleki Mihály sem, pedig őt több címen megillette volna, viszont kapott meghívót a kormányzó (gubernátor) Bánffy György. Ő viszont aligha fogadta örömmel azt, hisz Szebenben még akkor sem oszlott fel az 1703. november 15-re összehívott, s azóta permanensé vált országgyűlés.

Rabutin 1704. június 24-én kelt tilalmában magánszemélyeknek, megyéknek, székeknek és taxás városoknak keményen megparancsolja: *„minthogy senkinek ő felségétől nem engedtetett a hazában, hogy országgyűlést hirdessen a guberniumon kívül, hogy se maga, se közönség nevében a Rákóczi uram levelére, oda ahoiva kívánja gyűlésbe menni ne merészeljen, mert valaki elmégyen, hitesse el magával, hogy publikáltatik, mint ő felsége rebellise és minden jószágga vagy confiskáltatik, vagy teljességgel elpusztítottatik.”*

Thoroczkay és Radvánszky mindent megtett, hogy Gyulafehérvárt és a gyűlésre készülőket megvédjék. Thoroczkay saját seregeivel Nagylakról a közeli Tövisre majd Gáltőre vonult, s szigorú parancsot adott a többi főtisztnek is, hogy hadaikkal Gyulafehérvár köré gyűljenek. Egyes hadak még az ostromlott várak alól is odamentek, így a meghívottak nyugodt szívvel s bátorsággal gyülekeztek. Csak a főnemesekből volt hiány, mivel Rabutin már korábban Brassóba s Szebenbe zárta őket, de majdnem teljes számban jelentek meg a megyék és a székek követei, s külön seregestől a szé-

kelyek. A szász székek közül részt vettek Medgyes, Segesvár, Szászváros, Szerdahely, Újegyház. Közvetve részt vett még Nagysink, Kőhalom és Szászsebes is, csak Szeben és Brassó hiányzott.

A gyűlés július 7-én, hétfői napon nyílt meg. Valószínű, hogy nem volt előre megállapított napirendje, mert a gyűlés lefolyásáról Radvánszky a fejedelemnek küldött beszámolójában azt írta, hogy az „forradalmi jellegű rendetlen volt, sok indítvány hangzott el és kevés határozat született.” Bizonyára a legváratlanabb és legmeglepőbb indítvány a Pekry Lőrincé volt, aki mindjárt az első napon azt javasolta, hogy a rendek éljenek jogtalanul elvett, de győzelmek által megszerzett szabad választói jogukkal és az ausztriai ház törvénytelen uralma helyett válasszanak maguknak fejedelmet. A jelenlevők nagy örömmel fogadták az indítványt, ugyanis az erdélyiek a szabad választás jogában látták az alkotmánynak, a rendi szabadságnak a legfőbb biztosítékát, ugyanis a választandó fejedelmet előzetes alkuszerződés által mindig meg lehet kötni. A gyulafehérvári országgyűlés ez alkalommal huszonnégy pontban fogalmazta meg a feltételeket, s ezek között a legfontosabb az volt, hogy csak erdélyiek viselhetnek főtisztségeket. (Rákóczi kívánságára ezek a feltételek beiktatása alkalmával 19-re csökkentek.)

A választás névszerinti szavazással 1704. július 8-án kezdődött. Olyan nagy volt a lelkesedés, hogy *„a szavazás rend szerint történő folyását nehezen tűrhették a státusok, fölkiáltván egy szájjal és szívvvel Rákóczi méltóságos nevét.”* A szavazás után felzendült a szerencsés vivát, mellyel Rákóczit ünnepélyesen fejedelemmé proklamálták és inaugurálták. (Ez abból állott, hogy Radvánszkyt a fejedelem képébe régi szokás szerint háromszor felemelték.)

Rákóczi megválasztása országra szóló örömet váltott ki. Nagy hadi solemnitást (valószínű díszfelvonulást és hadijátékokat) és Te Deumot tartottak, s hogy a régi jó szokásból ne maradjon el semmi, ittak rá áldomást is. Radvánszky János „9 iulii Urunk képében megvendégelte a statusokat” – olvasható Pekry Lőrinc naplójegyzetében.

A nagy lelkesedés és öröm közepette sem feledkeztek meg arról, hogy Rákóczit szerencsés megválasztásáról értesítsék. Közvetlenül a proklamáció elhangzása után Hadai Györgyöt küldték az értesítéssel, hogy „*a fejedelmek székhelyén minden szokott szertartások megtartásával egyhangúlag erdélyi fejedelemmé választott.*” Ezenkívül, mivel nem voltak biztosak a felől, hogy Rákóczi elfogadja a fejedelemséget, még két követséget jelöltek ki. Az egyiknek az volt a feladata, hogy felkérje Rákóczit a fejedelemségre és meghívja Erdélybe, a másik ünnepélyes követség pedig a fejedelem „béhozattatására” alakult. Ennek élére Pekry Lőrincet választották, ezzel ismerve el rendkívüli érdemeit az országgyűlés összehívásában és a fejedelemválasztásban, s egyúttal megkapta a főgenerálisi rangot is.

Az országgyűlés több fontos határozatot fogadott el. Eltörölte a guberniumot, „*pecsétje megfosztatott közhitelű erejétől*” akárcsak a Szebenben gyűlésező *labanc státusok* pecsétje is. Döntöttek számos hadügyi és adó ügyi kérdésben is. Egyik legfontosabb határozat volt annak a Rákóczi által Magyarországon bevezetett törvénynek a szentesítése, mely szerint „*a hadakozó jobbágyok és azok háza népe (családja és cselédei) se adóval, se szolgálattal ne terheltesenek.*”

A fejedelemmé választástól az ünnepélyes beiktatásig

Meglehetősen hosszú és ellentmondásos eseményekben bővelkedő idő telt el addig, míg Rákóczi Erdélybe mehetett, és ténylegesen átvehette a hatalmat. Így történt, annak ellenére, hogy maga a fejedelem jelentette ki korábban: *„Erdélynek semmire sincs szüksége, csak egy jó, állandóan népe között tartózkodó fejedelemre, aki népének édesapja lenne.”* Nem csupán rajta múlt, hogy ezen feltételek teljesítésére nem volt képes.

A magyarországi harcok, a császáriakkal folytatott selmeci béketárgyalások és júliustól tartó betegeskedése akadályozta abban, hogy 1704 őszén vagy télén Erdélybe jöjjön.

Rákóczi nem fogadta el a gyulafehérvári országgyűlés által megfogalmazott 22 pontból álló választási feltételeket, ő újjá akarta szervezni az egész állami szervezetet, rendszert. Haladék nélkül megkezdte hatalma kiépítését, a nagy létszámú de szervezetlen hadsereg átszervezését. A főurakból álló főtisztikar – Teleki Mihály, Pekry Lőrinc, Mikes Mihály, Thoroczkay István – fölé Forgách Simont nevezte ki főparancsnoknak és jelentős haderőt küldött be Erdélybe. A rendek megkérdezése nélkül létrehozta Erdély kormányzótestületét a Consiliumot, melynek tagjai Teleki Mihály, Barcsay Mihály, Josika Gábor, Sárosi István és Kolozsvári Márton voltak, s a titkára Bartha András a fejedelemtől kapta az utasításokat.

A tanács irányításával működő Kancelláriát Radvánszky János vezette.

Megszervezte a provinciális és a hadi Commissariatust és ezeket a Petki Nagy Zsigmond által vezetett Országos Commissariatust alá rendelte. A főpénztári hivatalt Király Sámuel vezetésére bízta. Az Erdélyi Érchegeység arany és higany

bányászatát Grabovics Jakab irányította, a korabeli értékelés szerint nagy szakértelemmel. A kincstári birtokok főadminisztrátora, Teleki Mihály kevésbé tudta ellátni hivatalát.

1704 őszén Kolozsvárt elveszítették a kurucok, Szeben, Brassó és Fogaras mindvégig a császáriak kezébe maradt, Dévát, Medgyest, Szamosújvárt nehezen tudták megtartani – ennek ellenére Erdély mégis Rákóczi fejedelemsége lett. Rákóczi számára több volt Erdély családi örökségnél. Erdély önálló államiságát az előző, 17. század folyamán egész sor békeokmány és nemzetközi szerződés szavatolta. A fejedelem abban reménykedett, hogy a francia és porosz királyhoz küldött értesítés megválasztásáról elősegíti nemzetközi szövetség kötését és a szabadságharc győzelemre vitelét.

1705. március 18-án a fejedelem újból megsürgette az erdélyi vármegyék és székek fölkelését, melynek eredményeként az eddigi 18 ezer főt számláló erdélyi sereg létszáma 35 ezerre emelkedett. Forgách Simon ezzel a megnövekedett sereggel nagyobb hadműveletekbe kezdett. Június 15-én hosszas ostrom után bevette Medgyes várát. Később elfoglalta a Vöröstoronyi-szorost is, amelyen át addig a szászok Béccsel közlekedtek. Ekkor Radvánszky János újból kérte, hogy a fejedelem bejőjön Erdélybe, amit Rákóczi május 27-ére, majd szeptember 25-ére megígért. Ennek azután újabb akadályai támadtak. 1705. május 5-én meghalt I. Lipót császár, s utódja I. József felújította a béketárgyalásokat, de ugyanakkor teljes diplomáciai súlyát latba vetve, igyekezett megsemmisíteni Rákóczi erdélyi fejedelemségét.

1705. szeptember 12.–október 3. között a szécsényi országgyűlésen szövetkezett rendek Rákóczit Magyarország vezérlő fejedelmévé választották. Döntöttek arról is, hogy a magyarországi rendek konföderációja az erdélyi rendekkel is szövetséget köt, ami a gyakorlatban a két ország egyesülé-

sét jelentette volna Rákóczi vezetésével. Az ekkor elfogadott XI. törvénycikkely kinevezte a szövetséghez rendek képviselőinek a fejedelem beiktatására Bercsényit, Petkes püspököt és Galambos Ferencet, akiket az országgyűlés megbízott, hogy véd- és dacsövetséget kössenek Erdéllyel. Maga a fejedelem november 4-re hirdette meg az országgyűlést Gyulafehérvárra, hogy beiktassák erdélyi trónjára, kössék meg a szövetséget, ugyanakkor intézkedett a gyulafehérvári fejedelmi ház helyreállításáról is.

I. József mindezt megakadályozandó, Herbeville tábornokot küldte Erdély elfoglalására hatalmas sereg élén. 1705. november 11-én a szerencsétlen körülmények között lezajló zibói csatában Rákóczi seregei vereséget szenvedtek, amelynek súlyos következményei voltak Erdélyre nézve, a bevonuló császári seregek feldúlták, s több fontos várát elfoglalták. 1706 elején a hadiszerezence újból a kurucok javára fordult, Erdély újra a felkelők kezébe került. 1706. március 8-án Huszton tartották meg az erdélyi országgyűlést, ahol kimondták Erdély csatlakozását a magyarországi konföderációhoz. 1706 nyarán folytatódtak a béketárgyalások, ismét eredmény nélkül. Az újból meginduló harcokban a kurucok győztek, s így lehetővé vált a többször elhalasztott fejedelem-beiktató országgyűlés megtartása.

A marosvásárhelyi országgyűlés

1707. február 15-én Rákóczi regalist bocsátott ki a fejedelem-beiktató országgyűlés összehívására. Az előkészületeket Vay Ádám az Erdélyi Tanács tagja irányította. A fejedelem márciusba indult Erdélybe, március 23-án Szamosfalvánál fogadták őt az erdélyi urak, s ettől kezdve állandósultak a tárgyalások a rendekkel a fejedelmi jogokról.

1707. április 5-én nyílt meg az országgyűlés a marosvásárhelyi vártemplomban, a fejedelmi propozícióval – előterjesztéssel, mely hét pontból állott. Ez röviden összefoglalva az alábbiakat tartalmazta:

I. A haza szabadságának ügyét Ausztria válságba juttatta, de most újra éledt. Amikor az osztrák ház a mohácsi csata után magához ragadta a magyar koronát, Erdély elkerülte ezt a sorsot. Megőrzött szabadságai példaképpül szolgálnak a testvér-országnak, és veszély esetén a fejedelemség fegyveresen is helyt áll. Ezt a feladatot vállalták Zápolya óta a Báthoryak, Bocskai, Bethlen és a Rákóczi-ház. Csak az utolsó időben sikerült az osztrák háznak Magyarország szabadságát eltiporni és Erdélyt igába hajtani. Most ismét kedvezőbbre fordul a két ország sorsa, a fejedelem visszatér a bujdosásból, hadviselése sikerrel jár, Erdély szabadon választhatja uralkodóját.

II. A fejedelmet 1704. évi megválasztása óta csak a hadviselés gondja tartotta távol Erdélytől. A jövőben igyekezni fog, hogy valóban kezébe vegye az ország kormányzását, de mindenekelőtt a békét kell megteremtenie.

III. Az elmúlt év békealkudozásai csak az osztrák ház csalárdságait bizonyították be. A szövetkezett rendek ezért a béke helyett inkább a hadakozást választották.

IV. A mostani előterjesztés célja az ország politikai, gazdasági és hadi dolgainak rendbehozatala.

V. Helyre akarja állítani az ország sértett törvényeit, szokásait és gátat kíván vetni a belső hatalmaskodásnak, a tisztségekkel való visszaéléseknek. A jövedelmek fokozására javasolja a szomszéd országokkal való kereskedést. Javasolja, vizsgáltsák meg a delegátusok útján az ország közjövödelmeinek eddigi kezelését. Mivel a hadviseléshez a mostani fiskális jövedelmek elégtelenek, szaporításuk módozatait

kell fontolgatni. Helyre kell állítani a rézpenz korábbi árfolyamát. A csökkent fejedelmi jövedelmek növelésére össze kell írni a fejedelem jószágait, vissza kell szerezni az elidegenített birtokokat.

VI. Az ország lakóinak korábbi önfeláldozó harci kedve meglankadt. Ez részben az osztrák ház politikájának is tulajdonítható. Irigységből és félelemből nem adott lehetőséget a hadi gyakorlatra, gazdálkodó életmódot erőszakolt a nemesekre, kizárta őket a hadi tisztségből. A székely nemzetet is ki akarta forgatni a nagy terhek által régi szabadságaiból és hadi dicsőségéből.

VIII. Az utolsó pontban a fejedelem elvárásait fogalmazta meg: Tegyen ez a harc mindenkit újra fáradhatatlanná és önfeláldozóvá. Tanácskozzék az országgyűlés a hadakozás jó rendjéről, a zsoldosok, hajdúk és darabontok kiállításáról, a székely felkelésről, valamint a hadak felszereléséről és ellátásáról.

Ezután a nemesek terjesztették elő követeléseiket: a fegyvert fogott jobbágyok hazabocsátását, a katonaság megfegyelmezését, az általuk okozott károk megtérítését. Ugyanakkor kérték a szabad és biztonságos kereskedelmet, jó és értékálló pénzt és egységes mértékrendszert. Tulajdonképpen saját rendi, nemesi jogaik, kiváltságaik megerősítését és a régi sérelmek orvoslását kívánták, amit csak részben sikerült elérniük.

Az országgyűlésen a fejedelmi tábornak nagyrészt sikerült keresztül vinnie akaratát: kimondták a Habsburg-háztól való elszakadást, teljhatalmat adtak a fejedelemnek a külügyek intézésében, kimondták, hogy az ország javaival és jövedelmeivel egyedül ő rendelkezik. Törvénybe iktatták a huszti konföderációt, újra megerősítették, sőt kibővítették a jobbágykatonák tehermentesítéséről szóló rendeletet. Rákóczit

nemcsak ünnepélyesen és hivatalosan beiktatták a fejedelmi tisztebe, de Jó Atyának, Pater Patriaé-nak is manifestálták. Elfogadták a Ráday Pál által előterjesztett reformterveket is, s ezután Ráday hivatalosan Erdély kancellárja lett. Vay Ádám, az országgyűlés megszervezője az Erdélyi Tanács tagságát kapta munkája jutalmául. Esze Tamást itt léptették elő ezereskapitányból brigádossá és három gyalogezred parancsnokává. A 16. törvénycikk elfogadásával megkezdődhetett az állandó hadsereg szervezése. Létrehozták és ünnepélyesen felavatták a Nemes Ifjak Társaságát az állandó hadsereg tisztikarának és politikus gárdájának kinevelésére. Itt kezdődött az ifjú Mikes Kelemen karrierje. Ráday Pál szólott a Nemes Társaság ifjaihoz. Kijelentette: *„a fejedelem «a maga társaságába» veszi a nemes ifjakat, hogy a vítézi nemes virtust, a jó erkölcsöket és a hadi mesterséget ápolhassák. A származás magában nem elegendő, csak a virtus tesz igazán nemessé.”* Kéri, hogy *„ehhez szabják viselkedésüket. A fejedelem úgy rendelkezett, hogy a hadi tisztek mind közülük kerüljenek ki.”*

A marosvásárhelyi országgyűlés és a fejedelem foglalkozott az erdélyi egyházak ügyével is, megvigasztalták az egyház i sérelmeket és kívánságokat. A fejedelem 1707. április 14-én terjesztette elő a legkényesebb kérdést; javasolta a római katolikus püspöki szék betöltését. Csaknem egy évszadon át Erdélyben a református fejedelmek nem járultak hozzá ehhez. 1696-ban a bécsi udvar bevitte címzetes püspökként Illyés Andrást, de annak is rövidesen távoznia kellett. Rákóczi a Báthoryak óta a független Erdély első katolikus uralkodója, az unióban kimondott egyenlőség alapján kívánta, lehessen a katolikusoknak is püspökük. A másik három bevett vallás (evangélikus, református, unitárius) vezetői és a protestáns tanácsurak elleneztek, mert attól féltek,

hogy a katolikus püspök részt kíván venni a hatalomban és a katolikus fejedelem támogatásával az ő szupremációjuk elvész. Hogy az aggodalmakat eloszlassa, a fejedelem különböző biztosítékokat ajánlott fel a katolikus püspökkel szemben.

1. a világi hivatalokban nem vehet részt,
2. nem veszik fel a rendek közé, nem kap szavazati jogot,
3. a régi jószágait nem igényelheti vissza,
4. fel kell esküdjék az országos szent unióra, respektálja az ország alkotmányát és a rendek intézkedéseit.

Mindezek ellenére Rákóczinak nem sikerült visszaállítani az erdélyi katolikus püspökséget, viszont a katolikus vallás a négy bevett vallás közé került vissza és megszilárdították a vallásszabadságot.

Az 1707-es év első felében Rabutin erdélyi serege elhagyta Erdélyt, s Pekry Lőrinc kuruc altábornagy egész Erdélyt Rákóczi fennhatósága alá vonta. Egyedül ez évben fordult elő, hogy Erdély és Dunántúl egyidejűleg kuruc fennhatóság alatt állott. Az osztrák Hadi Tanács 1705 őszén ismét Rabutint küldte Erdélybe, aki – miközben a két erdélyi főparancsnok: Pekry és Károlyi egymással huzakodott – csata nélkül visszavette a Király-hágón túli tartományt. Erdély végleg elveszett a kurucok számára: a nemesség nagy része visszatért a császár hűségére, a kurucok a román fejedelemségekbe és Magyarországra menekültek.

1707. november 26–30. között az Erdélyi Szenátus (pontosabban annak megmaradt tagjai) Kisvárdán ülésezett Rákóczi einökletével, leváltották báró Pekry Lőrinc tábornagyot Erdély elvesztése miatt.

Rákóczi utolsó próbálkozása Erdély visszaszerzésére: 1708. február 22-én kiáltványt intézett Erdély rendjeihez, Károlyi Sándor tábornagyot nevezte ki az erdélyi hadak főparancsnokává,

s jelentős sereggel Erdélybe indítja. A próbálkozás kudarccal zárult, s egyben ezzel lezárult a Rákóczi-szabadságharc erdélyi története.

*FRANÇOIS RAKOCZY,
Prince de Transilvanie.*

II. Rákóczi Ferenc Erdély fejedelme

A fejedelmi címer

Comes Nicolaus Beresényi
Summus totius Militiae
Generalis & Comes de
Ango supremo Comes

Gróf Miklós Beresényi a jeho podpis
Gróf Beresényi Miklós és aláírása

Felhasznált irodalom:

Achivum Rakocianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. 1., 3. kötet.

Erdély története. II. 1606–1803. Szerk. MAKKAI LÁSZLÓ, SZÁSZ ZOLTÁN. Budapest, 1987.

Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk. BENDA KÁLMÁN. Budapest, 1980.

Gr. Károlyi család oklevéltára. Budapest. 1897. V. köt. (1703–1707.) Budapest, 1897.

Magyarország története 1686–1790. Szerk. EMBER GYŐZŐ–HECHENAST GUSTÁV. Budapest, 1989.

A Rákóczi-szabadságharc. Szerk. VÁRKONYI ÁGNES–KIS DOMOKOS DÁNIEL. Budapest, 2004.

II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. Budapest, 1978.

II. Rákóczi Ferenc önéletírása. Miskolc, 1903.

II. RÁKÓCZI FERENC: *Vallomások*. Pécs é. n.

ACSÁDY IGNÁC: *A magyar birodalom története*. II. k. 1490–1903. Budapest, 1904.

ID. DANIEL ISTVÁN *önéletrajza*. Budapest, 1896.

KÓSA CSABA: *Félhold és kétfejű sas. A magyarság története 1526–1790*. Budapest, 1993.

MAGYARI ANDRÁS: *II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege*. Kolozsvár, 1994.

MAKKAI LÁSZLÓ: *Magyar–román közös múlt*. Budapest, 1989.

MAKKAI LÁSZLÓ: *A magyar Állam főméltóságai*. Budapest, 2000.

MÁRKI SÁNDOR: *II. Rákóczi Ferenc*. I–II., IV. kötet. 1907–1910.

PETRI MÓR: *Szilágy vármegye monográfiája*. I. kötet. Budapest, é. n.

R. VÁRKONYI ÁGNES: *Két pogány közt. A Rákóczi-szabadságharc története.* Budapest, 1968.

SZAKÁLY FERENC: *Virágkor és hanyatlás 1440–1711. Magyarok Európában III. kötet.* Budapest, 1990.

SZILÁGYI SÁNDOR: *A magyar nemzet története.* VII. kötet. Budapest, 1898.

SZILÁGYI SÁNDOR: *Erdélyország története.* Pest, 1866.

Kovács Rozália

**GENCZY ZSIGMOND, RÁKÓCZI
„MEZEI HADAINAK EZERES FŐKAPITÁNYA”**

*Meddig kell még rabul élni?
Haj Rákóczi, haj Bercsényi!...
Ha még egyszer, ha még egyszer
Felvirradna
Szabadságunk lehanyatlott
Fényes napja –
S nem kellene csak remélni...
Haj Rákóczi, haj Bercsényi!...
(Fendrődi Sándor, 1902.)*

Az 1600-as évek második felében a törökök kemény adóval terhelték meg a föld népét. A dézsma megfizetése mellett elrendelték a kézi és szekeres szolgálatot. 1674-ben kivetették a füstadókat. Ha a falu nem tudta megfizetni az adót, a marta-lóc csapatok szabadon garázdálkodhattak benne. Megdézsmálták a szőlőhegyeket, a pincéket, a termést lekaszálták, elkobozták.

A török önkényeskedés kivédése címén, Habsburg császári csapatok szállták meg az Érmelléket. A császári csapatok még azt is elpusztították, amit a törökök meghagytak. Ez a garázdálkodás az 1670-es években szűnt meg. A következő évtizedekben a török csapatok egyre-másra elvesztették ütközeteiket. 1692-ben Várad is felszabadult.

Az érmellék lakossága is szabadulni akart a törököktől, de a császári csapatoktól is. Ez a küzdelem vezetett kezdetben a Thököly Imre, majd II. Rákóczi Ferenc vezetésével egy dicsőséges felszabadító mozgalomhoz, szabadságharchoz.¹

Érmihályfalva, vagy ahogy akkor írták, Possessio Mihály Falva, népessége és gazdasági helyzete az 1692-es összeírás-kor nagyon szomorú képet mutatott. Volt 8 háztartás, 8 egész telek. A felnőtteken kívül 4 fiú és 3 leány. A gazdasági helyzet is igen szomorú: 12 ökör, 5 tehén, 9 borjú, 29 juh, 10 disznó. Az őszi vetés 24 köből, s 20 szekér széna volt.

Az erdélyi fejedelem és gróf Károlyi Sándor voltak a földesurai, akiknek kilencedet, 25 imperiálist, a töröknek tizedet és 35 forintot kellett szolgáltatni.²

Ebben az időben a település Bihar, Szabolcs és Szatmár megyéhez tartozott, mivel három megye találkozó pontján helyezkedik el. A község Szatmár felé eső része a gróf Károlyi családé, ez a rész Szatmár megye. Károlyi Sándor 1668–1743 közt élt, báró Károlyi László és Sennyei Erzsébet gyermekeként született. A Rákóczi-szabadságharcban jelentős szerepe volt. Abban a tanulmányban, mely Gencsy Zsigmondról szól, így ír róla: „*én nekem méltóságos generális uram ő nagysága.*”

A kisebb településeken még ennél is rosszabb volt a helyzet, a lakosság a lápokból, az erdőkből még akkor sem mert előjönni, amikor a potyázó csapatok elvonultak. Egyes falvak évekig, sőt évtizedekig elnéptelenedtek. Ebből a sanyarú helyzetből mozdította ki a Rákóczi-szabadságharc a népet, mutatott utat. Az 1703. május 6-án kibocsátott *minden igaz magyar nemes és nemtelen országlakoshoz* intézett kiáltványban, Rákóczi a *törvénytelen és szenvedhetetlen iga alól* való felszabadító harcra szólította fel a nemzetet.³

„Soha Erdélyországnak kínja olyan nem volt, mint most vagyton” – írja Gencsy Zsigmond levelében 1706-ban feleségének, Balási Katának Mihályfalvára.

Ki volt Gencsy Zsigmond? Rákóczi „mezei hadainak egyik ezeres főkapitánya,” így írják róla, akinek élete össze-

fonódik a szabadságharccal, s adalékul szolgál a Rákóczi-kor történetéhez.

Méltó az utókor érdeklődésére és kegyeletére, hiszen hazafiságát, szabadságszeretetét, a fejedelemhez való hűséges ragaszkodását vérenek ontásával, életének feláldozásával pecsételte meg.

A szabadságharc előtti életéről semmit nem tudunk. Családja régi nemesi család. Bizonyos Gencsy Balázs már 1389-ben királyi ember volt. Gencsy Zsigmond 1704-ben nyert részbirtokot Érmihályfalvára. Egyetlen gyermekük, Sámuel, kinek taníttatását az apa 1706. évi halála után a fejedelem vállalta.

A Gencsi család levéltárában található néhány levél, melyet családjának írt, a fejedelem adományozó és oltalmazó levele, az 1703-ban kibocsátott rendelet a hadak számára, az Edictum, Rákóczi 1705-ös Pátense, mely „az egeket értőztató átkozódások” megszüntetésére „*kéri, inti és kényszeríti mindenrendbéli országglakosit*” (lásd Melléklet).

A szabadságharc Bihar megyei vonatkozásáról Borovszky Samu ír: „*Károlyi pedig tekintélyes sereget gyűjtött egybe, mely február 26-án a diószegi táborban összeíratott. E kiíratás élénken tünteti fel ama nagy áldozatot, melyet a vármegye a szabadságért tett.*”

Az összeírás szerint „*Gencsy Zsigmond nemes mezei lovasezrede 7 compánia, 75 ember.*”⁴

Másik adatunk: „*Gencsi Zsigmond korán a felkeléshez csatlakozott s egy mezei nemes lovasezred parancsnokságát bízta rá a fejedelem*” – írja 1913-ban Nagymáté Albert.⁵

Az eseményeket 1703-tól 1706-ig, Gencsy haláláig követjük, azokból a levelekből, melyeket 1703 és 1706 között írt Mihályfalvára feleségének, Balási Katának.

Történelmi szempontból a legértékesebb a Kecskemétről írt 1704. július 23-án keltezett levele, melyben a Szentgotthárdnál

lezajlott ütközetről számol be. Ez az ütközet a császári sereg csúfos vereségével végződött. „Az nagyhatalmú Úristen – írja – az méltóságos generális Károlyi Sándor urammal megegyeztetvén – szerencsével is megáldott, mert Szent Gotthárdnál az német tábor felvertük, másfél ezren nem voltunk, hét ezren voltak a németek, kiből nem ment el másfél száznál több, melynek zászlait, dobjait most viszem kegyelmes urunkhoz...”

Károlyi generális a következő írásbeli Instructiókat adja: „...Kegyelmes urunknak szóló leveletem maga bevívén az táborra, nevemmel alázatosan köszöntse, s miképpen vitesenek be az zászlók... az mint ő Nagysága méltóztatik rendelni... szépen leeresztgettetve prezentálja ő nagyságának.”

„...ha mikrül ő nagysága méltóztatik tudakozódni, valamint az dolgok folytak és voltak, az szerént tegyen relátiót – az dicsekvést elkerülje, és legkisebb szóval is másokat ne vádoljon...”

1704 augusztusában a Nagybersen melletti táborból ír, 1705 októberében Bánffyhunyadról írja: „Én nekem – ide Kalotaszegre kellett jönnöm, kit nagy örömmel cselekedtem, kémjeim által kivájtván, hogy valami németiség vagyon az kolozsvári hostatban... rájuk mentem. Isten szép nyereséget adván, neked is szívem kedveskedhettem belőle... az mik legyenek... lajstromban pecsét alatt írásban megküldtem... az német készül, de merre, nem tudom, dögi olyan vagyon, több felénél már megholt az gyalogjának...”

1706 januárjában Bánffyhunyadról utasítja feleségét: „...minden órán a gyermekkel és a szekerekkel olyan készen légy, hogy mihelyt tudósítalak, mindgyárost... szaporán és minden késedelem nélkül mehess...”

A tábor tovább vonul. Következő levelét 1706. január végén írja Zilahról, „... én mostan ismét Erdélybe indultam, a

német pediglen vissza nyomult Kolozsvár felé... magam is talán haza fordulhatok, csak a M. Generális Károlyi Sándor uram ő nagysága jöjjön be...

A következő két fennmaradt levél Nagyalmásról kelteződik, majd 1706 februárjában ismét Bánffyhunadról ír, fia, Sámuel felől érdeklődik „... az gyermek hol légyen, mit tanul?... tudósíts.”

Az 1706. március 3-i Nagyalmásról küldött levelében néhány gazdasági utasítás után ezt írja: „...a németnek rettenetes nagy készületi vagyon, merre megyen Isten tudja, nem reménylem, hogy arra menne felétek. Soha Erdélyországnak kínja olyan nem volt, mint most vagyon...”

Rákóczi fejedelem Gencsy hűségét elismerte, jutalmazta. A levéltárban a fejedelemnek két adománylevele található 1703-ból és 1704-ből. Adománylevel, kelt a tokaji táborban 1703. augusztus 26-án, mely szerint „a fejedelem Gencsy Zsigmond ezeres kapitány hazájához való igaz hűségít és szeretetit... Gombos Imre tállyai szőlője termésének adományozásával jutalmazza.”

Másik Mihályfalva szempontjából is igen fontos. „Adománylevel kelt Gyöngyös városában, die 28 mensis Augusti Anno 1704. A fejedelem Gencsy Zsigmond ezeres főkapitánynak a nemzet igaz ügyéhez való szeretetit s egyszersmind annak előmozdításában és pártfogásában az üdökhöz és alkalmatossághoz képest megmutatott minden készségeiért és véghez vitt dolgaiért, a biharmegyei Mihályfalva falubeli fiscalis portiot adományozza.”

Gencsy hazafiságát életének feláldozásával pecsételte meg. Halálának körülményeiről Szalay László: Magyarország története című munkájában ezt írja: „Rabutin... 1706. julius 28-án Magyar Egres és Karika között ütött táborn, honnan egy kuruc csapat elszélesztése után – ezeres kapitány Gencsy

Zsigmond is elhullott – százig való veszteséggel útját a labanc Nagyfalunak, Székelyhídnak, Diószegnek vette...”

Thaly Kálmán szerint a haláleset így történt: „Gencsy az erdélyi szélekről a Szolnok felé szekérvártól fedetten nyomuló Rabutint megtámadta, hegyes törét egy ponyvás társzekerébe döfte. A szekérben vasasnémetek voltak, s puska lövésekkel viszonozván a kurucok támadását, Gencsyt keresztüllőtték, a ki is elesett.”⁶

A zsbói csata leírásakor Lakóné Hegyi Éva ír Magyaregregyről és Karikáról, megvilágítva az eseményeket. Az írás megjelent az: Istennel a hazáért és a szabadságért, Jubileumi Rákóczi Évek 2. füzetében, 2003-ban.

„1705 tavaszán I. József került a császári trónra. Rákóczi erdélyi fejedelemsége a Habsburg-birodalom hatalmi és dinasztikus érdekeit komolyan veszélyeztette. Ezért a bécsi kormány jelentős katonai erőket fordított a kuruc területek visszaszerzésére. A Szebenbe szorult Rabutin megsegítésére a magyarországi csapatok parancsnokát, Herbeville altábornagyot küldték. Októberben beveszi és feldúlja Debrecent. Itt néhány napot táborozott. A kipihent császári hadnak úti célja a Szilágyságon keresztül Erdélybe jutni... Rákóczi tudomására jut, hogy kb. 16 ezer főt számláló császári csapat indult meg Erdély elfoglalására.

A fejedelem 1705 októberében Magyaregregyre vezényli a kb. 23 ezerből álló hadát. Stratégiai elgondolása abból a földrajzi adottságból indult ki, hogy Erdélybe észak felől csak a meszesi szoroson lehet bejutni, ami Vártelektől Brében keresztül Karikáig húzódik, majd kitér a völgy Magyaregregy felé... a másik szoros Zsibónál visz Szilágyba...

Rákóczi Forgách tábornokot előre küldte Magyaregregyre, hogy a karikai szoros elzárási munkálatait elvégeztesse

és az érkező hadnak megfelelő mennyiségű élelemről gondoskodjon. A fejedelem megérkezésekor «... a hadmérnökök előadták, hogy a Karika körüli magas hegyek védelme szerfelett nehéz – írja Petri Mór –, miért is a sáncokat a hegyszorulat Erdély felőli nyílásánál emeltették – a szoros jó szűk, a sáncok ehelyütt két, rendkívül meredek hegyre támaszkodtak, előttük levágott fák és ágakból készült torlaszokkal...»⁷ Az idézet szerint az erődítés Karika és a közelében lévő Farkasmező és Kettősmező térségében volt...

A fejedelem Károlyi Sándort bízta meg, hogy csapatával a császári hadak hátába legyen, s minden mozdulásukról értesítse, és ha bekövetkezik a kuruc-labanc összecsapás, hátbatámadással gyengítse az ellenséget. Valószínűnek látszott, hogy Herbeville a Karika szoroson keresztül szándékozik Erdélybe menni. Valaki azonban elárulta, hogy a szoros erősen el van sáncolva, s hogy a zsidói erődítés sokkal gyengébb.

Herbeville meghallgatta Glöczkelsperg tanácsát, aki a vidéket jól ismerte, és csapataival a karikai szoros előtt Zsibónak indult. Nem a hegylánc legmagasabb ágazatán vonult, hanem a két hegy közötti lankásabb völgyben.⁸

Gencsy Zsigmond halála után, még 1706 augusztusában Károlyi Sándor generális ezt írja az özvegynek: „Ajánlom szolgálatomat kegyelmednek. Szegény Gencsy kapitány urunk elesését s kegyelmed gyászos állapotját szomorúan értettem, melyen nem kétlem, elég keserűségi vagyon kegyelmednek; MINDAZONÁLTAL HAZÁJÁÉRT, NEMZETÉÉRT, ÖZVEGYEKÉRT S ÁRVÁKÉRT TEVÉN LE ÉLETÉT VITÉZI MÓDON, ÖRÖK BECSÜLETIRE FORDULVÁN, ANNAK JÓ EMLÉKEZETI VIGASZTALHATJA kegyelmedet... ezen levelem által akartam kegyelmed tudtára adnom, hogy ha ... valakitől valami háborítása vagy valakinek valami pretentiója volna is kegyelmed

ellen... minden háborgatóit reám relegálja... mind kegyelmedet, mind gyermekit tehetségem szerint protegálni fogom... Kegyelmednek becsülettel szolgál Károlyi Sándor s. k.”

A fejedelem és Károlyi Sándor a továbbiakban is gondoskodott az özvegyről és az árváról. Ezt bizonyítja az 1707. május 7-én keltezett Oltalmazó levél is, melyben „*generálisi autoritása szerint megparancsolja a vármegye tiszteinek, hogy... mind édes hazánk boldogulásáért özvegyül s árvákul maradtakat mindenben igyekezzék oltalmazni! ...*”

1708-ban Károlyi Parancsolatban adta ki „*a mihályfalviaknak illendő jobbágyi kötelességeknek praesentálások iránt*” ..., mert a „*fejedelem Gencsy Zsigmondnak érdemeiért a mihályfalvi portiot adományozta, melynek élvezetében özvegyét és árváit meghagyta.*”

Gencsy Zsigmond ezeres kapitány méltó az utókor kegyeletére, ahogy Károlyi Sándor is megfogalmazta: „*Hazájáért, nemzetéért, özvegyekért és árvákért tevén le életét vitézi módon, örök becsületire fordulván annak jó emlékezetű.*”

„*Hazájához való igaz hűségít és szeretetű*” ... „*véghez vitt dolgaiért*” a fejedelem is elismerte, jutalmazta.

Őrizzük meg emlékét!

MELLÉKLET

Károlyi Sándor instructió-ja Gencsy Zsigmond részére, kelt a Körmend melletti táborban die 9. julii 1704.

„1-mo. Kegyelmes urunknak szóló leveletem előre maga bevívén az táborra, nevemmel alázatosan köszöntse, s miképpen vitessenek be az zászlók, menjen végire, s az mint ő Nga méltóztatik rendelni, visszamenvén csoportjához, az szerint vigye be szépen leeresztgettetve (a zászlókat) praesentálja ő nagyságának.

2-do. Annak utána audientían lévén, ha mikrül ő nga méltóztatik tudakozódni, valamint az dolgok folytak és voltak, az szerént tegyen relátiót s szavai között az dicsekvést elkerülje, és legkisebb szóval is másokat ne vádoljon s belé ne egyelítsen, hanem ha mik vadnak is, hallgassa el, sőt mind nga s mind mások előtt jó emlékezettel legyen másokról is.

3-tio. Ha Dunán innét valókról ha ő nga kérdezősködik, kglđ megmondhatja, hogy ha Bécs alól Isten rendeléseibül erre nem találtam volna fordulni, az egész föld labancságra állott volna. Forgáts uram alig maradván huszad magával, ki is mind akkoráig eleget fáradozott felültetésekben, de mind eddig is föl nem ült, hanem ezen Vasvármegye az Murái, most is minemü hajlandók, kglđ megbeszélheti; hanem már azolta, miolta az labanccá löttek fogdoztatom, tartózkodnak.

4-to. Az mint hogy Hevenyessinét, Nyiczki Sándornét árestomba tétette, Monyoró-kereki tiszteket megfogdoztatam, az mint ő nga fog irántok parancsolni, a tevő leszek; Nagy István uram szabadon jár, sem kuruc, sem labanc, úgy vagyon lekötve, hogy akár hová mehet, csak hiti mellé jöjjön

vissza; az *correspondentiák* széltiben fogytak tovább, én megtiltottam, már várok ő nga resolútiójátul.

5-to. Vadnak még egy néhányan, ha kezembe kerülnek oly intentióval vagyok, hogy kerekre vetessem juridico processu, azaz törvényesen elkövessem-e? ez iránt is ő ngátul várok.

6-to. Minemű nyomorúsággal voltam mind ezen nyereségig. Dunán túl maradván mindenem, kglđ ő ngának, talán nem árt, ha megbeszéli.

7-mo. Pápai uramtul kglđ kitanulhatja, ha az M. fejedelem resolválni fogja-e az sőt számomra vagy sem, ha fogja, tehát bizza kglđ Ilosvaj Imre uramra, én harmad napok alatt vagy 100 szekeret megindítok, arra fel rakatván. Ilosvaj uram M. fejedelem gratiájából felindíthatja, más instructiót fogok iránta ő kglmének küldeni, holott penig az m. fejedelem nem resolvalná, tehát pénzen áruljon meg kglđ vagy 100 követ.

8-vo. Az lengyelek fizetésében még 2600 forintom restál, ki is assignálva volt az dominiumokra, de Hevenyessi, Szegedi mind kiszedték, s nekem még mai napig is meg nem fizették, kérje kglđ alázatosan ő ngát, bányavárosuktul arannyal hadd contentaltassam róla.

9-no. Már az előtt Somogyi Ferenc csallóközi kapitány által máramarosi főispánság iránt töttem volt emlékezetet, ezen alkalmatossággal és Pápai uramnak hozzá elő kglđ, ha biztat s jovalja, az m. fejedelemnél is instaljon kglđ, holott nem biztat vele, csak hagyjon fenn rajta.

10-mo. Nagyszombati Nagy István és Pekri Lőrinc felől tudakozódjék kglđ úgy egyéb állapotukról is, és az ide való dolgokrul is minemű dispoziciók lesznek.

Ezeken kívül az ajándékokat praesentalván kglđ, kinek-kinek mejen végire, miben kedveskedjünk, s valamint

legjobban s böcsületesebben viselheti magát s viheti végben az dolgot, azon legyen, maga böcsületinek is nevedésére.

Az töltést kglđ csak eladhatja, hanem az cafrangos, szapant s fejér ruhát hozza fel magával.

Mivel az ménesemet és svajcer teheneimet, juhomat le akarnám küldeni, tartok folton túl az szerencsétlenségtül, kglđ kérjen passust és helyerőt az m. fejedelemtül Hevesig vagy Poroszlóig.

Só alá 100 szekér fog menni, az mely könnyen elhozhat 3600 kősót, sőt négy ezeret is, ha az m. fejedelem nekem 2000 ad, az többi maga sója lehet, ő ngának haszna is szép leszen belőle.

Leveleimet – kérje kglđ Pápai uramat, dirigálja el, hogy el ne terelődjenek.

A patika ládát az m. fejedelemnek, ha szükség, kglđ praesentálja; ha hogy nem szüks(ég), azt Pápai uramnak recomendálja, Debrecen városa a maga patikájában jó szíivel megveszi.

Pápai uramat disponálja kglđ, csináltasson én számomra Debrecenben, Kecskeméten, Körösön, Cegléden, Gyöngyösön s Egerben 1000 abanadrágot és ezer telekes bocskort, Rozsnyón pedig s Csetneken 1000 kardot készpénzemért, assecurálom meg leszen az ára is tempore, csak ő kglme sürresse és az árárul tudósítson. (Eredeti, Károlyi s. k. írása)

Rákóczi-okmányok

Rápolti Nagy Pál károlyi várkapitány részére kiadott

EDICTUM

Kelt a fejedelem Domahidánál levő táborában die 7. mensis sept. Ao 1703.

1. Mivel hadakozásunknak feltött célja mindenek előtt az Isten dicséreti, kinek kegyelmes szent karjai által hazánkat felszabadítani reméljük, azért minden tiszteinknek és vitézlő rendeinknek parancsoljuk, hogy napkelet- és szállatkor réz és gyalogdobokat megüttetvén, ki-ki maga zászlója alá álljon, és az háromszori Jézus kiáltás után Istenünkhöz fohászkodjon.
2. Minek okáért mindenható Istenünk ellen való káromkodás, attával-teremtettével való szitkozódás (ő sz. felsége dicséreti ellen való vétek), valaki ilyeneket követ, tiszt vagy közrendű hadviselő háromszor megpálcáztassék, 9 szer (?) meglövöldöztessék.
3. Mely estvéli kiáltás után valaki táborunkban zajt indítani avagy löni merészel, azonnal megfogattassék, első cselekedetiért megpálcáztassék zászlaja alatt keményen, másodszor pedig minden kegyelem nélkül meglövöldöztessék.
4. Tiltalmaztatik kemény pálcáztatás által a nappali lövöldözés, úgy mindazáltal, hogy a kinek elégséges oka volna hozzája, úgy tudni illik, puskája megázása vagy fegyver romlása által, maga annak előtte tizedesinél vagy feljebbvaló tisztinél bejelentse magát, puskáját megmutassa, és szabadsága levén, zászlója előtt az első tábori sorban levő zászlója után, az második sorban levő legalább 60 lépésnyire kimenjen, és puskáját egyenesen az földbe szegezvén kilője.

5. Minthogy a hadakozásnak szerencsés kimenetelit Isten után a rendtartástul is várhatjuk, valamint az közvitézlő rendeknek, úgy illendő képpen a tiszteteknek is egymástul való függése és engedelmessége parancsoltatik úgy annyira, hogy valaki akárminémű okból, ámbár más ezer seregbül levő, magánál feljebb való tiszt ellen botot avagy fegyvert fog vagy emel vagy penig szóval mocskolja: ezen Edictumunk erejével azonnal megfosztassék, és minden személy vagy tiszt tekinteti nélkül keze elvágattassék és meglövöldöztessék.
6. Hasonlóképpen valamely tiszt, harcon vagy más, ellenség előtt való helyeken akármi okból kimegyen, életét említett módon elveszti.
7. Minthogy személyünknek megmaradása mind táborunk országunknak szolgálhatja a vigyázást leginkább kívánja, kemény büntetés alatt mind tiszt, mind közvitézlő rendeknek parancsoltatik, hogy a strására való menetelt ne kerülje, sőt inkább az alattok valókat annak rendi szerint küldjék és űzessék, keményen megpálcáztassák azokat, valakiken a sor lévén, az említett strásálást akáremicsoda szín alatt kerülni akarják; holott penig az említett büntetés kétszer nem használva, harmadszor hadi bíró kezébe adván, meglövöldöztessék.
8. Valamely strásán álló hajdú, katona vigyázatlanul találta-
tik éjszakának idejében, az jelt nem tudja, vagy a mellette elmenőket, ámbár esmerőjét is, meg nem szólítja, avagy aluva találta-
tik kétszer; keményen megpálcáztassék, harmadszor penig fizessen a fejével.
9. Tiltatik kemény büntetés alatt minden elmúlt cselekedeteknek szemre vetése, melyekben valaki találtván, úgy mint zenebona csináló megbüntetődik.

10. Valamely tiszt strásánkra támad, avagy az ellen hatalmas-
ságot akar követni, először arestáltassék, másodszer
penig ilyen cselekedetben találtatván, tisztí becsületit
elveszti, hogy ha penig közvitélő rend ilyenekben talál-
tatnék, kezét elveszti.
11. Hasonlóképpen az is, valaki zászlója alatt vagy sátorunk
előtt haragtul viseltervén, egymásra fegyvert fog.
12. Az oldaltjáró tiszteknek és más engedelem nélkül zászlója
alól kimenő vitélő rendeknek hasonló büntetése legyen,
a mint országunk törvénye a tolvajokra rendelt.
13. Hogyha penig a tábor annyiban megszűkülne, hogy ke-
nyér, pecsenye avagy abrak, amennyi kinek-kinek
szükséges, nem találtatnék, a zsákmányra való menetel
nem tilalmaztatik, úgy mindazáltal, hogy ki-ki magát had-
nagyának előtte bejelentvén, és említett hadnagy
kapitányátul engedelmet kérvén, minden tizedbül kettőt-
kettőt rendeljen, és ha azok közül zsákmány hírével
valamely kártevésre vagy csintalanságra fakadna, úgy
mint tolvaj büntetődjék, azt is hozzá tévén, valaki ellen-
sége készített puskáját, fegyverét disznó lövöldözéssel
mocskolja, puskáját elvegyék s másnak adják.
14. Mindennemű tiszteknek és vitélő rendeknek, zsákmá-
nyolóknak, avagy más parancsolatunkban járóknak be-
csöletek, fejek elvesztések alatt parancsoltatik, hogy va-
laki táborunkból kinn levén, ágyúlövést hall, vagy más
parancsolatot viszen, azonnal táborunkban bejöjjön min-
den késelem nélkül tisztí és élete vesztése alatt meg-
mondja.
15. Valaki azért magát igaz hivünknek és fegyverviselőnknek
mondja s tartja, a szegénység zaklatásának, marhahajtás-
nak, templomok, méhek (?) felverésének, papok
szidalmának, bántásának békét hagyjon, különben csele-

- kedve keze elvágattassék és annak utána meglövöldöztessék.
16. Hasonló tilalomban legyen a nemességeknek házok s javoknak megbántása, kiváltképpen, az kik kegyelmességünkhöz folyamodván, protectionális levelünket mutathatják, azon kívül is, ha valakik mostani üdőben pártosok volnának is, azoknak jóságokra nevezett szerint tőlünk vagy generális uramtól szabadságot azon nyereségre kérjenek, mely nélkül az elébbeni punctumban nevezett büntetéseket el nem kerülük.
  17. Az ki lopásban, passusunk mellett való kereskedők felveszésében, vagy a ki legnagyobb felebarátjának lopásában találtatik, minden kegyelem (nélkül) felakasztassék.
  18. Az ki magunk, vagy tisztünknek passusa nélkül jár, megfogattassék, ha penig ekint teszen, úgy mint tolvaj büntettessék.
  19. Valaki árultatásban vagy kímiségben találtatik, felnyársaltassék, vagy ellenségünkkel akármi szín alatt engedelmünk nélkül levele vagy embere által correspondentiát tart, kezét elvesztvén életében, hóhér által büntessék.
  20. Az ki vagy nyereségben vagy kótya vetyélésben felebarátját megcsalja, úgy mint hitetlen országunk törvénye szerint büntettessék.
  21. Fejét veszítse, valaki ellenünk vagy generális úr ellen való illetlen, becstelen mondásokat vagy szitkokat teszen, úgy hasonlóképpen, az ki előtte járó tiszteleket illendőképpen meg nem becsül, zenebona indítók nyilván avagy titokban mint árulók büntettessenek. Az kinek penig valaki ellen panasza volna, először főkapitányának, az nem használván vagy generális uramnak vagy nekünk bejelentse, és illendő satisfactiót nem magánál, hanem az említettektől várjon.

(Eredeti s. k. aláírás, és körirat nélküli Rákóczi-címeres nagy ostyapecsét alatt, ellenjegyzés nélkül. Egész ívrétű íven. Kívül „*Edictum pro Egregio Paulo nagy Capitano Arcis Károlyiensis.*”)

Edictum, azaz a fejedelemtől kibocsátott rendelet, kelt a fejedelem Domahidánál levő táborában 1703. szeptember 7-én.

Thaly Kálmán: Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok a Rákóczi korból, című munkájában azt írja, hogy a fejedelem 1707. évi rendszeres hadi szabályzatainak ismeretetésénél említést tesz arról, hogy már a háború kezdetétől, 1703-tól fogva adattak ki a tábori rendtartásra, továbbá a tiszti függelemsértések, lázongások, erőszakos házfelverések, rablások, zsákmányolások, dorbézolások, ok nélkül való lövöldözések s egyéb kihágások meggátlására vonatkozó rövidebb, magyar nyelven írt szabályzatok a hadak számára.

PATENS (nyílt parancs, törvényerejű rendelet) mely kelt Nyitrán 1705. augusztus 29-én.

A fejedelem a szabadságharc elején megvizsgálván a magyar nemzetnek minden „*környül álló dolgait,*” tapasztalta, hogy „*a haza lakosi... elvetemedvén a kegyességeknek útjára... az Egeket értőztató, külömb-különféle átkozódásokat teli szabad torokkal szórván... A bosszúálló Úristennek igaz ügyek s fegyverkezések mellett való áldásait ki fogják rekeszteni...*”

„*...mindazok tartatnak nagyobb tisztességben, kik ama rettentő «adta teremtette» átkozódást és szitkot... nyalka szókkal megcefrázhatják és azzal Isten dicsőségére teremtett nyelveket koptathatják...*”

„*...Mindenrendbéli országlakosít kérjük és intjük, és magoknak boldogulásáért Istenért is kényszerítjük, hogy azon*

rút... szokásba ment káromkodástul ójják magukat... s akárki az „adta teremtette” és más hasonló szitkokat elmondja... minden kegyelem nélkül büntetessék...”

„...ha tovább is... azon istentelenséget követni fogja... és ha azután is nem hagyná el ezen gonoszságot, törvényt tétetvén reá, kegyelem nélkül meghaljon.”

PÁTENS

Kelt Nyitrán, Kisasszony havának 29. napján, 1705.

Megemlíti a fejedelem, hogy a szabadságharc elején megvizsgálván a magyar nemzetnek minden környül álló dolgait, tapasztalta, hogy *„a haza lakosainak nemcsak közrendi, hanem annak felette az országnak sok nemesi s úri tagjai is elvetemedvén a kegyességeknek útjárul és az által az Egeket ertőztató, külömb-külömbféle átkozódásokat teli szabad torokkal szórván a bosszúálló Úristennek, igaz ügyek s fegyverkezések mellett való áldásit ki fogják rekeszteni, és szent igyekezeteknek szerencsés véggel leendő boldog előmenetelit nem várhatják,”* éppen azért mindjárt akkor nemcsak pátens-levelek és kemény edictumok kibocsátásával, hanem azonkívül *„másoknak példával mutatott büntetéseknek gyakorlásával”* tilalmazta vala, *„azon Isten ostorit ránk hozó fertelmes bünt.”* De minthogy az intéseknek, tilalmaknak ellenére is ismét annyira lábra kapott *„a sok Istent bosszantó, botránkoztató és még a levegő-egyet is pestis módjára megfertőztető káromkodás és szitok, hogy mindazok tartatnak nagyobb tisztességben, kik ama rettentő «adta teremtette» átkozódást és szitkot külömb-külömbféle nyalka szókkal megcefrázhatják, és azzal Isten dicsőségére teremtett nyekveket koptathatják, s egész vitézségeket is abban tartják, a mint is más keresztény nemzetek előtt csúffá és mesévé löttünk az*

ilyen istentelen vétkes szokásért,” továbbá, minthogy „*annak felette Istennek is fegyverünken sokszor tapasztalt áldásit önkint ezzel rázzuk le magunkról, és azon nemzetséges bünnnek tovább való gyakorlásával hazánkra mindenféle ostorait soratva várhatjuk, ... minden rendbéli országalakosait kérjük és intjük, és magoknak boldogulásáért Istenért is kényszerítjük, hogy azon rút, a magyar haza eddig való sok nyomorúságit a több közönséges vétkek között leginkább okozó és szokásba ment káromkodástól ójják magukat; a nemes vármegyének pedig intimáljuk, hadi minden tiszteinknek serio parancsoljuk, hogy valaki s akárki post publicationem praesentium az «adta teremtetten» és más hasonló szitkokat elmondja s elmondani merészli, minden kegyelem nélkül ily móddal büntessék, hogy t. i. a közrendben első szitkáért tíz pálcát, másiker húszat és consequenter a tizedikért százat adassanak, és ha azon büntetésért sem tanulna, törvényt látatván az olyanra, a hadi rendből való irgalmatlanul meglöveldeztessék, a városit s falusit pedig megköveztessék, s nemkülönben az otthon lakó nemesi úrrend maga vármegyebéli statutuma és az ország in Anno 1563 tett constitutiója s nevezetesen 47. articulusa szerint bűnhődjön, s annak felette pedig az hadi tiszt első káromlásáért minden személyválogatás nélkül a többiektől, árestomba tétessék, s ott egy nap kenyér s víz mellett maradván, az vétkesnek száma szerint szaporitassék egész addig rajta ezen büntetés, sőt ha tovább is Isten törvénye s parancsolatunk megutálásával azon istentelenséget követni fogja, minden hivataljátul megfosztassék, és ha azután is nem hagyná el ezen gonoszságot, nemkülönben törvényt tétetvén reá, kegyelem nélkül meghaljon stb.”*

(Eredeti, s. k. aláírás és köriratos, Rákóczi-címeres nagy ostyapecsét alatt Gregorius Ráti ellenjegyzésével. Egész ívrétű íven.)

Felhasznált irodalom:

BÁRSONY ISTVÁN, PAPP KLÁRA, TAKÁCS PÉTER: *Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében*. Debrecen, 2001.

Idegen szavak szótára, szerkesztette BAKOS FERENC, PÉNTÉK JÁNOS, TEISZLER PÁL. Bukarest, 1979. I–II.

HEGYESI MÁRTON: *Bihar vármegye 1848–49-ben*. Debrecen, 2000.

NAGY IVÁN: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Budapest, 1857.

KEMPELEN BÉLA: *Magyar nemes családok*. Budapest, 1911.

Istennel a hazáért és szabadságért. Nagyvárad, 2003.

LAKÓNÉ HEGYI ÉVA: *A zsidói csata...* PBMEB.

Debreceni Kollégium Levéltára I. 1. A. 13. 283. old. Nr. 57.

Adalékok a Rákóczi-kor történetéhez a Gencsy család balkányi levéltárából, közli Bányai Károly, 1904 és Szalay Marzsó Aladárné levele, adatai, emlékei, gyászjelentések stb.

MEZŐSI KÁROLY: *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében*. Budapest, 1943.

BENEDEK ZOLTÁN: *Érmellék*, Orosháza, 1996.

BOROVSKY SAMU: *Bihar vármegye és Nagyvárad...*

BERTÉNYI IVÁN, GYAPAI GÁBOR: *Magyar ország rövid története*. Budapest, 1993. A Rákóczi-szabadságharc.

ENDRŐDI SÁNDOR: *Haj Rákóczi, haj Bercsényi, versrészlet 1902-ből*.

Jegyzetek:

1. BENEDEK ZOLTÁN: *Érmellék...* 56. old.
2. MEZŐSI KÁROLY: *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében* 48. old.
3. Bertényi, Gyapai: *Magyar ország rövid története.* 273. old.
4. BOROVSZKY SAMU: Bihar vármegye és Nagyvárad.
5. SZALAY LÁSZLÓ: Magyarország története.
6. THALY KÁLMÁN: *Irodalom... a Rákóczi korból.*
7. PETRI MÓR: *Szilágy vármegye monographiája.* I. 266. old.
8. LAKÓNÉ HEGYI ÉVA: *A zsibói csata s annak emlékezete az utókorban.* 65. old.

Ábrám Sárközi Lídia

A SZATMÁRI NÉMETI REFORMÁTUS EGYHÁZ ÉLETE II. RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCA IDEJÉN

Mi volt a szabadságharc fő oka?

1526-ban, a katasztrofális mohácsi csata után az ország három részre szakadt. Északnyugaton a magyar királyságban az osztrák császár uralkodott. Budát, az ország déli és középső részeit elfoglalta a török, itt a basák uralkodtak. Keleten létrejött az Erdélyi fejedelemség. Ez a helyzet fennállt 1683-ig, amikor a török sereg Bécset kezdte ostromolni. Ekkor XI. Ince pápa létrehozta a Nagy Szent Ligát, hogy a törököt kiűzzék Európából. 1686-ban Lotharingiai Károly herceg, Savoyai Jenő hadvezére, valamint Petneházi 800 kurucával visszafoglalták Buda várát. 160 év után újból magyar zászló lengett a vár falán. Európában tűzijátékkal ünnepeltek, a kereszténység győzött az oszmán törökök felett!

De, az osztrák csapatok Kolozsvárig nyomultak és sorra foglalták el az erdélyi várakat és városokat. 1687-ben Lotharingiai Károly aláírta a balázsfalvi egyezményt, amely Erdélynek Ausztriához való csatolását jelentette. 1688-ban megjött Caraffa tábornok és kényszerítette a rendeket, hogy a török Portával szüntessenek meg minden kapcsolatot. 1691-ben kiadták a Diploma Leopoldinumot, amely 18 pontból állt, megszabta Erdély politikai, jogi, gazdasági viszonyát Béccsel szemben, de végeredményben Erdély a császári udvar ellenőrzése alá került.

1692-ben létrejött Szebenben az erdélyi kormány szerv, a Gubernium. Bethlen Miklós kancellár Erdélyt gazdasági síkon próbálta megmenteni, de ez sem sikerült, mert az Udvar Kamarai Bizottságot küldött Szebenbe.

Ilyenképpen Erdély a „Pogány fajarma helyett, a Habsburgok vasjarmát lett kénytelen a nyakába venni.” Óriási összegeket róttak ki adó gyanánt, ami kibírhatatlan terhet jelentett a jobbágyságra nézve, de a középnemesség is elszegényedett. Az országot megszállta az osztrák katonaság. Mivel nem volt elég kaszárnya, az ezredeket házakban szállásolták el, ahol kíméletlenül viselkedtek, ettek, ittak, garázdálkodtak, lelovagolták a vetéseket, ajándékokat követeltek. A szegény nép javította az utakat, hidakat, várakat.

Az elnyomás elviselhetetlenné vált. Ugyanez volt a helyzet Magyarország területén is. A falvakból sokan erdőkbe, mocsarakba menekültek és ellenálló csoportokat hoztak létre. Ezek voltak a kurucok. A felvidéki kurucok vezetője Thököly Imre volt, a késmárki protestáns nagyúr.

Ebben az időben Szatmárnémeti három részből állott. A várat 1543 körül építtette át a somlyói Báthory család. Öt-szögletű volt, falai fából és sárból készültek, ez volt a patics. Palánk vette körül, egyik oldala közvetlenül a Szamos-parton volt. Ugyanitt kapuja volt, mely egy hídhöz vezetett a Szamoson túli vidék felé. Három oldalról a város határolta, erre is volt kapuja. A várban templom, lakások, kórház, raktárak voltak. A honfoglalás korától igen fontos vár volt, mert itt intézték a sószállítást és belátható volt a Szamos völgye. Az erdélyi fejedelmek birtokolták, ameddig II. Rákóczi György özvegye, Báthory Zsófia át nem adta Lipót császárnak.

A váron kívül, egy szigeten helyezkedett el Szatmár város templomokkal, iskolával, huszonöt utcája, malma, ispotálya volt. E város mellett északra, a Szamos egy holt ágán túl helyezkedett el Németi város. Itt is volt református és katolikus templom, iskola (4 osztály) és húsz utca. A kb. 400 család foglalkozása főleg a gazdálkodás volt, de sokan űztek ipa-

ros mesterséget, híres volt a csizmadia és gubás céh, de szíjgyártók, kerékgyártók, tímárok is dolgoztak már ebben az időben. Már 1260-tól tartottak itt hetivásárt. Ezt a várost palánk és sánc vette körül. A városba való bejáratoknál sorompók álltak, amelyeket hajdúk őriztek. Szatmárral híd kötötte össze.

A várban császári huszárezred állomásozott. A katonák nem kapták meg rendszeresen a fizetésüket, így e városokban és a környékbeli falvakban raboltak.

1685–1698 között a hírhedt Caraffa Anton generális uralkodott a környéken. Különösen a protestáns nemeseket üldözte, aki ellenkezett vele, kivégeztette, vagyonát elkobozta. A két várostól évi 20 ezer Ft adót követelt. Ezenkívül 335 katona és 40 ló ellátása esett a városra. Akinek szekere volt, elküldték délre szállítani. E szekeresek főként a Németi részből valók voltak, annyira kimerültek, hogy végül a város vett nyolc társzekeret, mindegyikhez hat-hat ökröt és átadták a hadseregnek. A város sanyargatása egyre súlyosbodott, úgyhogy 1700-ban 4000 Ft kölcsönt kellett felvegyenek, hogy ki tudják fizetni az akkor már 100 ezer Ft-ra növekedett adót. Ekkor vezették be a vásárvámot és a hídvámot, amit a két várost összekötő hídon szedtek. A nép olyan szegény lett, hogy sóra sem tellett, kenyerét sótlanul ette.

Amikor 1702-ben Caraffa felemelte a só árát, kitört a felkelés. A felső-tiszai pórnép megtámadta a tiszaujlaki sókamrát. Lipót császár felszólította Károlyi Sándor főispánt, hogy verje szét a lázadókat és teremtsen rendet. Károlyi e feladatot sikeresen végrehajtotta a környékbeli nemesség segítségével, és 1702 októberében az összeszedett zászlókkal Bécsbe ment, ahol kérte a só árának leszállítását.

Ekkorra már a nemesek is elégedetlenek lettek, az osztrák katonaság túlkapásaival szemben. A szökött jobbágyokból

álló kurucok új vezetőt vártak (ekkor Thökölyt már Törökországba hurcolták).

II. Rákóczi Ferenc Lengyelországban élt. Gróf Bercsényi Miklós kuruc vezér rábeszélte, hogy álljon a nemzet szabadságharcának élére. Erre származása és hatalmas vagyona is feljogosította.

1703 tavaszán megjelent nála két jobbágy zászlókkal. A zászló egyik oldalán a Rákóczi-címer volt, másik oldalon *Cum Deo pro patria et libertate* felirat, és Magyarország címere. A határnál Esze Tamás és Kis Albert várták 200 gyalogos puskás paraszttal és 50 lovassal. Ugyanekkor 5–7000 Felső-Tisza vidéki ifjú, kit besoroztak az osztrák hadseregbe, sikeresen megszökött és a kurucok oldalára állt. Őket katonai egységekbe rendezte a már említett vezetőkön kívül Bige György, Nagy Márton és a román származású Pap Mihály. Hozzájuk csatlakoztak a környék bujdosó parasztjából lett kurucok, és a sereg megindult.

1703 júniusában Erdély és Észak-Magyarország már a forrongás állapotában volt. A jobbágyság, szabad parasztság és kisenemesség között sorsközösségi kötelék alakult ki. Lázadásuk ez alkalommal nem az urak ellen, hanem a mindnyájukat teljesen megnyomorító bécsi osztrák vezetés ellen irányult.

Rákóczi 1703 májusában kiadta a breznai kiáltványt, melyben jobbágyság alóli felszabadítást ígér mindazoknak, akik csatlakoznak hozzá. Ugyanezt ígéri később, szeptemberben a vetési pátens-ben. Így a szabadságharcban nagyszámú román, rutén, szlovák származású is részt vett.

Átkeltek a Tiszán, délre és keletre haladtak, egy részük Biharban felerősödött 3000 gyalogos és 4000 lovassal. Már június végén elfoglalták Nagykállót, majd a szilágysomlyói

várat, innen haladtak Erdély felé, Torda, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Zarándvidéke, Beszterce, mind meghódoltak.

Északon elfoglalták Huszt, Munkács, Ungvár várait, Nagybányát és augusztusra Szatmár vára alá értek.

A vár osztrák kézen volt, a várparancsnok gróf Löwenburg volt, aki már 1701-től tárgyalta a máramarosi lázadó hajdúkkal, kiknek vezére a román Pintye Vitéz volt. Később hadakat küldött ellenük, de nem tudta őket elfogni. 1703 augusztusában érkezett Szatmár várába a Szilágysomlyóról menekült 500 osztrák lovas, Glöckelsperg tábornok vezetésével.

Rákóczi Vetés alatt ütött tábort, Szatmár és Nagykároly között.

A szabadságharc kezdetén és végén Szatmár és Németi jelentős események színhelye volt. Ezen eseményeket Borovszky Samu: Szatmár monográfiája című művében pontosan leírja. Abban az esztendőben a Szamos nagyon leapadt. Rákóczi azt tervezte, hogy a folyó egyik ágát eltorlaszolja, és a várost, melyet nagyon elhanyagolt földsánc védett, a kiszáradt oldalon támadja meg. Ezért egyik éjjel Pálfalva felé indult el seregével. Ez a helység közel volt a várhoz, de sűrű bokrok vették körül, melyek eltakarták a kurucokat.

Rákóczi és Bercsényi is velük volt, mégis a kurucok fegyelmetlensége miatt a gát nem épült fel, mert a kurucok vezényszó nélkül a labancokra támadtak és vereséget szenvedtek. Rákóczi belátta, hogy nem maradhat ilyen közel az ellenséghez, s visszatért Vetés alá.

Egyszer két polgár érkezett a városból, akik Rákóczi tudomására hozták, hogy a körülzárt lakosság megunt a hosszas várakozást, és arra kéri, próbálja megindítani a támadást a város ellen olyan pontokon, melyet a város lakosai védelmeznek, mert ők támogatni fogják. E két polgárt azért küldték, hogy megmutassák a gázlókat. A terv tetszett

Rákóczinak, éjjel a gyalogságot a kijelölt helyen elhelyezte a bokrokban, hogy a füst által adott jelre egyszerre támadják meg a falakat. A terv nem sikerült, ugyanis a várbeli katonák megelőző nap élelmiszerért kimentek a várból. Amikor visszatértek, a kapuk megnyíltak, erre a kuruc lovasság ismét nem várva a parancsszót, rendetlenül előrerohant. A németek, amikor meglátták a porfelleget, vágatni kezdtek és előbb értek a várba. Szatmár várának bevételé ez alkalommal sem sikerült.

Gróf Löwenburg várkapitány megtudta, hogy a németi lakosság a kurucokat segíti, és attól való félelmében, nehogy a magyarok betelepedjenek a Németi városrészbe, úgy határozott, hogy felgyújtja Németit.

„Augusztus 16-án, este hat órakor magához hívatta Losonczy Jánost, a németi bírót és a 12 szenátort és letartóztatta őket. A németi lakosok között kihirdette, hogy 6 órai haladékos ad, ezalatt ki-ki vigye biztos helyre, ami előtte becses és drága, mert azután felgyújtatja a várost. Éjfélkor a német katonák üszköket dobtak először a templomra, amely a tornyokkal és az órával porrá égett, majd az épületekre, és Németi néhány óra alatt hamuvá lett. A lakosság a Szatmárhegyre menekült.” Így írja le e szomorú eseményt Borovszky monográfiája.

A Szatmári egyházmegye története című könyv feljegyzzi, hogy nagytiszteletű Bélteki János esperes volt a németi gyülekezet lelkésze 1691–1708 között, aki sokszor betegeskedett, s ezalatt Budai Mihály helyettesítette. A kántor 1679–1719 között Böszörményi István volt. Ő tanította a leánygyermekket. Az akkori németi főiskola tanárai Ecsedi Márton, és Debreczeni Pál voltak. Ők azon jeles férfiak, kik ebben a borzasztó időben a gyülekezet tagjainak vezetői voltak. A menekülésről semmi feljegyzés sem maradt, de lelki szemünkkel el tudjuk képzelni azt a borzalmas éjszakát... Délután

6 órakor az utcákon doboltak, kihirdették, hogy éjjélkor felgyújtják a várost. Minden udvarban előszedték a szekereket, befogták az állatokat. A szekérre került a fontosabb holmi, ruhanemű, ágynemű, élelem, felrakták a gyermekeket, öregeket, betegeket, aprójószágot. A nagyobb állatokat a szekérhez kötötték és elindultak.

A krónikás világosan írja, hogy Szatmárhegyre mentek. Miért éppen oda, amikor ez a település a Szamos túlsó oldalán van, miért nem mentek egy közelebbi, könnyebben megközelíthető helyre? Hol mehettek át a folyón? Volt egy híd a várhoz közel, de nem valószínű, hogy bementek az ostromlott városba. Inkább a Szamoson keltek át komppal, Vetés és Pálfalva felé is kurucok táboroztak, tőlük nem kellett félniük. Hogy raktak a hidasokra annyi szekert? Már este 9 után besötétedett, mivel világítottak, volt-e holdvilág?

Imádkoztak-e a templomban az induláskor, vagy a folyón való átkelés után? Énekeltek-e egyházi éneket? Minden biztonnal, ameddig lehetett, harangoztak... aztán rémülten nézték a hatalmas lángtengert, a szalmatető's kicsi házak, családi otthonaik semmivé válását.

Hova rejtették dolgaikat? Egy 1790-ben készült egyházi Inventáriumban feljegyezték két ezüst tálat 1645. és 1684. évből, öt aranyozott lábas ezüst poharat (kehely) az 1611, 1663, 1640, 1647, 1702. évekből, és három ónkannát 1620, 1625, 1645. évekből. Még egy veres karmaszínű selyemmel és arannyal kivarrt, 1690-ben készült terítő is átvészelte a nagy tűzvészt. Valószínű, e dolgokat az egyházi vezetők menekítették meg, magukkal vitték, vagy elásták?

Az egyház iratai, amelyek a parókián voltak és az iskolai nyilvántartások mind odavesztek. Több egyháztörténetíró panaszkodik arra, hogy Németiben nem maradt semmi irat a város felégetése után.

Amíg a németi gyülekezet tagjaival ezek történtek, a kuruc sereg továbbra is Szatmár vára körül maradt. A várbeli osztrákok vízzel akarták előnteni a magyarok táborhelyeit, hogy menekülésre kényszerítsék őket. Ugyanakkor állandóan ágyúzták a kurucokat.

Ezekben a napokban nagy hőség volt, a kurucok el akarták téríteni a Szamos vizét, hogy így a várbeliek víz nélkül maradjanak, és a Szamos bal oldalát fel akarták tölteni. Az osztrákok észrevéve ezt, erős támadásba lendültek. Ekkor kapta Rákóczi a hírt, hogy a kuruc felkelés már Máramarosból Erdély központjába hatolt, és elfoglalták a fontosabb várakat. Ugyanez volt a helyzet nyugaton is, ahol elfoglalták a Felvidéket.

A szatmári vár bevétele sehogy sem sikerült, szeptember 27–28-a éjszakáján a kurucok behatoltak a szatmári városrészbe, s hogy az ne szolgálhasson a labancoknak menedékkül, a lakosság beleegyezésével felgyújtották ezt a várost is. A lakosok a szomszédos falvakba menekültek.

A vár bevétele sehogy sem sikerült, Rákóczi tovább ment Tokaj felé.

Károlyi Sándor főispán, aki a hegyaljai kurucokat szétverte, most Rákóczi zászlaja alá szegődött és sok sikeres csatát nyert a szabadságharc idején. Más főnemesek is voltak, akik a nemzet ügye mellé álltak. Az évek teltek, nyert és veszített csatákkal, ez nyolc éven át tartott. Kuruc kézre kerültek a várak Brassótól Pozsonyig, Károlyi generális Bécset ostromolta. A kuruc sereg száma 70 ezerre nőtt. Felszerelése egyre jobb lett, az ország különböző részein fegyvergyártó, ágyúöntő műhelyek működtek.

A kurucok gyönyörű öltözetű: dolmány, sarkantyús csizma, tarsoly, köpönyeg, forgós kalpag vagy magas csákóból

állt. Tilos volt a káromkodás, bírságotlák. Ébresztő és takarodó alkalmával Jézus nevét kiáltották.

Rákóczit 1704 júliusában Gyulafehérváron fejedelemmé választották. Mellette álltak a nép fiai minden nemzetségből és a főnemesek nagy része is.

A szatmári várat 1705 januárjában foglalta el Forgách Simon erdélyi kuruc generális. (600 lovas és 200 puskás gyalogos vonult ki a várból.) II. Rákóczi Ferenc júniusban elrendelte a vár szétbontását, nehogy megint elfoglalják a labancok. A lakosság sajnálta, és csak egy év múlva szedték szét. A nagy múltú szatmári várnak ezennel vége lett!

A két város: Szatmár és Németi lakosainak visszatelepedése 1705 nyarán történt. Ettől kezdve állandóan dolgoztak a kuruc hadsereg számára. 1706-ban készítettek 300 pár csizmát, 780 pár deli csizmát (bakancs) 864 süveget. Beadtak 5212 forint 58 krajcárt készpénzben, 324 köből búzát, 84 mázsa húst, zabot, szekereket ökörrrel, béressel. Legényeket küldtek a hadseregbe. Kb. 18 alkalommal állomásozott egy-egy ezred a városban, több-kevesebb ideig, erre fogyott 5216 kenyér, 98 mázsa hús, 230 véka zab.

Évente 2000 rőf fekete, fehér, vörös zsinórból varrtak dolmányt, 450 rőf posztóból köpenyt, nadrágot, 122 fehér inget, ezen kívül oldalszíjakat, lószerszámot is. Ispotályban ápolták a harcképtelen sebesülteket.

A visszatelepedett lakosság felépítette házait, melléképületeit, de ugyancsak új templomot is építettek, patics falu, kicsi templomot. Az iskola is újra épült, fiú és leány classisokkal, 1740-ig főiskola működött itt is (Szatmáron is). A Szatmár-hegyre menekült németi lakosok ott tartottak istentiszteletet, majd főbírónak választották nemzetes Kávási Miklós uramat. A lelkész 1708-ig Bélteki János, 1708–1711-ig Vári Nagy István, majd Muzsnay Márton voltak. Ugyanebben az időben

a tanárok nevei: 1707 Németi András, 1708 Bucsi István, Szentpéteri János, 1711 Viski Márton. Kántortanító 1679-től 1719-ig Böszörményi István volt, aki itt halt meg.

A németi egyház iratai elhamvadtak az 1703-as tűzben, pótolhatatlan kár ez, mert ezek voltak a szatmári református egyházmegyének legrégebbi iratai, jegyzőkönyvei. A megmenekült egyházmegyei jegyzőkönyvekben alig van valami szó a németi gyülekezet régmúltjáról, kivéve egyes házassági és válóperes ügyekben hozott ítéleteket 1670-től.

Ebben megnyugodva keresgéltem a németi egyház levéltárának még megmaradt papírjai között, amikor is egy kötegdoszárba bukkantam. A benne lévő iratokat 1973-ban be kellett adni az Esperesi Hivatalon át az Állami Levéltárnak. Egy arra igen alkalmas egyén pontosan felírta az átadott iratok címét és tartalmát, íme:

- Állami leirat. 1689. X. 18. Szatmár-Németi város különböző problémái (Soó ügy a királyi kamarának).
- 1696. II. 7. Szatmár-Németi város számadása.
- 1699. Szatmár-Németi város számadása. Személyek és lovas csapatok fizetése, illetve fenntartása.
- 1699. Levéltöredékek, ... rajta II. Rákóczi Ferenc pecsétje.
- 1705. II. Rákóczi Ferenc Szécsény várában kiadott rendelkezése. Töredékek.
- Károlyi Sándor parancsa 300 pár csizma készítésére és a híd javítására.
- 1705. VI. 5. Regestum, mely az iskolások hiányzását mutatja.
- 1706. Számadási iratok.
- 1706. IV. 26. Állami parancs: a kuruc katonaságnak 25 lóra van szüksége.

VI. 9. Parancs: Károlyi Sándor Erős Gábortól 12 lovat kér, és a hadsereg fenntartását kötelezi.

– 1706. X. 9. Parancs. Károlyi Sándor parancsa a bíróhoz, Belényesi János strázsamester sértésének megkeresésére.

– 1706. VII. 4. Tanúvallomás Péter Endre uram ellen, aki lázadást szitott.

– II. 7. Károlyi Sándor levele vágómarha ügyben: embereket kér marhavágáshoz.

– 1707. Adókiivetés.

– 1708. I. 9. Károlyi Sándor levele Németi városhoz katonafelszerelés ügyben.

I. 12. Károlyi Sándor levele, melyben bűnt elkövetett katonára a hadbíróshoz tartozik.

III. II. Rákóczi Ferenc pátense a rézpénzről.

V. 19. Károlyi Sándor levele viszálykodás ügyben.

VII. 2. Károlyi Sándor levele a városhoz, hogy küldjön követeket a táborba.

– 1708. IV. 6. Tanú vallatás ellenségeskedő rác és görög kereskedők ügyében, akik Szatmár-Németiben telepedtek le.

– 1708. XI. 22. II. Rákóczi Ferenc Statutumai, amit Patakon adott ki Szatmár-Németinek.

Szatmár-Németi városnak természetbeni jövedelme.

– 1709. II. Rákóczi Ferenc fejedelem különböző statutumai.

– 1709. I. 8. Levél Károlyi Sándortól Halász Péter alezre-des megsegítésére, mert kiszorult minden vagyonából.

X. 10. Eötvös Miklós levele, melyben a tábori lovak élelmezéséről (takarmány és abrak) gondoskodik.

1710. tekint. Nságos és Vzló Obesster Bagossi László ő kelme három Regimentbeli Commendája alatt lévő tisztek listája.

– 1710. I. 15. Zay András levele mundérokrol és csizmákról.

III. 2. Eötvös Miklós levele hadak ügyében: megerősítést kér, lovas katonaság porciójára.

VI. 10. Németi Város bírójának kérelme Károlyi Sándorhoz, hogy adjon haladékot fizetés ügyben.

VII. Turcsányi János levele Losonczi németi bíróhoz: flinta csövek és acélok ügyében.

– 1711. I. 4. Károlyi Sándor és II. Rákóczi Ferenc levele, melyben a németi kereskedőket védik, hogy senki ne zavarja őket, mert fejüket vesztik.

III. 27. Németi képviselők levele Pálffy János grófhhoz, segítsen rajtuk, mert tönkrementek. A nagy és sok adó behajtására haladékot adjon.

III. 31. Károlyi Sándor levele Fekete Jánoshoz, hogy tegyen körutat és eledelről gondoskodjék.

V. 3. Németi főbírójának és tanácsosainak levele Pálffy grófhhoz, melyben a teher csökkentését kérik és a visszaéléseket szüntesse meg. Pálffy Károlyihoz utasítja a kérelmezőket. Szatmár és Németi városainak kérése Károlyi Sándorhoz, hogy a milícia túlkapásaival szemben adjon rendeletet.

– 1711-ből még volt három rendelet, de az már valószínűleg az osztrák részről, mert közben megkötötték a békét és a Szatmár melletti nagymajtényi síkon letették a fegyvert a kuruc seregek.

E sorokból kitetszik, hogy Németi város szegény polgárai sokat adakoztak és sokat szenvedtek a szabadságharc alatt. Állandóan adni kellett, katonáknak élelmet, húst, bort, lovaknak zabot, abrakot. Huszárokra csizmát, mundért. Nem tudni, mindezt megfizették-e vagy csak elrekvirálták. Utóbbi látszik valószínűnek, mert több kérelem is *haladékot kér fizetés ügyében*, és hogy a milícia visszaéléseit szüntessék meg. A békekötés idején az osztrák generálistól, gr. Pálffy Jánostól várták a segítséget, jelezve, hogy *teljesen tönkrementek...*

Talán e sorokat olvasva, Németiben nem is volt olyan nagyszerű a kuruc világ?!

Szatmár monográfiája feljegyzi, hogy 1710-ben pestisjárvány ütötte fel a fejét. A Németi részen lakott ekkor 101 gazdálkodó, 150 iparos, 40 zsellér, 40 özvegyasszony. Ebből 200-an meghaltak. Az egész város végpusztulásra jutott. A kihalt családok javait elvették a város szükségleteire. A vidéki gazdátlan földek mások kezére jutottak.

Károlyi Sándor főispán, kuruc generális grófi rangot kapott a császártól. A katonák és lakosság irányába nem volt semmi megtorlás.

A fent említett üres doszárók között találtam három meg-ható iratot.

Barokkos, cirkalmas betűkkel kidíszített első oldalon a cím: Regesttum... Zathmár Némethi Supr Contributioi Annuali á Nov 15 1704-ad Ultimum Oktobr 1705.

Ezután 26 oldalon nevek sorakoznak, és az összeg. A régi papíron – lúdtollal írva, s szép magyar nevek, mai helyesírással. A fizetett összeg 30–60–90, 120–180 dénár. Megható! Alig telt el jó két és fél hónap a tűz óta, kinn éltek Szatmár-hegyen idegen házakhoz, pajtákba behúzódva, családonként öt-hat gyerek, előttük a tél... mit ettek, mivel látták el az állatokat?... És ebben a hallatlan nyomorult állapotban a németi gyülekezet tagjai egyházfenntartói járulékot fizettek!

A nevek gyönyörű kerek betűkkel vannak írva. Utcák: Nagy utca 105 név, Csonka sor 13 név, Víz utca 26 név, Peér utca 104 név, Három utca 79 név, Bors utca 35 név.

Külön papírokon:

Regestum Super Exactione Salary Clarissime Dni Pastoris et Humanissimi Dni Schola Rectoris, Anno Domini MDCCVI Post dispersionem Reducibus secundo.

Tehát ezeken a listákon a lelkésznek és a tanítónak gyűjtöttek. Mindegyik végén a végeredmény. Az egyháznak gyűlt 101 florini 13 dénár, – 176 fl. 09 den. + 79,35 den.

Az összegből kaptak Debreczeni Pál tanító 12 + 23 frt-ot
Clarissimo Budai (lelkész) – 61 f 50 den-t

Impositio Universa constituit –177 f 25 den

Exacta Summa – 91 f 65 den

Milyen nevek voltak 300 éve a németi gyülekezetben? Ferencz, András, István, János, Mihály, Pál, Thamás, György, Balázs, Sámuel, Péter, Illyés, Sigmund, Márton.

Másik irat egy pecsétetes papír:

„*Mi Néhány Szathmár Németi Városának Bírāja és Böcsületes Tanácsbéli Személlyek, kik az akkori revolutioban jelen lehattének presentáljuk ... hogy Tiszt Bélteki János Uramnak Praedikatori Sallariumát a fellyebb el mult esztendőkre, és a közelebb elmúlt 1704 Esztendőre is ... amelyekért ő megszolgált 394 frtokat maradván adóssá, mivel hogy a mostani Szattmár Vég vára miatt városunkon történt szomorú valóság és mondhatatlan kárvallás miatt ezen summával ő Kelmét nemcontestálhatjuk, obligáljuk presentibi arra magunkat, hogy a mely Ecclesiái köz Költség némelly Concivis Embe-reknél pro interessé kin vagyon, u. m. Takó Mihálynál 120, Jeney Mihálynál 62, Laczi Isaknál 30, Pap Péternél 25. Ezen summa pénzekre ... minél hamarébb visszakérni és odaadni ígérjük... Melynek erősb bizonyítására ezen obligato viasz-kát... tétetjük.*

Dátum: Zattmar in Castris Celtissimi ... Dn. Domini Frantizi Rakoczi Szathmar 7. Ober 1705.

Franciscus Ladányi. 2

1714. október 23. dátummal szép, hosszú kérő levél az-zal kapcsolatban, hogy szeretnék újjá építeni a templomot, tornyot és iskolát.

Aláírják: Szattmár németi Városának egyik kisebbik részének Elöljárói

Losonczy János, Erdélyi Pál, Szücs Péter.

A kérvényt a Városi Tanács láttamozta, lepecsételte, aláírta Wiski János.

A kérvényt vagy 20 helyre elküldték (megvan a lista), csak 80 denár – 1 forintot adtak e célra, de a templom rövidesen felépült.

Felhasznált irodalom:

Magyarország képes története.

Erdély képes története.

Tolnai Világtörténelem, V. kötet.

Révai Lexikon. (Károlyi, Rákóczi, Szatmár stb.)

BOROVSKY SAMU: *Szatmár város története.*

CAROL GOLLNER: Francisc Rákóczi al II-lea. Ed. Milit. 1983.

WESSELÉNYI ISTVÁN: *Sanyarú világ.* Kriterion, Bukarest, 1983.

DR. BURA LÁSZLÓ: *Szatmárnémeti kialakulása és fejlődése.* 2002. S–M.

MUHI SÁNDOR: *Szatmárnémeti.* S–M. 2001.

KISS KÁLMÁN: *A Szatmári Református Egyházmegye története.* 1878.

NAGY MIHÁLY: *Szatmármegye története.*

SZIRMAI ANTAL: *Szatmár megye leírása.*

Sárospataki füzetek. 1860. *Szatmár és Németi Református egyháza.*

Németi Református Egyház levéltára.

György Lajos németi református lelkész feljegyzései. 1850.

Ágoston István György

II. RÁKÓCZI FERENC ÉS AZ ÓNODI ABRENUNTIATIO

„Győzhetetlen én kőszálom,
Védelmézóm és kővárom,
A keresztfán drága áron –
Oltalmamat tőled várom!”

Bevezetés

Ezeréves történelmünknek vannak olyan évszázadai, melyek valamely nevezetes esemény miatt, különösen emlékeztetések maradtak a nemzet, a magyarság életében. Ezeket általában a történettudósok is így tartják számon. Az ilyen események évszázadok során a nép ajkán is elterjedt szólásmondásokban váltak ismertté és népszerűvé, úgyannyira, hogy még ma is ezek által élnek tovább. Ilyen például a 16. század nagy katasztrófájához, a mohácsi csatához fűződő mondás: *„Több is veszett Mohácsnál!”* – különösen erőteljesen kapcsolódott a magyarság tudatához a 18. század első évtizedének a Rákóczi-szabadságharcot, az ónodi országgyűlést idéző, a Habsburg-ház trónfosztását kimondó határozathoz fűződő felkiáltás: *„Eb ura fakó! mai napságtól József nem királyunk!”* – vagy a 19. század közepét idéző, nemzeti küzdelemre emlékeztető, kitartást igénylő szólás: *„Nem engedünk a negyvennyolcból!”* – amely a nemzet szabadságeszméjéhez való töretlen ragaszkodás kifejezése.

Ezekhez a szólásokhoz járul a népköltészetre és a népdal születésére visszavezethető tevékenység is, amelyben létrejött a kurucvilág költészete és népdaltermékei.

A századok nagy történelmi eseményei nemesak a nép hagyományápolása vonalán jelentkeztek, hanem a korszak kiemelkedő szellemi és művészi alkotói részéről is. Megérintette a nagy magyar költőink legkiválóbbjait: Petőfi Sándort, Arany Jánost, Kölcsey Ferencet, Juhász Gyulát és a többieket, továbbá a magyar prózairodalom kiemelkedő képviselőit, Jókait, Móriczot, Makkai Sándort és még sokakat. A világhírű zeneszerzők sem maradtak ki a sorból, mint pl. Liszt, Brahms, Berlioz, Erkel. Csodálatos zeneműveik érzékeltetik a szóban forgó személy, II. Rákóczi Ferenc fejedelem fenségét és a hozzáfűződő történelmi események emlékezetünkben való kitörülhetetlenségét. A képzőművészet képviselői sem maradhattak ki a sorból. Rákóczi fejedelem személyét a festészet és a szobrászat nagy művészei is egyaránt megörökítették: Benczúr Gyula, Dósa Géza, Than Mór. Elfeledkezhetne ebben a sorban a mai magyar vallásos lélek, illetve az azokat magába foglaló közösség, az egyház? Semmiképpen sem! Van kire emlékeznünk, van kiről szólnunk, van honnan példát vennünk!

A Rákóczi-esemény értékét nemcsak korának nemzeti virágai, gyümölcsei és szép termései mutatják, hanem jelenlegi életünket meghatározó és abban irányt mutató felfogása, személysége. Vagyis az, hogy mennyiben van jelen szellemisége, istenhite, hazaszeretete ma vallási, nemzeti és egyéni életünkben, magatartásunkban, döntéseinkben.

Jelenléte tekintetében a múlt század nagy teológusa határozta meg a Rákóczi-kor időbeli kiterjedését, határát, illetőleg határtalanságát, mikor azt a címet adta egyik tanulmányának: *Az örök Rákóczi. „Nem szeretem emberi dolgokra és személyekre az örökkévaló jelzót alkalmazni – írja. – Az, ami emberi múló, ellentmond az örökkévalóságnak. És mégis használnom kell ezt a szót, mert egy ténny*

akarok kifejezni vele. Azt tudniillik, hogy minden olyan személy, aki egy fogalmat testesít meg, addig él, amíg ezt a fogalmat a korszak megérti és újra meg újra kitermeli. Rákóczi fogalommá vált, s mint ilyen, a magyar léleknek lényeges vonásait fejezi ki. Ennél fogva olyan idős, mint az öntudatos magyar lélek, és addig él, amíg ez az öntudat meg nem homályosul..."¹ Rákóczinak történelmi alakja olyan edény, amelyben a Rákóczi-fogalom, mint tartalom helyezkedik el.

Ezért, miután a harmadik évezred első évtizedének esztendeibe léptünk – a Történelem Ura iránti hálás elkötelezettségtől indítva, tartjuk szükségesnek a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulója alkalmából – Magyarország idegen uralkodójának zsarnoksága alóli felszabadulása, vagyis a Habsburg-ház trónfosztása deklarálásának 300. évfordulója alkalmából, megemlékezni a nevezetes történelmi eseményről. Reménységgel idézve nagy teológusunk gondolatát: Rákóczira emlékezés „*addig él, amíg ez az öntudat meg nem homályosul*” történelmi küldetésünkéből következően. Korunk magyarságának különösképpen elengedhetetlen Rákóczi kiváló személyiségének meghatározó jelenségeit folyamatosan emlékezetben tartani és gyakorolni, mivel megerőtlenedett a hazafiság és a magyar nemzettudat a lelkekben. Feltétlen szükséges, hogy a Rákóczi személyiségéből kiáradó erő átíveljen a századokon, és legyőzze a tér és az idő mindent megakadályozó korlátait.

Különösen kettőt emelünk ki a Fejedelem kiváló jellemvonásából. Az egyik: a nemzetéért mindent feláldozó magyar hazafiság tündöklő példája, a másik legkeresztényibb lelkületű magyarságát, amellyel örök példát adott arra, hogy miként lehet valaki a saját egyházának teljesen meggyőződött híve és ugyanakkor más egyházhoz tartozó magyar keresztyén

testvéreinek is őszinte jóakarója. Továbbá a krisztusi istenfélelemnek az övétől eltérő vallási formában is felismerője és megbecsülője.

A nagy fejedelem – írja egyik kiváló egyháztörténészünk – az egész magyar nemzet politikai és gazdasági szabadságáért szállt síkra, de ettől elválaszthatatlannak tartotta a vallási szabadságot. Nagy gondot fordított arra, hogy minden katonája a maga hitvallása szerint tisztelje Istenét. Ez is egyik oka volt annak, hogy a buzgó római katolikus fejedelmet református, lutheránus kurucok rajongásig szerették.²

A másik ok, amely elismerést váltott ki személye irányába, rendíthetetlen igazságkeresése és igazságszolgáltatása. Erős egyéniségekkel érintkezve, látszólag passzív szerepre szorul, de a végső döntést soha sem engedte ki kezéből. Szerénysége és belső tusakodása, minden önmagából való kilépést megelőzőtt. Csak egy néhány esetet tudunk, amikor önmagát legyőzve keblét kitárta. Ehhez tartozik az ónodi eset is.³ Éppen ez, és az a néhány hasonló történet erősíti, hogy egész életében soha sem önmagáért, s a maga érdekeiért szállt síkra, és fogott fegyvert, de még csak nem is a társadalmat felforgató eszmék véghezvitelére törekedett, – mint ahogyan a 20. században küzdelmeit félremagyarázták. Rákóczi nem indított harcot a rendi korlátok ledöntésére, de védte és felemelte az elesettet. A rossz sorsban élőt megsegítette és megvédte az igazságtalanságtól. Valójában annak belátásában és érvényesítésében fáradozott, hogy jóllehet fontosak egy társadalom életében az anyagi tényezők, azonban a lelki feltételek sem hanyagolhatók el. Nem elvont moralizálás, az ösbűnök ostorozása vagy őserények magasztalása jelentette a megoldást számára, hanem a nemzet saját sorsának kedvező szellemi értékei szerinti megoldása.

Szellemi, bel- és külpolitikai helyzetkép

A Nyugat, amelybe a magyarság elszakíthatatlanul már évszázadok óta beletartozott Rákóczi korában, a barokk periódusát élte és Magyarországot sem kerülte el annak győzelmes előretörése. Felszaggatta az ellentéteket és minden társadalmi rétegre kiterjesztette hatását. A barokk a reneszánsz eszmevilágából, a humanizmus által felszabadított egyént, a maga módján ismét közösségi emberré kívánta alakítani, és kora vallásos szolgálatába akarta állítani. Szerette a nagyméretű formákat, a mozgással teli díszítéseket. Persze a magyar barokk egyszerűbb volt, mint nyugat-európai mintája, kevesebb volt benne a fény, a pompa, a csillogás, de lényegétől nem tért el.

A barokk, a társadalmi felfogásban is jelentkezett. Ezen a téren a rendiségtől megfogalmazott régi állapotokat tükrözte. Az egyes társadalmi rétegek zártságát továbbra is fenntartotta. Nem szándékozott a társadalmi korlátokat ledönteni, de elzárkózott az igazságtalanságtól. A régi középkori állapotot áttörte a barokk fejedelmi abszolútizmus. A Rákóczi-szabadságharc idején maga a fejedelem sem gondolt a jobbágyság felszabadítására, de nem tűrte az igazságtalanságot, s erdélyi jobbágysai helyzetét elviselhetővé igyekezett tenni.⁴

Az a korszak, melyről szó van, a 150 éves török rabságtól való felszabadulás utáni idő. A török iga lerázása nagymérvű áldozatot kívánt a magyarságtól. Ez nemcsak a harcokban való véráldozatot foglalta magába, hanem a felszabadító háborúban résztvevő idegen katonatisztek és idegen elemek politikai hatalmaskodását, a magyarok gyanúsítását és ennek nyomán üldözését. A visszafoglalt országrész földjei nem a régi tulajdonosok kezébe kerültek vissza, hanem jutalomként a bécsi udvari tisztek, tisztviselők birtokába jutottak. Az elnéptelenedett földekre pedig idegen telepéseket

költöztettek. Minél jobban haladt előre az ország felszabadítása, annál nagyobb lett a bécsi udvarhoz tartozók önkényes hatalmaskodása. A visszafoglalt területeken a bécsi udvar katonai kormányzatot vezetett be. Ugyanakkor a felszabadítókat a *misera plebs* tartotta el. Az elkeseredés egyre nőtt. Amikor csordultig telt a pohár, felkelésekkel adtak hangot az elégedetlenségnek.⁵

Az 1697. június végén, a sátoraljaújhelyi vásáron kitört a Tokaji Ferenc által vezetett felkelés, mellette Kabay Márton református prédikátor közös manifesztuma, a porció elleni panasz, a német hivatalnokok ellen irányult, mert Magyarországot a németek kifosztják: azért üsd, vágd a német kutyát!⁶ – szólt a felszólítás. Ez az első felkelés, Rákóczi mozgalmának az előképe volt. Jelzés értékű és Rákóczi vezérségére irányult, aminek megvolt az oka.

Rákóczi volt az egyetlen, a felkelés kezdetekor és később is, aki a parasztságot azzal a sajtáságos részvétellel nézte, amely törvényesen és jogszerint a jobbágytartó társadalomtól akkor még idegen volt. Szelíd érzelmű alaptermészete és tapasztalatai is jobbágyvédelem fogalmát részesítették előnybe. Később sem felejtette el, mint tódultak elébe a Kárpátokból lejövet orosz jobbágyai, mint borultak térdre előtte, keresztet vetettek magukra, és sírva kiáltozták nevét, hogy ne hagyja el őket.⁷

Lengyelországban francia hadmérnökként tartózkodva, menekülttársával, Bercsényivel bujdosók keresték fel, értesítve őket a hegyaljai felkelésről. Arról, hogy a nép várja őt és társát, hogy élükre álljon, s máris volna 3–4000 embere, akik az adott jelre készek fegyvert fogni. Az érkező híreket hallva, Bercsényi Miklós Varsóba utazott, felvette a kapcsolatot az ott tartózkodó francia követtel, Du Héronnal, aki XIV. Lajos francia király, magyarságot, illetve Rákóczit

osztrákok elleni fegyverfogásának támogatásáról szóló biztatását közölte a nevezett két magyar vezéregyéniséggel.

Du Héron azt a parancsot kapta urától, hogy a két magyar urat (Rákóczit és Bercsényit) biztassa és biztosítsa, hogy a segedelemben nem fognak megfogyatkozni! Sőt két pontban segítségét jelentette.

1. Ha békekötés lesz, annak pontjaiból nem fognak ők sem kihagyni.

2. Két-három hónap alatt három- vagy négyszázezer talért utalványoz a kezükhöz hadi vállalkozások költségére, sőt ha kevésnek bizonyulna, fel fogja emelni.^{7a}

A közlés a magyaroknak a nyugati támogatásba vetett reménységét ébresztette a folyamatban lévő spanyol–Habsburg örökösödési háború során. Rákóczi és Bercsényi számításba vették azt a politikai, jogi és gazdasági nyomást, amely a 150 éves török rabságból való felszabadulás után az erősödő Habsburg-uralom következményeként a magyarságra nehezedett. Rákóczi mérlegelte, hogy a magyarság önmagában a császári túlerővel szemben csak csekély eredményt érhet el, viszont a franciák által megosztott osztrák hatalom ellen, siker koronázhatja a magyarok szabadságharcát. Du Héron követ tolmácsolta XIV. Lajos kedvező válaszát és támogatását. Ennek alapján francia előrenyomulás esetén, Bajorországon át, a magyar seregek pedig Bécsen keresztül egymással egyesülve, kedvező eredményt érhetnek el és a magyarság szabadságharca győzelemmel végződhet. Sajnos azonban a franciák höchstädti veresége ezt megakadályozta.⁸

A Rákóczi-szabadságharc szellemi indítékai

Ha nemcsak a külső körülményeket, a katonai stratégiát vesszük számításba, hanem azt a lelkiismereti tényezőt is, amely Rákóczi Ferenc szabadságharcának megindítását is meghatározta, több irányból kaphatunk eligazító felvilágosítást. A 17. századból egy úgynevezett lengyel királyi tanácsos által megjelentetett írás – melyet Rákóczi valamelyik titkára röpiratának tartanak –, elsősorban azt a kérdést taglalja és válaszolja meg, hogy isteni és emberi törvények megengedik-e a fejedelemnek ellenállni, s vajon az ilyen ellenállás nem méltó-e a dicséretre és jutalmazásra?

Erre nézve a kiváló németalföldi tudós államférfi, Hugo Grotius válaszát idézi, mely zsinórmértékül szolgál. Azt tanítja ez a tudós, hogy az igazgatás némely esetében, amikor az meg van oszolva a fejedelem és a nép között, és hogy az a főhatalom, melynek a szentírás szava szerint nem szabad ellenállni, nincs mindenkor egyedül a fejedelemmel, ...és így nemcsak csupán őt illeti, akkor szabad legyen ellenállni. Ezért szokták a valóságos felséget a személyes felségtől megkülönböztetni. Az a király pedig, amely több ország felett uralkodik és egyiknek a másik romlására nézve kedvez, elveszti azt a részt, amellyel a hatalomba bír.⁹

Ennek ténye, mint korlát hatott a Habsburg-ház uralkodóra nézve. Ellensúlyozásként viszont mindent elkövettek hatalmuk érvényben tartása érdekében. Megszervezték az eperjesi vértörvényszéket, erőszakos üldözések indultak meg. Az 1687–1688-i pozsonyi országgyűlés alkalmával, a királypárti főurakkal kimondatták a 2. Artikulusban Habsburg Lipót megválasztását, ugyanakkor eltörölték az 1222. óta érvényes Aranybulla ellenállási jogot biztosító 31.§-át. Lipót Magyarországot az „örökös tartományok közé sorolta be.”

Terveinek a végrehajtásában engedelmes eszközre talált Kolonich győri püspökben, aki ún. reformjavaslatot tett, korszerű újítások látszatát keltve. Valójában Magyarország önállóságának a megfojtását jelentette. Ehhez járult a magas adók kivetése és az idegenek betelepítése.¹⁰

A magyar nemzet elkeseredése csak fokozódott és elérte az elviselhetetlenség legmagasabb fokát. A fentiekhez járult a végbeli katonaság adóztatása, meglévő végvárak rombolása, a templomok elfoglalása, a só árának megfizethetlenségig való emelése. A szociális nyomor végsőkéig fokozta a nép elkeseredését. 1703 májusában küldöttség kereste fel Rákóczit, élén Pap Mihállyal azzal, hogy az összegyűlt nép – már ti. a felkelők –, csak parancsra vár. Rákóczi, a maga címerével ellátott zászlókat adott át a küldöttségnek ezzel a felirattal: *Cum Deo pro patria et libertate*. Ugyanakkor kiáltványt bocsátott ki Bercsényivel együtt aláírva, amelyben fegyverre hívta az ország lakosságát. A kiáltvány Brezán várában kelt 1703. május 12-én.¹¹

Ezt követően küldte ki a Fejedelem eljárását igazoló kiáltványát, manifesztumát: „*A keresztyén világ minden fejedelmeinek és respublikáinak és egyéb akármely, akárminemű állapotú, becsületű, méltóságú, tisztú és felelősségű rendeknek*” – tájékoztatásul.

Ez a kiáltvány 21 pontban foglalta össze a meginduló felkelés indokait.

Örök emlékezetül adja elő, hogy „*megújulnak a dicsőséges magyar nemzetnek régi sebei ... az Austriai Háznak Isten ítéletiből való birodalma alatt*” ... hazánk törvényeinek megmondhatatlan roncsolása, szaggatásával ... oly szemtelenségre mentek, ... hogy már kirondván a királyok hitleveleinek rostélyát, valami tetszett, azt szabadságosnak ítélték.

Sok jószágoknak erőszakos elfoglaltatások ... idegen törvényeknek szokatlan behozattatások ... és elviselhetetlen adózások, amelyek terhelik a nemzetet. (1.)

A magyar „*virtusnak*” – hazafiságnak megcsúfolása, a magyar hazafiságnak „*idegen járom*” (főtiszték) alá rendelése, (3.)

a közös igazgatásnak „*Udvari Tanács*” alá vettetése, (3.)

a nemességnek országból való kiűzetése, (5.)

a szabadság törvényének elrontása, (8.)

a Magyar Kamara Udvari Kamara alá vettetése, (9.)

a magyar nemzeti vagyon elidegenítése, (11.)

a dupla adóztatás, (12.)

az ítélezések sok zűrzavart tartalmazó rendelkezése, (15.)

a vallás színe alatti egyenetlenségek, (16.)

a magyar haza törvényeinek ausztriaiak kívánsága alá vettetése, (17.)

a legfőbb sérelme a magyar hazának a II. Endre óta érvényben lévő Aranybulla által biztosított ellenállási jog, vagyis a 31.§ Lipót által történő eltörlése.

Nem akarja az isteni irgalmasság tovább ezt az országot az ausztriaiaknak tolvajlására kitenni ... Mi édes hazánkknak, az ausztriai járom alól való kiszabadítására ... életünket ... javainkat s utolsó csepp vérünket is önként felszenteljük és ... az Isten előtt, józan, jó lelkiismerettel közönségesen nyilvánvalóvá tesszük. Hadakozik értünk az ég.¹²

Rákóczi kezdettők fogva tájékoztatta a pápát a magyar szabadságharc okairól, ez azonban levélben történt, nem közvetlenül, s az érintkezés egyoldalú maradt. Mivel pedig a Vatikán álláspontja nem volt közömbös a szabadságharc nemzetközi helyzetét illetően, a magyarországi római katolikus papság és főleg főpapság magatartása pedig döntő

volt – Rákóczi elhatározta, hogy követet küld Rómába, hogy a pápát a szabadságharc ügyének igazságos és törvényes voltáról meggyőzze és eloszlassa azokat a Habsburgok részéről terjesztett tendenciózus híreket, hogy a fejedelem és a kuruc sereg a katolicizmus megtörését és megsemmisítését tűzte ki célul.¹³ Bizony nagy szükség volt Rákóczi szabadságharcának Róma hiteles tájékoztatására ország-világ előtt. Még nagyobb szüksége volt az örökkévaló Isten segédelmére, amelyben ő maga is bízott, és akiben sohasem csalatkozott!

Az ónodi országgyűlés

*„Sebeidnek nagy voltáért,
Engedj kedves áldozatért,
Drága szép piros véredért,
Kit kiöntél ez viláért.”*

Alig léptünk át a 17. századból a 18-ba az egyetemes nemzeti elkeseredettség, a vallási és politikai sérelmek szüntelen felújulása ismét a szabadságharc hősi kockázatát vállaltatta a magyarság legjobbjaival és népi rétegeivel. Általános nemzeti lelkesedéssel állt a magyarság II. Rákóczi Ferenc zászlaja alá, amelyet a *testi-lelki szabadságért* bontott ki: Istennel, a hazáért és a szabadságért felirattal. Olyan jelszavak ezek, amelyek még ma is visszhangot keltenének a magyarság szívében.¹⁴ Ebben még napjainkban is igazat adhatnánk múlt századi történészünknek.

Honnan merített ehhez erőt Rákóczi, oly sok csalódás, megpróbáltatás, árulás, hűtlenség, tagadás és gyalázat után? Erős és töretlen Isten hitéből, Istentől kapott elhivatásából, hitvalló őseinek önzetlen példájából, és tanítóinak nevelői szellemiségéből. Ezt foglalja össze a II. Rákóczi Ferenc Politikai

és erkölcsi végrendelete című írásában, amelynek egyik nagy fejezete *Értekezés a hatalomról* címet viseli, és VI. fejezetében Mózes küldetése népéhez részben leírja Mózes elhívását a választott nép vezetésére. Ebből kiolvashatjuk a maga Isten-től származó megszólítását a magyarság nyomorúságos életéből való kiszabadítására. Bibliai alapját mutatja fel annak, hogy a magyarság szabadságharcának az élére állt. Az *Exodus* 3, 7. k. k.-et idézi: „*Láttam Egyiptomban az én népem nyomorúságát, és az ő kiáltását hallottam, azoknak keménységeért, akik a munkák előtt vannak, és tudván az ő fájalmát, leszállottam, hogy megszabadítsam őt az egyiptomiak kezéből, és kivigyem arról a földről, jó és tágas földre... De jöszte és elküldelek téged a Fáraóhoz, hogy kihozzad az én népemet, az Izráel fiait Egyiptomból.*” Majd arról ír értekezésében Rákóczi, hogy „nem egy fejedelmet, vagy idegent választott, (ti. az Isten) hanem egyet a népből, aki maga is zarándok volt, ... így vesz erőt Isten az igaz értelem hatalmával az ember akaratán, megismerteti és megszeretteti vele, és erőt ad neki, hogy kövesse...”¹⁵ – vonja le a következtetést, a maga számára.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem által idézett bibliai szöveg a Vulgatából származott, és mint ismeretes Ószövetségi könyvből való idézet. Nézeteit alátámasztó felfogás Jacques B. Bossuet előbb Condom, majd Meaux püspöke volt, aki a Bibliát olyan forrásnak tekintette, amely nemcsak a vallás dolgaiban igazít el, hanem a történelemben és a politikában is tekintélynek számít.¹⁶

Azt, hogy Rákóczi értekezése, mennyire nem csupán szavakból és elméletből állt, hanem hite és meggyőződése volt, mutatja az a töretlen elszánás, amellyel Isten elhívó szavának engedelmeskedve – ahogy Vallomásaiban is tudósít felőle –, rábízta magát Isten vezetésére: „*Egyedül két szolgától kísér-*

ve léptem Magyarország földjére, és te mindent megadtál nekem, amit állásom megkövetelt, mert megmutattad hatalmadat, hogy oly könnyű neked hatalmasokat leszállítani székiükről, amely könnyű felemelni az alázatosakat ... reámutattál hazám iránti azon indítóokokból folyó kötelezettségeimre, melyeket már fogságom története előtt elmondtam neked: lelkesítettél, vezéreltél engem...¹⁷

A Rákóczi-szabadságharc három eseménysorozata: a katonai, a külpolitikai és a belpolitikai közül témánk az ónodi *abrenuntiatio*, az utóbbihoz tartozik, amelytől kezdve lassú gyengülés és elernyedés jellemzi ezt a nagy lelkesedéssel induló felkelést.

Az 1707-es év sorsfordító intézkedései másfél évvel korábban, 1705. augusztus 12-én, a vöröskői csata után kezdődtek, amikor Szécsény jelöltetett ki, főleg vallási kérdésekben dönteni hivatott országgyűlés helyéül. Kettős okból: az egyik az, hogy a császár követeinek híresztelése szerint a békét meg lehet kötni, a másik ok Rákóczi esküje a protestáns követek felé, hogy ti. összehívja és végrehajtja a protestánsoknak Gyöngyösön tett ígérését.¹⁸

Állásfoglalása és megnyilatkozásai, magas színvonalon álló erkölcsi értékrendszerét mutatják, és példaként állítják minden kor embere, de különösképpen vezető tisztséget betöltő személyiségei elé. Leírja emlékiratában azt a magatartást, amely vezérelve volt, és amelyet mindig képviselt. *„Mindnyájan elindultunk Szécsénybe. Azt, hogy az egyeneség a legnagyobb ügyesség, azt soha sem figyeltem meg jobban, mint e gyülekezet előtt. Útközben Bercsényi az én kocsimban ült és nagyon szerette volna megtudni, hogyan vélekedem a gyűlésről, és milyen formát akarok ennek adni. Csak az a szándékom – feleltem –, hogy részt veszek benne, mint polgár, leadom a szavazatomat és végrehajtom, amit*

elhatároztak. De minél inkább úgy beszéltem, ahogy valóban gondolkodtam, annál kevésbé hitt szavaimnak. Saját gondolkodásmódja szerint ítélt és az én beszédmodomat nem érezte természetesnek. Végül panaszkodni kezdett, hogy én megváltoztam az ő irányában és nincs benne bizalmam... De akármit is beszélt, nem nyert más feleletet, mert csakugyan nem is tudtam neki más feleletet adni.¹⁹ Ez az egyenesség!”

Az országgyűlés szeptember 12-től október 3-ig tartott, melynek célja önálló államszervezet kiépítése, formája a rendek szövetsége. Három napot töltöttek a tárgy megvitatásával, melynek címe: Szövetkezett rendek, rendi konföderáció. Végül megegyeztek abban, hogy a vezér, a magyar nyelv szellemében a szövetkezett rendek vezérlő fejedelmét jelentse, amit a latin DUX szóval jelöl. Ezt követően került sor a protestáns követelések rendezésére, ami I. Rákóczi György ős, nagyszombati békefeltételei szellemének, a szövetkezésekre legveszélyesebb ellentétek felek közti kiegyezése szerint valósult meg.²⁰

A szécsényi országgyűlés határozatait, mind a szövetséges rendek konföderációját, mind a vallásszabadság kérdésének helyreállítását Rákóczi nagyon fontosnak tartotta. Ezt mutatja, hogy annak emlékére külön érmet veretett. Az érem egyik oldalán a fejedelem arcképe látható, a másikon három eszményi nőalak, akik fát visznek egy égő oltárra, és versenyezve táplálják a tüzet. A kép felírása fent: „CONCURRUNT UT ALANT” (=versenyezve táplálják ti. a tüzet), lent pedig: „CONCORDIA RELIGIONUM ANIMATA LIBERTATE” (=a szabadság lelkétől élesztett vallási egyetértés). Ezzel a magasztos jelképpel fejezte ki azt a gyönyörű elgondolást, hogy a magyar haza csak akkor lehet nagy, erős és igazán szabad, ha benne minden keresztyén vallás és egyház akadálytalanul fejtheti ki teljes erejét a nemzet javára. *„Szívemen senki sem feküdt*

*inkább, mint a vallások viszályát, melynek magvát a gonosz vetette, kiegyenlíteni, és kölcsönös szeretetre bírni azokat, kik a keresztyénségről megfélekedve, egymás iránt határtalan gyűlölettel viseltettek.*²¹ Lehetetlen, hogy ezer gondjával küzdő országunk ügyeit tárgyaló hivatalos főtestületünkben a II. Rákóczi Ferenc fejedelem által alkalmazott és kipróbált recept ne hozna napjainkban is hathatós, látható eredményt, ha megvalósítására és alkalmazására nagyobb gondot fordítanának mindazok, akiket ebben felelős tisztséggel bízott meg és választott a magyar nép.

Ahhoz, hogy II. Rákóczi Ferenc szabadságharca még eredményesebb lehessen, arra lett volna szükség, hogy a XIV. Lajos francia királlyal tervezett szövetség hivatalos formában is létre jöhessen úgy, hogy azt angol és holland közreműködés is segítette volna. *„A közvetítőket akartam hát alaposan meggyőzni – írja Emlékirataiban Rákóczi –, elhatározásomat tudattam Des Alleurs márkival. Arra kértem, írja meg a királynak: ha azt akarja, hogy a rendek folytassák a háborút, szükségképpen szerződést kell kötnie a rendekkel és velem, mint Erdély fejedelmével...”*²²

A francia követ, Des Alleurs, királya parancsára elismerte Rákóczinak a szövetkezett rendek által DUX tisztségviselőként történt megválasztását, viszont Erdély fejedelmi tisztségre és az Ausztriai Háztól történő elszakadásnak a deklarálása még akadályként tornyosult a tényleges szövetségkötés útjában. *„Úgy látszik, még elismernek urat maguk fölött. Az pedig ellenkezne a király méltóságával, hogy egy másik fejedelem alattvalóival szövetkezzék...”* – jött a válasz francia részről. Ezért történt meg 1707. április 5-én Rákóczi erdélyi fejedelmi tisztségre történő beiktatása, majd azon év júniusában József császár detronizálása.

Az ónodi országgyűlés előzményeihez tartozik, hogy a szenátusba összehívott ülés javasolta az ónodi gyűlés tárgysorozatába felvenni az elszakadási nyilatkozat megtételét,²³ és felszólította a rendeket, hogy 1707. május 1-jére gyülekezzenek össze Ónodon az országgyűlés megtartására.²⁴ Ezelőtt azonban II. Rákóczi Ferenc Erdély fejedelmi tisztségbe történő ünnepélyes beiktatására került sor Marosvásárhelyen, április 5-én. A fejedelmi beiktatás a magyarországi királyok koronázásainak szokása szerint történt. Megjelent a francia nagykövet, Des Alleurs márki, aki átadta Rákóczinak XIV. Lajos szerencse kívánságait, amelyet a fejedelem erdélyi trónra lépése alkalmából küldött.²⁵

Az ónodi országgyűlés meghívói elküldettek a rendekhez, akik készültek is az alkalomra, de különféle technikai – helyesebben időjárási akadályok léptek fel, amelyek egyelőre késleltették a megjelenést, és időhalasztást idéztek elő. A tavasz csak későn érkezett meg, a folyók áradásai nehezítették az átkelést, a medrűkből kilépett vizek elöntötték a mezőségeket és a legelőkön az állatállományt tápláló füvek csak nehezen sarjadtak. Ennek következménye az volt, hogy a nagy katonai-, házi-, udvari- és egyéb kísérettel és állatállománnyal országgyűlésre érkező küldöttek ellátása és hosszabb ideig tartózkodása lehetetlenné vált. Az ónodi uradalom településeit és környékét, a Muhi pusztát olyan árvizek árasztották el, hogy még megközelítése is szinte lehetetlenné vált. Ezért Rákóczi 1707. április 6-án, a marosvásárhelyi fejedelmi beiktatása másnapján, újabb meghívót küldött szét az országba a rendeknek, melyben 1707. május 16. napjára kéri megjelenésüket: „*Ónod nevű városnak mezejére.*” A körülményeket a meghívó egésze jól érzékelteti:

„Nemzetes Nemes és Tiszteletreméltó, Nekünk Kedvelt Híveinknek!

Köszöntésünk és Vezérlői kegyelmünk jószándéku híveinek, Nemes Magyar Hazánk Confederáló Státusi Státusának meg egyezett akarattyábúl közönséges ügyünket illető dolgainknak folytatására, a Nemes Haza Státusinak rendeltük vala ugyan Generális Conventusra, az Következendő Május havának első napját, Nemes Borsod Vármegyébe lévő, Ónod nevű Mező Város tájára, de mindazonáltal látván az üdőnek Változásával, annyira való hátramaradássát, az Tavasznak ki nyílására, hogy Kiváltképpen a fűnek és annyival inkább az Szénának Szűk volta miatt, nem Kevés alkalmatlanságot, és fogyatkozást Kellene a Statusoknak Szenvednie.

Kire nézve idején arrul Kegyelmissen gondolkodván, s azon Convenátusnak Terminussát meghosszabbítván rendeltük ugyan azon Május havának tizenhatodik napjára, előbbeni Intimationkban megíratott Nemes Borsod Vármegyében levő Ónod nevű Városnak mezejére, hogy annyival alkalmasabban Hazánk javára célzó dolgainkat egyenlő értelemmel folytathassuk. Hívségtek azért azon megírt napon és helyen, előbbeni intimationknak tenora szerint tartván magukat igaz Öszve Szövetkezett Hazafiaknak lenni, s édes Hazájának Szabadságát velünk együtt munkálódni Kívánván érdeemes Plenipotentatus Szövényei (? Név) által compareáljon. Egyébiránt Kinek-Kinek jó egészséget kívánunk.

Kelt Tanácskozóházunkból a Mi Marosvásárhely Városunkban április 6-án az 1707-ik Ébben, Rákóczi Ferenc.²⁶

Ebben az újabb meghívóban a Fejedelem kiegészíti, és egyben indokolja az ónodi országgyűlés időpontjának a megváltoztatását. Ugyanakkor belőle értesülhetünk arról is, hogy milyen feltételekkel kellett rendelkeznie a követek

igénye szerint, egy korabeli országgyűlés megrendezéséhez. Ha az ónodi országgyűlés sátorábráról nincsenek is helyszíni rajzok, az 1706. évi szécsényi országgyűlés résztvevői sátorainak vázlatát Csécsy János sárospataki professzor, aki Szécsényben jelen volt, elkészítette. Ennek alapján az ónodi sátorábráról Csécsy ábrázolása alapján képet alkothattunk.²⁷

Sajnos azonban a május 16-ra történő országgyűlési kezdés sem valósulhatott meg Ónodban. A rendek érkezése és a kezdés egyaránt késett. Egyrészt a Sajó és a Hernád további magas árvizei, másrészt közrejátszott egyéb okok miatt. Az országgyűlési követek közül is némelyek csak nehezen érkeztek meg. A nagyságos fejedelem május 24-én, kedd délután 5 óra tájban vonult be, *„ebben a magyar világban – már a XVIII. szd-ban – nem sokszor látott pompával... Legelőször is őfelsége előtt mentek erdélyországi székely vörös lobogós két seregek, azok után karabélyos regiment... majd Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor után – maga a fölséges fejedelem egy szép pompás török pej paripán, királyszerű bársony köntösben és fekete kolcsagtollasan jött. Őfelsége mellett kétföllyül a nemes seregből való iffjak és gavalérok, azok után sok úri, s főrendek... A vár forma sátor előtt őfelsége leszállott és abban bement, bekésérvén őfelségét generálisok, senátor urak, sok úri s főrendekkel együtt...”* Így írja le Beniczky Gáspár naplóíró a Fejedelem Ónodba érkezését ... diáriumában.²⁸

Rákóczi a megérkezés után a vezető emberekkel tárgyalt, de nehezen és türelmetlenül várta a követek jövetelét a gyűlésre. Végül is a megnyitásra május 31-én, kedden reggel 8 óra tájban került sor, amikor az ország sátorában ünnepélyes „Veni Sancte” tartatott, melynek végeztével Telekessy István egri püspök misézett.

A gyűlést 11 óra tájban Rákóczi nyitotta meg, ki a főemberek és a szenátus társaságában bevonult az ország sátorába, helyet foglalt a trónszéken, jobb oldalán Telekessy István püspök és több egyházi személy, balján Bercsényi Miklós, Károlyi Sándor és más világi nagyság foglalt helyet. „*Elhelyezkedvén a díszes gyülekezet, előlépett Telekessy püspök, Zakariás próféta szavaiból: «NUNC DIMITTIS SERVUM TUUM DOMINE IN PACE, QUIA VIDERUNT OCULI MEI SALUTARE TUUM» kiindulva hosszabb beszéddel üdvözlé a fejedelmet. Nemcsak ő – mondá a püspök –, hanem más vele egykorban lévő emberek is nyugodtan hunyhatják le szemüket megnyugodva a haza sorsán «látván ilyen Felséges Vezért szemeikkel».*”²⁹

Ezzel a nevezetes egyházi és történelmi aktussal vette kezdetét az ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS, amely közel egy hónapig – 1707. május 31-től 1707. június 23-ig – tartott.³⁰ Az országgyűlés idejére esett az áldozócsütörtök, vagyis Krisztus mennybemenetelének, és pünkösöd, a Szentlélek kitöltetésének ünnepe. Az ünnepélyes megnyitást követő nap, június 1-jén, szerdán, még nyilvános összejövetelt nem tartottak, csak az előterjesztéseket beszélték meg, június 2-án, csütörtökön, amely áldozócsütörtök Krisztus mennybemenetelének ünnepe volt, délelőtt tanácskozást nem tartottak, csak délután találkoztak. Az ezt követő két napon, június 3-án, pénteken és június 4-én, szombaton is inkább csak *rumináltak a propositioikat*, vagyis újra beszélték az előterjesztéseket. Vasárnap *devotiáltak*, vagyis ájtatoskodtak, ki-ki a maga sátorában töltötte az időt. Rákóczi fejedelem Károlyi Sándor nemzeti marsallal és az urakkal conferált, olykor kiruccantak vadászni. Az ezt követő hét a pünkösöd előtti idő, melynek végén pünkösdvasárnap, majd pünkösdhétfő kétnapos sátoros ünnepe következik.

Még a pünkösöd előtti hét hétfőjén, június 6-án gyűltek össze az ország sátorába a státusok (rendek), hogy megtárgyalják a rézpénz dolgát. Elsőként Rákóczi szólt, kinyilatkoztatva, hogy szükséges a rendek határozathozatala ebben a tekintetben, mert beláthatja mindenki, hogy a rézpénz eltörléséről szó sem lehet, mert megfelelő ezüstpénz nincs az országban, hanem arra kell törekedni, hogy értéke legyen a rézpénznek oly mértékben, hogy mindent lehessen rajta venni. Intette az ellenszegülőket az Isten törvényszéke előtt való számadásra, illetve számonkérésre.³¹ Nagyon sok múlott a rézpénz értékének stabilizálódásán egy ilyen esetben.)

Az ónodi országgyűlést megelőzően ugyanis, Turóc vármegye 1707. január 31-én egy körlevelet bocsátott ki a többi vármegyékhez, melyben elősorolja a háború által rájuk nehezédő terheket, költségeket, s felszólította a szomszédos vármegyéket, hogy egyesülve vele, igyekezzenek ezen állapotokat megszüntetni. A körlevél Rakovszky fogalmazványa volt.³² Persze a levelekben a háború minden baját eltúlozták, és arra buzdították a megyéket, hogy közös akarattal igyekezzenek orvosságot találni a bajokra, melyek nagyobb részt néhány egyén magánérdekeiből erednek. Turóc megye Fejedelem ellen lázító írásait a többiek elküldték Rákóczinak, részint felbontatlanul. A Fejedelem az ónodi országgyűlésen magyarázatot kért a turóciaktól. *„Felszólítottam őket, hogy adják elő szabadon sérelmeiket, és világosítsanak fel mi célból írták a nevezett leveleket. Rakovszky alispán és Okolicsányi jegyző, a bécsi udvar megbízottjának fia, fölálltak és beszéltek, de olyan távol álltak, és akkora volt az összegyűlt tömeg moraja, hogy nem tudtam tisztán megérteni beszédjüket, ezért magam mellé hívtam őket, és ők oda is jöttek. Előbb a hadak vonulásainak kellemetlenségeit kezdték fejtegetni, kivált a csapatok és a tisztek kihágásait, az élelemszállítást és az adó-*

kat, végül a rézpénz okozta zavart. De minthogy az egész eléggé apró részletekbe vesző és túlzó volt... Bercsényi sokszor félbe akarta szakítani... miután befejezték beszédüket, hidegvérűen azt mondtam nekik, hogy amit előadtak, azt részben úgy kell tekinteni, mint szükségszerű következményét a háborúnak, amelynek folytatására kényszerít bennünket a bécsi udvar keménysége... másrészt nem nagyon tudom megérteni, mi oka lehet a panaszra éppen Turócnak, amelyet ezek a közbajok kevésbé érintenek, mint más megyét... De – kérдем – mikor intéztek hozzám panaszt ilyen tárgyban, és különösképpen ki ellen? ...bevallom, jóhiszeműen azt hittem, hogy a gyűlés elhatározza ellenük a törvényes eljárást, ... de az egész gyűlés hallgatott... úgy láttam, hogy a rendek hallgatásukkal jelezték, ...hogy mindazt a fáradtságot, virrasztást, szenvedést, amelyet a háború kezdete óta eltűrtem, úgy tekintik, mintha csak azért viseltem volna el, hogy kincseket gyűjtsék hazám kárára... Így hát nem marad más hátra, mint visszaadni kezükbe a méltóságot, amellyel engem Szécsényben felruháztak, és visszavonulni erdélyi fejedelemségembe.”^{32 a}

Rákóczit roppant kellemetlenül érintették a turóciak vádaskodó kifogásai, és a követek bántó szavai nagy sértést idéztek elő lelkében. Azt remélte, hogy a gyűlés elégtételt kér a turóci követektől, de mindenki csendben maradt. Ekkor a Fejedelem keserűen szólalt meg így:

„Ezt érdemeltem tőled, óh haza, bujdosásim után?! – kiálta fel Rákóczi. – Életemet, véretem, mindenemet éretted fölszentöltem, Feleségemet, Gyermekeimet, szerencsémeket megvettem, sőt az édes Eleim is hozzád való szerelmekért s virágzó elébbi szabadságodnak helyire hozásáért mindeneiket kockára vetvén, véreket, hiteket fölládozták. Nem tűröm, nem szenvedem, magammal koporsómba viszem, mert te

tudod Istenem, hogy igaz szívű vagyok és privátumot nem kívánok. Ne szenvedd édes Hazám rajtad ezt a gyalázatot!”³³ E szavakkal felugrott és távozni készült. *„Ezek voltak utolsó szavaim, aztán csakugyan felkeltem, hogy elmenjek”*³⁴ – írja Emlékirataiban.

Beniczky naplóíró azt a részletet is közli, hogy ezt látva *„az egész ország, felzendőlt ellenek – ti. a turóciak ellen – és fölséges urunk lábaihoz borulván el nem akarták ereszteni, hanem felkiáltottak, hogy megöljék őket...”*³⁵

*„Ekkor Bercsényi fölállt, könnyekkel a szemében, ...és így kiáltott fel: – Hogyan, ti szövetséges rendek, hát a hálátlanság bűnébe estek a szabadítóval szemben, és inkább távozni engeditek, mintsem hogy igazságot szolgáltatatok neki rágalmazói ellen? Nem, nem, mintsem ez megtörténnék, jobb, ha meghalnak a gazemberek! – Erre kardot rántott, és annak lapjával Rakovszky alispán vállára ütött. A Bercsényi mellett ülő Károlyi meg úgy vágta fejbe az alispánt, hogy az rögtön holtan esett össze. A jegyzőt – Okolicsányit – is több ütés sebesítette meg. Mondhatom indulatom e pillanatban megszűnt, és nem gondoltam egyébre, csak hogy megakadályozzam ezt a rendetlenséget. Első dolgom az volt, hogy a mögöttem álló tiszteket elküldtem, akadályozzák meg, hogy udvari hadaim megmozduljanak...”*³⁶

„Rakovszky Menyhértet ott az Ország Sátorában összevagdalván, lábain fogva kivonták, és sátoron kívül megölték, Okolicsányi Kristóf pedig az Ország Sátorából kiugorván, a sátor mellett összevagdaltatott ugyan, de akkor meg nem ölegett... Rakovszky testit pedig egész nap ott heverni engedték, és Okolicsányi Kristófot examinálván, maga Sátorába vitték a Franciák, és borbélyt melléje adván, kötözgették. 7-én minekelőtte öszvegyűltek volna a Státusok, a Hóhér két ökrön Rakovszky Menyhért testit a Táborrúl

mezőre kivonta, és ott az égi madaraknak eledelül hatta... Okolicsányi Kristófot is megszentetiázták. Turóc Vármegye zászlója pedig az Ország Sátora előtt letépettetett, és az Árestansok Méltóságos Cancellárius Zenyei István úr által examináltattak: de meg nem bizonyosodván semmi is reájok, árestumbéli büntetésekkel megelégedett az Ország. Okolicsányi Kristóf újonnan examináltatott, ...s egyszersmind is intimáltatott neki, hogy készüljön a halálhoz.³⁷

Kiderült ugyanis a nyilvános ülésen, hogy Okolicsányi kihallgatása alkalmával azt vallotta, hogy a Rákóczi javaslata ellen szóló iratokat Rakovszky fogalmazta, de a megyei jegyző (ti. ő maga) írta. Mikor megkérdezték, hogy miért nem küldte el Rákóczinak, azt vallotta, hogy e tárgyról nem tud semmit. A gyűlés ezen jelentés meghallgatása után Okolicsányi fejére kimondta a halálos ítéletet. A bíróság pedig úgy döntött, hogy aki az elszakadásban (Scissio) részes és a confederatio ellen tevékenykedik halál fia legyen. A vádlott Okolicsányin a gyűlés ítéletét június 9-én hajtották végre. Miután a kapott sebei miatt jární nem bírt, úgy vitték ki őt a táborból, mintegy puskalövésnyi távolságra. Itt fejezte le a hóhér ülve. Testét a fejedelem kegyelméből eltemették.³⁸

Kivégzése előtt Ónodon búcsúlevelet írt szüleinek, amelyben elköszönt tőlük és utolsó akaratának teljesítését kéri.³⁹

Egyébként Ónod határnevei közt szerepel egy olyan elnevezése, amely akár a már említett esetre nézve, a szükséges ítélkező és határozható tevékenység végrehajtására utal, úgy hívják: nyakvágó. Az ónodi uradalom központja volt a mezőváros, az ott elhelyezkedő várral együtt. Ehhez tartoztak a környékén fekvő települések és földbirtokok. Az uradalmi központnak tehát kellett hogy legyen egy olyan helyszíne, ahol az ott hozott ítéleteket, kivégzéseket végrehajtottak.

Ezért Ónod határrészén ma is megtalálható neve: nyakvágó határrész.

Az ónodi abrenuntiatio

*„...Reád bíztam ez ügyemet,
Én Jézusom, én lelkemet,
Megpedett bús szívemet
És szegény árva fejemet...”*

Rákóczit az ónodi országgyűlés előzményei alkalmával történt turóci eset rendkívül kellemetlenül érintette, mivel azt a tényleges tárgyat zavarta meg, amely miatt az országgyűlést összehívta, ti. az ausztriai ház trónfosztásának a kimondását, Magyarország szabadságát. Még az a vádaskodás is felmerülhetett, hogy az abrenuntiatio rendek által történő elfogadásának könnyebb kivitelezése miatt, nyomás gyakorlás végett talán szándékosan került sor a turóci incidensre. Az országtanács azonban még inkább az ügy siettetését látta benne és egyre inkább szorgalmazta lebonyolítását. Ehhez legfőképpen külföldi támogatásra és igényre volt szükség. Rákóczi kezdettől fogva arra törekedett, hogy külföld számára minél szélesebb körben tudja elismertetni és hasznosá tenni a megindult, majd pedig a folyamatban lévő mozgalmát. Ismert volt a francia álláspont arról, hogy nem lehet szerződést kötni a magyarokkal, ha még mindég a Habsburgok alattvalói. Az interregnum, tehát a Habsburgok trónfosztásának a kimondása nemcsak diplomáciailag adhat szabad kezet, hanem az új király megválasztásában is. XIV. Lajos azt sugalmazta, hogy választassa meg magát Rákóczi királynak. Mint ismeretes erre soha sem került sor. Noha a francia diplomácia magyarországi katonai tanácsadója, altábornagya, des Alleurs, véleménye a Napkirály szá-

mára az volt: „*Merem állítani Felség, hogy Rákóczi fejedelem megérdemli azt a tekintélyt, amellyel nemzete körülveszi.*”⁴⁰

Nem ok nélkül történt ez a megállapítás a diplomata részéről, hiszen a Fejedelem mindenekfelett arra törekedett, hogy diadalra vigye nemzete szabadságharcát a bécsi udvar lekicsinylő politikájával szemben, és az országot kiemelve a nemzetközi elszigeteltségből. Rákóczi jelentős energiát fordított diplomáciai tevékenységére is.

Az ónodi országgyűlés tagjai pünkösöd első napján délelőtt az isteni szolgálaton vettek részt, délutánra Rákóczi a fejedelmi asztalához hívta meg a Főrendeket. Pünkösöd másodnapján, június 13-án pedig a délelőtti isteni szolgálat után az ország sátorában tanácskoztak.⁴¹

A tanácskozáson megjelent a Fejedelem és az egyéb ügyrend lebonyolítása után, tárgyalásra került az ausztriai házhoz való viszony. Az előterjesztő, Kruccsai titkár, felolvasta a propositióknak azon részét, amely miatt megszakadtak a béketárgyalások, majd Rákóczi emelkedett szólásra. Kifejtette, hogy az osztrákok a magyar rendek kijátszására törekedtek. A bécsi udvar álnokul csak hálójában igyekezett tartani az országot, s csupán kárára van a magyarságnak, ezért szükséges, hogy József királyságáról abrenuntiatot (tisztségtől való megfosztást) tegyenek. A rendek készek voltak Rákóczi indítványának az elfogadására. Elhatározásukat elősegítette Bercsényi tüzes hangzású beszéde, mely a tisztségtől való megfosztást törvénybe iktatását is indokolta azzal, hogy rámutatott, hogy a külföldi jóakarók segítségét csak ilyen esetben várhatja el az ország.⁴²

Rákóczi emlékiratában azt írja: „*Már nem emlékszem rá pontosan, én ajánlottam-e vagy Bercsényi, hogy nyilvánítsunk érvénytelennek minden igényt, melyet az ausztriai ház, a nemzettel szemben fenntart.*”⁴³ A bártfai követek naplójára

hivatkozó Áldásy közléséből azonban kitűnik, hogy maga Rákóczi tett indítványt a detronizációra.^{43 a}

Az Országos Széchényi Könyvtár Bártfai Követek Naplói című Kézirattár 563 Folio XVIII. szd-i anyagából, a fenti álláspont ugyan nem bizonyítható, viszont az ónodi országgyűlés követeinek egyértelmű állásfoglalása megtalálható a trónfosztás körülményeit illetően. Az irat címe... DIARUM ET ARTICULI CONVENTUS ONODIENSIS, Donavit Petrus Kubinyi. Ott így olvasható a rendek véleménynyilvánítása: „EB URA FAKÓ, *may Napságtól fogvást Joseph nem Királyunk, abrenuntialván mindenekben ellene, inkább egy óra alatt elveszünk, sem mint örökös jobbágyságot Visellyünk, mely föl kiáltásunkat konfirmáljuk, confederatoria le tett hitünkben, az ország pedig mondassék Interregnumnak mind addig, míglen más ország Gyűlés alatt királyt nem választunk...*”⁴⁴

Bercsényi lelkes beszédében felhívja a rendeket, mondják ki az elszakadást az ausztriai háztól, és EB URA FAKÓ! szavakkal végzi beszédét. Mire a rendekre mély benyomást tett beszéd hatására, az egész tábor kitörő lelkesedéssel kiáltotta: Eb ura fakó! Mai napságtól fogva József nem királyunk!

A szólás egyébként nem ebben az időben keletkezett, hanem sokkal korábbi. Van a mondásnak *eb ura kurta* változata is. Mind a *kurta*, mind a *fakó* kifejezés ebben a szólásban kutyát jelent. A nyelvészek többsége megegyezik abban, hogy a *fakó* szó, a *fa* szóból származik és faszínű, fából valót jelent, tehát szín megjelöléssel van összefüggésben. Sárga színű állatokra is használták ezt a kifejezést. De a fakó jelenthet lovat, farkast és kutyát is. E szólásban egyértelműen kutyáról van szó: vagyis a kutya csak kutyákon uralkodjék! Ezt hfzza alá az *eb ura kurta* mondás is, mert a kurta ebben az esetben kurta farkf kutyát jelent.⁴⁵

A magyarság egy nemzetnél sem alábbvaló, ezzel szemben Bécs úgy kezelte a nemzetet, mintha jobbágyai volnának a bécsi udvarnak. Dupla adót vetett ki rá, várait leromboltatja, vagy osztrák katonák megszállása alá vonta és felügyelete alá helyezte. Ezen alkalommal a magyar történet közkeletű szólását idézték a rendek az országgyűlésen. Az ónodi esetben nemcsak idézték, hanem érvényt is kívántak szerezni annak.

A lelkesedés elültével megfogalmazták az idevágó törvényszöveget, amely bőségesen megokolta a trónfosztás ki-
mondását... Kijelentették, hogy határozatukat a szövetségre tett hitükkel megerősítik, s az országot a következő országgyűlésig, amikor is új királyt választanak, Rákóczi Ferenc fejedelem fennhatósága alá helyezik. Felkérték a fejedelmet a teendők ellátására. Arra az esetre, ha Rákóczi Ferenc fejedelmi kötelezettségei miatt Erdélybe kényszerítették, Bercsényit választják helyettesnek.⁴⁶

A törvény szövegét három példányban adták ki, kellően aláírva és megpecsételve. Íme néhány részlet az ónodi határozatokból:

ARTIKULUSOK

*Mellyek a Magyar-Országai Hazájok Szabadságáért öszve-
szövetkezett Státusok és Rendek, a folyó 1707. Esztendőbeli
Pünköst Havának 16. Napjára haladott, és az Ónod táján
lévő Mezőben tartatott Közönséges Gyűlésben concludáltak,
és végeztettek.*

ELŐL-JÁRÓ BESZÉD

Mellyben ezen Gyűlésnek Terminusa, és hirdetésének okai jelentetnek.

Mi Isten kegyelméből Fejedelem Rákóczi Ferenc, A Szabadságért öszve-szövetkezett Magyar-Országi Státusok és Rendek Vezérkő fejedelme, és Hazánk szabadságáért, öszve-szövetkezett egész Magyar-Országi minden Státusok és Rendek: Adgyuk tudtára mindenkinek akiknek illik: Hogy midőn Mi a fellyebb való Esztendőekben az Austriai Háznak elviselhetetlen jármával szorongattattunk volna, édes nemzetiünk régi dicsőséges, és Szabadságához-való szeretetiünktől viseltetvén, annak oltalmára fegyvert fogván, kedvünket, szívünket, a Szécsényi közönséges Országos Gyűlésünkben, erős Szövetségünknek szoros kötésével öszve statolván, egyedül az vala szándékunknak minden tzellya, hogy az által Országunkat, s édes Hazánkat Hajdani virágzó állapottyába állathassuk, és mind Magunknak, s mind kedves Maradékinknak állandó boldogságunkra erős fundamentumot vethessünk. Kihez képest a Békességnek Tractáját, mindnyájunk egyező akaratttyából megpróbálnunk kívánván, és a Mediatorok sok biztatásához képest jó folyamatttyát, s végéhez mehetését is remélvén, arról-való tiszta igaz indulattal tett Tractabeli munkálkodásunk után, Vezérő Fejedelmi Authoritásunkból, e folyó 1707 Esztendőbeli Pünköst Havának első napjára az Ónod táján lévő Mezőben hirdettetett, de az után bizonyos okokból azon holnapnak 16-dik napjára elhalasztatott közönséges Gyűlésünkre, Hazánk köz javának munkálkodására nézve öszve-gyülkezvén, eléggé látuk s tapasztaltuk, mely távol lött légyen azon Békesség Tractájában az Austriai Háznak a megegyezéshez való igaz igyekezeti a ki-is külömbkülömb-féle tsalárd mesterségeivel

hálóba keríteni és néminképen véle született Tirannusi kegyetlen uralkodásra-való vágyódásával, maga elébbeni kemény s gyalázatos szolgálatjának igája, és annak nyomorúságos sorsa alá hajtani igyekezett Bennünket, az ellen-való Magunk, édes Magzatink, s Javaink oltalmazására mindnyájan felkiáltván, újabb meg-egyezett kedvel és szívvel közönségesen végeztük e következő Articulusokat.⁴⁷

MÁSODIK ARTICULUS

Minekokáért az ausztriai háznak, oly csalárd alattomban való alánk áskálásával, veszedelmünk munkálódása és álnokul velünk bánása, s nem egyébbre, hanem hogy maga kegyetlen uralkodása és utálatos igája s erőszakos hatalma alá hajthasson bennünket, czélozása, avagy csak onnan is bőségesen kitetszik, hogy ő királyi hatalmával s autoritásával gonoszul élvén, s nem lévén maga kötelességére, mely hazánk írott törvényeiben és a hittel megerősített diplomákban bőven le van ábrázolva, semmi tekintete: külömb-külömbféle színek alatt nyilvánvaló erőszaktételre, vérontásra és ezen magyar nemzetnek feltett eltörlésére, kifakadott, úgy hogy már többé nem a királyi igazgatói és oltalmazói tisztben foglalatoskodott, hanem az ország lakos rendének és azok szabadságainak nyilvánvaló ellenségévé változtatta magát annyira, hogy sok rendbéli mély alázatossággal, nemkülönben mint isteni felségnek, mind az előbbeni ausztriai királyoknak s mind az első Leopoldusnak nyújtott esedező supplicatiókra is, a panaszoknak, a gravameneknek soha semmi orvoslását e haza nem nyerhette, sőt hovatovább naponként nagyobb s nagyobb gonoszba merült állapotja. Méltán fordítjuk tehát azon nehéz iga és kegyetlen tyrannusi

uralkodásra nézve szemünket, mindazokra a gonoszokra és szabadságaink kiforgatására, melyeket kegyetlen tyrannusi országlásának kezdetétől, és derekasabban pedig a mi időnkbeli emlékezetünkől fogva, mindenféle színek alatt elkövetett és elkövetni ugyan szokásba vett vala...

József is nem királyi guberniumbeli, hanem valósággal tyrannusi successiot, minthogy nem választatott, hanem az atyjától erőszakosan belétaszíttatott, követelhet méltán magának. Minekokért ezen mi mindnyájunk közönsége akaratjával végezett s megerősített artikulusunkkal magunkat említett I. József császár és ő általa az egész ausztriai ház rajtunk követelt királyi engedelmességétől s tiszteletitől és minden magának tulajdonítatni kívánt jussától magyar koronánkhoz, országunkhoz s annak igazgatásához most avagy jövőendőben akármi módon való ragaszkodásától felszabadultaknak s megmenekedetteknek lenni végezvén, nyilván mondván s declarálván: mindazoknak abrenuntialunk és el-lene mondunk: és ekképen régi dicső szabadságunknak s legfelső törvényes jussunknak erejével és autoritásával, mely mind isteni, s mind emberi törvények szerint reánk szállott és származott, – senki arra bennünket nem kényszerítvén sem abban ellent nem tartván hanem teljes jókedvünkéből és szabad akaratunkból hazánkban interregnumot lenni valunk, tudniillik országunkat király nélkül lenni jelentjük és hirdetjük...”⁴⁸

Befejezés

Ha visszatekintünk hazánk történelmi múltjára, már a 16. században, 1505-ben kimondták Magyarország trónjára idegen királyt nem választanak. Ezt megelőzően és az ezt következő századokban is napirendre került ez a szándék. A nemzeti ki-

ráltság elve mindinkább szimpátiára talált. Az Ónodi Articulusok kifejezetten ennek az elvnek egy újabb láncolatát képezték. Azt, hogy ezen határozatok oly nagy feltűnést keltek, nagyobb, mint az előzőek, a korabeli viszonyok alakulásában keresendő.⁴⁹ Mégis külön említésre méltó lehet az, hogy az elv kimondása és annak érvényre juttatása II. Rákóczi Ferenc fejedelem nevéhez, a szándékához, felkeléséhez és fegyveres harcához fűződik anélkül, hogy ő maga a koronára igényt tartott volna.

Ez az a nevezetes egyházi és történelmi esemény, amely 300 esztendővel ezelőtt Ónod határában lezajlott. A róla szóló dokumentum példaként szolgál arra, hogy a szabadságszerető magyar nép soha sem tűrte és napjainkban sem viseli más, idegen uralkodó vagy az idegen nemzet igáját.

Az egyhangúlag kimondott ónodi abrenuntiatot az indokkal együtt egy külön iratba foglalták, három példányban kiadták, kellően aláírva megpecsételték.

Jegyzetek:

1. RAVASZ LÁSZLÓ: *Az örök Rákóczi*, in Ravasz László, *Legyen világosság*. Bp. 1938. 333.
2. DR. RÉVÉSZ IMRE: *II. Rákóczi Ferenc*, in Belmissziói Útmutató. Bp. 1934. 147.
3. HÓMAN BÁLINT és SZEKFŰ GYULA: *Magyar történet*, IV. Bp. 1935. 281. Továbbiakban Hóman–Szekfű.
4. MÁLYUSZ ELEMÉR: *A Rákóczi-kor társadalma*, in Rákóczi emlékkönyv II. 25–28.
5. BUCSAY MIHÁLY: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Bp. 1985. 122–126.
6. Hóman–Szekfű IV. 270.
7. uo. 279.
- 7a. ASZTALOS MIKLÓS: *II. Rákóczi Ferenc és kora*, Bp. 1934. 122, 123. Továbbiakban Asztalos, Rákóczi.
8. Asztalos, Rákóczi. 125, 126.
9. *Egy lengyel királyi tanácsosnak levele*, in Magyar gondolkodók 17. század, Bp. 1979. 311, 312.
10. MANGOLD LAJOS: *Magyarok oknyomozó történelme*. Franklin 1896. 99, 100.
11. Asztalos, Rákóczi. 125, 126.
12. *II. Rákóczi Ferenc kiáltványa (1703–1704)*, in Magyar gondolkodók 17. század, Bp. 1979. 299–310.
13. Ráday Pál iratai 1707–1708. Bp. 1961. 197.
14. DR. KOVÁCS ISTVÁN: *Nehéz század*, in Belmissziói útmutató 1940–1941. 180.
15. *II. Rákóczi Ferenc Politikai és erkölcsi végrendelete*. Bp. 1984. 413, 414.
16. KÖPECZI BÉLA: *Tanulmányok*, uo. 494, 495.
17. II. RÁKÓCZI FERENC: *Fejezetek a Vallomásokból*, Bukarest, 1977. 223.

18. II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai, Bp. 1978. 362.
Továbbiakban: Rákóczi Emlékiratai.
19. uo.
20. uo. 364, 365.59. *Belmissziói útmutató*. Bp. 1934. 147, 148.
21. RÉVÉSZ IMRE: *Rákóczi Ferenc*, in *Belmissziói útmutató*. Bp. 1934. 147, 148.
22. *Rákóczi Emlékiratai*, 376.
23. uo. uo. 385, 386
24. uo. Köpeczi Béla, *Tárgyi jegyzet*, 472.
25. *Rákóczi emlékiratai*, 391.
26. Egy A/4-esen, Hegedűs László által 1975-ben személyesen átadott gépelt szöveg.
27. Csécsy János sárospataki tanár a hely színén készült rajza, A szécsényi országgyűlési tábor. 1705.
28. II. *Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja*, Sajtó alá rendezte Bánkúti Imre. Bp. 2005. 14. Továbbiakban, Bánkúti, Rákóczi 1012 napja.
29. *Beniczky Gáspár naplója 1707–1710*. Pest, 1866. 5, 6. Áldásy Antal: *Az 1707. évi ónodi országgyűlés története, in Századok* 1895. 631. Továbbiakban: Áldásy, Ónodi. Itt jegyzem meg, hogy a latin idézet nem Zakariás próféta szavai voltak, hanem Simeoné, aki Krisztus születése alkalmával várta „*Izráel vigasztalását*,” vagyis Jézus megszületését. Az idézet a Lukács evangéliuma 2. rész 29. verse. „*Mostan bocsátod el Uram, a te szolgádat bélességben, mert látták az én szemeim a te üdvösségedet.*” Annak megállapítása, hogy Áldásy Antal történetíró tévedett-e, vagy a Bártfai napló írói a p. 131-en, ahonnan származik az idézet, vagy maga Telekessy István.

30. VARGA ISTVÁN: *Időrendi áttekintés: 1607–1735*, in Rákóczi emlékiratai. 499.
31. Áldásy, *Ónodi*. 710.
32. *Rákóczi Emlékiratai*. 395.
- 32a. *Rákóczi Emlékiratai*. 395.
33. *Rákóczi Emlékiratai*. 396.
34. Bánkúti, *Rákóczi*. 1012 napja. 21.
35. *Rákóczi Emlékiratai*. 396.
36. Beniczky Gáspár naplója 1707–1710. Pest, 1866. 10.
37. Áldásy, *Ónodi*. 721, 722
38. ÁGOSTON ISTVÁN: *Muhi és Ónod irodalmi hagyományai*. Miskolc, 1988. 36. Továbbiakban: Ágoston, Muhi, Ónod. 1988.
39. KÖPECZI BÉLA: *II. Rákóczi Ferenc*, in *Ezer év*, Bp. 1985. 123.
40. *Beniczky Gáspár naplója 1707–1710*. Pest, 1866. 14.
41. Áldásy, *Ónodi*. 740, 741.
42. *Rákóczi Emlékiratai*. 396.
- 43a. Áldásy, *Ónodi*. 740, 741. lábjegyzet.
44. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, 563. Fol. XVIII. szd.
45. Ágoston, *Muhi és Ónod*. 1988. 39.
46. Asztalos, *Rákóczi*. 136.
47. Csorba Csaba: *II. Rákóczi Ferenc és a kuruc szabadságharc*. Miskolc, 1986.
48. Áldásy, *Ónodi*. 743, 744, 745.
49. Áldásy, *Ónodi*. 946.

Ágoston István György

II. RÁKÓCZI FERENC EURÓPAISÁGA

„...ó, fejedelmek... tanuljatok először Istentől,
azután az emberektől kérni tanácsot...”¹

A 21. század küszöbét átlépve a kontinens országaiban, ha valamiféle európai intézményt emlegetnek az emberek, legtöbbször az Európai Unióra gondolnak. Erre is úgy, mint gazdasági érdekközösségre. Olyan szervezetre, amelyben alapvető szempont a jólét, a stabilitás és az anyagi értékek elsőbbsége. A közép-európai államok népei annak idején irigykedve tekintettek az alakuló szervezetre. Belépésről álmodtak, és jólétről ábrándoztak.

A kor bolsevista politikusai a monopóliumok uralmával és a profitéhség veszedelmével ijesztgették az odakívánczókat. Ma már propagálják az Európai Uniót az államhatárok lebontása mellett, és a négy alapszabály megvalósíthatóságának ígéretével csábítgatják a bizonytalankodókat. A négy uniós alapszabály: a személyek, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgása. Az 1950-es években az Európai Uniót, illetve annak törvényes elődjét létrehozók, a *demokrácia keresztyén* értelemben vett megvalósulását tűzték ki célul.² Az Európai Unió jelenlegi alkotmánya viszont több ezer oldalon sem a keresztyén egyházakat, sem az Isten nevét nem említi meg. Keresztyén múltról pedig szó sincs. Igaz, egyfajta református vélekedés szerint ez a helyes, mert meg van írva: „*az Úrnak, a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd!*”³ Úgy látszik, hogy az Európai Unióban feledésbe ment az eredeti európai gondolat. Az európaiság történelmi múltjára pedig

ma már alig gondol valaki. Elevenítsük fel az európaiság eredeti értelmét!

Az Európa elnevezés az északi földgömb nyugati felén elterülő kontinens neve. Ez a latin szó a görög ευρωπη átvétele, amelynek jelentése: szárazföld.⁴ Egyik feltevés szerint napnyugat és est –, másik szerint *tágas, kiterjedt* jelentéssel bír. Ismét más vélekedés alapján *Europe* vagy Europa annyi, mint *messzire eltekintő*. *Europe* eredetileg az észak-görögországbeli Epirus országnak fő-istenasszonya, Zeus Euryopa női mása, Okeanos és Thetis lánya.⁵ A magyar nyelvhasználatban, mint földrajzi nevet Székely István krónikájában említi először 1559-ben. Mikor azonban 1620-ban Szepsi Csombor Márton megírta az első magyar útleírást, *Europica varietas* címen éppen Európáról, már nemzeti szabadságot hirdet.

A magyarság európaisága, vagyis messzire tekintése már a honfoglaláskor elkezdődött, a kereszténység felvételével folytatódott, a reformációban új értelmet nyert; a harmincéves háborúban, majd a Rákóczi-felkelésben ismét fellobbant. 1848-ban és 1956-ban megismétlődött, és jelenleg is tart az Európai Unióba való nemzeti hátrányok nélküli betagozódás igyekezetében. Az újkori szellemű európaiságért való küzdelem *tárgyaló asztalára* egykor a Rákóczi-család egyik kiváló tagja, I. György tette le névjegyét. Részt vett a szabad vallás gyakorlataért, továbbá a politikai függetlenségért küzdő harmincéves háborúban, és megkötötte 1645. december 16-án a linzi békét, melynek folytatása az *európai egyensúly* eszméjét megteremtő 1648. október 24-én létre jött vesztfáliai béke. Ez egy új korszak kezdetét jelentette. Az *Europaisches Gleichgewicht*, az államszerződéseknek az a rendszere, melynek célja, hogy egy európai állam se legyen képes magában vagy másokkal egy harmadik állam függetlenségének megszüntetésé-

re.⁶ A vallásszabadságot kiterjesztette a reformátusokra (ius reformandi), politikailag a területi vitákat is rendezte úgy, hogy a protestáns fejedelmek 1624-ig elfoglalt egyházi birtokait megtarthatták. Stabilizálta a felek helyzetét.⁷

Íme az Európai Unió történelmi gyökere, melyben a nemzetközi toleráns politika alapja ismerhető fel. Ebben a vallások az őt megillető helyet foglalhatták el, ugyanúgy, mint a politika tényezői. Ez a kiindulópontja, előképe a jelenlegi szervezetnek, még akkor is, ha ma nem akar tudomást venni róla, vagy elfelejtette múltját. II. Rákóczi Ferenc célkitűzései az Európában általánosan kialakuló eszmeiség magyarországi megvalósítása. Az európaiság nem csupán gazdasági érdekközösség, hanem lelki, szellemi elkötelezettség. Jelen tanulmány először II. Rákóczi Ferenc és az európai eszmeiség összefüggéséről, másodszer hazájáért folytatott nemzetközi diplomáciai erőfeszítéseiről, harmadszor nemzet-fel szabadító hadviselésének európai jellegzetességéről szól.

1. Ha beszélhetünk arról, hogy történelmünk során voltak európai távlatokban gondolkodó uralkodóink, akkor II. Rákóczi Ferencről különösképpen elmondhatjuk ezt. Ravasz László írja: *„Nem szeretem emberi dolgokra és személyekre az örökkévaló jelzőt alkalmazni, ami emberi az múltó... és mégis használnom kell ezt a szót, mert egy tényt akarok kifejezni vele. Azt tudniillik, hogy minden olyan személy, aki egy fogalmat testesít meg addig él, amíg azt a fogalmat a korszak megérti. Rákóczi fogalommá vált, mint ilyen a magyar léleknek lényeges vonásait fejezi ki. Ennél fogva olyan idős, mint az öntudatos magyar lélek, és addig él, amíg ez az öntudat meg nem homályosul.”*⁸

Napjainkban most is, ma is azért beszélhetünk Rákóczi-ról, mert még nem homályosult el teljesen a magyar lélekben a Rákóczi-fogalom. Szomorú megtapasztalás viszont, hogy

olykor más érdemtelen személyekről alkotott felfogás megelőzi.

Rákóczi a magyar történelmi erők nagy összefoglalója, aki hatalmas vagyonával, ragyogó nemzetségével az egyetlen magyarerő történelmünkben a 18. század első éveiben. Ezért az ő forradalma végzetesebb, komorabb és halálosabb kockázatú vállalás, mert életre és halálra ment.⁹ Alapvető iránya a megértés és a béke. Hóman Bálint írja: *„Valódi toleráns lelkülete akkor csak Rákóczinak volt, aki protestáns ősoktól, I. Rákóczi Györgytől és Lorántffy Zsuzsannától örökölt finom vallásosságával kezdettől elfordult az egyoldalú, kirekesztő gondolatvilágtól, így a jezsuita gyakorlattól is. Magában hordozott egy kétségtelen relativizmust, amelyből természetes módon lépett elő a tolerancia, a más vallásnak önmagáért, a hívő lélekért való megbecsülése. Ez a vallásos berendezés akkor csak Rákóczi belsejében élt. Ennek az egyéni léleknek a küzdelme szinte egyedülálló jelenség történelmünkben”*.¹⁰

Rákóczi szabadságharca idejét Európa-szerte heves eszmei csatározások jellemzik. A társadalmi életben akkor lett súlya a közvéleménynek. Felismerik a közvélemény alakításának jelentőségét, erre felhasználják a nyomtatott betűt. Új kifejezésformák jelennek meg, mint például a röpirat, a kiáltvány, újság, folyóirat.¹¹

A fejedelem lelki alkatából következően érdeklődéssel tekintett az új formák felé, maga is adott ki röpiratot, kiáltványt, sajtóterméket, de a szellemi irányzatokat különös figyelembe részesítette. Ezek jórészt a korai felvilágosodás jeleit hordozták, mint Bossuet püspök, Cornelius Jansen holland teológus mozgalma, Pierre Jurieu francia teológus irányzata.

A tolerancia csirája a 17. századi Grotius Hugónak, az arminiánus filozófusnak az írásaiban jelent meg. A merkantilista

indíttatású abszolutizmus helyébe a természetjog alapján álló felfogás kezdett érvényesülni. Grotius erkölcsi alapokra állítja a korlátlan hatalmat. Az államcél fogalmához tartozik az anyagi jólét, a szellemi élet területeinek széles biztosítása, és a vallás felekezeteinek egymáshoz való viszonyának a szabályozása. Grotius elsők közt hirdette meg a vallási toleranciát, de elsőnek hirdette meg: hogyha valamely állam nem tesz eleget feladatából ráháruló kötelességének, ellene lehet állni.¹²

A háború és a béke jogáról című művének bevezetőjében teszi szóvá, hogy szegyenletes módon senki sem tárgyalta az isteni törvényben lehetőséget nyújtó rendezésnek a jogát. Ezek szerint: „...kevesen érintették a népek vagy népek uralkodói között irányadó jogot, amelyet vagy maga a természet hozott létre vagy isteni törvények írtak elő, vagy a szokás és hallgatólagos megegyezés vezette be. Átfogóan és meghatározott rendszerben pedig senki sem tárgyalta mostanig ezt a jogot, jóllehet az emberiség érdeke ezt megkívánja...” majd Euripidészt idézi: „Szégyen, hogy ember, Isten dolgát ismered / S jelent, jövőt, de nem tudod, hogy mi jogos.”¹³

Egy 1707-ben keltezett írás, amely Egy lengyel királyi tanácsosnak levele címen jelent meg, de amelyet II. Rákóczi Ferenc egyik titkárától származónak tartanak – Grotius elmélete alapján fejt ki, hogy az isteni és emberi törvények alapján, bizonyos alkalmatosságokban a fejedelmeknek nemcsak megengedett az ellenállás, hanem méltó a dicséretre és a jutalmazásra. „A tudós Grotius ezeket a zsinórmértékeket már megmagyarázta ... azt tanítja ez a nagy ember, hogy az igazgatás némelykor megvagyon oszolva a fejedelem és a nép között...”¹⁴

Íme az európai szellemben megalapozott államelmélet a felkelés indoklásának alátámasztására. Ezekkel az elméletekkel Rákóczi már a krakkói egyetemi évei alatt is találkozott.

Itáliai és más idegen országbeli útjai alkalmával gazdagíthatott. Nagymennyiségű könyvet olvasott el bécsújhelyi fogsága idején. Itt ismerhette meg először az Aranybulla felkelést, ellenállást biztosító záradékát. Vallomásaiban írja: „...*az ez ellen cselekvő királyokkal szemben pedig nemcsak a cselekvés, hanem a felkelés jogát is biztosítja a nemeseknek II. Endre király még Lipót császár uralkodása alatt teljes érvényben lévő aranybullája.*”¹⁵

II. Rákóczi Ferenc az európai szabadságjogok helyreállítása érdekében elkezdett felszabadító hadjáratának indítékát különösképpen két dologban látta. Egyrészt családi örökségnek fogta fel. Eszerint: „...*egyedül az én személyem volt az, amely az én hazám és őseim tekintélyénél fogva az egyformán gondolkodók szándékait egyesíteni bírta és a külföldi keresztény uralkodóinak baráti támogatását kieszközölhette.*”¹⁰³ Másrészt isteni küldetésnek tartotta, úgy ahogy megfogalmazta Vallomásaiban: „*A te gondviselésed elkészít vala a nyilvános fellépésre, hogy visszavonultságomból kilépve az uralkodó fejedelem méltóságát öltözzem fel, amelynek jegyét már származásomnál fogva is magamon hordtam ugyan a te jószágodból.*”¹⁷

Köpeczi Béla megfogalmazása szerint: „...*nem tudja megtenni, hogy ne foglalkozzék az ország sorsával... nem fogadja el azt az elnyomást, kegyetlenkedést és kizsákmányolást, amelyet a török kiűzése után a császári katonaság gyakorol nemessel és nem nemessel szemben egyaránt... Mindezek alapján érlelődik meg benne az az elhatározás, hogy szembefordul – a családi hagyományok szellemében is – a bécsi politikával.*”¹⁸

2. Rákóczi európaiságát diplomáciai tevékenysége is bizonyítja. Szinte egész Európát átfogó külpolitika kiépítésén fáradozik. Az újkorban Európa-szerte az abszolutisztikus

kormányforma uralkodott. A fejedelem hatalma isteni eredetű és felelős Istennek alattvalói jólétéért. Ennélfogva az ő dolga azokról gondoskodni. A magyarságnak újkori tragikum volt viszont, hogy nem volt módja részt venni országa magyarságot érintő abszolutisztikus átalakulásában és kormányzásában. Ennek oka, hogy az államhatalom legfőbb hordozója nem a magyar érdekeket képviselte, hanem az osztrák Habsburg-dinasztiáét. Idegen nemzetiségű a király, idegen érdekeket képviselt udvartartása. Elsősorban osztrák császár volt és csak másodsorban magyar király.¹⁹ A Habsburg *vasfüggöny* elzárta, illetve nagymértékben korlátozta Magyarországnak a nyugati politikai áramlásokba való bekapcsolódását.

Rákóczit évek óta foglalkoztatta az, ami az európai hatalmak diplomáciáját, hogy tudniillik mi lesz, ha II. Károly spanyol király meghal? Halálával ugyanis a trónnak nem marad közvetlen örököse, és az utódlás rendezése az európai békét felborítja. A Habsburgok továbbra is biztosítani akarták családjuk spanyolországi uralmát. Ezzel szemben a franciák, az angolok és hollandok az európai egyensúly érdekében meg akarták törni a Habsburg túlsúlyt, és Spanyolország felosztására szövetkeztek. 1700-ban a három nagyhatalom megegyezett a felosztásban. Erről értesítették követeiken keresztül a Bécsben tartózkodó Rákóczit, s jelezték, hogy neki is szerepet szántak az ügyben. Ennek reményében Rákóczi visszatérve Magyarországra, elérkezettnek látta az időt hazája felszabadítására.²⁰ Igaz, hogy amikor áttekintették a külpolitikai helyzetet Bercsényivel, az akadályokat is felmérték. Az „európai külügyek” állása azt mutatta, hogy mint írja: *„A franciákkal és törökkel kötött béke után nem maradt senki ellensége az osztrák háznak. Lengyelország... zavaros arcot mutatott... Németországban*

a viszálynak igen sok magva vala elhintve... De te, a birodalmaknak és országoknak sorsát szavaddal kormányzó megfoghatatlan gondviselés, ki egész Európa ügyeinek felforgatását, országok, királyságok meg-megdöntését és újjáalakítását elhatározad, a mi aggodalmainkat is csillapítani kezdted!"²¹ Rákóczi a három európai nagyhatalom üzenetét megkapta, *jókedvűen* Magyarországra tért és barátaival együtt elhatározták, hogy a királyhoz írt levél által tudatják szándékukat. A XIV. Lajosnak szóló küldeményt azonban a továbbítással megbízott Longueval nevű nemes ember először a jezsuitáknak, majd császár udvari embereinek adta át, melynek következménye II. Rákóczi Ferenc letartóztatása és fogsága lett.

Rákóczi szabadulása után Lengyelországban Bonac márki francia követtel tárgyalta, akit XIV. Lajos bízott meg, hogy kapcsolatot teremtsen a fejedelemmel. Emlékirataiban ezt olvassuk: *„Ő már parancsot kapott urától, királytól, hogy viseljen rám gondot, és adjon évi segélyül nekem tizenkétezer, Bercsényi grófnak nyolcezer livre-t. de ami a lényeges ügyet illeti, a Magyarországon indítandó háborút, e tekintetben minden lassan ment... Javaslataim ezek voltak: 1. Tartsanak készenlétben Danckában pénzt, tiszteket és mindenfajta fegyvert, amit rendelkezésemre bocsátanak. 2. Ösztönözzék Lengyelország nagyjait, hogy állítsanak négyezer lovast és ugyanannyi gyalogost, akikkel behatolhassanak Magyarországra...”*²²

II. Rákóczi Ferenc nem hagyta figyelmen kívül diplomáciai tevékenysége alkalmával szeretett magyar népét. 1703. május 3-án Breznában tartózkodva kiáltványban szólította meg a hazafiakat: „...minden igaz magyar, hazaszerető és édes országunk régi, dicsőséges szabadságát óhajtó egyházi

és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakos, igaz magyar”-hoz szólt a kiáltás.²³

Külön üzenetet küldött Munkácsról 1703. június 7-én megfogalmaztatva Ráday Pállal, az ország rendeihez és a külföldi hatalmakhoz *Recrudescunt inclytæ gentis Hungariæ vulnera* címmel. Ebben a keresztyén világ minden fejedelmét, respublikáit szólítja meg, és indokolja szabadságharcának jogosságát.²⁴

A folytonos diplomáciai lépések közben a felkelés katonai része elhúzódott. A hödchstadi csatában a francia–bajor csapatok veszteséget szenvedtek. Rákóczi azt írja Emlékirataiban: a „...csata óta elvesztettem reményemet az idegen csapatok segítségével, és ezért nagyon is hajlottam a békére, de az ország érdekében megfelelő békére...”²⁵ Meginapultak 1706 nyarán a nagyszombati béketárgyalások, melyet közölt Des Alleurs márkival. Megjelentek a közbenjárók – Lord Stepney Anglia részéről és Rechteren gróf Hollandia részéről „...elismerték sérelmeink igazát, de a bécsi udvar állandóan makacsul visszautasította, vagy megkerülte ajánlatainkat...”²⁶ A legelkeseredettebb vita Erdély körül bontakozott ki. Erdély önállósága kulcskérdés volt egy reményben élő francia szövetségnek. Ezért ragaszkodott Rákóczi az erdélyi fejedelemséghez akkor is, ha mint írta: „ha az legkisebb szolgálom is...”²⁷ Álláspontja védelmére hozza fel a császárt képviselő Wratisslaw grófnak, az I. Lipót és Apafi Mihály közti megállapodást, melynek alapja az 1686. június 28-án Budán kötött szövetség. Ez Erdély függetlenségét mondja ki nemcsak Apafi fejedelemségére nézve, hanem mint az 5. cikkely rögzíti: „...a választások szabadsága megtartatik az erdélyi rendeknél, az ő törvényök szerint...”²⁸

Wratisslaw szuverén fejedelemséget ajánl fel Rákóczinak bárhol, sőt bárhol bármit kérhetett volna, Erdélyt kivéve.

Mindkét fél hajthatatlansága miatt a tárgyalásoknak vége szakadt. A részvevő külföldi követek sem álltak már ki Rákóczi mellett, érdeük nem fűződött a Fejedelem katonai akcióihoz, feltételeit túl szigorúnak tartották, sőt a magyar-török szövetségtől tartottak. Wratlslaw végül kilátástalan jövőt jósolt Rákóczinak így: „...*ön megbízik Franciaország ígéreteiben, pedig ez az ország azoknak a fejedelmeknek a kórháza, akiket szerencsétlenné tett szavának és ígéreteinek megszegésével...*”²⁹

Rákóczi Franciaországba vetett bizalma továbbra is megmaradt. Azt remélte, hogy az általános európai béke megkötése alkalmával XIV. Lajos nem köt békét nélküle, ezért szükségesnek tartotta a további előfeltételek biztosítását. Ezek a következők: a felkelés folytatása – saját személyének legális fejedelemtént történő elismertetése, vagyis erdélyi beiktatása –, és a Habsburg-birodalomtól történő elszakadása.

A felkelés folytatásához a költségek biztosítására az ónodi országgyűlésen a rézpénz stabilizálása került előtérbe. Ugyanekkor a Habsburg-ház trónfosztását is kimondták. Mindezeket pedig időben megelőzte II. Rákóczi Ferencnek Erdély fejedelmi székébe történő beiktatása Marosvásárhelyen 1707. április 5-én. Erdély fejedelmi méltósága ismert és elfogadott cím volt az európai uralkodók udvaraiban. Az állami önállóságért harcoló Magyarország vezetőjének nemzetközi tekintélyt és súlyt adott – állapítja meg Köpeczi Béla. Rákóczi sietve értesítette a fejedelmválasztásról a francia, a porosz, a svéd, a lengyel királyt, az angolokat és a hollandokat, remélve, hogy felelevenítheti a régi szerződést a Habsburgokkal szembeni európai hatalmakkal.³⁰

Sajnos azonban sem az ónodi trónfosztó határozat, sem a marosvásárhelyi fejedelem beiktatás nem hozta meg a franciák részéről óhajtott eredményt. Szóbeli ígéreteket ka-

pott, de komoly segítség nem érkezett a francia udvar részéről. A Rákóczi-val történő szövetségkötés elmaradt. Ezt követően tesz lépéseket XIV. Lajosnál XII. Károly svéd király és Péter orosz cár közti háború megszüntetésére.³¹ Erről a szomorú esetről Vallomásaiban ezt írja: „...*Mikor ügyeim ily aggasztólag alakultak, még maradt reménye a külföldi segedelemnek Oroszország cárja részéről...*”³² Ez a külpolitikai váradalom sem segített a már sajnos bomlásnak indult felszabadító hadseregen és az azt tizedelő járvány terjedésén.

Rákóczi legszelesebb módon igyekezett kiépíteni az újkori magyar állam külpolitikáját. Egyrészt igyekezett szövetséget kötni kisebb hatalmi erőkkel, másrészt Magyarország és Erdély viszonyát nemzetközi szintre kívánta helyezni oly módon, hogy az európai országok mediátorként működjenek közre a megegyezési tárgyalásokon.³³ Külföldiek érdeke ehhez nem fűződött.

3. Rákóczi európaiságát harmadszor nemzet-felszabadító hadviselésében is felismerhetjük. Külföldi tanulmányai és utazásai révén alaposan tájékozódott és ismereteket szerzett a nyugat korszerű politikai és katonai helyzetéről. A bécsújhelyi börtönből hazatérve, mint hadmérnök szerepelt, majd hasonló sorsú barátjával, Bercsényivel a magyar szabadságharc előkészítését kezdték el. „...*Az ország bajainak és nyomorúságainak megorvoslására vonatkozó terveimet Bercsényi gróffal közölni kezdtem...*” – számol be terveiről.³⁴ Tudatában voltak mindketten annak, hogy milyen hősként harcolt a magyar sereg tisztjeivel együtt a 150 évig leigázó török kiűzésekor, de azt is érzékelték, hogy Európa bátyját, a keresztyénség nagy falát maga Európa nem becsüli eléggé. Köszönet helyett lenézés és kizsákmányolás az, amivel fizet. A bécsi udvar kénye-kedve szerint rendelkezik a felszabadított területekkel. Megfeledkezve arról, hogy a

magyar és a német együtt küzdött, mintha az az esemény az európai gondolat utolsó nagy diadala lenne. Rákóczi az, aki a kiábrándultság és elkeseredés után lelket önt a magyarságba. „...Megkezdtém hazám felszabadításának művét, a saját magam és a nyomorult nép szenvedéseitől indítva...”³⁵

1703 júniusában átlépve a lengyel–magyar határt az emberek „Bandákban jöttek, kenyeret, húst és más szükséges élelmiszert hoztak... feleségestül és gyermekestül jöttek, és amikor megláttak letérdeltek, és orosz módra keresztet vetettek. Bőven hullatták örömkönnyeiket, és ez kifakasztotta az én könnyeimet is... Puskák hiányában kardokkal, vasvillákkal és kaszákkal fegyverkeztek fel, és kijelenték, velem akarnak élni-halni...”³⁶ ez az összeverődött sokaság nem volt hasonlítható a korabeli európai hadseregekhez, de szeretetének és elszántságának megnyilvánulása a jövő reménységét foglalta magába. Ebből a gyülevész népnek látszó tömegeből, rendszeren tagolt hadsereget fejlesztett a Fejedelem, melynek létszáma 1707-re 100 ezer főt tett ki. Ekkorra már – ha felszerelésben nem is, de – összetételét illetően európainak mondható haderő állt a felkelés szolgálatában. Harcolt benne gróf, jobbágy, tisztviselő, polgár, iparos, pap, francia, német, lengyel, svéd, tót és ki tudná felsorolni a különféle támogatókat.³⁷

A gyorsan összeverbuválódott hadsereg először – mivel jórészt jobbágyságból állt – parasztfelkelésnek látszott. „Ez a hirtelen lelkes parasztfelkelés megdöbbenetette a nemességet. Visszavonultak váraikba és védett házaikba...”³⁸ A Fejedelem azonban európai módon intézkedett. 1703. szeptember 28-án a vetési táborban kiadta a jobbágyságról szóló pátenst, az Edictum Militare-t, amelyben biztosítja a fegyverben álló jobbágyoknak és házuk népének mentességét a közterhek és a földesúri szolgálat alól. Ugyanakkor megtiltja a földesurak

háborgatását.³⁹ A továbbiakban is hasonló szellemben szabályozza a hadsereg törvényeit. Az ónodi országgyűlés megtárgyalta és elfogadta a *Regulamentum Universalet*, a hozzátartozó Haditörvénytárral, amely korszakalkotó újítás volt a magyar hadseregszervezet történetében.⁴⁰

A hadsereg szervezetébe külföldi vonások figyelhetők meg. Elsősorban a császáriak korábban bevált gyakorlata érvényesült. Többen onnan jöttek át a felkelőkhöz. De megfigyelhetők, különösen a műszaki szolgálat és a tüzérség területén, francia jellegzetességek. Jeles francia szakemberek álltak Rákóczi rendelkezésére. Mint tanácsadók. Két-három gyalog- vagy lovasezredet francia mintára vont össze gyalogos- vagy lovas-brigádokká.⁴¹ Ez azonban nem volt általános jelenség.

Rákóczi hadi erejének sajátossága a nemzeti vonás volt. a külföldi hadviselési mód nem talált támogatásra. Az ellenséggel szembeni hadmozdulatok nézeteltérés forrásaivá lettek olykor. A magyar virtus és a nyugati stratégia más és más volt. Az előbbi képviselője Bercsényi Miklós gróf, aki a hadsereg főparancsnoki tisztét töltötte be. A két nézet érzékeltetésére szolgáljon példaként a vöröskői ütközet, amikor az egyik vélekedés alapján, a hadmozdulat esetén először föl kell tárnai a terepet, ahová érkezik a támadó egység. A másik szerint azonnal támadni kell, mert a katonák kedvetlenek és morgolódnak, amiért tespedni hagyják őket. „*Elszalasztjuk az alkalmat csak azért, hogy megtartsunk bizonyos francia szabályokat, amelyek nem a nemzetnek valók, mert azt szelleme cselekvésre ösztönzi, a hosszú várakozások ellenkeznek hevével...*”⁴² Hangzottak különféle vélemények.

Rákóczi udvartarása egyaránt megfelelt európai igényeknek, valamint a hazai követelményeknek. Udvarának műveltsége barokk jelleget viselt. Hadvezérei pompát sugároztak, bár olykor köznemesi tisztjei ezt nem szívesen látták, hogy

ragaszkodik az udvari etiketthez. A fejedelmi légkör és a katonai magasabb rendű kultúra a kuruc felkelésnek kifelé fényt, súlyt és tekintélyt kölcsönzött.⁴³

A színvonal elérése érdekében a nemesség nevelésére törekedett. Különös feladatának tekintette az ifjúság képzését. *„Az ország fiatalságát nevelni akarom, művelt erkölcsökre akarom szoktatni, s ezért nem érem be kevés szolgálóval, s ezért küldöm utazni azokat, akiknek kedvük van külföldi országokat látni. Véleményem szerint annyira szükséges a háborúra költeni, mint arra, hogy a nemességet olyan érzelmekre lelkesítsük, amelyek rangjához illenek. E célból alapítottam meg a Nemesi Kompániát, amelynek én magam vagyok az ezredes kapitánya a Gondviselés Rendje elnevezéssel, hogy más vallásúak is beléphessenek.”*⁴⁴ Rákóczi ezzel jelzi művelődéspolitikáját, de jelzi azt a vallási toleranciát, amely lényének teljességét foglalja magában.

A fejedelmet az a vád érte, hogy helytelenül használta fel a külföldi segélyeket. A vádat visszautasítva válaszából ismét nagy távlatokban gondolkozó hazafi és hadvezér vonásai rajzolódik ki előttünk. *„Minthogy tehát a háború kezdete óta tiszteket akartam kiképezni, nagy udvart tartottam, hogy magamhoz vonzzam a minden korú nemességet... hogy megízleltessem velük a katonáskodást, táborra szálltam, amint megszűnt a havazás, és gyakoroltattam francia gránátos századomat.... Udvari ezredem – az úgynevezett palotások – valamennyien munkácsi hercegségem jobbágjai, egyébre sem vágytak, mint tanulásra...”*⁴⁵ Ezzel nemcsak a hadseregszervezés céljait határozta meg, hanem kifejezésre juttatta azt a szempontját is, amely társadalmi kérdések megoldását jelenti. Ezt állapítja meg a korszak egyik elemzője: *„A Rákóczi-kor nem utolsó sorban a fejedelem személyes ösztönzésére és példájára, ismét közelebb hoz egymáshoz urat és*

*szegényt, már csak a gyakori együttlét, a kuruc bajtársiaság, ...a magyarnyelvűség s a társadalmi különbségeken felülemelkedő nemzeti érzés révén is...*⁴⁶

Rákóczi világosan látta a hazai rendi viszonyok korszerűtlenségét, amely a fejlődés gátja volt. De azt is látta, hogy a magyar helyzet más, mint a nyugati elméletek és viszonyok. A földesurak követelődésével szemben az *igazságot* helyezte előtérbe, s ő is, biztosai is gyakran döntöttek a hatalmi erők ellen a jobbágyok mellett. Bár a jobbágyviszony változtatása távol állt gondolatkörén, mégis felkelésének jobbágyvédelmi színezete messzire világított és a későbbi szabadságharcok előképe lett, így 1848 forradalmának⁴⁷ és 1956 népfelkelésének.

A 17. és 18. század fordulóján II. Rákóczi Ferenc az egyetlen a magyarság nevezetes személyiségei közt, akinek szemhatára egész Európát átfogta, ő volt az egyetlen, akiben az európai fejlődés legújabb politikai, társadalmi és vallási törekvései egyaránt visszhangot váltottak ki. Csak egy ember volt, aki kinőtt a magyar rendi társadalomból.⁴⁸

Az európaiság eszméit kifejező három nagy irányelv: a messziretekintés – a nemzetek közti egyensúly – és a tolerancia az évszázadok viharában hol erőteljesebben, hol gyengébben éreztette hatását a politikai, a társadalmi és a gazdasági életben. A 17. század hosszas háborúskodása után az európai rendezés közös szándéka után mindenki örült a békés állapotok helyreállításának és senki sem gondolta, hogy éppen az eredmény válik pusztító háborúk forrásává. A fejedelmek független országok vezetői egyenlő rangot nyertek az európai jog alapján, de ezekkel visszaéltek.⁴⁹

II. Rákóczi Ferenc az európaiság eszmevilágát, nagykiterjedésű birtokaival együtt teljes egészében a magyar haza szolgálatába állította. Egyénisége az őt követő századok magasztos

példájává emeli. Ő nemcsak egy történeti személy, akit tudomásul kell venni, hanem a nemzet lelkének egy olyan alkotása, akinek létjogosultsága azon alapul, hogy általa egy nemzet, mintegy hősein keresztül táplálja önmagát.⁵⁰

A Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójának évtizedében talán reménykedhetünk abban, hogy az európaiságát és önazonosságát veszített magyarság is végre nemcsak Európát találja meg, hanem önazonosságát is, sőt még merészebb reménységünk is van, az tudniillik, hogy európaiságát veszített Európa is magára talál.

Jegyzetek:

1. II. RÁKÓCZI FERENC: *Fejezetek a Vallomásokból. Bukarest*, 1977. 227. Továbbiakban: Vallomások.
2. HÖRCSIK RICHARD: *Az európai integráció a magyar egyházak szemszögéből*, in *Reformátusok Lapja*, 2003. április 13.
3. *A kormánynak valójában nincs egyházpolitikája*. Az interjút készítette Jezsó Ákos, in *Magyar Nemzet* 2003. április 19. 5.
4. KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest, 1983. 210.
5. *Révai Nagy Lexikon VII*. Budapest, 1913. 49.
6. *Révai Nagy Lexikon VII*. Budapest, 1913. 49.
7. HÓMAN BÁLINT ÉS SZEKFŰ GYULA: *Magyar történet*. IV. Budapest, 1935. 544. Továbbiakban: Hóman, Magyar.
8. RAVASZ LÁSZLÓ: *Legyen világosság*. Budapest, 1938. 333. Továbbiakban: Ravasz, Legyen.
9. Ravasz, *Legyen*. 334.
10. Hóman, *Magyar*. 299
11. *Vallomások*. 13. Benkő Samu: Bevezető.
12. Hóman, *Magyar*. 321., 323.
13. HUGÓ GROTIUS: *A háború és a béke jogáról*. Bukarest, 1973. 31.
14. *Egy lengyel királyi tanácsosnak levele*, in *Magyar gondolkodók 17. század*. Budapest, 1979. 311., 312.
15. *Vallomások*. 167.
16. *Vallomások*. 129., 130.
17. *Vallomások*. 132.
18. KÖPECZI BÉLA: *II. Rákóczi Ferenc*, in *Ezer év. Arcképek a magyar történelemből*. Főszerkesztő Pozsgay Imre. Budapest, 1985. 121. Továbbiakban: Ezer év.

19. WELLMANN IMRE: *Barokk és felvilágosodás*, in Magyar Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky Sándor 4. Budapest, é. n. 38.
20. ASZTALOS MIKLÓS: *II. Rákóczi Ferenc és kora*. Budapest, 1934. 100.
21. *Vallomások*. 135., 136.
22. *II. Rákóczi Ferenc emlékiratai*. Budapest, 1979. 19. Továbbiakban: Emlékiratok.
23. *II. Rákóczi Ferenc, Breznai kiáltvány (1703)*, in Magyar gondolkodók 17. század. Budapest, 1979. 296.
24. RÁDAY PÁL: *II. Rákóczi Ferenc Kiáltványa (1703–1704)*, in Magyar gondolkodók 17. század. Budapest, 1979. 299.
25. *Emlékiratok*. 151.
26. *Emlékiratok*. 160.
27. *Emlékiratok*. 156.
28. *Egy lengyel királyi tanácsosnak levele*, in Magyar gondolkodók 17. század. Budapest, 1979. 367., 368.
29. *Emlékiratok*. 157.
30. *Erdély története*. Főszerkesztő: Köpeczi Béla. Budapest, 1988. 904. Továbbiakban: Erdély.
31. *Hóman, Magyar*. 306.
32. *Vallomások*. 246.
33. *Erdély*. 908.
34. *Vallomások*. 135.
35. *Vallomások*. 133.
36. *Emlékiratok*. 20.
37. MARKÓ ÁRPÁD: *Insurrectio és állandó Hadsereg*, in Magyar Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky Sándor 4. Budapest, é. n. 252. Továbbiakban: Markó.
38. *Emlékiratok*. 31., 32.
39. *Emlékiratok*. 247. ad 32. oldalhoz jegyzet

40. Markó. 245.
41. Markó. 259.
42. *Emlékiratok*. 122.
43. Markó. 252.
44. *Ezer év*. 126.
45. *Emlékiratok*. 110.
46. Markó. 297.
47. Hóman, *Magyar*. 280.
48. BENDA KÁLMÁN: *Nemzeti szabadságharc – európai fejlődés*, in A Vay Ádám-émlékünnepség tudományos ülészsaka. 1969. május 24–25. Vaja, 1969. 50.
49. MARCZALI HENRIK: *Az ellenreformáció kora, a westfáliai béke*. 501– 502.
50. Ravasz, *Legyen*. 306., 307.

Dr. Csohány János

II. RÁKÓCZI FERENC VALLÁSÜGYI POLITIKÁJA

II. Rákóczi Ferenc buzgó római katolikus volta ellenére a legmesszebbmenőkig tiszteletben tartotta a magyar és az erdélyi törvények szellemét és betűjét. Ezek Magyarországon a római katolikus, református és evangélikus, Erdélyben ezek mellett még az unitárius vallásnak is teljes vallásszabadságot biztosítottak a kölcsönösség és viszonyosság alapján. A bizánci rítusú (görögkeleti) egyház mindkét országban szabadságot élvezett anélkül, hogy a törvény a bevett felekezetek közé sorozta volna. 1703-tól 1711-ig vívott szabadságharcában a fejedelem az erők összefogása érdekében és az alkotmányos sérelmek orvoslása végett is az említett vallásszabadság tiszteletben tartása álláspontját képviselte. Ezt kellett tennie, mert az alkotmányos sérelmek egyik legfontosabbika éppen a protestánsok vallási elnyomása, lelkiismereti szabadságuk sokoldalú csorbulása volt. azon felül az ország lakosságának túlnyomó többsége protestáns lévén, a fejedelem katonái zömmel azok közül, és pedig főleg a reformátusok közül kerültek ki. A magyar népesség többsége akkor még református volt.

Erdélyben az 1571. évi törvény a már említett négy vallásfelekezet egyenlő szabadságát mondta ki Európában elsőnek és hosszú ideig példa nélkül állóan. Magyarországon Bocskai István szabadságharca vívta ki 1606-ban, a bécsi békében a római katolikusokon kívül az ágostai és helvét hitvallású evangélikusok, mai elnevezéssel az evangélikusok és reformátusok vallásszabadságát. Erdély volt a további évtizedekben a magyarországi alkotmányos- és vallásszabadság biztosítója. 1657 után azonban Erdély nemzetközi tekintélye

lehanyaglott és nem tudta megakadályozni a Habsburg-hatalom magyarországi térnyerését. Ez a magyar törvények háttérbe szorítását, végül királyi abszolutizmust és ezzel együtt a katolikus vallás erőszakos terjesztését eredményezte. A kuruc háborúk egy időre megálljt parancsoltak az abszolutizmusnak és a protestánsok üldözésének. A török kiűzése amennyire örömet jelentett a magyarországi lakoságnak, annyira félelmet és vallási elnyomást hozott. A hosszú ideig tartó háború, a katonaság eltartásának terhei mellé a protestáns templomok, iskolák, lelkészlakok elvétele, a lelkészek elűzése, a lakosok katolikus vallásra térésre kényszerítése általános elkeseredést szült. 1691-ben az *Explicatio Leopoldina* című királyi rendelet az 1681. évi vallásügyi törvényeket eredeti értelmükkel ellentétesen magyarázta. Súlyos megszorításokat jelentett ez a rendelet. Kimondta, hogy a protestánsoknak magán vallásgyakorlata az országban mindenütt van, nyilvános azonban 11 névszerint felsorolt vármegyében, csupán két-két megnevezett helyen.

1701-ben a király elrendelte, hogy a többi vármegyében, tehát a török uralom alól felszabadult területen és az 1681-ben Thököly Imre kuruc fejedelem uralma alatt állott vármegyékben csak és kizárólag a római katolikus vallás engedélyezett. A végvárak korábbi vallásszabadságát is elvette e rendelet, annál is inkább, mert a végvárakat már 1699-ben megszüntette a bécsi Haditanács. Érthető, hogy a politikai sérelmekkel együtt a vallási sérelmek orvoslását is várta az ország lakossága II. Rákóczi Ferenctől, amikor zászlaja alá állt és fegyveres harcot kezdett az idegennek tartott uralom törvénytelenégei ellen.

1703 során a kurucok a maguk módján igazságot tettek a vallási kérdésben. A protestánsoktól erőszakkal elvett templomokat egyszerűen visszavették ott, ahová seregük be-

nyomult. A fejedelem aztán még abban az évben, november 10-én kelt pátensével megtiltotta a katolikus templomok elfoglalását és protestánsok használatába adását. Azt ígérte, hogy törvényes úton intézkedik majd e kérdésben, azt várják meg. Nem akarta a kibontakozó nemzeti egység megbomlását, mert akkor már katolikusok is csatlakoztak táborához. 1704. január 27-én miskolci táborában gyakorlatilag megismételte a fejedelem előző évi rendeletét. Halálbüntetést és teljes vagyonekzást helyezett kilátásba azok büntetésére, akik vitatott tulajdonú templomok és más egyházi javak birtoklása ügyében önhatalmúlag járnának el.

1704. június 20-án aztán a másik oldal túlkapásait kellett egy rendelettel visszafognia Rákóczinak. Solti táborából a római katolikus főpapokhoz kellett rendeletet intéznie, amelyben elmagyarázta, hogy a vallásszabadságon az egyes bevett vallásfelekezetek egyházainak szervezete szabad működését is érti, ezért a főpapok ne akadályozzák az ágostai és helvét hitvallástételt követő evangélikusokat egyházi javaik birtoklásában, vallásuk gyakorlásában, szervezetük szabad tevékenységében. Ez a felsorolás részletezi még azt is, hogy a katolikus papság az evangélikusoktól és reformátusoktól semmiféle egyházi fizetséget, így stólát se követeljenek. A stoláris szolgálatokat – keresztelést, esketést, temetést – e felekezetek lelkipásztorai maguk láthassák el, a katolikus papok ne erőszakolják rájuk saját ilyen szolgálataikat. Saját halottaiknak a protestánsok maguk harangozhasanak stb., ezzel a fejedelem az 1691. évi *Explanatio Leopoldina* érvénytelenítését óhajtotta elérni, mert az tartalmazta egyebek mellett ezeket a korlátozásokat is. Az 1606. évi bécsi és az 1645. évi linzi békekötés alapján született országgyűlési törvényekre hivatkozott Rákóczi 1704. augusztus 12-én, Szegeden kelt rendeletében. Ebben a vármegyéknek

írta elő a vallási türelem országgyűlési törvényeken alapuló végrehajtását.

A kuruc mozgalom megerősödése megkövetelte, hogy Szécsényben országgyűlést tartson a fejedelem. 1705. szeptember 12-én a három bevett vallásfelekezet szabadságáról és egymáshoz való viszonyáról hozott törvényt az országgyűlés. A magyar és erdélyi törvényalkotási hagyományok szellemében immár nem fejedelmi rendeletekkel, hanem törvénnyel szabályozta az országgyűlés a vallásügy közjogi helyzetét. A három bevett vallásfelekezet a kölcsönösség és viszonyosság alapján egyenlő. Egyik vallásról a másikra térni szabad. A templomok használatára nézve a többségi elv az érvényes, úgy azonban, hogy a kisebbségnek is megadattak a vallásgyakorlatához a jogok és az eszközök. Ez azt jelentette, hogy egy adott helységben a többségben lévő felekezet kapja a templomot, vagy két templom léte esetén a nagyobbat. A kisebbségben lévő felekezet elégedjék meg a kisebb templommal. Ha nincs másik templom, akkor a templom nélkül maradt felekezet telket és anyagi segítséget kell hogy kapjon templom, parókia és iskola építésére és használatára. Területenként illetékes vallásügyi vegyes bizottságokat jelölt ki az országgyűlés. Egy ilyen bizottság három tagból állt, a három bevett felekezet egy-egy tagjából. Vitás esetekben e bizottságok feladata volt a döntés. Amennyiben az illetékes vallásügyi vegyes bizottság egy helyi vitás vallási ügyet nem tudott eldönteni, akkor a fejedelemhez kellett felbbezni.

A fejedelem fáradságot nem kímélve tárgyalt az ilyen ügyekről a hozzá fordulókkal. Végtelen türelemmel, ha kellett kérleléssel vitte megegyezésre a vitákat. Ez mutatja államférfiúi bölcsességét, de többet is mutat. Azt, hogy a fejedelem minden bizonnyal becsülte a két protestáns hitfelekezetet, ame-

lyiknek egyikéhez, a reformátushoz ősei is tartoztak. Maga a szabadságharc idején hazánkban létre jött vallási béke a különböző felekezetek kényszerű kiegyezéséből keletkezett és nem valamiféle mai ökumenikus megbékéléshez hasonló meggondolásból és érzésvilágból. Ennek az ingatag vallási békességnek egyetlen garanciája a fejedelem személye volt.

Ágoston István György

II. RÁKÓCZI FERENC VALLÁSOSSÁGA

„A test lát a szemekkel, a lélek
Hit által lát, amidőn hisz...”¹

A Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójára, illetve a Jubileumi Rákóczi Évek alkalmára már eddig is jó néhány tanulmány készült. 2003 elejétől folynak a különféle megemlékezések a felkelés eseményeiről. A Rákóczi évtized megünneplésének évfordulóihoz kapcsolódik jelen tanulmány is, II. Rákóczi Ferenc vallásosságának rövid ismertetéséről. Ennek szükségességét a téma szépsége és fontossága mellett különösen indokolja az az általános jelenség, hogy korszunkat és hazánkat még mindig nem a vallásos magatartás és az egyházhoz és annak erkölcsi igazságaihoz való alkalmazkodás jellemzi, hanem az érdektelenség, a liberális vallásosság, illetve vallásellenesség. Ehhez tartozik a társadalmi közösségek és annak legfőbb alkotó eleme, a család életét meghatározó normák, etikai elvek és szabályok felrúgása, cáfolata, olykor kigúnyolása. Rákóczi vallásos élete olyan örökérvényű törvényeket, igazságokat és szépségeket hordoz, amelyeket közel hozni, példaként állítani a 21. század társadalma elé, múlhatatlanul fontos kötelesség. Igazat kell adnunk Ravasz Lászlónak, aki ekként ír a nagy fejedelemről egyik tanulmányában: *„A magyar lélek praxis pietatisában Rákóczi nagyszerű példa: vallásossága annyira lényeges, annyira evangéliumi, hogy minden lényeges és evangéliumi hithez egész közel áll. Egykori íródeákja, minisztere és jóbarátja: Ráday Pál, a korszak legnagyobb református imádkozója*

annyira közel áll szívéhez, hogy nem lépne meg, ha kiderülne, hogy együtt is szoktak imádkozni."²

II. Rákóczi Ferenc nem volt hitünk sorsosa. Ő római katolikusnak született és annak neveltetett, sőt már atyját abban neveltette a fanatikus Báthory Zsófia, mégis a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján minden magyarnak hálás kegyelettel kell felújítani személyének és küzdelmének áldott emlékét. Sőt – mint írja Révész Imre: *„minekünk reformátusoknak külön is meg kell emlékeznünk róla. Nemcsak úgy, mint a nemzetért mindent feláldozó magyar hazafiság egyik tündöklő példájáról, hanem úgy is, mint a legkeresztényebb lelkű magyarok egyikéről, aki örök példát adott rá, miként lehet valaki a saját egyházának teljesen meggyőződött, buzgó híve és ugyanakkor más egyházakba tartozó magyar keresztyén testvéreinek őszinte jóakarója, a krisztusi istenfélelemnek az övétől eltérő vallási formában is felismerője és megbecsülője.*"³

Jelen tanulmány először II. Rákóczi Ferenc gyermek- és serdülőkori vallásos hatásairól – másodszor ifjúkorában szerzett lelki tapasztalatairól –, harmadszor szabadságharcában megnyilvánuló hitbeli meggyőződéséről, végül a bujdosó Rákóczi vallásbeli elmélyüléséről szól.

1. II. Rákóczi Ferenc gyermek- és serdülőkori vallásos hatásai. A vallásos nevelést kicsiny gyermekkorban kell kezdeni, sőt talán még előbb is. Krisztus figyelmeztet: *engedjétek hozzám jönni a kisgyermeket.* A csecsemőkori Rákóczit is érték vallásos hatások bőven. Az első, amit érzékelhetett az anyai szeretet mellett, valami fanatikus egyoldalúság. Négy hónapos korában az árván maradt Ferenc és a négyéves Julianna testvére, otthonában először erős jezsuita szemléletű befolyás érvényesült, nagyanyja, Báthory Zsófia részéről. Báthory Zsófia a gyermek anyját, Zrínyi Ilo-

nát is vallástalannak és kapzsinak tartotta, s befolyását igyekezett lehetetlenné tenni. Zrínyi Ilona viszont látta, hogy milyen károsodás éri a családot, az árvákat a protestáns- és kurucellenes elfogult intézkedések miatt Munkácson és máshol is. Elhatározta, hogy gyermekeivel együtt felkerekedik és elhagyja Munkácsot. 1677. december 15-én – télvíz idején, Sárospatakra, illetve Regécre költözött. Munkácsra csak a következő évben tértek vissza. Ekkor már Körösi György, a derék nemes ember lett a gyermek gondozója. Testi nevelését a Patakon tanult Badinyi János végezte, az elemi ismeretekre és hittanra Bárkány János oktatta, aki a gyermek Ferenc első iskolai könyvébe bevezetőül ezt a szép ígét írta: „*A bölcseségnek kezdete az Úrnak félelme.*” (Zsolt. 111, 10.)⁴ Később így emlékezik a Fejedelem erről az időszakról: „*Tanítóim képezték ki bennem a rangomhoz illő erkölcsöket és rászorítottak az imádkozásra, bár ezen a téren nem volt ellenállás benne.*” A tanulás helyett azonban jobban szerette a fegyvereket.⁵ Anyjának Thököly Imrével való második házassága meglehetősen visszatetszést váltott ki belőle. Önéletrajzában arról ír, hogy anyja őt igazán, anyailag komoly szeretettel szerette, viszont házasságkötését mindég súlyos szerencsétlenségnek tartotta, és mostoha atyjával szemben soha sem tudott felmelegedni.⁶

A serdülőkorba került ifjút a családi és hitbéli nevelés segítette át életének tragikus eseményein. Erre nem sokkal később sor került, amikor otthonukat, Munkácsot az osztrák seregek háromévi ostrom után elfoglalták, és a családot felszámolták. Kollonich esztergomi érsek gyámsága alá helyezte a bécsi udvar a gyermek Ferencet. Az érsek parancsára anyjától és testvérétől elszakítva, a nauhausi jezsuita iskolába szállították erőszakkal. Anyját és nővérét az Orsolya-rend kolostorába zárták.

Mikor belökték Ferencet a kollégium kapuján, a bánattól kimerülten zokogásba tört ki, aztán imádkozni kezdett. Vallomásaiban erről így ír: *„Azért minden emberi tanács nélkül teljesen tehetetlenül, a te irgalmadból a legjobbat választottam ki magamnak, ... az árvák atyjához folyamodtam, és három álló napig, az alvás idején kívül... nem szűntem meg tégedet imádni, és hozzád esedezni. ...Asztalhoz ültem, miattal könnyeim egyre hullottak és visszavonultam... magános ágyacskámhoz megújult bánattal... azért nem is emberek, hanem te vigasztaltál meg, én Istenem... Te tartottál meg, Istenem...”*⁷

Azt pedig, hogy milyen szándék vezette a bécsi udvart a Rákóczi-családdal kapcsolatban, szintén a Vallomásokból tudhatjuk meg: *„...az érsek arra törekedett, hogy... nénémet apácává, engemet pedig jezsuitává téve, a mi házunk kipusztuljon és a jezsuita atyákra háramolják az örökösödés joga...”*⁸ Később már hozzászólt ezen neveléshez. Sokféle módon és lelke gondos szórakoztatásával nyugodalmassá tették az atyák, akik arra törekedtek, hogy az ő szerzetükbe édesgessék.

A kisgyermekkorú kétirányú vallási hatásokat a serdülőkorú teljesen egyoldalú törekvés váltotta fel. Megfelelt ez a szándék az ausztriai háznak Kollonich által képviselt Magyarország ellen irányuló törekvéseinek, amely szerint: *„a magyarságot előbb rabbá, aztán koldussá, végre katolikus-sá”* kell tenni.⁹

Úgy látszott egyidőben, hogy a bécsi szellemű nevelés megtette a maga hatását. Rákóczi kezdett a német művelődés, a német szellem és a német életformák felé húzódni. Mintha Bécs megnyerte volna a csatát. Ifjú korának további körülményei azonban más irányba vezették. Világlátása, felfogása, újabb benyomások útján más irányt vett, vagyis felőle az Isten másként rendelkezett.

2. II. Rákóczi Ferenc ifjú korában szerzett vallásos tapasztalatai. Az igaz és a hamis értékek mellett való döntések ifjú korban születnek. Rákóczi vallásosságának alakulásában jelentős helyet kapott az az időszak, amikor a törvények értelmében a császári gyámság alól felszabadult, és örökségével maga rendelkezve Itália tájainak felkeresésére vállalkozott. Útját értékelve, vallomásaiban figyelmeztettként arról ír, hogy helytelenül cselekszik az az ember, akit istenkeresésében csak a kíváncsiság vezet és Isten nélkül járja útját. *„Meglátogattam a templomokat, de nem kerestelek tégedet: felleltelek azokban keresés nélkül is, de kijövén, elhagytalak téged... mert a te kegyelmed ismertette fel velem azt, hogy nem két erő, tudniillik a te szerelmed és óhajtságod ereje vonz... Nem tudtam, mivel tartozom szeretetednek.”* Majd megvallja bűneit, mulasztásait így: *„...az ünnepnapokat kirándulásokra használtam fel a város környékére ... nem mondtam el ... a reggeli, nem az esteli imádságokat...”*¹⁰ Mindezek akár a ma emberének a bűnbánata is lehetne.

Itáliai útjának kiemelkedő eseményei közt említi, hogy Rómában fogadta XII. Ince pápa. Az egyházfő két kis ládában elhelyezett szentekből származó ereklyével ajándékozta meg, de mint írja, élete viharaiban elvesztette a ládácskákat. Csak az Isten tudja hová lettek. Az Istenhez esedezik bocsánatért, hogy szentjeinek a csontját tiszteletlenül őrizte, és azok elvesztek. Lehet, hogy kisebb jelentőséget tulajdonított az ereklyéknek, mivel még a nevükre sem emlékeznek.¹¹

Az Isten fenséges világában járva megcsodálja a Vezúv magasságát Nápolyban. Lenyűgözi a lángfolyamok előretörése, amelyek arra oktatják, hogy mint írja: *„...csudáljuk műveidet, hogy imádjunk téged azokban és csudálva nagyságos dolgaidat, azok láttára ismerjük fel kicsiny voltunkat...”*¹² A következtetést megszívlelhetné korunk tudósvilága is.

Kíváncsi vizsgálódásnak vetette viszont alá az apácák templomában látható és ott őrzött Keresztelő Szent János vérét tartalmazó üvegedényt, mert a *hús módjára szilárd* vér az üvegedényben, amikor János lefejeztetésének történetét olvassák a mise alatt, az edény felfordítása alkalmával a szilárd vér elkezd olvadni, és az edény üres részébe folyik alá. Rákóczi ezt látva, vizsgálódni kezdett és kíváncsiskodott. Később ezt írja: „*Ne emlékezzél Uram, kérlek, tiszteltlenségemre, ...hitetlen kíváncsiságomra...*”¹³

Vallásosságában már érezhető egy olyan vonás, amely arra enged következtetni, hogy az Isten hatalmát és akaratát fölébe helyezi minden akaratnak, rendelkezésnek, intézménynek még az egyháznak is. Megvallja, hogy nem alkalmazkodott mindenben házasságkötésekor az Isten egyháza akaratához és rendelkezéséhez. Csakis Istentől kért tanácsot, és mindent az ő szellemében vitt véghez. „*A te kezedből vettem, Uram, minden jó- és balsorsomat...*”¹⁴ Isten kezéből fogadta el azt is, amikor a Habsburg császár, a francia uralkodóval történő kapcsolatfelvétel vádjával, elfogatta és a bécsújhelyi börtönbe záratta. Ekkor találkozott először az Isten kijelentésével, a Bibliával. „*Olvastam fogságom vége felé a szentírást, inkább a kíváncsiságtól hajtva, mint lelki eledelre vágyva, mert azt hittem, az ultramontánok általánossá vált tanítási elve szerint, hogy annak vizsgálása és a róla való elmélkedés, nem szükséges: mert közönségesen eltiltják a híveket attól, és ezért nem is olvastam soha annak előtte... ezért benne is maradtam a sötétségben, és homályosnak tettszett nekem mindaz, amit egyedül a hit világít (solus fidei) meg...*”¹⁵

Nem tudjuk, hogy kinek a közvetítésével, vagy milyen módon jutott Rákóczi a Bibliához. Feltételezhető, hogy az őt 1701. október 30-án meglátogató felesége vitte be hozzá a

bécsújhelyi börtönbe. Isten kijelentésének a hatására ismerte fel küldetését nemzete felé. „*Hívtál engem és nem hagytál el-lentmondanom neked...*” Úgy elkötelezte magát, hogy attól kezdve ez a küldetéstudat vezette élete végéig.

3. II. Rákóczi Ferencnek szabadságharcában megnyilvánuló hitbeli meggyőződése többféle forrásból táplálkozott. Befolyásolta őseinek vallásos felfogása, hitükért vívott fegyveres küzdelme és saját predestinációs küldetésének tudata. A maga megfogalmazásában ezt olvashatjuk: „...*egyedül az én személyem volt az, amely az én hazám, az én őseim tekintélyénél fogva az egyformán gondolkodók szándékait egyesíteni bírta... Énrám várakozott inkább, mint bárki másra a dédapám, első György által Ferdinánd császárral kötött nagyszombati békének helyreállítása...*”¹⁶ Mindezt abban a tudatban kívánta cselekedni, hogy őt az Isten eszközül használta fel arra, hogy felébressze a magyarok keblében a szabadság szerelmét, mely a rossznak megszokásától mármár hűlni kezdett.¹⁷ De eszköznek tekintette magát arra a magasztos és fontos feladatra nézve is, hogy seregének katolikus és kilentized részét kitevő protestáns résztvevői közt fennálló nézeteltérést orvosolja. Ezen a téren szinte missziót folytatott mindkét fél között. Gyakorta rábeszélte a templomfoglalókat a visszaadásra, az önszeretet lángjának eloltására, a sértett feleket a megbocsátás szükségességére. Módszere Isten ígéje szerint alakult így: „*mellőzve a pártok felhozott okait, miután ezeket is, amazokat is, hosszú és ismételt kérdésekkel és barátsággal kölcsönös szeretetre és barátságra buzdítottam, három napi, néha éjszakába nyúló munka után a kedélyeket megnyugtattam... fáradásom végső célja a szeretet visszaállítása és az egyenetlenség, gyűlölség és az ezekből netán eredhető vérontás okainak megszüntetése volt.*”¹⁸

Rákóczi tiszttában volt azzal, hogy nagyon veszélyes példa lenne, ha háborúskodás közben elhanyagolná a kegyességi gyakorlatait. Szükségesnek tartotta, hogy az olykor személyével fellépő bizalmatlansággal szemben Isten iránti bizalommal vértesse fel önmagát. A személyes példamutatás morális célkitűzése ötvöződött nyilvános és személyes vallásos jámborsági gyakorlataival. Egy fejedelemnek minden nap hálát kell adni Istennek imákkal, elmélkedésekkel, és el kell menni a nyilvános istentiszteletre olyan lélekkel és szándékkal, amellyel egész népét is kihallgatásra vezeti a Királyok Királyához.¹⁹

Igen gazdag írásban fennmaradt imádságörökséget hagyott az utókorra. Nem különben, mint személyi titkára és kancellárja, a református Ráday Pál. Rákóczi fohászokodásai közt külön fejezetet képeznek azok, amelyek a háború helyzeteiben hangozhattak el. A kilenc önálló imádság között egyik A tábor megpillantásakor, másik A tábor elindulásakor, a harmadik Táborveréskor, a következő A csatarend felállásakor hangozhatott el. De A győzelem birtokában és A csata elvesztése után, s menekülésben lévők számára is volt alkalom az Istenhez imádságban forduláshoz.²⁰

A Fejedelem vallásos életének bizonyítékai imádságai. Így a Debrecenben 1703-ban nyomtatásban megjelent Alázatos imádság című gyűjteménye, „*Mellyel – mint ismeretes – az ő Urának Istenének orcáját minden napon engesztelni szokta... hogy a birodalma alatt lévő vitézlő Magyar nép is az ő kegyelmes jó Urát s Fejedelmét az buzgó imádkozásban követni meg tanullya.*”²¹ Az imádságos kötet megjelent latinul, németül és szlovákul. Felolvasását kötelezővé tették a kuruc ezredekben. Történelmi jelentőségű – írja Hopp Lajos – a tábori könyörgés felekezetközi jellege, a keresztény felekezetek egyesítését célzó vallási türelmi politika gyakorlati megnyil-

vánulása. Ezek a protestáns és katolikus hitű katonáknak felekezeti kötöttségektől független könyörgéseket fogalmaz meg, s ezzel a felkelők közösségi tudatát erősíti.²²

Arra is találunk utalást, amikor maga Rákóczi is részt vett személyében a liturgia megvalósításában. A pataki öregtemplomban lezajlott udvari ceremónián az 1709. május 26-i lovagrendszerű ünnepen, maga Rákóczi mondta el imáját, amikor a Nemes Kompania (fejedelmi testőrség) zászlószen-telésén „ő Felsége a maga kezébe” vette az arannyal hímzett zászlót, az ég felé emelte és „*mindenektől megértő szóval maga csinált imádságot elmondta és a Seregek Isteneinek zokogva és sírással ajánlotta...*”²³

Imádságban az Isten újra és újra erőt adott néki mind a győzelmek, mind a vereségek elhordozására. Ezért nem fogytak el fohászai a fegyverek zajában sem. Hittel vallhatta a neki tulajdonított könyörgést:

*Győzhetetlen én köszálom,
Védelmezőm és kővárom
A keresztfán drága áron –
Oltalmamat tőled várom!...*

4. A fejedelem vallásossága még határozottabban elmélyült bujdosása idején. Lelkének valódi nagysága a balsorsban még szebben bontakozott ki, mint a szerencse diadalmas napjaiban. Számkivetésének sorozatos megaláztatásait csodálatos emelkedett lélekkel viselte. Addig is imádkozó hívő volt. Az Úr keményen súlytoló keze alatt egyre jobban megtisztult lelke, s megtanult minden világi reménységtől és kívánságtól elfordulva egyedül Krisztus keresztségében, kijelentett mindenható kegyelmében bizakodni.²⁴ Már akkor

régen felhagyott a világi mesék, és az ifjúság behálózására költött regények olvasásával. „*Velem voltál Uram, kegyelmeddel is kezdted megvilágosítani elmémet...*”²⁵

Franciaországi bujdosása idején Brunoy község határában a Grosbois-nak nevezett részen egy park közelében talált rá a kamalduli nevezetű szerzetesek kolostorára. Ez a vidék kedvelt tartózkodási helye lett, és a kamalduliakkal is szoros kapcsolatba került. Részt vett a közösség alkalmain. Velük együtt dolgozott, imádkozott. Megtartotta a rend előírásait, elsőként jelent meg az éjfél után egy órakor kezdődő imádkozáson és zsolozsmázáson, és mindig kitartott a hajnali ájtatosságig.²⁶ Annyira megkedvelte Grosbois-t, hogy végrendeletében bebalzsamozott szívét és vallásos kéziratait őrzésre reájuk bízta.

Vallásos kéziratok közt jelentős terjedelműek imádságai. Az Egy keresztény fejedelem fohászai című írása számszerint huszonnyolc különféle alkalomra szóló imádságból áll. Ezek közt szerepel, pl. Felkelve az ágyból, Mosakodás és öltözködés közben, A templomba való belépéskor, Vadászás közben, Kapzsiság kísértésében stb., a mű második fejezete a háború esetén mondandó imádságokat tartalmazza, számszerint kilenc könyörgést. A harmadik nagy részlet harminckét könyörgéssel a szent áldozás előtti és utáni fohászokat foglalja magába. Az imák az egyházi év ciklusához igazodnak böjttől karácsonyig.²⁷ Azt mutatják, hogy lelke mindég kinyílik az Istennel való találkozásban, friss hangvétele egyéni átélésen alapul. Feltűnő jelenség azonban – állapítja meg Rogács Ferenc –, hogy Szűz Máriának egyetlen ünnepe sem ihlette meg lelkét, amint hogy imáiban, sem elmélkedéseiben nem foglalkozik vele.²⁸ Annál inkább kihangsúlyozza Jézus Krisztus személyét. Benne az Istennek emberekhez megnyilvánuló szeretetét látja, akihez ő maga is koldusként zörget: Jézus,

Dávidnak Fia, könyörülj rajtam, vagy aki hívja, mint megfáradtat és megterhelhetet, vagy mint aki világosságra vezet a sötétségben járókat.

A szentség, vagyis az úrvacsora vételére szóló imái azt a felfogást tükrözik, hogy mivel az isteni kegyelem a testet alárendelte a léleknek, így az erény a gyengeségben nyilvánul meg s a szívbe a szeretet költözik. *„Ebből az indítékból adtad nekünk a testedet eledelül, számunkra megfoghatatlan módon, hogy a hitben és a hit által éljünk, és hitünk, nem pedig tudásunk által üdvözüljünk.”*²⁹ A református felfogás szerint a hívő: lélekben tápláltatik Krisztus testével, lélekben veszi Krisztust magához.

Protestáns elemeket tartalmaz az Értekezés a hatalomról című írása, a keresztény ember polgári életét eligazító és ezzel összefüggő útmutatása. Igaz, hogy a vallási dolgokban Jacques Benigne Bossuet püspök, hittudós alapján tájékozódott, de lényeges tételekben szemben állt vele. Bossuet az abszolút monarchia teoretikusa volt, aki nem ismerte el a nép egyetértésének a szükségességét az uralkodás szempontjából. Ezzel szemben Pierre Jurieu francia teológus, aki a kiűzött hugenottákat is védelmébe vette – azt hangsúlyozta a Szentírás alapján, hogy a nép természettől fogva szuverén, birtokolja a szuverenitást.³⁰ Maga Rákóczi Vallomásaiban szóvá teszi ennek alapján a Habsburg császár eskümintáját, mely figyelmen kívül hagyja II. Endre aranybullájának XXXI. cikkét.³¹

Támogató társra talált teológiai vonatkozásban a holland Cornelius Jansen löweni professzorban, aki a mindenható kegyelem bibliai igazságával akarta elmélyíteni a lelkiekben üressé vált egyházat. A predestináció teológiai tételét, azaz a kegyelmi kiválasztás tényét hangsúlyozta, vagyis az eleve elrendelést. Franciaországban sok követője támadt. A teljes

római egyház újjászülethetett volna, ha a jezsuiták meg nem hiúsítják, és VIII. Orbán pápa ki nem átkozza követőit.

Rákóczi franciaországi bujdosása alkalmával hangot adott a felületes egyházi élet elmélyítésére irányuló törekvéseknek. Ehhez az ihletést nagy elődje, dédatyja, I. Rákóczi György bibliás életéből és felfogásából kapta, akinek vezérigéje a Róm 9, 19 verse volt. „...nem azé aki akarja, sem azé aki fut, hanem a könyörülő Istené...” Rákóczi soha sem szűnt meg élete végéig meggyőződéses római katolikus lenni, de a predestináció nagy bibliai igéjében megtalálta a legfőbb eligazítást, melyet a reformáció helyezett teljes megvilágításba.³²

II. Rákóczi Ferenc igen termékeny vallásos és irodalmi munkásságát mélységes istenismerete motiválta. Művei, széles körű műveltsége, bibliás hite Európa legmagasabb szellemiségű személyei közé emelték. Vallásosságát, etikai és politikai felfogását a korszak legkiválóbb képviselőinek írásaiból egészítette ki, de a klasszikusokat sem hagyta figyelmen kívül. Bossuet – Fénelon – Bona – Jansen – Jurieu – Kempis Tamás műveit tanulmányozta, de legfőbb kalauza Augustinus egyházatya. A Szentírásból kiindulva maga is tanít a szentírások felhasználására. Egyébként a Biblia latin fordítását, a Vulgatát forgatta, de ismerte a francia változat jansenista kiadását. Teológiai segédkönyveket, konkordanciákat használt.

Ma háromszáz év távlatából feltesszük a kérdést, hogy mi az, ami II. Rákóczi Ferenc igen gazdag tartalmú életművéből időálló, örökkévaló kincs? Bátran azt felelhetjük, hogy buzgó vallásossága, élő hite és el nem fogyó szeretete. Ezek olyan értékek, melyek minden korszak emberének erkölcsi és eszmei megítélésének alapja.

A Rákóczi és a kuruckor egyik legismertebb kutatója szerint: „*a fejedelem tanításai nem erre a világra valók: olyan*

maximális követelményeket állít a keresztény ember elé, amelyeket az nem képes teljesíteni..."³³ ezzel szemben állítjuk, hogy a magas mércék nélkül az önistenítés útjára téved az ember. Jézus tanítja: legyetek tökéletesek, ...mint mennyei Atyátok! A 20. század marxista-ateista ideológiája módszereken irtotta a vallásos eszményeket, üldözte azok követőit, különösen a gyermek- és ifjúságnevelés területén. Mire a század végére egy eldurvult, önző, öndicsőítő, pénzimádó vonásokat hordozó társadalommal találjuk szembe magunkat.

A Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján törekedjünk a fejedelem vallásossága, az általa képviselt magas eszmei értékek, gazdag lelkivilága kincseinek mind teljesebb követésére.

Jegyzetek

1. II. Rákóczi Ferenc: *Fejezetek a Vallomásokból*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 95. Továbbiakban: *Vallomások*.
2. RAVASZ LÁSZLÓ: *Legyen világosság*. Budapest. 1938. 339.
3. RÉVÉSZ IMRE: *II. Rákóczi Ferenc*, in Belmissziói Útmutató. 1934–35. 147. Továbbiakban: Révész.
4. ASZTALOS MIKLÓS: *II. Rákóczi Ferenc és kora*. Budapest, 1934. 43. Továbbiakban: Asztalos 1934.
5. Asztalos 1934. 44.
6. Asztalos 1934. 43.
7. *Vallomások* 51., 52.
8. *Vallomások*. 60.
9. SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók*. XI. Budapest, 1906. 464.
10. *Vallomások*. 74., 76.
11. Asztalos 1934. 67.
12. *Vallomások* 81.
13. *Vallomások* 82.
14. *Vallomások* 88.
15. *Vallomások* 165., 166.
16. *Vallomások* 129., 130.
17. Asztalos 1934. 133.
18. *Vallomások* 239.153. *Vallomások* 129., 130.
19. HOPP LAJOS: *Tanulmányok*. II. Rákóczi Ferenc fohászai, in *II. Rákóczi Ferenc fohászai*. Budapest, 1994. 315. Továbbiakban: *Rákóczi fohászai*.
20. *Rákóczi fohászai*
21. Szinnyei József i. m. 472.
22. *Rákóczi fohászai* 317.

23. *Rákóczi fohásza*i 318.
24. Révész 149.
25. Asztalos 1934. 434.
26. *Rákóczi fohásza*i.
27. *Rákóczi fohásza*i 241–251.
28. *Rákóczi fohásza*i 326.
29. *Rákóczi fohásza*i 333.
30. KÖPECZI BÉLA: *Tanulmányok*. II. Rákóczi Ferenc politikai és erkölcsi végrendelete, in II. *Rákóczi Ferenc politikai és erkölcsi végrendelete*, Budapest, 1984. 496.
31. *Vallomások* 102.
32. Révész 149.
33. Köpeczi Béla i. m. 508.

Lukács Olga

VALLÁS ÉS NEVELÉS EGYSÉGE II. RÁKÓCZI FERENC ÉLETÉBEN ÉS MŰVELŐDÉSPOLITIKÁJÁBAN

Évszázadok során az oktatás fejlődése szorosan összefüggött a vallási kérdéssel, irányzattal, az egyházak helyzetével, tevékenységük sajátosságaival és az államhatalom politikájával. Ezek a tényezők befolyásolják az erdélyi oktatást is a 17. század második felében és a 18. század elején. A vallási szempont érvényesült nemcsak az oktatás intézményrendszerének működési lehetőségeiben, hanem az oktatott tantárgyak területén is.

II. Rákóczi Ferenc az ország fejlődése szempontjából alapvetőnek tartotta a műveltség terjesztését. Emlékirataiban egyszerre korholja az Ausztriai Házat és a magyar nemességet a kulturális elmaradottságért.

Mindenekelőtt vegyük szemügyre azokat az elsődleges hatásokat, amelyek alakították nevelési elképzelését, valamint művelődéspolitikáját.

A fejedelemre elsősorban a jezsuita nevelés volt nagy hatással. A családi készítés mellett, a bécsi udvar is hozzájárult ehhez. Elszakították édesanyjától és nővérétől, jezsuita gimnáziumba íratják.

A csehországi neuhausi jezsuita szemináriumban töltött éveivel kapcsolatosan pozitívan ír Zimmermannról, a szeminárium igazgatójáról, akivel személyes kapcsolatba került. Mivel a bécsi udvar irányította a nevelését, ennek eredménye az lett, hogy *„kerültem a magyarokkal való érintkezést”* és *„Magyarországi birtokaimat egy hercegségért akartam cserébe adni”* – írja a Vallomásokban.

Érett férfiként tekint vissza ezekre az élményekre és megállapítja: „*Értettem a betűt, de nem ismertem a szellemet.*” Későbbi bécsújhelyi fogsága, a szabadságharc tapasztalatai, és a janzenizmussal való kapcsolata ismertette meg vele a valóságot. Ez a felismerés járult hozzá nagy mértékben nevelési elveinek és iskola, művelődés-, valamint egyházpolitikájának kialakulásához.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem életének alakulásában nagy jelentősége volt a félelem legyőzéséért folytatott tudatos küzdelemnek. Gyermekkorára a rettegés és a gyanakvás nyomta rá bélyegét. Arra nevelték, hogy féljen és félelemből legyen vallásos és hűséges alattvaló. „*Csupán féltem tőled, de nem szerettelek*” – írja később a Vallomásokban.¹ Azonban hamarosan felfedezte, hogy nem csak ő fél a földöntúli hatalomtól, hanem tőle és esetleges politikai szerepvállalásától is félnek, holott igyekezett kitérni történelmi küldetésé elől.²

Döntő élmény volt számára az a felismerés, hogy honfitársai osztály, vallás, és nemzeti különbség nélkül egyedül az ő személyébe helyezik bizalmukat. Az otthonról érkező hírek is ugyanezt igazolták: „A föld népe kész, csak legyen feje.”³

A császári csapatok zaklatásaitól ő sem volt mentes. Feljegyzi, hogy az idegességét és felháborodását általában a „Téged Isten dicsérünk” himnusz elmondásával szokta lecsillapítani. Borosi József véleménye szerint a fejedelemséget is azért fogadta el, nehogy a lutheránus Thökölyt válasszák meg.⁴

Országos érdekek késztették arra, hogy az elégedetlen magyar rendek élére álljon és francia segítségért folyamodjék. Fogsága idején Istennél talált megnyugvást. Háláját azzal a fogadalommal fejezte ki, hogy minden hétfőn, börtönbe kerülésének napján egész életében böjtölni fog.

Miután a népnek az ügyét felkarolta, az volt az egyik feltett szándéka, hogy megbékítse a vallások közötti viszályt. Több ízben utalt arra, hogy valláspolitikáját nem csupán az államférfi mérlegelése és belátása irányította, és nem csupán a szabadságharc hadviselésének, politikájának érdekeihez igazította, hanem belső meggyőződéséhez is.⁵

A külpolitikai tényezők is indokolták a magyar diplomácia protestáns szimpátiáit. Az európai államok jelentős része a protestáns uralkodók irányítása alatt álltak és jelentős befolyással rendelkeztek. Rákóczit politikai érdekek késztették arra, hogy ezeknek az országoknak a rokonszenvét, támogatását, sőt szövetségét is megnyerje.⁶

1703 tavaszán, a Habsburg-uralkodóház ellen nyílt fegyveres támadás szervezésére szánta el magát. A kitört szabadságharc alatt a jezsuiták a bécsi udvar érdekeit szolgálták. Kivételt csak a nagyszombati és a kassai rend és azoknak iskolái jelentették. A premontreiek, a ferencesek a kuruc szabadságharc mellé állottak.

A harc megkezdése előtt alkalmi imádságokat írt, amelyeket kissé módosítva kinyomtatott, hogy serege azt imádkozza.⁷ II. Rákóczi Ferenc „*alázatos imádsága, mellyel az ő Urának Istenének orcáját minden napon engesztelni szokta*” nem ismeretlen a magyar irodalom történetében. Thaly Kálmán 1866-ban a Rákóczi Tár első kötetét ezzel vezette be. Többben foglalkoztak ezekkel az imádságokkal. Többek között a fejedelem személyes köréből maga Mikes Kelemen is, aki a 131. levelében azt írja, hogy saját imádságában maga előtt lebegett „*fejedelmi urának*” példája. Thaly így jellemzi az imádságokat: „*Gyönyörű ezen fejedelmi imádság... valódi benső ihletettséggel, Istenhez emelkedett buzgó lélekkel van írva, hogy történeti értékűvé vált nemcsak szerzőjénél fogva, hanem úgy is mint a táborig vitézli rend imádság.*”⁸

Rákóczi verselt és neki tudható be az, hogy a kuruc dalok között vannak katolikus szelleműek is. Neki tulajdonítja a hagyomány a „Győzhetetlen én köszálam” kezdetű éneket is.⁹

A Sibrik-levéltárból Florián Mihály másolatában előkerült Rákóczi buzgó énekének egy része az ún. *ütközet előtt mondott beszédéhez* tartozó imádsága, mely segély kéréssel kezdődik: *„Segély meg bennünket Idvezítő Istenünk, és a Te szent nevednek dicséretiért Uram oltalmazd meg Nemzetsegünket, és légy kegyelmes bűneink megbocsátására: adj szerencsés folyást kezdett dolgainkban, adj erőt, hozzá segedelmet...”*¹⁰

A tábor nyilvánossága előtt elmondott fohász, fejedelmi könyörgés, egy szépen ívelő gondolattal folytatódik: *„Tégedet pedig jó és legnagyobb Istenünk, Teremtő és megtartó Istene Magyar Országának, alázatossággal tisztelünk és könyörgünk, hogy légy kegyelmes megfogyatkozott nyomorult magyar Nemzetnek, és ne adjad Szülő Szentséges Anyád nemzetségét az veszedelemben, melyet azon Szülő Anyád keze közül Leopold császár hatalmasan és igazságtalanul kivont és zsarolt...”*¹¹ Hivatalos tábori imává emelt alázatos imádsága¹² *„nyomtatás által közönségessé tétetett avégre, hogy a birodalom alatt lévő vitézljő magyar nép és az ő kegyelmes Urát s fejedelmét a buzgó imádkozásban követni megtanulja.”*¹³

Az „Alázatos imádság”-ból sugárzik az igazságtudat, az isteni kegyelem és segítség reménysége: *„Oh, Kegyelmes Urunk! Tekintsd meg e nyomorúságoknak tengerében esett siránkozó népedet, hallgasd meg a sok szegényeknek kiáltásukat, lássad az ártatlanoknak is tőled bosszúállást kérőknek kiontatott véreket, és el nem felejtsd irgalmasságodat, melyeket régen választott, de fogságban tartott népednek*

méltóztatott megmutatni.” A választott nép vezéreiért is szól az imádság: „...legyen a te angyalod őrizőnk és kalauzunk a harcolásban, ki az agyuknak és puskáknak golyóbisait elszélesze és miképpen Izrael nemzetségét a tengeren száraz lábbal, úgy bennünket is a mi ellenségeinknek rendült sereg között boldogul vezessen...”

Hasonló szellemben írta Rákóczi a Nemes Ifjak Társasága tagjainak reggeli imádságát: *„Az Isteni szent Gondviseléség nevezeti alatt gyarapodó rend imádságai”*. A rövid reggeli imádsághoz a fejedelem három zsoltárfordítást is csatolt. A Vulgatából fordított három zsoltárral harcra akart buzdítani: *„emberkedjete és erősödjék meg a szívetek, mi mindnyájan, akik az Úrban bíztok.”¹⁴*

„Az aszpson és basiliskuson jársz és az oroslán és sárkánt tapodod.”¹⁵

„Fordítsd ellenségemre a gonoszokat és a te igaz mondásod szerint veszed el őket... Mert minden háborúságomból megmentettél engem és ellenségimre alánézett az én szemem.”¹⁶

Egyik diplomáciai levelében azt írta, hogy a magyar nép ügyével együtt felkarolta a vallásos megosztottság megoldásának kérdését is, és igyekszik azon munkálkodni, hogy azokat, akik elfeledkeztek az igazi keresztyénségről és gyűlölködésben élnek, megbékítse. Azt érzékelteti, hogy a valláspolitikai ellentétet maga a bécsi udvar szítja és ezzel árt a haza szabadelvű valláspolitikájának. E szándékával Rákóczi bekapcsolódott a korai felvilágosodás eszmevilágába.

A katonai érdek és a politikai belátás azt tanácsolta, amit meggyőződése is sugallt: vállalja a türelem valláspolitikáját. Foglalkoztatta az unió gondolata, és Jablonski Dániel Ernest porosz király prédikátorának írja (aki Comenius unokája!),

hogy „*csak hamar meg volna az unió, ha a papok exkludáltatnának.*”¹⁷

A bécsi jezsuiták Rákóczi imáit eretneknek tekintették, és támadták azokat. A hagyomány azonban megőrizte, és Arany János a Népbarátban, 1848-ban újra kiadta a fejedelem tábori könyörgéseit.¹⁸

Rákóczi azért, hogy seregében a vallásos szellemet meghonosítsa és éllessze, több ízben rendeletet bocsátott ki a káromkodás ellen, amely „*Isten bosszúságára és nemzetünk minden nemzetek közt való gyalázatára elhatalmasodott.*” A vétkesekét szigorúan büntette. Elhatározta állandó tábori lelkészek alkalmazását. Azt kívánta, hogy „*az isteni tiszteletnek kinek-kinek hitvallása szerint való folyamatja megszűnés nélkül gyakoroltatván, a minden jóra hasznos kegyesség a vitézlő rendeink között is lábra hághasson és az isteni félelemben való gyakoroltatások által hadaink között levő erkölcstelen életüket megjobbítván, az Úristen hozzánk való könyöretességre engesztelhessük.*”

E rendelkezése úttörő kezdeményezés. Azt akarja, hogy a lelkészt mindenkor az az egyház adja, melyhez az ezred katonáinak többsége tartozik. A gróf Barkátsy Ferenchez írt rendelete szerint: a tábori lelkésztől elvárta, hogy „*mind tanítása által, mind kegyes étellel és példaadással vitézlő rend és kegyesség követésén indíttassék és az isteni tisztelet minden napon az anyaszentegyház bevett szokása szerint gyakoroltassék.*”

A későbbiekben azzal vádolta magát, hogy mint fejedelem „*a kegyesség és a vallásos élet gyakorlataiban serénykedett ugyan, de a fő indítóoka az állása által követelt okosság volt, mégis az a fölfogás, hogy a vallás külső nyilvánulásai a jó kormányzás kellékei.*”

Rákóczi vitairatainak egyik csoportja egyházpolitikájával kapcsolatos. Legismertebb közülük a kuruc konföderáció jezsuitaellenes intézkedéseit igazoló, latin nyelvű *Responsio* (1706–1707). A *Responsio* válasz a *Supplicatoria* (1705), melyben a jezsuiták a hat északnyugati vármegyének a szécsényi országgyűlésen ellenük hozott intézkedései visszavonását kérték.

Rákóczi három pontban foglalja össze jezsuitaellenes álláspontját: a jezsuiták veszedelmet hoznak a katolikus egyházra, a tudományra, az iskolára.

Így érvel: a jezsuiták az egyháznak inkább ártanak, mint használnak, mivel egyházi és világi egyeduralomra törnek, hatalmi igényük kielégítetlen és ez távol áll a többi szerzetesrend szerénységétől. A más vallásúak ellen lelki terrorral, gőgös képmutatással és eretnekségükkel lépnek fel. Ezzel a magatartásukkal nemcsak az egyházat szaggatják szét, hanem a szeretet helyett félelmet terjesztenek és megháborgatják a kegyességet gyakorlókat.

Rákóczi a jezsuita oktatási és nevelési rendszert belülről ismerte. Diákkori tapasztalatai alapján bírálta, és szembeállította az ifjúság nevelésének igazi elveivel. Véleménye szerint a jezsuita iskolák korszerűtlenek és nem a közérdekű oktatás és művelődés szellemi műhelyei. Szükségesnek érzi, „*hogy a homály, mellyel növendékeik elméjét megzavarják, eloszolják.*” Rákóczinak ezt az elvet a 31. levélben Mikes is átveszi, amikor a tanulási szabadságról, a nemzet civilizációs szintjének emeléséről ír.¹⁹

A jezsuita oktatással kapcsolatosan II. Rákóczi Ferenc fejedelem a személyes sérelmeitől el tudott tekinteni. Ismerte Kollonichnak iránta érzett ellenszenvét. Ezzel kapcsolatosan szomorúan állapítja meg, hogy: „*a jezsuita rend ellenségemé lett a vagyonom miatt.*” A rend ugyanis mindent elkövetett

annak érdekében, hogy a fiatal Rákóczit rendtagjává tegye. A fejedelem ismerte a jezsuita nevelés és iskoláztatás minden részletét. Ugyanakkor igazat kell adnunk annak a megállapításnak, hogy II. Rákóczi Ferenc a tapasztalatból kevésbé ismerte a protestáns iskoláztatást. A protestáns iskolák iránti érdeklődését a vallási viták és a modernebb módszerek alkalmazásáról szerzett értesülései keltették fel. A korlátokon túl világosan látta azokat az értékeket, amelyeket a híres protestáns, főleg református kollégiumok jelentettek.

II. Rákóczi Ferenc a magyar oktatás elmaradottságáért a bécsi udvart tette felelőssé. A következő kérdést teszi fel: *„Melyik osztrák uralkodó alapított iskolát? Melyik állított akadémiát? Melyik vezette be a nép közé az ipart, a kereskedelmet, hogy az ifjúságot eltérítse a lustaságtól?”*

A fejedelem nevelés szemléletében az oktatás ügyét összeköti az életmóddal, és ebből kifolyólag határozza meg annak hasznosságát. Az ismeretek szempontjából az első helyre állítja a vallásnak a tudatos megismerését, ezáltal szeretné kiküszöbölni a babonát és a vakbuzgóságot. *„A vallás után a mezőgazdaságnak kell virágoznia egy államban, majd a kereskedelemnek, amely nem alakulhat ki mesterségek és a kézművesség nélkül. Ezek a nép elfoglaltságai, a nemességnek a hadvezetés művészetével és a tudományokkal kellene foglalkoznia, és a fejedelemnek udvarával együtt abban kell kitűnnie, hogy példát adjon. A fiatalok testgyakorlása ma a lovaglásból, fegyverforgatásból, táncból, labdajátékból áll, már ami a testet illeti, a matematika és a történelem a szellem gyakorlására való. Mindez dicséretre méltó, de alig, hogy egy nemesúr elhagyja az iskolát vagy az akadémiát, a sok tanuló közül vajon hány akad, aki férfi korában is foglalkozik mindezekkel a gyakorlatokkal? És miért van ez így?”*

*Csakis azért, mert a táncon kívül a többi gyakorlat nem általános, mivel a kártyajáték, a bálók, következőképpen az elpuhultság tölti ki az előkelő urak idejét, üdvösségüket is állandó veszedelemmel fenyegetve.*²⁰

Rákóczinak neveléssel kapcsolatos eszmefuttatását megtaláljuk Mikes Kelemen Törökországi leveleiben is. Mikes nemcsak fordította az említett erkölcsi-pedagógiai traktátusokat, hanem maga is véleményt alakított az oktatás egyes kérdéseiről és a szükséges reformokról. Több ízben is dicséri a francia nevelést és fájjalja az erdélyi elmaradottságot. Odafigyel a lányok neveltetésére is és szükségesnek látja az írás, olvasás, az idegen nyelv hasznosságát a gyakorlati élet szempontjából.

Rákóczi a Responsióban azt követeli, hogy a jezsuita rend mondjon le minden ingatlanáról, és a sajtócenzúra gyakorlásáról, hogy a közhivatalokra ne ajánljanak jelölteket és ne foglalkozzanak tovább világi ügyekkel. A második pont ki mondja, hogy a rend vonuljon ki az iskolákból, hogy ott új, az állam számára fontosabb anyag legyen tanítható. A 10. pontban megszólal Rákóczi uniós valláspolitikája is. Arra inti a jezsuita rendet, hogy hagyjon fel az eretnekek ellen tett esküjéről, mert az eretnekek, vagyis a protestánsok kiirtása *a közbékét veszélyezteti, mivel „a különböző vallásoknak háborítatlanul kell élniök egymás mellett.”* Hangsúlyozza a tolerancia elvét: *„a hazaszeretet nemcsak türelmet parancsol, hanem a különböző vallásúak egységét is létre hozza.”* A szabadságharc bukása után a Responsiot névtelen emberek őrizték és másolták.²¹

„Az egyházi körökben megindult reformhullám és korai felvilágosodás idején Rákóczi Responsióját haszonnal forgatták. A világirodalomnak ezt az egyik legszenvedélyesebb jezsuitaellenes publicisztikai iratát a felvilágosodás korában,

II. József uralkodása alatt, nyomtatásban is kiadták Bécsben 1784-ben” – összegzi Hopp Lajos a Responsio értékelését.

A Responsio harmadik érve az iskolapolitikára vonatkozott. A protestáns iskolatörténet úgy véli, hogy tárgyilagosan ítél a jezsuita oktatás kérdésében, amikor a Responsio érveit tényként fogadja el. Azonban azt is elismeri, hogy a jezsuita iskolahálózat tekintélynek is örvendett. Ezt két ténnyel is lehet igazolni: A Responsio megjelenését követő évben a fejedelem a marosvásárhelyi országgyűlésen már nem támadta, sőt védte a jezsuitákat. Ezt követően részt vett a kassai jezsuita kollégium diákjainak ünnepi játékán. A másik említésre méltó tény, hogy a fejedelem Bethlen Gábor unokaöccsét, jezsuita iskolában neveltette. A jezsuita iskoláztatás alapjául szolgáló latin nyelvtudást az akkori idők követelménye is szükségessé tette. A kormányzat, a politika, a törvénykezés és a tudomány nyelve a latin volt. A latin oktatás bizonyos klasszikus műveltséget, szónoki készséget és viselkedési formát nyújtott. De kétségtelen, hogy emiatt szorultak háttérbe a többi ismeretek a matematikától kezdve a földrajzig.

Rákóczi Ferenc 1704-ben, mindjárt a szabadságharc kitörése után rendeletet bocsátott ki *a vallási türelem tárgyában*. Ez a rendelet kiterjedt a protestáns kollégiumokra és népiskolákra is. A rendelet az oktatás szabadságát biztosította elsősorban a magyar nyelv vonatkozásában. Nemcsak az egyházaknak biztosította az iskola felállítási jogát, hanem a különböző nemzetiségűek számára is. A rendelet követelte a jezsuiták által elvett protestáns iskolák visszaszolgáltatását. Diákjainak és tanárainak szorgalmazta a külföldi tanulmányokat, ugyanakkor lehetővé tette a külföldi professzorok meghívását is. A háborús viszonyok dacára biztosította a protestáns kollégiumok zavartalan működését. Mindezeket a rendeleteket megerősítette az 1705-ös országgyűlés.²²

A protestáns kollégiumok lelkesen vettek részt a kuruc seregek harcaiban. Nagyenyed járt az élen, ahol 1704-ben Tige osztrák seregének támadásakor a 200 halott között 24 diák is elesett. Pápai Páriz Ferenc hősi küzdelmet folytatott a lerombolt iskola újjáépítése ügyében.²³ A sárospataki iskola visszakerülhetett az 1671-ben kezdődött száműzetéséből.²⁴ Kilencven templom és iskola épületének s működésének ügye oldódott meg az 1704-es rendelet és a szécsényi végzések alapján.

1707-ben készült el a Nemesi Társaság szabályzata, amely a nemes ifjak neveléséről, iskolájáról intézkedett. Ennek célját a szabályzat így fogalmazza meg: *„a nemes ifjúság oldalunk mellett, szemüink előtt nevelkedvén, hazájához való szeretetet az isteni félelemmel együtt több tudományokkal és jóságos erköltsökkel tanullya és gyakorollya.”* Ennek a kezdeményezésnek lett következménye az 1707. április 26-án Kolozsvárt tartott száz nemes ifjú esketése, ahol Ráday Pál mondott köszöntő beszédet. *„Az igazi nemesség nem a származással, hanem a virtussal szerezhető meg – mondta Ráday Pál, a fejedelem kancellárja. Ugyanis azt ítélni lehetjük nemesnek akit a nemesi virtusok ékesítenek, ama mondás szerint: Virtus nobilitat (Az erény nemesít).”*²⁵

A fejedelem körültekintő politikáját bizonyítja az a tény, hogy a társaságnak erdélyi és magyarországi tagjai egyaránt voltak, és hogy közöttük nemcsak magyarokat, hanem németeket, szlovákokat és románokat is találunk.

Feltehető, hogy a fejedelem az ő számukra akarta elkészíttetni Fénelon Telemachos című könyvének latin fordítását, amely a görög mitológia keretében, vallásra való tekintet nélkül szolgálhatta az erkölcsi nevelést.

Összegzésként: honnan merítette Rákóczi a lelki erőt a szenvedések elviselésére, a méltatlan üldözések között is

kötelességeinek hű teljesítésére? Erre egyetlen magyarázat, hogy hitén és vallásos meggyőződésén túl korának éleslátó politikusa volt, akinek személyisége és nemzetéhez való hozzáállása a következő nemzedékekre is kihatott.

Jegyzetek:

1. RÁKÓCZI FERENC: *Vallomások, emlékiratok*. Budapest, 1979. 28.
2. BOROSI JÓZSEF: *Rákóczi világnézetének vallásos vonatkozásai*. In: Szerk. *Európa és a Rákóczi szabadságharc*. Budapest, 1980.300.
3. RÁKÓCZI FERENC: *Vallomások*. Bukarest, 1979.
4. BOROSI JÓZSEF: *Rákóczi világnézetének vallásos vonatkozásai*. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Budapest, 1980. 301.
5. ESZE TAMÁS: *Rákóczi valláspolitikája*. In: uo. 287.
6. FÁBINY TIBOR: *Rákóczi diplomáciájának egyházpolitikai vonatkozásai*. In: uo. 351.
7. FRAKNÓI VILMOS: *II. Rákóczi Ferenc élete és munkái*. In: *Katholikus Szemle*. 1904. 321–337.
8. DÉZSI LAJOS: *Rákóczi imádsága*. In: *Századok*. 1904. 721-722.
9. SÖVEGES DÁVID: *Fejezetek a lelkiség történetéből. Pannonhalma*, 1993. 266.
10. BADICS FERENC: *Rákóczi Ferenc buzgó éneke*. In: *Irodalmi Közlemények*. 1927 88.
11. *Rákóczi Ferenc fohásza*. Ford. Csóka Cáspar és Déri Balázs. Budapest, 1994. 316.
12. Az imádság megjelent németül is: *Das demüthige Gebeth* címmel és latinul *Precatio supplex* címen. Szlovák vitézeinek készült cseh irodalmi nyelvű kiadását a fejedelem arcképe és egy köszöntővers is díszítette. Mindhárom változatát Lőcsén adták ki 1703-ban.
13. *II. Rákóczi Ferenc fohásza*. 314.
14. XXX. *zsoltár*.
15. XC. *zsoltár*.

16. LIV. zsoltár.
17. LADÁNYI SÁNDOR: *A vallási türelem eszménye a Rákóczi-szabadságharcban*. In: Rákóczi-szabadságharc. Budapest, 1980. 220.
18. HOPP LAJOS Utószava a *Vallomások, Emlékiratokhoz*. Budapest, 1979. 540.
19. Ezekről az elvekről már Pascal is írt, és feltehető, hogy Rákóczi a későbbiek során tudomást szerzett róluk.
20. II. Rákóczi Ferenc *Politikai és erkölcsi végrendelete*. Budapest, 1984. 360.
21. HOPP LAJOS tanulmánya a *Rákóczi Emlékiratok és Vallomások* c. kiadványában, Budapest, 1979. 529.
22. HORVÁTH MÁRTON: *A magyar nevelés története* I. Budapest, 1988.82
23. JAKÓ ZSIGMOND–JUHÁSZ ISTVÁN: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Bukarest, 1979. 28–29.
24. BAJKÓ MÁYÁS: *Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Budapest, 1983. 35
25. RÁDAY PÁL iratai. II. k. Budapest, 1955.

Kiss Endre József

KÖNYVKULTÚRA

A VEZÉRLŐ FEJEDELEM KÖRNYEZETÉBEN

A 17. században beért az az irodalmi magvetés, amit a nyomdászatot föllendítő Reformáció indított el, a hitharc mellett jobb kilátást ígérve a nemzeti művelődés különféle területeinek. A Vezérlő Fejedelem, II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) kora tehát jó eséllyel learathatta volna ennek gyümölcseit, ha a török háborúk, a szabadságharcok kibontakozása nem teremtenek folyamatosan olyan feltételeket, melyek a műzsákat szüntelen hallgatásra intették.

Mivel a vizsgálódásunkat a Fejedelem környezetének könyvkultúrájára összpontosítjuk, megállapíthatjuk, hogy e kettő találkozására még annyira sem mondható szerencsésnek, amennyire az adott viszonyok között lehetett volna.

Felsorolható ugyan a kortárs világi és egyházi irodalom számtalan kimagasló személyisége BÉL MÁTYÁSTÓL BOD PÉTERIG, PETRŐCZI KATA SZIDÓNIÁTÓL PÁPAI PÁRIZ FERENCIG, BETHLEN MIKLÓSTÓL SZŐNYI NAGY ISTVÁNIG, CSÚZI CSEH JAKABTÓL CZVITTINGER DÁVIDIG, de látnunk kell, hogy műveik nagy része nem jelenhet meg a Fejedelem környezetében, egyszerűen azért, mert a kiadásukra – néhány kivételtől eltekintve – a száműzetés, vagy a Fejedelem halála után kerül sor. Ugyanez még inkább elmondható a Rákóczi-szabadságharc gazdag memoár-irodalmáról, de érvényes magának a Fejedelemnek és legszűkebb környezetének a publikációira: az elérhetőségük, magyarra fordításuk akár egy-két évszázadot várat magára.

Hatalmas szellemi örökséget jelentettek a fejedelmi család könyvesházai Gömörtől Kárpátaljáig, Zempléntől a debreceni

határig, a Szepesség-től a Partiumba nyúló Rákóczi-birtokokon, nem beszélve erdélyi szálláshelyeiről.¹ II. Rákóczi Ferenc gyermekkorából az ábécés könyvét ismerjük. A játékkal és tanulással töltött évekre azonban, melynek része volt az édesanya – Zrínyi Ilona – főúri szerepre előkészítő nevelése, korán beleszól a történelem. A gondtalan gyermekkor hétévesen a hadviseléssel, mint életformával ismerkedik Thököly táborában. Kőrösi György kamarás és ferences nevelője, Badinyi János a leendő birodalmi herceg kis udvartartásának része, de a nyugodt tanulást nehéz elképzelni akkor, amikor nem jószántukból, hanem a politikai helyzet alakulásának függvényeként költöznek egyik városból a másikba – Regéc, Nagysáros, Makovica, Sárospatak, Zboró, Szerencs – vagy lesznek ostromlottak Munkács várában. Könyvek mindenütt vannak, de el tudjuk képzelni, hogy két költözködés között, vagy ostrom alatt nem feltétlenül a latin igeragozás elsajátítása lehetett a legfontosabb feladat még a gyermek Rákóczi úrfinak sem.

Bár mi a könyvkultúrával foglalkozunk, megengedjük azt a megjegyzést, hogy az élet iskolájában nem lehetett haszontalan az a „vitézli óskola,” amit az úrfi gyermekkorában kijárt, hiszen a tábori körülmények között találkozott nemcsak saját osztályának, hanem a társadalom szinte minden rétegének a képviselőivel, látta a vezéri sátor audienciáin a fejedelmi megnyilvánulásokat, s azokét, akik hódoltak, akiknek parancsoltak, akiket dicsértek, vagy elmarasztaltak. Mint ahogy feledhetetlen maradhatott a számára az, ahogy a munkácsi várban édesanyja tanította úrrá lenni a félelmén azzal a hősiességgel, amire akkor egész Európa fölfigyelt.

A felnőtté érés fél évtizedét – 12 éves korától – már édesanyjától elszakítva, sőt, egész korábbi környezetétől elszigetelve, idegenben, a dél-csehországi jezsuita kollégiumokban

tölti.² Német nyelv, német öltözék, jezsuita nevelés, Kollo-nich Lipót gyámsága – aki, mint köztudott, a magyart rab-bá, koldussá, majd katolikussá kívánta tenni –, ez jelentette a számára az új életformát. A görög és latin klasszikusok, egy kevés matematika, egyetemes történelem, az ékesszólás tudományai feltételezik a szükséges tankönyvek ismeretét és az iskolai könyvtárak használatát. 16 évesen a prágai egyetemen hallgat előadásokat és látogat könyvtárakat. Építészeti, földrajzi stúdiumokban műveli magát, hadmérnöki ismereteket szerez. Szerzetesnek csábítják,³ s amikor nem áll kötélnek, látszólag udvarhű, német uraságot faragnak belőle, aki már töri a magyart, a családjáról, hazájáról hosszú éveken át csak rosszat hall, s végképp elidegenedik tőlük.

Bécsben ismerkedik az udvari étellel, Itáliába megy világot látni. Rómában a pápával találkozik, de itt is látogat könyvtárakat.⁴ Megfordul a rajnai harctereken, hogy azután a nagykorúsítását követően hazatérjen és Sáros várme-gye örökös főispánjaként 18 évesen megházasodjon.⁵

Amit a birtokain talál, az első sorban nem kulturális örök-ség hanem elnéptelenedő falvak, tönkrement gazdaságok, pusztuló népesség, üres kincstár. Ha minden Rákóczi-kincs sza-bad préda volt gyakorlatilag egy évtizeden át, mi maradhatott az ősök által nagy gonddal, áldozatokkal, törődéssel gyűj-tött könyvtárakból? Ezekről a vagyoneleltárak részeként fölvelt könyvjegyzékek igen töredékesen tudósítanak.

A BIBLIOTHECA RAKOCZIANA Sárospatakon a református Kollégiumnak ajándékozva osztozott annak sorsában.⁶ Az ellenreformáció kibontakozásával egyidejűleg menekítették szekerekre rakva Debrecenbe, egy részét Erdélybe, hogy Gyulafehérvár és Marosvásárhely iskoláiban használva, részint visszatérjenek Patakra, más részüket visszavásárolják a

kassai piacon, vagy visszaszolgáltassák őket a jezsuita iskolák könyvtári állományából.⁷

A nemzedékeken át tovább épített családi gyűjtemények kiadásai, nyomdahelyei, szerzői első sorban az id. Rákóczi Zsigmond és I. Rákóczi György korát idézik. A töredékesen is fejedelmi gyűjtemény szerzőiből válogatva, a külföldiek között AMESIUS, BÉZA, CALEPINUS, COMENIUS, ERASMUS, JANSONIUS, KÁLVIN, LUTHER, MELANCHTON, MERCATOR, ZWINGLI ULRICH NEVEIVEL TALÁLKOZUNK. A HAZAIAKBÓL VÁLOGATVA PEDIG ALVINCZI PÉTER, BONFINI, BORNEMISZA PÉTER, GELEJI KATONA ISTVÁN, HELTAI GÁSPÁR, KÁROLYI GÁSPÁR, KÁROLYI PÉTER, KERESZTÚRI PÁL, MARGITAI PÉTER, MEDGYESI PÁL, MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER, MILOTAI NYILAS ISTVÁN, OZORAI IMRE, PATHAI ISTVÁN, PÁZMÁNY PÉTER, SZEGEDI KIS ISTVÁN, SZÉKELY ISTVÁN, SZENCI CZENE PÉTER, SZENCI MOLNÁR ALBERT, SZIKSZAI FABRICIUS BALÁZS, TEMESVÁRI PELBÁRT, TOLNAI ISTVÁN, WERBŐCZY ISTVÁN – neveit sorolhatjuk, többek között.

A jegyzékben szereplő 902 tételből 89 duplum-példány, 77 azonosíthatatlan. A leírható 736 tételből 43 ősnymotvány, 275 kötet 16. századi kiadás. Az itt található 249 hungaricumból, 199 magyar nyelvű, ami páratlan gyűjtemény a maga korában. Egyébként a Bibliotheca Rakociana 132 kötetét – ha nem is minden esetben az eredetit, de ugyanazt a korabeli kiadást – ma is kézbe vehetjük a pataki Kollégium Nagykönyvtárában.⁸

A 16–18. század hazai könyvtermelése századról századra megnégyszereződik ugyan, de a sajátos körülményeknek köszönhetően nyugaton kb. 70–80-szor annyi könyvet adnak ki, mint Magyarországon, s a példányszám tekintetében egy hazai példányra több száz nyugati példány jut.

Mégis szaporodnak a könyvek az egyházi gyűjteményekben, a felekezeti iskolák és az egyetemek könyvtáraiban, a tudósok és a főúri könyvtárak magángyűjteményeiben. Emelkedik a nyomdák száma, még ha a kiadást a szigorú cenzúra meg is nehezíti. A 18. század második felében viszont, a hirtelen duzzadó könyvtermelésnek köszönhetően a könyvkereskedelem önállósítja magát. A török uralom után végre megindulhatnak azok a folyamatok, melyek széles körben kiszolgálják a magyar nemesi társadalom művelődési igényeit, hogy később, a reformkorban a modern könyvkultúrát a nemzeti művelődés nélkülözhetetlen eszközévé tegyék.

A Fejedelem olvasási és levelezési szokásairól korabeli följegyzések árulkodnak.⁹ Ezek szerint Rákóczi kifejezetten kedvét leli az olvasásban, s ezt a szokását a táborigények, vagy a későbbi száműzetés sem változtatja meg.¹⁰ Olvasmányok a szabadságharc alatt is érkeznek táborába. A levelező Fejedelem pedig korának egyik legjelentősebb irodalmi személyiségévé női ki magát.

Bécestől keletre, a Kárpát-medencében az uralkodói központot Rákóczi udvartartása testesíti meg, úgy is, mint az erdélyi fejedelemé. Franciaországban a Napkirály, akit Rákóczi atyai patrónusának és sok tekintetben eszményképének tart, őseinek páratlan magánkönyvtárát bőkezűen gazdagítja és megnégyszerezi állományát. Itt vezetik be először a kötelezpéldány-szolgáltatást és engedélyezik a nyilvánoságot, hetente kétszer megnyitva a könyvtár kapuit az olvasók, kutatók előtt. A Párizsban megforduló Fejedelemre bizonyosan hatott XIV. Lajos könyvkultúráért vállalt szolgálata.

A Fejedelem letartóztatásával egyidejűleg jegyzéket készítenek egyik könyvtáráról.¹¹ Ebben 26 tételnél 76 kötet van jelezve, s ennek alapján 400 kötetesre becsüljük, s a művek

száma a gyűjtőkötetek okán elérheti az 1500–2000-et. A 169 azonosított tételből 52 vallásos tárgyú munka. 75 francia, 69 latin, 14 német, 8 olasz, 2 magyar és 1 görög nyelvű művet tartalmaz.¹²

Ismeretes a Fejedelem kb. 40 kötetes könyvtára, melyet bécsújhelyi fogsága idején volt alkalma használni.¹³ A művek száma itt 250 körülire becsülhető.

A száműzetésében használt rodostói könyvtárról 115 tételes, 218 kötetes jegyzék maradt fenn, a bennük foglalt művek számát 600–800-ra becsülhetjük.¹⁴

A hazai és a rodostói könyvtár között szembetűnő különbséget mutat a vallásos tárgyú könyvek aránya: az előbbiben 1/3-át, az utóbbiban 2/3-át teszik ki a teljes anyagnak. Az előbbiben vannak romantikus, gáláns regények, világi érdeklődést tükröző olvasmányok, az utóbbiból ezek már hiányoznak. A rodostói könyvtár összeállítását Rákóczi kamalduli barátai inspirálhatták,¹⁵ akiknek grosbois-i kolostorába szívesen vonult elmélkedni, s ahová – végrendelete szerint – külön a szívét helyezték örök nyugalomra.¹⁶

A hazai és a rodostói könyvtár anyagának tematikus összehasonlítása – az egy-egy tárgykörbe tartozó művek számát véve alapul – érdekes hangsúlyeltolódást mutat:

HAZAI KÖNYVTÁR:	RODOSTÓI KÖNYVTÁR:
– Természettudomány, földrajz, útleírás irodalom	1. Hitépítő, kegyességi
– Szépirodalom	2. Prédikációk
– Történelem	3. Dogmatika
– Dogmatika	4. Természettudomány, földrajz, útleírás
– Egyháztörténet	5. Moralisták

- Életrajz	6. Biblia
- Politika	7. Politika
- Ókori klasszikusok	8. Egyháztörténet
- Nyelvészet	9. Szépirodalom
- Hitépítő, kegyességi irodalom	10. Liturgia
- Prédikációk	11. Történelem
- Sajtó	12. Jog
- Építészet	13. Filozófia
- Moralisták	14. Hadtudomány
- Filozófia	15. Ókori klasszikusok
- Liturgia	16. Életrajz
- Kronológia	17. Gazdaság
- Biblia	18. —
- Gazdaság	19. —
- Jog	20. —
- Hadtudomány	21. —

A második, érettebb gyűjteményből – amint látjuk – hiányzik a kalendárium, a nyelvészet, az építészet és a sajtó. Az utóbbi azért figyelemre méltó, mert az első magyar folyóirat – a *Mercurius Veridicus* (1705) elindítójának a könyvtárából hiányzik. A tematikus sorrend pedig erőteljesen átrendeződik a keresztyén értékek érvényesülésének jegyében.

A személyesen a Fejedelemhez kapcsolódó könyv tehát, amit ismerünk: 300 mű 800 kötetben. Feltűnő bennük a kegyességi irodalom (27), a jezsuita szerzők (24), a protestáns művek (20), a bibliák (15), prédikációs kötetek (8), janzenista szerzők (8), az egyházzól szóló dogmatikai munkák (7), az egyháztörténeti munkák (7) döntő fölénye: összesen 116 mű.

Az irodalom, nyelvészet, retorika-csoportosítás magába foglalja a görög és latin klasszikusokat (10), a korszak moralistáit (7), az udvari irodalmat (14), a kortárs – főként francia – szépírókat (18), és a nyelvészeti munkákat (9).

A természettudomány, földrajz, útleírás szakrendjébe sorolhatjuk a matematikai, orvostudományi, csillagászati műveket, a világegyetem leírását, ásványtani, kémiai, biológiai, mechanikai, numizmatikai tárgyú munkákat. Itt találjuk az építészeknek, a hadmérnököknek és a hadvezetés tudományát művelők kötetét,¹⁷ valamint az ókori világba kalauzoló és az angol, francia, német felfedezők kalandjait megosztó útleírásokat.

A történeti és politikai munkák egyrészt az ókortól kezdve szolgálnak tanulságokkal, másrészt a kortárs diplomácia és közélet eseteit mutatják be. Az egyetemes történelem mellett a magyar vonatkozásúak szólnak a magyar király főkegyúri jogáról, Erdély alkotmányáról, Thököly életéről, Werbőczy Decretumairól. Megtaláljuk itt külföldi szerzők – Happel, Gualdo Galeazzo, Patin, Starowolski, Weber – magyar vonatkozású munkáit, melyeket jelentős életrajgyűjtemény egészít ki. Ide tartozik a Fejedelem kíséretében alkotó szerzők: Mikes Kelemen írásai, valamint Kiss István bölcséleti munkája.¹⁸

Ha megkérdezték volna a Fejedelmet, hogy amennyiben csak öt könyvet vihet magával száműzetésébe, melyek lennének azok? Feltehetően Ágoston Vallomásait, a Bibliát, egy egyháztörténetet, Fénelon Thélemakhoszát és Jansenius Gall háborúját választotta volna. Ezt azért állíthatjuk, mert ez az az öt könyv, ami mind a hazai, mind a rodostói könyvtárában egyaránt megtalálható.

Ágoston nagy hatással volt irodalmi munkásságára. Amikor nyilatkozott arról, hogy nem janzenista, Ágoston teológiájához akkor is hű maradt, úgy tűnik, élete végéig¹⁹

A Biblia olvasását az ő korában még tiltotta a híveinek a római egyház. Ehhez képest eredeti nyelvű, latin és magyar fordításokkal, valamint kommentárokkal, szótárakkal, konkordanciákkal együtt egy közel 70 kötetes bibliai gyűjteményt mondhatott magáénak. A Magyar Bibliaként megjelölt tételnél találgathatjuk, hogy ez melyik 16–17. századi kiadásra vonatkozik?²⁰

Az egyháztörténet Fleury Claude (1640–1723) húszkötetes munkáját jelenti. A kortárs szerző jogászként, papként, történészként egyaránt működött, de talán még ismertebb, mint Fénelon nevelője és a neves hitszónoknak, Bossuet-nek barátja. Egyháztörténete a 17. század végének és 18. század elejének az egyházi történéseiről szól.

Fénelon Thélemakhosza a Fejedelem erkölcsi és szellemi vezérfonala. Abban az időben az olvasás nyelve a latin. Amikor 1703-ban latinra fordíttatja és ő maga lektorálja, egyúttal az általa alapított Nemesi Társaság számára – a szélesebb olvasóközönséggel együtt – hozzáférhetővé teszi ezt a kulcsfontosságúnak tartott alapművet.

Jansenius Corneille (1585–1638) Gall háború című műve Franciaország és a protestáns szövetség bírálatával foglalkozik. Sokan egyszerűen janzenistának mondják Rákóczi, nem véve figyelembe saját nyilatkozatát. Helyesebb talán reformkatolikusként mondani, aki az egyetemes keresztyén értékek elmélyítésével túlhaladta a felekezeti korlátokat és ugyanúgy meghaladta a korabeli kegyességi irányzatok szűk látókörű nézeteit: eredeti keresztyén hitvallót és gondolkodót tisztelhetünk személyében.

Rákóczi saját műveiből a szabadságharc kezdetén kiadott Manifestuma (1703), az imádságai (1703, 1746), a közvéleménynek szánt Mercurius Veridicus a legismertebbek. A Hadi Regulák, a kvártélyozási, fegyvertartási szabályok (1706) kiadásai háborús szükséghelyzetben születtek.

A „Rákóczi-jelenségről” megjelenő első francia nyelvű munka – „*Histoire du Prince Ragotzi...*” Paris, Kassa, 1707, vagy a *Testament politique et moral du Prince Rakoczi*. La Haye, 1751. I–II. – inkább az európai közvélemény tájékoztatására mutatkoztak alkalmasnak. A legjelentősebb művei: a *Végrendelet*, az *Emlékiratok* és a *Vallomások* mind a Fejedelem halála után jelentek meg. Sokáig a tiltott könyvek listáján szerepeltek, s a hazai közvélemény – a levelezésével együtt – pusztán a 19–20. században juthatott hozzá a magyar fordításaihoz. Pedig ezekből mérhető le igazán a Fejedelem irodalmi nagysága, mellyel fölébe magasodott a szabadságharc leverőinek és értékelhető az az erkölcsi-szellemi diadala, melyet azok fölött aratott alkotásaival, akik bujdosásra kárhoztatva kirekesztették hazájából.

Jegyzetek:

1. MONOK ISTVÁN: *A Rákóczi-család könyvtárai. 1599–1660.* Szeged, 1996.
2. KÖPECZI BÉLA – R. Várkonyi Ágnes.: *II. Rákóczi Ferenc.* Bp. 1976. 48–53. p.
3. Amennyiben szerzetesnek áll, hatalmas vagyona az egyházra száll, s egyúttal magva szakad egy történelmi családnak, melynek tagjai már eddig is sok bosszúságot okoztak a bécsi udvarnak.
4. KÖPECZI – VÁRKONYI. id. m. 56. p.
5. Felesége révén régi magyar és francia királyok családi kapcsolatait erősíti, s rokonságba kerül magával a Napkirállyal. A bécsi udvar ezért akarta megakadályozni ezt a házasságkötést.
6. HARSÁNYI ISTVÁN: *A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa.* Bp. 1917.
7. A töredékes jegyzék legtöbbször azonosítható művekre utal, de nem zárja ki azt, hogy ez az utalás csupán jelzése az első, vagy legterjedelmesebb művét feltüntető gyűjtőkötetnek. S noha a colligatumok nem annyira a fejedelmi gyűjteményekre jellemzőek, mint az iskolai és tudós könyvtárakra, mégis nehéz – konkrét bizonyíték híján – meghatározni a bennük foglalt, több ezerre becsült művek számát.
8. KISS ENDRE JÓZSEF: *A Bibliotheca Rakocziana Sárospatakon.* In: Pataki Téka. Sárospatak, 2001. 33–38. p.
9. *Beniczky Gáspár naplója. 1707–1710.* In: Rákóczi Tár. Szerk. Thaly Kálmán. Pest, 1866. 53–54. p.
10. MÁRKI SÁNDOR: *II. Rákóczi Ferenc.* II. Bp. 1909. 444. p.
11. HECKENAST GUSZTÁV: *II. Rákóczi Ferenc könyvtára (1701). Cathalogus Librorum Rakoczianorum* – címmel

- készítették a Fejedelem vagyonának zárolásával egyidejűleg. = Itk. 1958/1. 25–36. p.
12. CSAPODI CS. – TÓTH A. – VÉRTÉSSY M.: *Magyar könyvtártörténet*. Bp. 1987. 108. p.
  13. ZOLNAI BÉLA: *Rákóczi bécsújhelyi olvasmányai*. = Itk. 1955/3. 288–295. p.
  14. THALY KÁLMÁN: „*De Saussure Czézárnak II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvari nemesének törökországi levelei. 1730–1739-ből és följegyzései 1740-ből.*” c. közleményének Függelékében: *Könyvek*. Bp. 1909. 354–368. p.
  15. ZOLNAI BÉLA: *Rákóczi-emlékek Franciaországban*. In: *Emlékkönyv gr. Klebelsberg Kuno ...születésének ötvenedik évfordulóján*. Bp. 1925. 414–418. p.
  16. Rákóczi szíve, amit itt helyeztek nyugalomra, nem található meg. Emlékhelyének felirata: „*In hujus coenobii coemeterio jacet cor serenissimi Francisci Dei gratia Sacri Romanii Imperii et Trasylvaniae principis Rakoczy partium regni Hungariae domini, Siculorum comitis etc. qui miro divinae providentiae ordine per varia vitae discrimina ductus, in Domino requievit Rodostii ad Proponditem anno salutis mundi 1735. die VIII. Aprilis, aetatis suae 59. Pro grati animi monumento ipsi, dum viveret, nolenti serenissimo, repugnantique prae modestia principi, post mortem R. P. Macarius Pene Camaldulensium Major eremique hujus prior hunc posuit lapidem anno Dni millesimo septingentesimo trigesimo septimo.*” Uo. 416. p.
  17. A Fejedelem 1708-ban megjelenteti Böckler G. A.: *Schola Militaris Moderna*. 1685. c. művét. Köpeczi – Várkonyi: id. m. 299. p.
  18. Részletesebben: Kiss Endre József: *A Vezérlő Fejedelem könyvei*. In: *A Rákóczi-család a Sárospataki Reformá-*

tus Kollégiumban őrzött dokumentumaik tükrében. Sárospatak, 2003. 323–339. p.

19. A római egyház azzal vádolta a janzenistákat, hogy Kálvin János kegyelem-tanba ágyazott predestinációs hittételeit népszerűsítik. A Fejedelemnek magának is lehettek fenntartásai a janzenistákkal szemben, de Ágoston kegyelem-tana mellett kitartott.
20. A Biblia önmagában egy rendhagyó *colligatum*: amennyiben az ószövetségi apokrifus könyveket is magába foglalja, akkor 82 művet tartalmaz egybekötve. A „*Magyar Biblia*”-jelölés vonatkozhat Károlyi Gáspár Vizsolyi Bibliájára (1590) éppúgy, mint a Káldy György-féle római katolikus fordításra (1626), vagy a Vizsolyinak Szenci Molnár Albert által revideált hanai (1608), vagy oppenheimi (1612), vagy bármelyik – a Fejedelem számára elérhető – későbbi kiadására.

Borbély Gábor

A ZSIBÓI CSATA, 1705. NOVEMBER 15.

A felsővadászi Rákóczi-család a 16. század második felében emelkedett ki a középnemesi családok sorából. Rákóczi Zsigmond (1544–1608) egri kapitány 1588 októberében végvári csapatával nagy győzelmet aratott Szikkónál a 10 ezres török csapat felett. Erdemeiért bárói rangot kapott. Bocskai István Erdély kormányzójává nevezte ki.

Egyetlen kivétellel, a Rákócziak könnyen jutottak az erdélyi fejedelmi székbe. Bocskai végakaratóban a fejedelemségbe utódjául, Homonnai Drugeth Bálintot jelölte. A legenda szerint Musztafa aga Homonnai Bálint nevére kiállított athanamét hozott, ám Rákóczi „*pénzzel és ajándékkal*” rávette a törököt, „*vakarja ki Bálint úr nevét, s írja helyébe a Rákócziét.*” Musztafát selyemzsinórral várták! Rákóczi Zsigmondot pedig 1607. február 11-én az erdélyi országgyűlés fejedelemmé választotta. A fejedelemségre Báthori Gábor is (1589–1613) igényt tartott, akinek kezében éppen akkortájt egyesült az ecsedi és somlyói ág jószága. Hihetetlenül nagy vagyon ura, aki a hajdúkat is maga mellé állította, mi több, az elégedetlenkedő katolikusokat is megnyerte. Tárgyalnak, megegyeznek, és 1608 márciusában Rákóczi Zsigmond lemondott. Március 7-én az erdélyi országgyűlés Báthori Gábort fejedelemmé választotta. Rákóczi kárpótlásul Szádvárt és Sáros várát kapta. Mende-mondák szerint megrakott társzekerek kíséretében hagyta el Erdélyt. Fiának, I. Rákóczi Györgynek (1593–1648) is fogták a kezét a szerencse istennői. Két okmányt adtak 1630 decemberében Brandenburgi Katalin kezébe: az egyiket sógorának, Bethlen Istvánnak a neve, a másikon Rákóczi Györgyé. Ő az utóbbi nevet olvasta

fel, sógorát nem sokra becsülte. I. Rákóczi György már nem bízott a szerencsébe, fiát, II. Rákóczi Györgyöt (1621–1660) 1642-ben utódjává választotta. 1648 őszén lépett trónra a fejedelemségben.

Egyetlen Rákóczinak, II. Rákóczi Ferencnek kegyetlenül meg kellett küzdenie, nem a fejedelmi címért (1704. július 8-án a gyulafehérvári országgyűlés Erdély fejedelmévé választotta), hanem, hogy elfoglalhassa a fejedelmi széket. Ennek az útnak, egyik szomorú emlékü eseménye zajlott Zsibón, 1705. november 11-én, Márton napján.

A Rákóczi-szabadságharc 1703-ban és 1704-ben minden szempontból sikeresen alakult. A Habsburgokat lefoglalta a spanyol örökösödési háború (1701–1714). A Habsburgház spanyol ágának kihalása után (II. Károly), XIV. Lajos igyekezett a Habsburgok elől megszerezni a spanyol trónt unokájának, Fülöpnek. Magyarország területének zöme, a Dunántúl és a Délvidék, valamint Erdélyben Brassó, Szeben, Szászsebes kivételével Rákóczinak hódol. 1705 elejére kapitulálnak a legfontosabb magyar városok és várak: Szilágy-somlyó, Kővár, Nagybánya, Munkács, Ungvár, Kassa, Eperjes, Nyitra, Érsekújvár, Eger, Szatmár, de Győr, Buda, Komárom és Várad mindvégig a császáriaké marad. A szabadságharc tetőpontján 100 ezer körül mozgott a kuruc hadsereg létszáma. 1705 tavaszán Rákóczi tájékoztatót küldött XIV. Lajos francia királyhoz, seregének létszámáról: 32 lovasezrede van 20 ezer emberrel, ehhez járul még 4 ezer főnyi megyei lovasság, a fizetett gyalogezredek létszáma 13 ezer fő, a mezei hadaké 15 ezer, az erdélyi had létszáma 16 ezer. Március 11-én az egri táborba érkezett XIV. Lajos megbízottja, Des Alleurs márki, francia altábornagy, aki tudatta Rákóczival, hogy a francia király elismerte őt Erdély fejedelméül, mi

több, a számára folyósított segély összegét havi 16 ezer tal-
lérra emelte.

Rákóczi 1705 májusában új helyzet elé került. Meghalt I. Lipót császár- király. Fia, I. József folytatja-e a szabadságharc elleni küzdelmét, vagy tárgyalásokba bocsátkozik Rákóczi-
val, netalán elismeri őt Erdély fejedelméül? Ennek azonban jele sincs! Ludwig Herbeville bárót, altábornagyot kinevezte a magyarországi császári hadak főparancsnokává, aki au-
gusztus végén erős császári sereggel indult Erdélybe. Rabutin de Bussy tábornagy, Erdély osztrák főparancsnoka segítsé-
gével indult, aki az erdélyi hadszíntér kedvező alakulása folytán Szebenbe szorult. Az igazi ok azonban Erdély birtok-
lása. R. Várkonyi Ágnes írja: „*a dinasztia erdélyi uralmát mintegy kulcsnak tekintette magyarországi hatalma vissza-
állításához.*” (Erdély története, II. Budapest, 1988, 905. 1.)

Más is történt! 1705 szeptemberében a törökországi Ni-
kodémiában meghalt Thököly Imre gróf, Felső-Magyarország (1682–85) és Erdély fejedelme (1690). Furcsa sorsa volt: az erdélyi országgyűlés 1690 szeptemberében Keresztényszigeten fejedelemmé választotta, de októberben már menekülnie kellett a császáriak elől. Annyira féltek tőle, hogy amikor 1699-ben a Szent Liga és a Porta képviselői Karlócán aláír-
ták a 25 évre szóló békét, a szultánnak ígéretet kellett ten-
nie, hogy Thököly Imrét és bujdosó társait a magyar határtól messze, a kis-ázsiai parton telepíti le.

Az igazsághoz tartozik, ha 1704 tavaszán kikérik, haza-
jöhetett volna. Nem kérték, pedig Thököly szeptemberben üdvözölte Rákóczit: „*kéri, indítson kikérő követeket érte, mert meggyőződése, mostohafia nem kívánhatja az ő kárá-
ra a fejedelemséget.*” (Erdély története, II. 1988, 902. 1.)

1705 szeptemberében Rákóczi országgyűlést hívott egy-
be az Ipoly menti Szécsénybe, a kormányzat megszervezése

vége. Magyarország államformáját a „*Szövetkezett Rendek konföderációjában*” határozta meg, vezérlő fejedelemmé II. Rákóczi Ferencet választották és mellé 24 tagú szenátust állítottak. A fejedelem a békéről tárgyalhat, de esetleges meg egyezést csak a konföderáció hagyhat jóvá. Kimondja a három bevett vallás szabad gyakorlását. Erdélyt felszólította a konföderációhoz való csatlakozásra.

Rákóczi Szécsényből Erdélybe indult! Egyrészt, hogy megakadályozza a császári csapatokat, hogy elfoglalják a fejedelemséget. Másrészt, hogy végre átessen a fejedelmi székbe való beiktatás ceremóniáján. Rákóczi jól tudta: „*Erdély fejedelmi méltósága ismert és elfogadott cím az európai uralkodók udvaraiban, az állami önállóságért harcoló Magyarország vezetőjének nemzetközi tekintélyt és súlyt ad.*” (Erdély története, II. 1988, 904. 1.)

Közben a császári csapatok szinte zavartalanul vonultak az Alföldön át, csupán Károlyi és Bottyán ezredei próbálták megzavarni őket. 1705. október 11-én Sarkadon és Szalon-tán át Váradra érkeztek. A Váradot ostromzár alatt tartó kurucok kisebb csetepaték után meghátráltak. A tábornagy miután a várban tartózkodó császáriakat elégséges élelemmel ellátta, Diószegen, Székelyhídon és Margittán át a Szamos felé indult, hogy annak völgyén át Erdélybe vonuljon.

Rákóczi számított rá, hogy a császáriak az Egregy patak völgyén át érik el a Szamost. Elrendelte a Karikai- és a Zsibói-szoros lezárását: sánc és erődrendszer kiépítését. Az Egregy a Meszes-hegységben ered, és a Szamos bal oldali mellékfolyójaként, Zsibó felett ömlik bele. Már a rómaiak idejében is fontos szerepet játszott. Bal partján haladt a hadi út: Vármezőtől (Bucium), Magyaregregyen (Românași), Romlotton (Romita) át a Szamosig. Itt állt Porolissum is, mely egyszerre volt katonai tábor és sókereskedelmi központ.

A tulajdonképpeni Karikai-szoros, az Egregybe ömlő Karika patak völgye: Nyírsid (Mirălid) falutól Karikáig (Creaca).

Herbeville tábornagy serege november 8-án érkezett Somlyóra, ahol arról értesült, hogy a kurucok a Karikai-szorosot igen csak megerősítették, erős sereggel őrzik. A magyarországi seregek a magyaregregyi táborban gyülekeztek. Arról is értesült, hogy Zsibónál akadoznak a munkálatok, alig csináltak valamit. Dietrich Glöckelsperg báró, császári ezredes, akit éppen a bihari kurucok űztek el Somlyó várából (1703. augusztus 5.), ezúttal – terepismeretével – nagy segítségére volt Herbeville tábornagnak. Ő vezette el a császáriakat a Zsibói-szoroshoz, ahol 1705. november 11-én megütköztek a csapatok: 15 ezer főnyi kuruc és 16 ezer császári.

A kuruc sereg jobbszárnyát Des Alleurs márki, tábornagy, a balszárnyat Forgách Simon gróf, tábornagy irányította. Rákóczi parancsnoksága alatt állt az ún. *seregtartalék*. Károlyi Sándor tábornagy, kb. 8 ezer emberével Zsibótól északra, a Solymosi-hegyek között tartózkodott, és az esőáztatta úton nem érkezett meg időben a csata színhelyére. A császáriak délután 3 órakor támadtak. Rákóczi éppen ebédelni volt a közeli Szurdukon, Csáky Lászlónál. Mire odaért, csapatai már menekültek! Kb. 450 császári katona és 400 kuruc esett el, ráadásul Rákóczinak 25 ágyúja is ottmaradt. A zsibói vereség rendkívül súlyos *politikai és hadászati* következményekkel járt. A császáriak Szamosújvár, Kolozsvár, Torda érintésével bevonultak Gyulafehérvárra. Decemberben Rabutin de Bussy tábornagy erdélyi országgyűlést hívott össze Segesvárra: a kevés császárhű erdélyi nemes hűséget esküdött I. Józsefnek és semmisnek nyilvánították Rákóczi fejedelemségét.

A zsibói súlyos veszteség okát sokan elemezték! Elmarasztalták a késlekedő Károlyit, de a csatát elhagyó Rákóczit is.

Mások azt rótták fel, hogy elhanyagolták a sáncok megfelelő kiépítését, nem gondoskodtak kellően a katonák, a sáncépítők élelmezéséről. Szóvá tették, hogy egyesek „díszruhákkal és nagy poggyászszekerekkel érkeztek Zsibóra,” pl. ifj. Teleki Mihály.

Kétséget kizáróan, a hiányos fegyverzetű, viszonylag képzetlen kurucok, számtalan bravúros haditettet vittek végbe. Vakmerőek voltak, rajtaütéseik pedig félelmetesek, ellenállhatatlanok. Ám a nagy, nyílt csatákban, ahol meghatározó volt a tüzéség, a jó fegyverzet (lőfegyver, szurony) és a fegyelem, ott nem arathattak döntő győzelmet; kivált egy jól képzett, jól felfegyverzett, korszerű hadászati ismeretekkel rendelkező tisztikar vezette császáriak ellen.

II. Rákóczi Ferenc beiktatása a fejedelmi székbe 1707. április 5-én zajlott Marosvásárhelyen, a Postaréten felállított szabadtéri emelvényen. Nagy volt a pompa, de azért is emlékezetes, hogy ez volt az utolsó fejedelemválasztás Erdélyben! 1707. május 31-én megnyílt az ónodi országgyűlés: a szövetségesszű rendek kimondták a Habsburg-ház trónfosztását, megerősítik a szövetséget az erdélyi fejedelemmel.

Sajnos, 1708-tól a császáriak katonailag fölénybe kerülnek: Trencsén, Romhány, Szolnok, Sárospatak és más városok elestek. Ellentétek észlelhetők a seregben: nemesek és jobbágyok között, mire több jobbágy abbahagyta a harcot. Ráadásul Ocskay László, Bezerédy Imre brigadérosok és Bottka Ádám alezredes árulók lettek. Az országot ínség gyötri, mindezt tetőzi az 1708-tól egyre több áldozatot szedő országos pestisjárvány. 1709-ben a franciák megszüntették a szabadságharcnak nyújtott anyagi támogatást. Rákóczi 1711 februárjában katonai segítség reményében Lengyelországba ment. Károlyi Sándort bízta meg a béketárgyalásokkal, aki megegyezett Pálffy János császári tábornokkal. Az

ún. szatmári békét 1711. április 30-án írták alá: május 1-jén 12 ezer kuruc a majtényi síkon letette a fegyvert.

* * *

Mind Rákóczi, mind a kurucok, mint hogy társadalmi-történelmi események alakítói, fokozatosan beépültek a történelmi mondákba, énekekbe. Mindannyian halhatatlan hősök!

Rákóczi nevét helynevekhez és emlékhelyekhez fűződő mondák övezik. Kéc faluban a csorgót Rákóczi-kútja néven emlegetik. Berettyódéda határában áll a Rákóczi-hegy. A szőlők között egy vadkörtefa. Alatta pihent, ebédelt, majd búcsúzott el Rákóczi jobbágyaitól. A legenda szerint a vadkörtefa alatt kőasztal és kőszék állt. Körben pedig padok. K. Nagy Sándor szerint a körtefáról – emlékül – apró gallyakat törnek.

Zsibó felett áll a Rákóczi-hegy, lent a Rákóczi-pince. Mondják, Rákóczi a vesztes csata után, furfangos fogással kijátszotta üldözőit: fordítva vette fel csizmáját... mi több lovára a patkót is fordítva verette fel. Mi célból? A lábnyom visszájára fordításának az oka, hogy a hőst ellenségei ne arra keressék, amerre ment!

Felhasznált irodalom:

KÖPECZI BÉLA – R. VÁRKONYI ÁGNES: *II. Rákóczi Ferenc*. 1955., átdolgozva 1976.

RÁKÓCZI TÜKÖR. *Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról* I–II. Vál. és szerk. KÖPECZI BÉLA – R. VÁRKONYI ÁGNES. Budapest, 1973.

MARKÓ ÁRPÁD: *Adalékok a Rákóczi-szabadságharc hadi helyzetéhez 1705 novemberétől 1706 nyár végéig*. Századunk, 1957.

MARKÓ ÁRPÁD: *Az 1704. évi erdélyi kuruc hadjárat*. Hadtörténeti Közlemények, 1933. 174–208.

OTTLYK GYÖRGY *a zsidói csatáról*. *Önéletrajzában* kiadta Thaly Kálmán *Monumente Hungarive Historica II. Scriptorum* (Magyar Történelmi Emlékek II. Írók. 27.) Pest, 1857, Budapest, 1948.

WESSELÉNYI ISTVÁN: *Sanyarú világ. Napló, 1703–1708*, I–II. Közzéteszi Magyarai András, Bukarest, 1983.

Dr. Csorba Csaba

TISZÁNTÚLI VÁRAK A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCBAN

Több mint másfél évtizeddel ezelőtt (1991) a noszvaji–egri várkonferencia sorozat ülésén tartott előadásomban adtam rövid, vázlatos összefoglalást a Rákóczi-szabadságharc várharcairól, a várak szerepéről, megjegyezve, hogy ez a témakör az addiginál sokkalta nagyobb figyelmet érdemelne.¹ Néhány tanulmányt és forrásközlést leszámítva azonban, azt követően sem születtek érdemleges eredmények, ami bizony elszomorító, s a sajátos magyar „tudományszervezés” szintjéről tanúskodik.

A Partiumban a Jubileumi Rákóczi Évek (1703–1711) nyitó rendezvényeként 2003. május 10-én megtartott tudományos ülésszakon is csak érintőlegesen foglalkoztak a Partium várainak kuruc kori históriájával.² Természetesen megfelelő előtanulmányok híján ez az előadás sem foglalhatja össze a kérdéskör minden fontosabb vonatkozását, csak vázlatos áttekintést adhat, abban a reményben, hogy talán akadnak majd olyan kutatók, akik kedvet kapnak az egyes résztémák kutatására, kidolgozására.³

A tiszántúli várak helyzetének, szerepének megértéséhez elengedhetetlenül szükséges a Rákóczi-szabadságharcot közvetlenül megelőző néhány évtized hadtörténetének rövid áttekintése.

A Tiszántúl várainak és településeinek helyzete, a hatalmi viszonyok alapvetően megváltoztak az 1658–1660 közötti török hadjáratok következtében, amelyek II. Rákóczi György tragikus politikájához köthetők. Délen Jenő, Lugos és Karánsebes várának török kézre kerülése is sokat rontott Erdély katonai helyzetén, de mindezek eltörpültek Várad elvesztése

mellett. Az 1663–64-es török háborúban tovább romlott a helyzet: az erdélyieknek le kellett rombolniuk Székelyhíd várát is. Az 1660-as évek török pusztítása megroppantotta a szabolcsi hajdúvárosok erejét is. Egyértelműen bizonyosodott, hogy a hajdúerődítmények legfeljebb kisebb-nagyobb portyák ellen nyújthatnak oltalmat, tízezres, jól felszerelt, s tüzérséggel ellátott sereg ellen megvédhetetlenek.⁴

1670-től a Felföldről és más országrészekből menekültek menedékhelye a Tiszántúl lett. 1681–82-ben, Thököly fénykorában ugyan a Felföld lett az immár kurucoknak nevezett egykori bujdosók uralmi központja, azonban a Bécs alatti török vereség (1683. szeptember 12.) után néhány hónap múltán ismét a Tiszántúlra szorultak vissza. Thököly Imre főhadiszállása eleinte Várad, majd később Gyula lett.

A törökellenes felszabadító harcok legfontosabb (elsődleges) célja Buda visszafoglalása volt. A háború első ütemében emellett a dunántúli török hatalom fölszámolására összpontosították az erőket (1689-re ez lényegében megtörtént). 1685 ősztől (kisebb erőkkel) megkezdődtek az alföldi hadműveletek is. 1685. szeptember 29-én Thököly kurucai föladták Tokajt, október 31-én Sárospatakot. Október 19-én egy királyi hadtest elfoglalta Szolnokot, s ezzel együtt a környező kisebb török erődítményeket is kézre kerítették. 1686-ban megkezdődött a Váradot övező török védelmű gyűrű fölszámolása. Először Szentjobb várát foglalta el a keresztény had (február 9.). Majd Szegednél verték szét a török és kuruc hadakat (április 23–24.). Csaknem háromhetes ostrom után (október 21.) Szeged török őrsége föladta a várat. 1687 őszen a királyi sereg lett Erdélyben az úr, bár formálisan megmaradt fejedelemnek Apafi Mihály. Az ő halála (1690. április 15.) után Erdély lényegében betagolódik a Habsburg Birodalomba.

A Tiszántúlon három jelentősebb török erődítmény (Várad, Gyula és Temesvár) dacolt még a keresztény hadakkal. A körülzárt Várad őrsége megadta magát (1692. június 6.), majd Borosjenő és Világos megadását is sikerült kikényszeríteni (1693. május 27.). A Tiszántúl északi részének lakóit 1693 őszén viszont egy pusztító tatár betörés tartotta átmenetileg rémületben. A magára maradt, körülzárt Gyula sem sokáig tarthatta magát, védői megadták magukat (1695. január 12.). Bár a törökök időlegesen visszafoglalták Lippát (1695. szeptember 7.), azonban megtartani nem tudták, sőt a következő évben, majd 1698-ban is a keresztény seregek Temesvárt ostromolták (eredménytelenül). Temesvár a Maros–Tisza közével végül a karlócai béke (1699) értelmében török kézen maradt 1716-ig.⁵

A török háborúk lezárulta után indokoltta vált a határvédelem teljes átszervezése. A tiszai és marosi határőrség fölállítására (kezdetre 1688 tavaszán) volt országgrészünk szempontjából a legfontosabb esemény: a dél-alföldi területekre összpontosították a (béke következtében jelentősen csökkentett) katonai erőket.

A déli területek kulcsfontosságúnak ítélt erődítményeit jelentősen átépítették, korszerűsítették. Ez lett a sorsa az Alföldön Szegednek a 17. század utolsó évtizedétől. 1699-ben helyőrsége 1500 főnyi lett, a szintén modernizált Aradra ennek a kétszerese (3000). A Partium északi részén, Szatmárba 2000, Váradra 100 fős, Szolnokra 300 fős őrség került. Erdély biztonságát csaknem 15 ezer fős katonaság vigyázta.⁶

Ez azt jelentette, hogy a 17. század második felében jelentős létszámú magyarországi hadakozó nép tömegei „fölöslegessé” váltak, vagyis a katonáskodás helyett más életformára kényszerültek. Ez a helyzet viszont egyre nagyobb feszültség forrása lett. A helyzetet jól ismerő Bercsényi

Miklós XIV. Lajos számára írott emlékiratában (1701) olvashatjuk a következőket: *„volt végbeli hadak, melyek igen tekintélyes számúak: a törökkel kötött béke óta elvesztvén hópénzeiket, bizonytalan állapotra jutottak, s ezért nagyon várnák a jó hadi szerencsét. Épp így vannak azok, a kikből a mezei hadak állottak; elbocsáttatván, szanaszét bolyongván az országban, lovastól, fegyverestől; tengődve élnek és sokan közülök útonállókká lőnek. Oly nagy számmal talál-tatik jelenleg az ily bujdosó kóborló katona Magyarországon, hogy mikor a tokaj-vidéki népzendülés kiütött: alig három hét alatt tízezer embernél több gyűlt össze belőlök... Mind ez a kétségbeesett, különben harcedzett és vitéz nép, nyomorúságának végét egyaránt a fölkeléstől reméli, s esengve várja annak kitörését...”*⁷

A hadsereg átszervezése miatti létszámcsökkentés katonailag indokolt volt, s érthető, hogy míg a királyi haderőbe betagozódott magyar alakulatok megmaradtak, a végvári övezetben szolgáló, korszerűtlennek tartott csapatokkal nem számolt a hadvezetés. A háborúk során militarizálódott társadalom perifériára szorult, jelentős számú fegyverforgató rétegeit viszont a változás valósággal sokkolta.⁸ A bécsi vezetés viszont láthatóan nem számolt az intézkedéseinek következményeivel.

De nemcsak a katonaság átszervezésére került sor, hanem azoknak a váraknak a lerombolására is, melyekre nem volt szüksége a bécsi hadvezetésnek. Bizonyos várak lerombolását egyébként a karlócai béke is előírta. Ezek a várak: Karánsebes, Lippa, Lugos, Csanád, Kiskanizsa, Becse, Becskerek.⁹ Az 1702-ben hozott határozat értelmében került sor Ecsed és Sárospatak várának megrongálására. A Dunántúlon és a Felföldön rombolták le a legtöbb várat, amelyet katonai szempontból fölöslegesnek ítélték.¹⁰

Bár a magyar katonaság létszámát csökkentették, azért egyes várakban, így az alföldi erősségekben is (Aradon, Hatvanban, Kállón, Szatmáron, Tokajban, Váradon) vagy a kárpátaljai Huszton és Munkácson maradt magyar katonaság egy 1703-as kimutatás szerint.¹¹

Az 1701-ben induló spanyol örökösödési háborúban alkalom kínálkozott az elbocsátott katonákból lett kóborlók, rablók s a bujdosó egykori kurucok fölfogadására, de a toborzás költségeire nem volt elegendő pénz a kincstárban. Így az egyes ezredek nem tudták teljes létszámra feltölteni, a huszárezredek esetében a legénység átlagosan egyharmada kénytelen volt ló nélkül, gyalogosan szolgálni.¹²

A Magyarországon állomásozó katonaság létszáma 48 ezer főnyi volt 1699-ben az Udvari Haditanács határozata értelmében. Ez azonban a következő esztendőben már 35 ezerre fogyott, majd a spanyol örökösödési háború kitörése után, 1702 őszén 27 ezer, 1703 májusában pedig már csupán 16 ezernyi lett. Ennek több mint a fele Erdélyben állomásozott Rabutin de Bussy tábornok parancsnoksága alatt. Magyarországon, a katonaság kezén megmaradt kevés vár helyőrségét nem számítva, csak a Montecuccoli vértesezred állomásozott.¹³

A Felföld keleti részén és a Tiszántúl északi részén a felkelés kirobbanása időszakában mintegy hat-hétezer egykori végvári, ill. kuruc katona tartózkodott (részben kóborolt), s belőlük került ki a Rákóczi-szabadságharc kezdetének fegyveres bázisa.

1703 nyarán a hírek és álhírek zűrzavarában eligazodni nem képes Udvari Haditanács határozatlanságának köszönhető, hogy a csekély erőkkal s meglehetősen szervezetlenül induló kuruc küzdelemnek már csírájában való elfojtását elszalasztották. A Felső-Tisza vidékre vezényelt mintegy ezer

német és erdélyi katona, a Montecuccoli vértesezred 700 katonája, meg a várak (Kassa, Munkács, Szatmár, Várad) együttesen 2–2,5 ezer főnyi őrsége kevésnek bizonyult a hol itt, hol ott feltűnő kisebb-nagyobb kuruc csapatok megsemmisítésére.¹⁴

Az 1703. május 6-án kelt brezáni kiáltványt Bereg vármegyében (Várin, Tarpán, majd Beregszászon) hirdették ki II. Rákóczi Ferenc megbízottai (május 21–22.). Alig két hetük volt a szervezkedő kurucoknak arra, hogy sereget gyűjtsenek, így nem csoda, hogy a lelkes, de jórészt gyakorlatlan, megfelelő vezetővel nem rendelkező csapatukat Károlyi Sándor vármegyei nemesi hadai szétverték (június 7.).

II. Rákóczi Ferenc június 16-án lépte át Vereckénél a magyar–lengyel határt, annak tudatában, hogy az elsietett első szervezkedés kudarcot vallott. Két héttel később Ocskay László és Borbély Balázs huszáraival, a Bercsényi által toborzott lengyel dragonyosokkal és gyalogosokkal már kicsiny, de ütőképes maggal rendelkező sereg állt készen a hadjárat megindítására. Alig két hét alatt több ezresre duzzadt a kuruc had, s amikor kierőszakolták a Tiszán való átkelést is, a vállalkozás egyre reményteljebbé változott.

Július-augusztusban már kezd kiépülni a kurucok szilárd bázisa is, ennek alapját a várak képezik (Kisvárda, Ecsed, Kálló), meg a szabolcsi hajdúvárosok. Váradolaszi rác központjának megsemmisítése, Szatmár városának elfoglalása (a német őrség a várba vonult vissza), Nagybánya városának meghódolása, Huszt kézre kerítése (német őrsége föladta) azt jelentette, hogy Bereg, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa vármegyében már a kurucok voltak az urak. Szeptember újabb sikereket hozott: megkezdődött Tokaj ostroma, bevették Szolnok várát (szeptember 21.), blokád alá vették Szatmár várát. 1704. január 9-én, három és félhavi ostrom

után Tokaj őrsége is föladta a várat. 1704. február 16-án a munkácsi vár ormán is Rákóczi zászlaja lobogott. 1704 márciusában már Ungvár is kuruc kézre került, júliusban viszont sikertelenül ostromolták Szegedet (csak a várost sikerült időlegesen kézre keríteni). Másfél évi blokád után 1705 januárjában adta meg magát Szatmár német őrsége. Váradot továbbra is ostromzár alatt tartották. 1705. május 31-én kezdetét vette Gyula kuruc ostromzára, amelyet maga Károlyi Sándor, Rákóczi tiszántúli vezénylő tábornoka irányított. Alig három hét múltán, a Szegednél gyülekező fölmentő seregek hírére azonban abbahagyta az ostromot. Arad és Jenő ostromát sem ekkoriban, sem később nem kísérelték meg a kurucok. Araddal ugyan 1707 nyarán megpróbálkozott Károlyi, de három hét után ezt is félbehagyta (visszarendelték, mert Rabutin hadai megjelentek Szolnok térségében).¹⁵

E rövid előadásnak nem lehet a feladata a Rákóczi-szabadságharc tiszántúli várharcainak részletes összefoglalása, a továbbiakban elsősorban adattárszerűen szerbe-számba vennék a Partium 1703–1711 között katonai szerepet játszott fontosabb erődítményeit:

Ung vármegyében Ungvár vára jelentős erődítménynek számított, fülesbástyák védték (Bercsényi Miklós birtoka), 1704–1711 között volt kuruc kézen.

Bereg vármegye legjelentősebb erőssége Munkács, amely 1704–1711 között volt kuruc kézen. Francia hadmérnökökkel jelentősen megerősítette a fejedelem, de a szabadságharc végén, magára maradva őrsége nem tehetett mást, mint megadta magát. A vármegyében Szentmiklóson ma is áll a Rákóczi-család egykori várkastélya.

Ugocsa vármegyében a rommá lett nagyszőlősi vár helyett a síkságon a Perényiek négy saroktornyos várkastélya volt az egyetlen erődítmény.

Máramaros vármegyében Huszt vára elavult hegyi várnak számított. 1703–1711 között volt kuruc kézen. Dolhán a várkastély nem volt jelentős erősség.

Szatmár vármegyének legfontosabb erőssége Szatmár vára volt, Munkács és Várad mellett a Partium legjelentősebb erődítménye. 1705–1711 között volt kuruc kézen. A másik legjelentősebb vár a lápoktól védett Ecsed volt, amelyet részben leromboltak 1700–1701-ben, de II. Rákóczi Ferenc francia hadmérnökökkel helyreállíttatta és megerősítette (1703–1705). Végleges lerombolására a szatmári béke után került sor. Nagybánya, a fallal körülvett város (1703–1711 között kuruc kézen) nem számított jelentősebb erősségnek. Károlyban a Károlyiak ősi várkastélya nem számított jelentős erődítménynek. Rozsály várkastélyát 1699-ben Strassoldo romboltatta le, egy szárnya maradt csak meg (maig áll). Meggyesen (Aranyosmeggyes) reneszánsz várkastély állt. Csengerben is állt egy palánkkal kerített várkastély (1713-ban már romosnak írják le).

Szabolcs vármegyében Kisvárdát elsősorban a mocsarak védték, nem volt jelentős erődítmény (1703–1711 között volt kuruc kézen). Tuzséron, Ibrányban és Bátorban (Nyírbátor) várkastély állt, csakugy, mint Vaján, Baktán. Kálló a török korban jelentős végvárnak számított, 1703-ban került kuruc kézre, II. Rákóczi Ferenc fenntartását egy idő után sürgősen vélték és elrendelte lerombolását (1709). A bontási munkák a szatmári béke (1711) után fejeződtek be.

Szolnok vármegyében a Tisza fontos átkelőhelyét védő Szolnok 1703-ban kerül kuruc kézre. 1706-ban, Rabutin közeledtére őrsege elhagyja, felgyújtja, majd ismét megerősítették, s 1710-ig kuruc kézen maradt.

Bihar vármegyében a legjelentősebb erősség Várad volt, amelyet évekig tartottak ostromzár alatt a kurucok, ered-

ménytelenül, noha a körülötte lévő erődítményeket (Szentjobb vára, Bihar földvára, Diószeg, Belényes, Kereki várkastélya) mind elfoglalták. Sarkad hajdú erődítménye (földvár és palánk) 1706-ban készült el, és a Gyulát ellensúlyozó erősség hősiessen helytálló őrsége egészen 1711 januárjáig kitartott a szabadságharc ügye mellett.

A karlsruhei gyűjteményben fennmaradt haditérkép- és tervrajz-gyűjtemény tanúsága szerint a bécsi hadvezetés jól ismerte a magyar hadszínteret, beleértve a Tiszántúlt is. A fontosabb várakról kitűnő fölmérésekkel rendelkeztek. Az első esztendő meglepetésszerű kuruc győzelmei után arra törekedtek, hogy néhány fontosabb várra támaszkodva egyes országrészekben megmaradjanak a támaszpontjaik, amelyek hiába voltak egymástól elszigeteltek, mégis többségüket képesek voltak mindvégig megtartani (a Tiszántúlon Váradot, Gyulát, Szegedet és a Maros-vidék várait. A kuruc hadvezetés nem ismerte föl a igazán a várak jelentőségét, holott nyílt mezei ütközetek helyett, inkább a várakra támaszkodva, nagyobb esélye lehetett volna a kurucoknak az ellenállásra akár 1711 után is.

Jegyzetek:

1. CSORBA CSABA: *Várak a Rákóczi-szabadságharcban*. In: *Studia Agriensia* 11. Eger, 1991. 69–77. o.
2. DUKRÉT GÉZA SZERK.: *Jubileumi Rákóczi Évek 2. 2003–2011. Istennel a hazáért és a szabadságért*. H. n. 2003.
3. A Magyar Országos Levéltár és a bécsi Hadilevéltár mellett az egyes vármegyék levéltárai, meg a családi levéltárak gyűjteményei igen nagy mennyiségű, eddig feltáratlan adatmennyiséget rejtjenek, amelyek lehetővé teszik, hogy megismerhessük a várkapitányok sorától kezdve az egyes várak fölszerelésével, őrségével, szerepével, napi életével kapcsolatos tényeket.
4. Vö. CSORBA CSABA: *Vég-Gyula várának története*. Bp., 1985. 166–167. o.
5. SZAKÁLY FERENC: *Hungaria eliberata*. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683–1718. Bp., 1986. 169–173. o. A béketárgyalások során a bécsi udvar nem nagyon erőltette a Temesköz visszaszerzését, mert Temesvárnak nem tulajdonított nagyobb katonai jelentőséget, sokkal fontosabb volt számára pl. az erdélyi kérdés rendezése.
6. CZIGÁNY ISTVÁN: *Rebélió Magyarországon 1702–1703 (stratégiai elképzelések és a taktikai valóság)*. In: *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa I. Tanulmányok kezdetének 300. évfordulójára*. Szerk. TAMÁS EDIT. Sárospatak, 2003, 34–35. o.
7. Idézi Czigány István uo. 30. o.
8. Vö. uo. 35–36. o.
9. ACSÁDY IGNÁC: *Magyarország története I. Lipót és I. József korában*. Bp. 1898. 506. o.

10. A köztudatban (régészek és történészek körében is) a legutóbbi időkig elterjedtnek számított az a nézet, hogy várainkat a Habsburgok romboltatták le. Valójában azonban a várainknak csak elenyésző százaléka esett a rombolás áldozatául a 17–18. század fordulóján, s a rombolások mögött sem kell feltétlenül magyarság ellenes politikai okokat látni.
11. Czigány i. m. 39–40. o.
12. Uo. 40. sk. o.
13. Uo. 42–43. o. Nem véletlen, hogy a Rákóczi-szabadságharc alatt a jól felszerelt, jól irányított erdélyi hadsereggel lényegében nem boldogultak a kuruc csapatok, így Erdély nera lehetett a szabadságharc biztos háttér-szága.
14. Czigány uo. 54. o.
15. Vö. Csorba Csaba: *Várak a Hegyalján. Tokaj – Ónod – Szerencs*. Bp., 1980. 161. o., Csorba Csaba: *Vég-Gyula várának históriája*. Bp., 1980. 178–181. o.

Nagy Aranka

MÁNYOKI ÁDÁM, II. RÁKÓCZI FERENC ARCKÉPFESTŐJE

Mányoki Ádámot a magyar művészettörténet, a magyarországi barokk festészet legjelentősebb mesterei közé sorolja, jóllehet csupán két rövid periódusban, néhány évig dolgozott Magyarországon.

A megkülönböztetett figyelem egyik oka, hogy művei messze kiemelkednek a hazai portréfestés akkori átlagából, a másik pedig az, hogy pályája szorosan kapcsolódott a 18. század eleji történelmi eseményekhez.

Mányoki a köztudatban ma is elsősorban úgy él, mint II. Rákóczi Ferenc udvari festője. Általában tudjuk róla, hogy neki köszönhető a fejedelem közismert s főként hiteles portréi, ugyanakkor kevésbé tudott, hogy munkássága a 18. századi német portréfestészetnek is figyelemre méltó teljesítménye.

Mányoki Ádám 1673-ban a Hont megyei Szokolyán született, szülei nemesi származásúak, atyja református lelkész volt Szokolyán és Perőcsényben. Az ellenreformáció fellángolása idején családjával a Dunántúlra, Győrbe költözött.

A nehéz körülmények között élő családon Doelfer János Antal hadbíró tábornok úgy segítette, hogy a hétéves Ádámot örökbe fogadta és taníttatta. Magával vitte Zellébe és a fiú korán megmutatkozó rajzkészségét Hamburgban és Hannoverben fejlesztette tovább.

Mányoki kiforrott művészként érkezett Berlinbe, a porosz királyi udvarba, ahol az akkor még trónörökös Frigyes Vilmos számára dolgozott. Felismerve a kor divatigényeit, portrékat

festett a kor illusztris személyiségeiről. Ekkor festette Knobldorfnek, Nagy Frigyes híres építésének arcképét.

A Berlinben tartózkodó Hesseni Sarolta Amália hercegnő, II. Rákóczi Ferenc felesége, meghívta a sikeres portréfestőt, hogy lépjen férje, az erdélyi fejedelem szolgálatába. Mányoki Ádám Magyarországra jött és mintegy két évig élt a fejedelem környezetében. E korszakból sajnos, viszonylag kevés műve maradt fenn

II. Rákóczi Ferenc azonban nem csak művészi szolgálatait vette igénybe, diplomáciai küldetéseket is bízott rá. 1709-ben a fejedelem megbízásából, diplomáciai misszióban járt Hollandiában, de megfordult Franciaországban és Németországban is. Hollandiában művészeti tanulmányokat is folytatott, elsajátította a rézmetszés mesterségbeli fogásait.

II. Rákóczi Ferenc legismertebb portróját, mely a Magyar Nemzeti Galériában van, 1712-ben készítette Mányoki Ádám, mint a fejedelem udvari festője. E portrén is megmutatkoznak alkotójának művészi kvalitásai: ragyogó mesterségbeli tudása, remek szín és tónusérzéke, kiváló kompozíciós készsége és jellemábrázoló ereje.

Mányoki fiatalkori önarcképéről egy öntudatos, racionális, tapasztalt, kételkedő, de egyszersmind érzékeny és szellemes művész tekint reánk.

A szabadságharc leverése után követte Rákóczit Lengyelországba. Ekkor festette meg Gdanskban másik csodálatos portróját a fejedelemről. A sötét háttérből ünnepélyes pompával emelkedik ki Rákóczi mellképe. Az arc erőt és intelligenciát sugároz, a ruha mélyvörös színárnyalata ellenében áll az arc világos foltjával, a barokkos kontraszthatás is érvényesül.

Mányoki Ádám egy ideig Varsóban dolgozott, majd Rákóczi ajánlásával 1713-ban a lengyel király és szász

választófejedelem, Erős Ágost, később fia, III. Ágost udvari festője lett, évi 1000 tallér fizetéssel.

Szász udvari portréfestőként mintegy négy évtizeden át a drezdai és varsói udvar főrangú családai, valamint a gazdag kereskedőváros, Lipcse polgárai látták el megbízásokkal, de olykor Berlinben és a dessauai hercegi udvarban is kapott jelentősebb feladatokat. Krakkóban festette Lubomirska hercegnő arcképét, Lipcsében Rechberg jogtanár arcképét, Erős Ágost arcképét vértés ruhában.

A Magyar Nemzeti Galériában van: Georg Wilhelm Werthern gróf arcképe 1719-ből és Swihowska bárónő arcképe 1749-ből.

1724-ben ismét visszatért Magyarországra, hogy egy Vayah nevű ismerősének kölcsönadott pénzt visszakapja. Itt tartózkodása alatt készítette el több magyar főúr és úrhölgy arcképét. Például Podmaniczky János és gyermekei, valamint Podmaniczky Jánosné és gyermekei portréit, melyek a Szépművészeti Múzeumban vannak. Podmaniczky János kincstári ügyész és országgyűlési követ volt. Ráday Pál arcképét, aki II. Rákóczi Ferenc belső titkára volt és Ráday Pálné arcképét is. Ezek a festmények a Ráday-könyvtár és -gyűjteményben vannak.

Szándékai ellenére nem sikerült megtelepednie Magyarországon, mert a körülmények nem kedveztek a művészi alkotásoknak. Mányoki ezután visszatért egykori sikereinek színhelyére, Berlinbe, majd ismét Drezdába. Itt halt meg 84 éves korában, 1757-ben.

Kora jelentős magyar származású festői közül ő volt az egyetlen, aki művészetével is kötődött hazájához.

A Mányoki-életműről és a Magyar Nemzeti Galériában 2003. március 14. és augusztus 24. közt megrendezett kiállításról a következőket állapíthatjuk meg.

Mányoki életműve, amely mára meglehetősen szétszóródott a pálya jellemzői és művészi kötődései folytán, így csaknem teljes egészében, a német udvari portréfestés körébe sorolható.

Mányoki művei 1957-ben szerepeltek utoljára önálló tárlaton. A 2003-as kiállítók szándéka nem az volt, hogy teljes keresztmetszetet adjanak tevékenységéről. Arra törekedtek, hogy legrepresentatívabb munkáinak válogatása által, a látogató, jellemző képet kapjon a sok helyszínhez kötődő életműről és hogy Mányokit, mint a jelentősebb európai művészeti központban működő udvari festőt ismerje meg. Ennek során nemcsak magukat a műveket, a gazdag életpálya szereplőit, de a helyszíneket is, a barokk kori Drezdát, Varsót, Berlint, Lipcsét, Bécset. A 90 kiállított festmény, metszet, falikárpit, érem és levéltári dokumentum együttese ezt a célt szolgálta, köztük Mányoki Ádám 49 olyan festményével, amelynek legtöbbször a múzeumlátogató ez alkalommal láthatott először.

Az életpálya jellegéből adóan, a művek túlnyomó része külföldi gyűjteményekben található. Hat német múzeumból, három lengyel, egy szlovák és kilenc magyarországi múzeumból, illetve gyűjteményből jött össze. Tehát a kiállítás jelentős nemzetközi részvétellel készült, a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulója alkalmából.

F. Balogh Piroska

II. RÁKÓCZI FERENC SZÜLETÉSHELYÉT JELZŐ EMLÉKTÁBLÁNAK LELEPLEZÉSI ÜNNEPE

125 évvel ezelőtt, 1882-ben, Sátoraljaújhely előjáróságai lázasan készültek a nagy ünnepségre. Az emléktábla leleplezésének napját június 12-re tűzték ki, mikorra is egy egész napos rendezvénysorozatot szerveztek. Az akkori Magyarország minden részéből vártak vendégeket. Rendre meg is érkeztek a küldöttségek: a Tudományos Akadémia, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság, egyes közeli jogakadémiák és a megyei hatóságok részéről, valamint rengeteg sok érdeklődő. Nagyváradról Marschalkó Tamás honvéd ezredes jelent meg, kit – mint Zemplény megye fiát – számtalan barátja és ismerőse üdvözölte mindenütt.

Borsi község, II. Rákóczi Ferenc szülőhelye, ahol az emléktábla-avatása történt, nem messze fekszik a várostól (két vasúti órháznyi távolságra). A magyar északkeleti vasút egy végtelen hosszúnak látszó külön vonatot indított Sátoraljaújhely állomásától a borsi órházig, menettérty jegyekkel. A vonathoz készített speciális jegyek nemcsak mind a legutolsóig elkelték, de bizonyos személyek által „még kettős, sőt hármas árban” lettek eladva.

A vonat zsúfoltságát jellemzi a következő pár sor: „*Három kocsiosztály volt ugyan, de ezen az osztályokat alig vették az utasok figyelembe, mert a « méltóságok » és « nagyságok » is az alig pár percnyi útra oly jegyeket vettek aminőt éppen kaptak. S így jött, hogy ezek közül sok a 3. kocsi osztályba kapott helyet, míg ismét egyes iparosok és gazdák, kik különben álmukban is alig jártak 1-ső vagy 2-od osztályon, egyszercsak ott találták föl magukat.*”

A különvonat pontban 10 órakor indult el, s a megállapodási helyen már igen sokan várták, kik oda gyalog vagy kocsin mentek, honnan a *Rákóczi-kastélyig* tartó úton elől meneteltek a tűzoltók zászlójukkal, élükön egy zenekarral s utánuk a többi közönség. Rákóczi szülőházát így írja le a korabeli tudósító: „A «*kastély*» egy hosszú – részben emeletes – épület, melyben – sors iróniája! – jelenleg kiterjedt istállók vannak, az emelet pedig szénatartó helyül szolgál.”

Az emléktábla, mely fekete gránitból készült a, vár kapuja mellett volt fölállítva, két oszlopon nyugvó négyszögű, faragott terménykő-alap fölött. Az egész falban volt beépítve, s akkori ünneplői *nagyszerű* jelzővel illették.

A fölírat következőleg hangzott:

Itt született

II. Rákóczy Ferencz

1676. év márczius 27-én.

Egyes hű hazafiak és törvényhatóságok
áldozatkészségből

emelték a s.-a.-ujhelyi touristák 1881. évben.

Féltizenegy órakor kezdődött a leleplezési ünnepély. Zemplény megye alispánja, Matolay Etele az alkalomhoz illő nagyon szép hazafias beszédet mondott, melyben így emlékezett: „*E nagy férfiú mintegy 200 év előtt itt, ezen most elhanyagolt kastélyban jött e világra. Itt szülte őt anyja, a hős Zrínyiek hőslelkű ivadéka, Zrínyi Ilona, őt, a hős Rákóczyit, a szabadságért harcoló fejedelemnek legjobbját, legnagyobbját: II. Rákóczy Ferenczet. Fejedelmi család sarja, roppant kiterjedésű uradalmak birtokosa és mégis csodálatos – egész életén át, nem hogy kényelemben dőzsölt volna, soha nyugta nem volt, mintha a sors csak azért emel-*

te volna származása, vagyona, ritka tehetségeinél fogva oly magasra, hogy ott szeszélye szerint untalan hányja, vesse... Csodálatos – mondám? – sőt inkább természetes, mert aki az ő helyzetében nem magának, de hazájának szenteli életét: az lemondott a nyugalomról, a folytonos hányódás, az örökös aggodalom, a szüntelen küzdelem, a szenvedések halmazának keresztjét vette vállára.”

A továbbiakban megmagyarázta, mi indította a megye néhány polgárát arra, hogy kegyeletből a nagy férfiú szülőházát emléktáblával jelöljék meg, s e tábla leleplezésének ünnepére nagyszámú közönséget meghívjanak. Majd azt fájalta, hogy nincs megáldva oly lánglelkű szónoki tehetséggel, amellyel a tisztelt közönség minden tagjának, de főleg a haza, a nemzet jövőjét magában hordozó, s azt előkészítő ifjak lelkébe bele tudná égetni azon elveket, érzelmeket, gondolkozást, törekvést, egyszóval azon szellemi tulajdonságokat, amelyek II. Rákóczi Ferencet jellemezték. Mert „*ha a bekövetkező vész ideje nem ily érzelmektől áthatott ivadékokat talál, akkor elmondhatjuk, hogy Magyarország nem lesz, de volt; míg ellenben, ha utódaink ily érzelmekkel lesznek eltelve, ily meggyőződéstől és önbizalomtól lelkesülve – akkor:*

- 1. Egymást értve, boldogítva, ily egy nép*
- Bármilyen vésszel bizton, bátran szembe lép.*
- Akkor biztosítva lesz hazánk, nemzetünk*
- élete, függetlensége, szabadsága a nemsokára*
- bekövetkezendő újabb millenniumra is.”*

Végül Matolay alispán a következő szavakkal fejezte be nagyhatású beszédét: „*Hulljon le immár a lepel az emléktábláról, amelyet az elvek, az érzelmek terjesztőjeül, örökítőjeül*

a m. t. n. közönség tulajdonába átadok, és kegyes oltalmába ajánlok.

*Éljen a haza!
Éljen a magyar!”*

Ezt követően még több tiszteletben álló személy mondott rövid beszédet. Jókai Mórt és Thaly Kálmánt betegeskedésük akadályozta meg a részvételben. Jókai azonban egy gyönyörű ódát küldött ez alkalomra, melynek másolatát egész terjedelmében mellékelem.

Az ünnepi ceremónia bevezetésével a közeli Bodrognál halászat kezdődött, ahová a tömeg el-elsétálgatott, s hol több csónak is állott rendelkezésre, melyben egyes társas-csoportok be is szálltak.

A közeli erdőcskében voltak fölállítva a sátrak, melyekben minden társadalmi álláshoz mért étel-italt lehetett kapni: itt volt a cukrász kávé és fagyaltnak sátora, s ugyancsak itt volt a társasebéd számára fölállított tágas és csinosan díszített nagy sátor is.

A nép be sem tudta várni a délutánra rendezett ünnepet, már 11 órakor megkezdte mulatságát tánccal, melyhez csakhamar odasietett a nagy tömeg is, azt egy tágas körben nézni.

A korabeli tudósító szerint: „*Egy órakor vette kezdetét a több mint 300 terítékből álló társas ebéd, melyben nők is részt vettek. Ezen ebédhez egyesek nagyobb mennyiségű hegyaljai aszúbert ajánlottak föl, mely a «lelkesültséghez» szintén hozzájárult a maga mérvé szerint.*”

Az első pohárköszöntést Meczner országgyűlési képviselő Rákóczi dicső emlékére tartotta, a másodikat Bajusz József szintén e megye halhatatlan fiára, Kossuth Lajosra mondta; ezek után köszöntötték az Akadémia, a Kisfaludy-

és Petőfi-társaság küldöttségi tagjait, a megjelent egyes törvényhatóságok képviselőit stb., stb.

Délután lett volna a népünnepély, mely azonban már délelőtt tánccal vette kezdetét és ebben nemsokára kifáradva, délután 2 órakor meg is szűnt. De az e vidékre jellemző népviseletbe öltözött emberek, táncosok elég érdekes látványt nyújtottak az idesereglett ünneplőknek.

Öt órakor már az egész néptömeg a vasúti megállóhoz ment, és a hosszú szerelvény visszaszállította őket Sátoraljaújhelyre.

Este fényes bált tartottak a megyeház termeiben, mely jókedv mellett „kiválólagos kivirradtig” tartott.

A korabeli szemtanú hozzátette: *„Az ünnepély magában kissé halványan, egyhangúlag folyt le, mert a rendezőség nem eléggé gondoskodott szórakozási módokról és eszközökről, sem változatosságról; mindazonáltal meglehetősen részesült néhány jótékony sugarában azon magasztos ünnepélyességnek, mely nem ritkán a leghidegebb kedélyre is a költőiesség varázsával hat, s ilyen volt a II. Rákóczy Ferenc szülőházát jelző emléktáblának leleplezési ünnepélye is, mely kegyeleti adónak lerovásához 200 év kellett...”*

• Jókai Mór

II. Rákóczi Ferenc emléke

*Hogyha alvó volnál távol tengerpartján
Gyöngé sóhajtásom akkor is felköltne;
Ez a gyöngé sóhaj, millióknak ajkán
Sokszorozva, vihar harsogását öltve.*

*De te, örök élő, örök ébren lévő,
Mindig itt vagy köztünk, mióta születél,*

*A fényes múltból a végtelenig érő
Nem halott árnyék, nem, világosság lettél.*

*Neved egyértelmű lett a szabadsággal:
Él benne egy nemzet minden szentelt vágya,
Minden mi a múltból fénnel visszalángol,
Minden, mi a jövőt reménykedve áldja.*

*Fejedelmi bölcső volt a fényes csónak,
Egek országából mi a világra hitt,
Hívták száműzésnek, nehéz koporsónak
Azt a gyászos hajót, mi oda visszavitt.*

*S az a tenger, mit e kettő közt bejártál,
Annak egy neve volt: nemzeti dicsőség:
Méltó, hogy a miért küzdte, mire vártál,
A késő utódok az álmat betöltsék.*

*Diadalmas harcok egész sorozatja
Követte zászlóid. Hívó szózatára
Tárogatóidnak kelt a hon magzatja,
Lélek szállt a vasba s a vér nem volt drága.*

*És a szabadságért kihullott vér oly mag,
Mely századok múlva termi meg kalászatát,
Gyökerei élnek, sarjai kihajtnak:
Hiába tapossák, hiába kaszálják.*

*Mi maradt e nagy kor tündérvilágából?
Egy nagy „név”, az „aranykönyv”-ből kifelejtve,
S egy hamvedernyi por, Keletország távol
Tengerpart vidékén nagyon jól elrejtve.*

Egy „dal”, mely a drága halottaknak sírt ás,
 S miben holt és élő lelkek egybeforrnak:
 Egy „rézpénz”, a mit e rávert szó „libertas”
 Aranyértékűvé tesz az utókornak.

S még maradt valami: a Te egész lelked:
 Egy nemzetnek szívét lángra gyújtó szikra,
 Olyan tisztán, a hogy az égbe lehelted,
 Egyik ivadékról szállva a másikra,

Vele voltál mindig édes nemzetteddel
 Sűrű gyászában, ritka örömeiben;
 Hogy annyi veszély közt soha sem csüggedt el,
 Hogy annyi ellenség nem győzött e népen!

S az eszme, a minek egy éltet szenteltél
 Küzd, épít és terjed, hódít és elfoglal.
 Mi halottnak látszott, álmaiból felkél:
 Helyet kér a földön és halad a korrál.

Sokan imádnak, de kevesen ismernek,
 Kik leginkább hínak, hogy álmod felköltsék:
 Zaját hallják csupán győzelmes fegyvernek,
 S nem látják benned a haza legfőbb bölcsét;

Kinek az árnyéka drágább, mint a fénye,
 Az az önzéstelen feláldozó lélek,
 Kinek lemondása volt legfőbb erénye,
 A milyennek Téged én megismerélek.

Minden a hazának, magadnak semmit sem,
 A nemzetnek azt is, mi érthetetlen távol;

*Saját fejednek még azt sem, a mit Isten
Adott felkent ősök dús hagyományából.*

*Hitnek, gondolatnak, földnek szabadsága
Minden ajkú honfi szívében egy bálvány,
Ki mindenek fölött imádott és drága,
Kit lelkébe visel, nem csupán a száján,*

*A „haza” a haza, s örökké a haza!
Ez volt az a bálvány, a kit fölállítál,
– Már most hát ébredj föl! Már most hát jöjj
haza
A kit úgy imádtál, az a bálvány itt áll!*

*Nézd: szabad a Nép, Föld, a Vallás, a Sajtó,
Nincsen rabszolga már Magyarország földén:
A honszerelennek nincs már börtönajtó,
S milliók fölött csak egy úr áll: a törvény.*

*Halld, a magyar nevét megbecsüli minden,
Édes nyelvünk versenyt fut mívelt népekkel,
A magyart tisztelve emlegetik kinn, benn
Merre a nap nyugszik, a hol a nap felkel.*

*Nézd a magyar zászlót szárazon, tengeren,
A magyar fegyverét népek erős harcán,
Mit a magyar földje, keze, lelke terem,
Még a „libertás”-t is a hitel piacán.*

*És nem pihenünk meg, haladunk előre,
Helyt állunk a bajnak, kiállunk ostromot;
Nehéz munka ha jön, nem térünk előle,*

S a jövőnek rakunk jó fundamentumot.

*Csapás el nem csüggeszt, siker el nem kábít.
Erőnket feszítve, gondunk sokszorozva
Végezzük a múltak elkésett munkáit,
Remélve a Jóban, de készen a Rosszra.*

*Hol minden gondolat csak egy házat teremt,
Ennek hódol, áldoz e földi Istennek,
Ezt a te szellemed, óh Rákóczi Ferenc,
Ilyennek látlak én, ilyennek ismerlek.
Egykor koronával kínáltak; nem kellett
Az a korona már összetörött régen,
De töviskoszorúd újra kizöldellett
És csillagkoronád ott ragyog az égen.*

*Emlékköved nagyobb a pyramidoknál,
Ilyen síremléke egy dicsőnek sem lett.
Meg van örökítve, jobban mindazoknál
Mauzóleumod egész magyar nemzet.*

*Töltse be szellemed ezt a magas házat,
S az nőjön oly nagyra, hogy azt befogadja,
Új fényt árasszon rá minden jövő század,
Míg a szív melegít, meg az Isten napja.*

1882. június

(A Nagyvárad napilap XIII. évfolyamának 133. számában közölték,
1882. június 13-án.)

Mihálka Zoltán

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC TÖRTÉNELMI FÉNYE

Háromszáz éve annak, hogy véget ért a II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) vezetett szabadságharc és megkötötték a szatmári békét. Az évforduló jó alkalom arra, hogy felidézzük népünk történelme e leghosszabb szabadságharcának eseményeit, elemezzük történelmi jelentőségét. Annál is inkább fontos ez, mert történelmünk nagy fordulópontjai nem érthetők meg igazában a világpolitikai helyzet, az európai háttér ismerete nélkül. Már itt, a bevezetőben megemlítjük, hogy a Rákóczi-szabadságharc menete és európai fejlődésbe illesztése tekintetében az utóbbi száz év történetírói közül különösen Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes érdemeit kell kiemelnünk, hiszen nekik köszönhetjük, hogy a mozgalom megítélésében és értékelésében a szigorúan vett nemzeti kereteken túlmenően az összeurópai háttér is megvilágosodik előttünk.

Kezdjük talán azzal, hogy Európa nemzetközi politikai rendszerében a 18. század küszöbén két jelentős változás ment végbe, amely a kontinens államai közül főleg a Habsburg Monarchia, közelebbről Habsburg-Ausztria helyzetét erősítette meg. Ez a tény természetesen sorba kihatott Magyarország és Erdély helyzetére is. Az egyik változás az volt, hogy Nyugaton megtört Franciaország vezető hatalmi pozíciója, visszaszorult hegemóniája, és kulcsszerepét – szövetségesei élén – Anglia vette át. Annak az országnak erősödött meg a helyzete, mely a spanyol örökösödési háborúban (1701–1714), Franciaországgal szemben, Habsburg-Ausziát támogatta. S bár a Habsburg-háznak az 1714. évi rastatti békében le kellett mondania a spanyol trónról, mivel a két

hatalom egy kézben való összpontosítását Anglia nem volt hajlandó elfogadni, ám Habsburg-Ausztria a spanyol örökösödésből Németalföldön és Itáliában kapott kárpótlást. Ez ugyan tehetetlennek bizonyult, mivel a széteső, Ausztriához távol eső területeket nehéz volt közös politikai keretben tartani, de abban az időben mégis azt jelezte, hogy Európa szívében Bécs számít a nemzetközi rendszer fő bázisának. A másik nagy változás a földrész keleti féltekén következett be: Habsburg-Ausztria megerősödött az Oszmán Birodalommal szemben is. Miután 1683-ban a Bécs elleni török támadás összeomlott, nagy nemzetközi erők összefogásával megindultak a visszafoglaló háborúk, amelyek eredményeként Magyarország 1699-re felszabadult az oszmán uralom alól, az osztrák főváros pedig szorongatott határvárosból egy erősödő birodalom központja lett, s haderői már a Balkánt is elérték.

Ez a fordulat pedig Magyarország és Erdély számára azt jelentette, hogy végre lezárult egy másfél évszázados gyötrelmes, negatív politikai tendencia: a romlás és a felmorzsolódás időszaka. Ekkor a kérdés viszont az lett, hogy ez a változás valóra váltja-e annyi korábbi nemzedék reményét, ad-e lehetőséget az ország helyreállításához, zavartalan beilleszkedéséhez Európa új nemzetközi rendjébe, közelebbről a Habsburg Monarchia keretébe, amelyen belül addig töredékként, egyre alárendeltebb szerep s egyre kevesebb hely jutott neki. E kérdésre – mint tudjuk – a fejlemények nemleges választ adtak. Márcsak azért is, mert a győztes Habsburg-hatalom a magyarokat leverte, megbízhatatlan ellenfélként, országukat pedig általa elfoglalt területként kezelte. Ezt a súlyosan kedvezőtlen politikai pozíciót, amely Magyarországnak a Monarchián belül az új nemzetközi rendszer kialakulásának kezdetén jutott, valamennyire mégis

egy újabb Habsburg-ellenes erőfeszítés: a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc (1703–1711) enyhítette. Történelmünknek ez a leghosszabb szabadságküzdeme a spanyol örökösödési háborúval előállt nemzetközi politikai válságot, a Habsburg-hatalom nyugati lekötöttségét, Franciaországgal való konfliktusát igyekezett felhasználni arra, hogy a török hódoltság alól felszabadult ország jogait fegyverrel biztosítsa.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez a Habsburg-ellenes akció a korábbiaktól éppen lényeges vonásaiban alapvetően különbözött. Mindenekelőtt abban, hogy Magyarország mint önálló állam, kedvezőbb nemzetközi beilleszkedését próbálta elérni. Rákóczi diplomáciája ugyanis nem a szultán támogatásához folyamodott, nem a török uralmat és függést akarta visszaállítani, hanem az oszmán hatalomtól immár függetlenül, a Habsburg Monarchia belső berendezkedését kérdőjelezte meg. S ehhez még bizonyos külföldi támogatókra is számíthatott. Hiszen maguk a győztes hatalmak – Anglia és Hollandia – vállalkoztak közvetítésre Rákóczi és a bécsi udvar között, így próbálva védencüknek belső bajaiban segíteni. Ez önmagában is mutatja, hogy az új nemzetközi rendszerben, ha Magyarország kiválása nem is, de helyzetének javítása a Habsburg Monarchián belül, a reális lehetőségek közé tartozott. Az ország teljes politikai függetlenségét, melynek kimondására egyébként is csak a tárgyalások megszakítása és négy évvel a fegyverfogás után szánta rá magát a szabadságharc vezetése – kellő hazai és külföldi erőforrások híján –, nem vívhatta ki. Franciaország volt az egyetlen hatalom a földrészben, amelynek lényegében érdekében állt Rákóczit – ha nem is egyenrangú szövetségesként – támogatni, de a spanyol örökösödési háborúban elszenvedett balsikerei miatt maga sem tehetett valami sokat.

Sőt, az 1706-os esztendő két jelentős csatája már meghozta a döntést spanyol-ügyben – méghozzá az osztrákok javára; a franciák a mai Belgium és Észak-Itália kiürítésére kényszerültek. De nem állt jobban a földrész északi térségében sem. Az 1699-ben kitört „északi háború,” amely a balti övezet birtoklásáért folyt, egyrészt Svédország, másrészt Oroszország és más államok részvételével, mindinkább az orosz cár balti-tengeri megerősödését hozta. Neki nem volt érdeke újat húzni sem az oszmán hatalommal, sem Nyugat-Európával, így került a magyar ügybe való beavatkozást. Ilyen körülmények között a Rákóczi-mozgalom erői egyre fogytak, egyre hátrább szorultak kelet felé a háború dúlta és pestis sújtotta országban. A magyar szabadságharc folyamatában 1708 augusztusában bekövetkezett trencsényi vereséggel pedig a vezérlő fejedelem többéves szervezőmunkájának eredményeit semmisítette meg, hiszen az osztrák császári csapatok most már számbelileg is elérték a kuruc haderőkét, s a következő években egyre nőtt a Nyugatról Magyarországra vezényelt egységekkel. Az 1710-es esztendő folyamán a szabadságharc visszaszorult oda, ahonnan kiindult, s az általa ellenőrzött terület az ország északkeleti szegletére korlátozódott. Így a további katonai ellenállás a szemben álló felek közötti erőviszonyok figyelembevételével kilátástalannak tűnt: 22 ezer kuruccal szemben már 50 ezer császári katona állomásozott az országban. És ezt még súlyosbította a már említett – négyszázezer áldozatot követelő – pestisjárvány. Ebben a helyzetben azonban Rákóczi – a nemzetközi helyzet kedvező fordulatában bízva – nem az amnesztia feltételeit javító alkura, hanem a hadműveletek felfüggesztését jelentő fegyverszünetre törekedett, s az orosz segély szorgalmazására Lengyelországba utazott, azt ígérve, hogy rövidesen új csapatok élén tér haza. Csakhogy ez nem

következett be. S miután a fejedelem személyesen találkozott Nagy Péter cárral, az orosz segítségbe vetett reményei tovább növekedtek, igyekezték közvetíteni az orosz–török háború kitörésének elhárításában. De időközben az is kiderült, hogy a francia diplomácia nem támogatja Rákóczit, hanem a szultán és cár közötti háború érdekében ügyködik. De a továbbiakban híre járt annak is, hogy Anglia már megkezdte XIV. Lajos francia királlyal a különbékére vonatkozó tárgyalásokat, s várható volt, hogy Hollandia is követi példáját. A Habsburg-udvarnak tehát szembe kellett néznie azzal a lehetőséggel, hogy egyedül kell folytatnia a háborút Franciaország ellen. Ezenkívül I. József osztrák császár hirtelen halála és az ezzel járó bonyodalmak, aggodalmak (el is tagadták a kurucok elől a halál híret) szintén erősítették a bécsi császárságnak a magyar szabadságharc gyors befejezésére irányuló szándékát. A fiatal bécsi császár váratlan elhunytával (1711 áprilisa) a Habsburg-háznak egyetlen élő férfitagja maradt, a spanyol trón várományosaként az Ibériai-félszigeten harcoló Károly (III. Károly, majd VI. Károly német-római császár), ami azt jelentette volna, hogy a Habsburgok osztrák ágának birtokai, valamint a spanyol korona hatalmas birodalma egy kézben egyesülhetnek, s ezzel a Habsburg-háznak ismét olyan túlsúlya alakul ki Európában, melyet szövetségesei sem kívántak. Mindez további meghát-rálásra kényszerítette a bécsi udvart, és még nagyobb engedményekre szorította.

Így, amikor 1711 elején a két magyar vezető gróf Károlyi Sándor – Rákóczi nevében, de távollétében – és Pálffy János, a császári haderők magyarországi fővezére, Károly császár felhatalmazásával az utolsó pillanatban megkötötte a szatmári békét, nem egy még menthető ügy feladásáról volt szó, hanem az utolsó lehetőség megragadásáról, mielőtt még

semmivé lesz az is, ami a kuruc mozgalom erejéből még megmaradt. Mindkét fél számára sietős volt a megegyezés: Pálffy az idő és a körülmények szorították, Károlyit az adott feltételek kényszerítették. A harmadik fél, Rákóczi ellenben minden áron fenn akarta tartani az ellenállást az általános békekötésig, ezért óvta híveit a megegyezéstől. Ám az 1711. április 27-re összehívott szatmári gyűlésen a szövetkezett rendek Károlyi javaslatára elfogadták Pálffy feltételeit, melyek összefoglaló okmányát aztán május elején ünnepélyesen aláírták.

Melyek ezek a feltételek? A tíz pontba sűrített egyezés szerint Rákóczi megtarthatja összes javait és lakhat Magyarországon vagy Lengyelországban, három héten belül azonban hűségesküt kell tennie az uralkodó előtt, ami meghatalmazott útján is történhet. A fejedelem minden egyházi és világi híve kegyelembe részesül; a felkelésben való részvételért senki sem büntethető; a parasztokat nem vonhatják felelősségre uraik azért, hogy harcoltak. Fegyvert viselni szabad, csupán az ellenségeskedések újrakezdése minősül büntetendőnek. A külföldi katonák hazatérhetnek, kivéve azokat, akik a császár seregéből álltak át a kurucokhoz, de az ő büntetésüket is elengedik. A nem nemes katonák szabadosoknak tekintendők. A vallásszabadságra vonatkozó régi magyar és erdélyi törvényeket az uralkodó megtartja. Miként a kegyelem kiterjed a külföldön élő és akár a mostani, akár az 1699 előtti mozgalmak idején kivándorolt személyekre, valamint a hadifoglyokra. Azt is megígérte a király, hogy Magyar- és Erdélyország törvényeit tiszteletben tartja.

A Károlyi gróf vezetése alatt összegyűlt kuruc sereg – mintegy 10–12 ezer ember – 1711. május 1-jén a majtényi mezőn letette fegyverét és szétoszlott. Rákóczi tiltakozott a hozzájárulása nélkül megkötött megállapodás ellen, melyet

érvénytelennek minősített és híveit a harc folytatására szólította fel. A mozgalom vezetői mellett három-, négyezren távoztak külföldre.

Minnek tulajdonítható a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc ilyen bukása? „*A nemzet tudatlanságának, tapasztalatlanságának, annak, hogy hiányzott a fegyver és a pénz, tehát a háború idegzete, a pestisnek és annak, hogy a francia udvartól kapott segély igen sovány volt*” – írta néhány évvel később maga a fejedelem emlékezéseiben. Vagyis az ok röviden: az ország gyengesége, melyet a gyéren csordogáló külső segítség nem orvosolhatott. A népesség száma három és fél-, négy milliő körül mozoghatott, azaz megrekedt a két évszázad előtti szinten, miközben Európa lakossága 80 millióról 130 millióra nőtt. Kétszáz esztendő teljes népszaporulatát pusztította el a török hódoltság, az ezzel járó háborúskodás. Igaz négy milliő fő az akkori Európában nem volt jelentéktelennek mondható, hiszen Franciaország lakossága 20 milliót, Angliáé – Skóciával együtt – hétmilliót, a német birodalomé 15 milliót, Spanyolországé pedig hatmilliót tett ki. Kisebb területű, kevésbé népes országok – mint Hollandia, Dánia vagy Poroszország – hatékony állami szervezetük vagy gazdasági erejük következtében jelentős szerepet tölthettek be a nemzetközi életben, Magyarországon azonban ehhez hiányoztak a feltételek. A visszaesés gazdasági téren volt a legnagyobb. Ugyanis a hosszú háborúk folyamán az ország termelőerői nagyrészt elpusztultak, rengeteg föld maradt műveletlenül, visszafejlődött a bányászat, az ipar, a kereskedelem, s emiatt nem volt lehetőség megfelelő katonaság kiállítására. Így a magyar hadsereg és hadviselés legalább száz esztendőnyit avult el és a harmincéves háború előtti szinten rekedt meg.

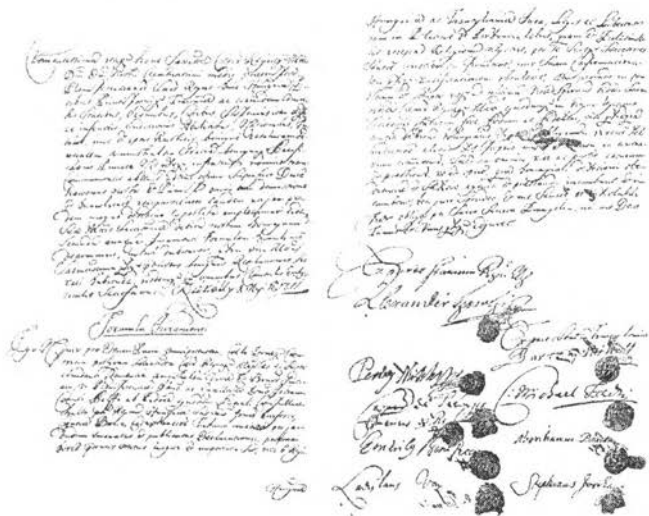
Ilyen körülmények között kár azon vitatkozni, hogy kinek volt hát igaza, Rákóczinak-e, aki lengyelországi tárgyalásai idején a harc folytatására buzdított, vagy a fegyvert letevő Károlyinak? A nagy történelmi kérdésekre ritkán lehet rövid igennel vagy nemmel válaszolni, s most sem az a válasz, hogy Rákóczi kergetett hiú ábrándokat, vagy Károlyi volt áruló. Valójában mindkettőnek igaza volt. Maga Rákóczi emlékezéseiben keserűség nélkül – sőt elismerőleg – szólt a fővezéréről. *„Olyan szellemnek, mint Károlyi, nem sok lecke kellett. Természetében minden adottság megvolt arra, hogy jó hadvezérré váljék; kitűnő katonai szemmértékkel rendelkezett, szilárd, tevékeny, fáradhatatlan az eszközök és erőforrások keresésében, találékony, szorgalmas, mindig vidám és nyájas ember volt, kitűnően értett alárendeltjei kiválasztásához és alkalmazásához.”* Károlyi jól látta, hogy a harcot a nemzetközi erőviszonyok alakulása következtében és a belső erőforrások híján nem lehet tovább folytatni, Rákóczi viszont szintén helyesen járt el, amikor – nem egyéni érdekei, hanem az ország magasabb szempontjai alapján – az emigrációt választotta. II. Rákóczi Ferenc személye *„az ország függetlenségének éltető eszméjévé finomult,”* melynek fénye az idő múlásával sem halványult el.

Miként a szabadságharc történelmi jelentősége sem kophatott meg az évszázadok folyamán. Már maga az a tény, hogy az 1711-es békekötéssel az a másfél évszázados, hol nagyszabású hadjáratokkal, hol csak állandó helyi csetepatékkal együtt járó, de igazán békésnek soha nem nevezhető korszak, s hogy az ország egysége – ha nem is jogi értelemben – végre helyreállt, óriási előrelépés, minden további haladás feltételeként jelentkezett történelmünkben. S az sem vitatható, hogy 1711 után a török hódoltság korszakához képest gazdasági téren lényeges fejlődés következett be.

Noha a nemzetközi helyzet a Habsburg-udvart is szorította – hiszen a trónra lépő III. Károly (1711–1740) Barcelonából utasította kancellárját, hogy a magyar nemzettel szemben tanúsítson megértést, elejét kell venni az elnyomásról szóló panaszoknak – mégis a bécsi abszolutizmus igencsak éreztette hatását az elkövetkező évtizedekben. Ennek ellenére, a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc történelmi jelentősége abban áll, hogy elindította Magyarországot és Erdélyt az újjáépítés, a polgárosodás útján.

Hogy ez az út rögös és kátyús volt, s nagy akadályokat gördített a haladás elé, azt mindenképpen a közép-kelet-európai történelmi fejlődés számlájára írhatjuk. A Rákóczi-szabadságharc zászlaján szereplő jelszót azonban háromszáz év múltán is idézi a hálás utókor: *Cum Deo, pro patria et libertate!* (Istennel, a hazáért és a szabadságért!)

Mindaz, amit e három fogalom hordoz, ma is élő és ható üzenet számunkra.

Háromszáz éve kötötték meg a szatmári békét

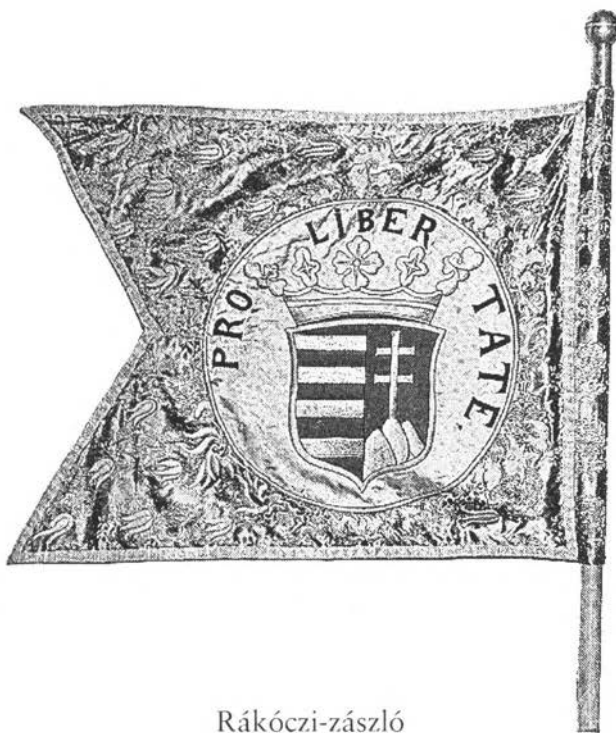

II. Rákóczi Ferenc

Emlékmű a majtényi síkon.

Rákóczi-zászló

FELVIDÉKI KIRÁNDULÁS

2010. április 9–11.

ÁPRILIS 9.

Indulás reggel 8-kor a Gyermekkórház előtti parkolóból.
NAGYVÁRAD – MISKOLC – városnézés, avasi református templom, ebéd.

KASSA – városnézés, a kassai dóm a Rákóczi-síremlékkel, Rodostói-ház, rövid emlékezés.

CSECS – vacsora, szállás. Ifjúsági csoportos szálláshely.

ÁPRILIS 10.

CSECS: reggeli

BORSI – várkastély, Rákóczi szülőhelye. Találkozás Hajdú Jenővel, a Borsi Rákóczi Ferenc Egyesület elnökével – koszorúzás.

JÁSZÓI APÁTSÁG – az apátság megtekintése.

SZEPSI – városnézés, római katolikus templom.

TORNA – Árpád-kori templom.

CSECS – középkori templom, vacsora, szállás.

ÁPRILIS 11.

CSECS: reggeli

SZÉPHALOM – a Magyar Nyelv Múzeumának látogatása.

Koszorúzás.

SÁTORALJAÚJHELY – Kazinczy Múzeum. Találkozás Fehér Józseffel, a Kazinczy Ferenc Társaság elnökével.

SÁROSPATAK – a Református Gimnázium könyvtárának megtekintése. Látogatás a Rákóczi-várban, ebéd.

Utazás haza.

Résztvett 16 személy, két mikrobusszal.

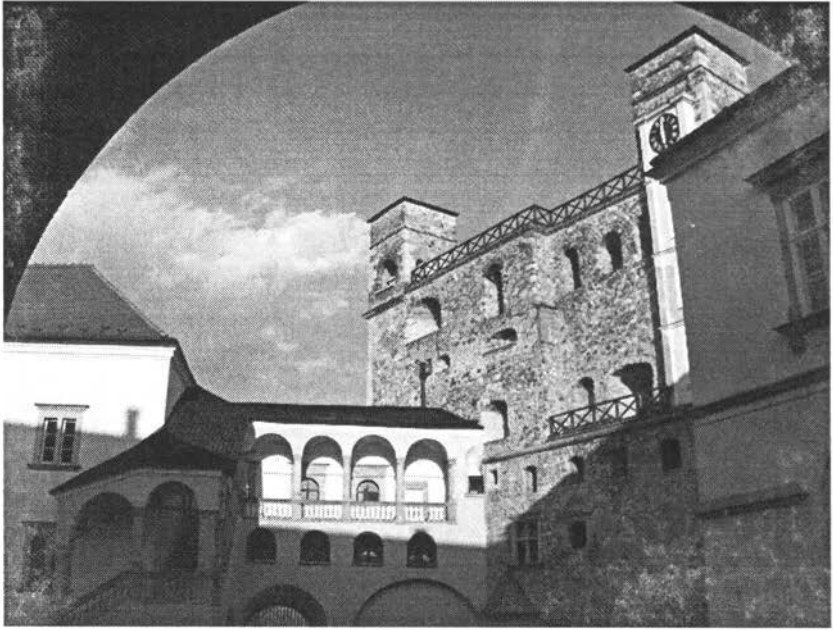

+

A borsi várkastély

Rákóczi Ferenc mellszobra a várkastély előtt

A sárospataki Rákóczi-vár

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
Avatóbeszéd II. Rákóczi Ferenc tűzzománc emléktáblájánál.	15
SÁRKÁNY VIOLA: <i>A győzelmes Bocskai-szabadságharc 400. évfordulójára.</i>	17
KUPÁN ÁRPÁD: <i>Bocskai István, a vallásszabadság védelmezője.</i>	25
DR. NYAKAS MIKLÓS: <i>A bécsi béke</i>	31
SÁRKÁNY VIOLA: <i>A fejedelmi házból a fejedelmi sírba</i>	53
SZEKERES GYULA: <i>Bocskai István szerencséspéntek napjai a néphagyomány tükrében</i>	63
KUPÁN ÁRPÁD: <i>Bihar megye és Várad a Rákóczi-szabadságharc idején</i>	77
KUPÁN ÁRPÁD: <i>II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemsége</i>	87
KOVÁCS ROZÁLIA: <i>Geneszy Zsigmond, Rákóczi „mezei hadainak ezeres-főkapitánya”</i>	109
ÁBRÁM SÁRKÖZI LÍDIA: <i>A szatmári Németi Református Egyház élete II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején</i>	129
ÁGOSTON ISTVÁN GYÖRGY: <i>II. Rákóczi Ferenc és az ónodi abrenuntatio</i>	145
ÁGOSTON ISTVÁN GYÖRGY: <i>II. Rákóczi Ferenc európaisága</i>	179
DR. CSOHÁNY JÁNOS: <i>II. Rákóczi Ferenc vallásügyi politikája</i>	199
ÁGOSTON ISTVÁN GYÖRGY: <i>II. Rákóczi Ferenc vallásossága</i>	205

LUKÁCS OLGA: <i>Vallás és nevelés egysége II. Rákóczi Ferenc életében és művelődéspolitikájában . . . . .</i>	221
KISS ENDRE JÓZSEF: <i>Könyvkultúra a vezérlő fejedelem környezetében . . . . .</i>	235
BORBÉLY GÁBOR: <i>A zsidói csata, 1705. november 15 . . . . .</i>	249
DR. CSORBA CSABA: <i>Tiszántúli várak a Rákóczi-szabadságharcban . . . . .</i>	257
NAGY ARANKA: <i>Mányoki Ádám, II. Rákóczi Ferenc arcképfestője . . . . .</i>	269
F. BALOGH PIROSKA: <i>II. Rákóczi Ferenc születésbelyét jelző emléktáblának leleplezési ünnepe . . . . .</i>	273
MIHÁLKA ZOLTÁN: <i>A Rákóczi-szabadságharc történelmi fénye . . . . .</i>	283
FELVIDÉKI KIRÁNDULÁS 2010. április 9–11.	295

